ÚRSKURÐUR
ÓBYGGÐANEFNDAR

Mál nr. 4/2001
Nes
í sveitarfélaginu Hornafirði

ÓBYGGÐANEFND

14. nóvember 2003

EFNISYFIRLIT

1. ÚRLAUSNAREFNI, SKIPAN OG AÐILD **435**

2. MÁLSMEÐFERÐ **435**
2.1. Sveitarfélagið Hornafjörður tekið til meðferðar 436
2.2. Lýstar kröfur og kynning 436
2.3. Afmörkun máls nr. 4/2001 437
2.4. Fyrirtökur og aðalmeðferð 438

3. KRÖFUGERÐ **439**
3.1. Kröfur íslenska ríkisins 439
3.1.1. Þjóðlenda 439
3.1.2. Bjarnanes I-II og Ás 439
3.2. Kröfur eigenda jarða í Hoffellstorfu (Svínafell, Hoffell I-II, Miðfell, Setberg I-II og fjalllendi Dilksness í Reifsdal) 440
3.2.1. Kröfur eiganda jarðarinnar Svínafells 440
3.2.2. Kröfur eigenda Hoffells I-II og Miðfells 440
3.2.3. Kröfur eigenda Setbergs I-II 440
3.2.4. Kröfur eiganda Dilksness vegna Reifsdals 441
3.3. Kröfur eigenda jarða í Krossbæjartorfu (Krossbær, Lindarbakki og Stórulág) . . . 441
3.4. Kröfur eigenda og umráðamanna jarða í Bjarnanestorfu 441
3.5. Kröfur eigenda jarða í Árnanestorfu 442

4. GÖGN OG GAGNAÖFLUN **442**
4.1. Almennt 442
4.2. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar 443
4.3. Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð voru 443
4.4. Vettvangsferð 446
4.5. Skýrslutökur 448

5. STAÐHÆTTIR OG NÁTTÚRUFAR **448**
5.1. Staðhættir í Nesjum 448
5.2. Gróðurfar um landnám og síðari breytingar 449
5.3. Gróðurfar síðustu áratugi 450
5.3.1 Undirlendi 450
5.3.2. Fjalllendi 450
5.3.3. Ástand jarðvegs 451
5.4. Jöklar og jöklabreytingar 451
5.4.1. Jöklar upp af Nesjum 451
5.4.2. Jöklabreytingar á sögulegum tíma 451
5.4.3. Vitneskja um jökuljaðra á liðnum öldum 452
5.5. Náttúruminjar 452

6. SAGA JARÐA OG AFRÉTTARNOTA **452**
6.1. Landnám 452
6.2. Hoffellstorfa (Svínafell, Hoffell I-II, Miðfell, Setberg I-II og fjalllendi Dilksness í Reifsdal) 454
6.3. Krossbæjartorfa (Krossbær, Lindarbakki og Stóralág) 461
6.4. Bjarnanestorfa 463

6.5. Árnanestorfa 469
6.6. Afréttarnot 471

7. SJÓNARMIÐ ÍSLENSKA RÍKISINS 474
7.1. Málavextir 474
7.2. Málsástæður og lagarök 475
7.3. Einstakir hlutar kröfusvæðisins 477
7.3.1. Frekari rökstuðningur fyrir kröfulínu 478
7.3.2. Hoffellstorfa (Svínafell, Hoffell I-II, Miðfell, Setberg I-II og fjalllendi Dilksness í Reifsdal) 479
7.3.3. Krossbæjartorfa (Krossbær, Lindarbakki og Stóralág) 481
7.3.4. Bjarnanestorfa 482
7.3.5. Árnanestorfa 482

8. SJÓNARMIÐ GAGNAÐILA 483
8.1. Hoffellstorfa (Svínafell, Hoffell I-II, Miðfell, Svínafell, Setberg I-II og fjalllendi Dilksness í Reifsdal) og Krossbæjartorfa (Krossbær, Lindarbakki og Stóralág) . . 483
8.1.1. Almennt 483
8.1.2. Svínafell 490
8.1.3. Hoffell og Miðfell 490
8.1.4. Setberg 491
8.1.5. Fjalllendi Dilksness í Reifsdal 491
8.1.6. Krossbær, Lindarbakki og Stóralág 492
8.2. Bjarnanestorfa 492
8.3. Árnanestorfa 495

9. VIÐAUKI VIÐ ALMENNAR NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR 500

10. NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR Í MÁLI ÞESSU 500
10.1. Inngangur 500
10.2. Landnám 500
10.3. Hoffellstorfa (Svínafell, Hoffell I-II, Miðfell, Setberg I-II og fjalllendi Dilksness í Reifsdal) 501
10.4. Krossbæjartorfa (Krossbær, Lindarbakki og Stóralág) 511
10.5. Bjarnanestorfa 513
10.6. Árnanestorfa 516
10.7. Vatnajökull og önnur landsvæði í Nesjum 518
10.8. Um málskostnað 519
10.9. Um tæknileg atriði 519

11. ÚRSKURÐARORÐ 519

VIÐAUKI 521

FYLGISKJÖL 527
I. Kort
II. Almennar niðurstöður óbyggðanefndar
III. Skjalaskrá
IV. Aðilaskrá
V. Tækniskýrsla unnin fyrir óbyggðanefnd

1. ÚRLAUSNAREFNI, SKIPAN OG AÐILD

Ár 2003, föstudaginn 14. nóvember, er í óbyggðanefnd, sem starfar samkvæmt lögum um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998, sbr. lög nr. 65/2000, tekið fyrir málið

nr. 4/2001, Nes í sveitarfélaginu Hornafirði,
hvort og þá hvaða land teljist til þjóðlendna,
hver séu mörk þjóðlendu við eignarland,
hvaða hluti þjóðlendu sé nýttur sem afréttur
og hver séu eignarréttindi innan þjóðlendu,

og í því kveðinn upp svohljóðandi

ÚRSKURÐUR

Úrskurð þennan kveða upp Kristján Torfason, formaður óbyggðanefndar, og nefndarmennirnir Karl Axelsson og Halldór Jónsson.

Aðilar málsins eru:[1]
Fjármálaráðherra f.h. íslenska ríkisins vegna þjóðlendna og vegna jarðanna Bjarnaness I og II og Áss, samkvæmt 11. gr. laga nr. 58/1998.
(Ólafur Sigurgeirsson hrl.)
Eigendur jarða og landsvæða í Krossbæjartorfu (Krossbæjar, Lindarbakka og Stóruláger) og Hoffellstorfu (Svínafells, Hoffells I-II, Miðfells, Setbergs og Dilkness vegna Reifsdals).
(Ragnar Aðalsteinsson hrl.)
Eigendur og umráðamenn jarða í Bjarnanestorfu (Bjarnaness I-II, Austurhóls, Áss, Borga, Brekkubæjar, Fornastekks, Grundar, Meðalfells I-II, Miðskers og Stapa)
(Sigurður Gizurarson hrl.)
Eigendur jarða og landsvæða í Árnanestorfu (Árnaness I-III, Akurness, Seljavalla og óskipts lands torfunnar á Laxárdal).
(Sigurður Jónsson hrl.)
Eigandi jarðarinnar Hóla.
(Jón Hjaltason hrl.)

2. MÁLSMEÐFERÐ

Þann 1. júlí 1998 tóku gildi lög um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998. Lögin kveða á um að starfa skuli óbyggðanefnd sem hafi með höndum eftirfarandi hlutverk, skv. 7. gr.:

a. Að kanna og skera úr um hvaða land telst til þjóðlendna og hver séu mörk þeirra og eignarlanda.
b. Að skera úr um mörk þess hluta þjóðlendu sem nýttur er sem afréttur.
c. Að úrskurða um eignarréttindi innan þjóðlendna.

1 Sjá nánar í fylgiskjali nr. IV (Aðilaskrá).

Af ákvæði 7. gr. leiðir að gildistaka þjóðlendulaga, nr. 58/1998, og úrskurðir óbyggðanefndar fela ekki í sér afstöðu til réttinda einstakra aðila yfir eignarlandi eða hver séu mörk milli eignarlanda og leiða ekki til neinna breytinga þar á.

Þann 2. september 1998 skipaði forsætisráðherra Kristján Torfason dómstjóra, formann óbyggðanefndar, og aðra nefndarmenn Karl Axelsson hæstaréttarlögmann, varaformann, og Allan V. Magnússon héraðsdómara. Varamenn voru skipuð Halldór Jónsson héraðsdómslögmaður, Ragnheiður Bragadóttir héraðsdómari og Þorgeir Örlygsson prófessor. Þorgeiri Örlygssyni var veitt lausn að eigin ósk frá og með 1. janúar 2003 og Benedikt Bogason héraðsdómari þá skipaður varamaður í hans stað.

2.1. Sveitarfélagið Hornafjörður tekið til meðferðar

Með bréfi, dagsettu 13. júlí 2000, tilkynnti óbyggðanefnd fjármálaráðherra þá ákvörðun sína að taka til meðferðar sveitarfélagið Hornafjörð, sbr. 8. gr. og 1. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Svæðið var nánar tiltekið afmarkað með vesturmörkum jarðarinnar Skaftafells í Öræfasveit og austurmörkum jarðanna Hvalsness, Víkur, Svínhóla, Reyðarár, Bæjar, Hlíðar og Stafafells. Til suðurs afmarkast svæðið með hafinu og til norðurs, á Vatnajökli, með línu þeirri sem samvinnunefnd um svæðisskipulag miðhálendis Íslands hefur notað við vinnu sína og sýnd var á meðfylgjandi uppdrætti. Fjármálaráðherra var veittur frestur til 15. nóvember til að lýsa hugsanlegum kröfum um þjóðlendur á þessu svæði, sbr. 1. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Fyrirsvarsmönnum sveitarfélagsins Hornafjarðar og Bændasamtaka Íslands var tilkynnt um ákvörðun óbyggðanefndar. Frestur fjármálaráðherra var síðar framlengdur um einn mánuð, þ.e. til 15. desember 2000, samkvæmt rökstuddri beiðni ráðuneytisins.

2.2. Lýstar kröfur og kynning

Kröfulýsingar fjármálaráðherra vegna íslenska ríkisins um þjóðlendur í Lóni, Nesjum, Mýrum, Suðursveit og Öræfum í sveitarfélaginu Hornafirði bárust 13. desember 2000. Óbyggðanefnd birti tilkynningu um meðferð á framangreindu svæði og útdrátt úr kröfum ríkisins, ásamt uppdrætti, í Lögbirtingablaðinu 3. janúar 2001, Morgunblaðinu 7. janúar og fleiri blöðum síðar í sama mánuði, sbr. 2. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Skorað var á þá sem teldu til eignarréttinda á því landsvæði, sem félli innan kröfusvæðis ríkisins, að lýsa kröfum sínum fyrir óbyggðanefnd innan fjögurra mánaða, þ.e. til og með 3. maí 2001. Þá var tekið fram að málsmeðferð óbyggðanefndar einskorðaðist ekki við kröfur aðila heldur bæri nefndin einnig sjálfstæða rannsóknarskyldu. Til þess gæti því komið að tekin yrðu til athugunar svæði utan við kröfulýsingu fjármálaráðherra.

Óbyggðanefnd lét þinglýsa yfirlýsingu um málsmeðferð nefndarinnar og kröfugerð fjármálaráðherra á þær fasteignir sem kröfugerðin snertir og sem skráðar eru í þinglýsingabók sýslumannsins á Höfn, sbr. 2. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998.

Kröfur fjármálaráðherra voru gerðar aðgengilegar almenningi á skrifstofum sýslumannsins á Höfn og sveitarfélagsins Hornafjarðar, auk heimasíðu óbyggðanefndar. Þá var málið kynnt fyrirsvarsmönnum aðliggjandi sveitarfélaga og sýslumönnum í þeim umdæmum, auk fjölmiðla.

Frestur annarra til að lýsa kröfum á kröfusvæði ríkisins var framlengdur í þeim tilvikum að leitað var eftir slíku með rökstuddum hætti, fyrst til 15. júní og síðar til 2. júlí.

Alls bárust 36 kröfulýsingar sem tóku til 108 tilgreindra jarða, jarðaparta eða annarra landsvæða, auk línustæða Landsvirkjunar. Þá lögðu ábúendur ríkisjarða í nokkrum tilfellum fram kröfur, auk fjármálaráðherra. Síðasta kröfulýsing barst 13. júlí 2001.

Gefið var út yfirlit yfir allar lýstar kröfur og þær færðar inn á uppdrátt. Lögboðin kynning fór fram með því að yfirlit og uppdráttur lágu frammi á skrifstofu sýslumannsins á Höfn, dagana 16. júlí - 31. ágúst 2001, sbr. 12. gr. laga nr. 58/1998. Athugasemdafrestur var til 7. september 2001.

Vakin var athygli á kynningunni með auglýsingum í fjölmiðlum. Jafnframt fékk hlutaðeigandi sveitarstjórn yfirlit og uppdrátt óbyggðanefndar til upplýsingar.

Engar athugasemdir bárust fyrir lok athugasemdafrests en eftir þann tíma hafa aðilar gert nokkrar breytingar á kröfum sínum. Jafnframt barst ein kröfulýsing í ágúst 2002. Þá hefur óbyggðanefnd vakið athygli málsaðila á augljósu misræmi eða villum í málatilbúnaði og gefið færi á lagfæringum.

2.3. Afmörkun máls nr. 4/2001

Í júlí 2001 var aðilum tilkynnt að ákveðið hefði verið að fjalla um svæðið í eftirfarandi fimm málum og var hreppamörkum þar fylgt í meginatriðum:

Mál nr. 1/2001, Öræfi.
Mál nr. 2/2001, Suðursveit.
Mál nr. 3/2001, Mýrar.
Mál nr. 4/2001, Nes.
Mál nr. 5/2001, Lón.

Jafnframt var gerð grein fyrir því hvaða nefndarmenn færu með hvert mál. Óskað var eftir athugasemdum við fyrirhugaða skiptingu svæðisins í mál og hæfi einstakra nefndarmanna innan tiltekins frests. Engar athugasemdir bárust.

Það svæði, sem til meðferðar er í máli nr. 4/2001, Nes í sveitarfélaginu Hornafirði, Austur-Skaftafellssýslu, afmarkast til vesturs af Mýrum þar sem áður voru hreppamörk, og til austurs af Lóni þar sem einnig voru hreppamörk áður. Framangreind viðmiðun til vesturs endar við jaðar Svínafellsjökuls (punktur 22 í kröfugerð eigenda Viðborðs/Viðborðssels í máli nr. 3/2001 hjá óbyggðanefnd, Mýrar). Þaðan er jökuljaðrinum fylgt norður fyrir Gæsaheiði (punktur 20 í máli nr. 3/2001), að teknu tilliti til kröfugerðar í Mýramáli um að merki fylgi jökuljaðri eins og hann er á hverjum tíma. Frá jökuljaðrinum norður af Gæsaheiði (punktur 20 í máli nr. 3/2001) er dregin lína í punkt 19 í kröfugerð eigenda Hoffellstorfu og þaðan til norðvesturs í stefnu á punkt 18 í sömu kröfugerð (punktur 18 er ákvarðaður þannig að lína milli punkta 21 og 19 er framlengd), til skurðar við línu sem liggur á milli miðrar Breiðubungu, yfir Goðahnúka og í nafnlausan hnjúk sunnan við Grendil (punktur 45 í kröfugerð vegna Stafafells í máli nr. 5/2001, Lón). Lína þessi, sem afmarkar svæðið á Vatnajökli, byggist á kröfugerð vegna Hoffellstorfu í Nesjum og markalínu þeirri á Vatnajökli sem samvinnunefnd um svæðisskipulag miðhálendis Íslands hefur notað við vinnu sína, sbr. einnig kröfugerð vegna Stafafells í máli nr. 5/2001, Lón, og vegna Viðborðs/Viðborðssels í máli nr. 3/2001, Mýrar. Framangreind viðmiðun til austurs endar við jaðar Austurtungnajökuls (punktar 17 í máli 4/2001 og 44 í máli 5/2001). Þaðan er dregin lína í hnjúk (1526 m háan) og áfram í annan hnjúk (1505 m háan) og loks í þann þriðja, nafnlausan hnjúk sunnan Grendils (punktur 45 í kröfugerð vegna Stafafells í máli nr. 5/2001, Lón). Til suðurs afmarkast svæðið með hafinu.

Á því svæði, sem hér hefur verið lýst, hafa í meginatriðum annars vegar komið fram kröfur fjármálaráðherra vegna íslenska ríkisins um þjóðlendu innan tilgreindra marka og hins vegar kröfur tiltekinna aðila um eignarland innan tilgreindra hluta þess landsvæðis sem íslenska ríkið gerir kröfu um að teljist þjóðlenda. Kröfum aðila er nánar lýst í kafla 3. Málsmeðferð óbyggðanefndar einskorðast þó ekki við kröfur aðila heldur ber nefndin sjálfstæða rannsóknarskyldu, sbr. 5. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998.

Upphafleg kröfugerð íslenska ríkisins náði til lands sem samkvæmt landamerkjabréfi liggur innan landamerkja Hóla. Krafa var þó ekki höfð uppi af því tilefni af hálfu eiganda Hóla. Með hliðsjón af ákvæði 2. mgr. 13. gr. laga nr. 58/1998 ritaði óbyggðanefnd eiganda Hóla bréf, dags. 20. ágúst 2002, þar sem óskað var eftir því að hann upplýsti nefndina um það hvort hann teldi kröfugerð ríkisins ganga gegn eignarrétti sínum. Í kjölfar þess gerði eigandi Hóla kröfu um staðfestingu á landamerkjum Hóla samkvæmt landamerkjabréfi.

Við upphaf aðalmeðferðar kvaðst lögmaður íslenska ríkisins reiðubúinn að sætta málið og fallast á það með eiganda Hóla að norðurmörk jarðarinnar fylgdu mörkum Nesja við Lón. Fram kom að lögmaðurinn teldi ekki vera um efnislegan ágreining að ræða heldur væri línan samkvæmt landamerkjabréfinu dregin með mismunandi hætti. Lögmaður eiganda Hóla hafnaði sáttum.

Óbyggðanefnd lítur svo á að með þessu hafi íslenska ríkið dregið umrædda kröfu til baka. Endanleg kröfugerð íslenska ríkisins snertir því ekki land sem samkvæmt landamerkjabréfi liggur innan landamerkja Hóla. Hólar koma því ekki sérstaklega til umfjöllunar í úrskurði þessum umfram það sem sjálfstæð rannsóknarskylda óbyggðanefndar, sbr. 5. mgr. 10. gr. laga nr. 98/1998, leiðir af sér nema að því er varðar ákvörðun málskostnaðar.

Af hálfu íslenska ríkisins var í upphafi gerð krafa um að viðurkenndur yrði beinn eignarréttur íslenska ríkisins að landi þeirra jarða í Þinganestorfu, sem eru í ríkiseigu, samkvæmt landamerkjabréfi en að þjóðlendukröfulínu. Þjóðlendukröfulína íslenska ríkisins snertir þó ekki land innan landamerkja Þinganestorfu og var framangreind krafa því dregin til baka við aðalmeðferð. Þinganestorfa kemur því ekki sérstaklega til umfjöllunar í úrskurði þessum umfram það sem sjálfstæð rannsóknarskylda óbyggðanefndar, sbr. 5. mgr. 10. gr. laga nr. 98/1998, leiðir af sér.

2.4. Fyrirtökur og aðalmeðferð

Mál nr. 4/2001 var fyrst tekið fyrir á fundi óbyggðanefndar og forsvarsmanna málsaðila 7. ágúst 2001. Lögð voru fram skjöl málsins ásamt skjalaskrá. Upplýst var að aðilum málsins yrðu gefnir ríflegir frestir til að skila greinargerð þar sem meðferð óbyggðanefndar á svæði nr. 1 væri ekki lokið. Þá var íslenska ríkinu veittur tveggja mánaða frestur til að skila greinargerð.

Við fyrirtöku málsins 9. október var lögð fram greinargerð af hálfu íslenska ríkisins og fleiri gögn. Öðrum málsaðilum var veittur ríflega tveggja mánaða frestur til að skila greinargerðum. Sá frestur var síðar framlengdur í þeim tilgangi að veita lögmönnum færi á að kynna sér fyrstu úrskurði óbyggðanefndar sem kveðnir voru upp 21. mars 2002. Umræddar greinargerðir voru því lagðar fram við fyrirtöku málsins 15. apríl.

Á fundi þann 27. maí voru lögð fram gögn. Jafnframt var bókað um breytta skipan óbyggðanefndar þar sem Ragnheiður Bragadóttur hafði lýst sig vanhæfa í málinu og Halldór Jónsson tekið sæti hennar. Engar athugasemdir komu fram við þetta atriði af hálfu lögmanna sem greint hafði verið frá þessu með bréfi, dags. 19. apríl 2002. Málið var einnig tekið fyrir á fundi 16. ágúst, lögð fram gögn og leitast við að upplýsa málið að öðru leyti. Við það tækifæri leitaði óbyggðanefnd sátta með aðilum án árangurs.

Aðalmeðferð stóð dagana 12.-13. september 2002 og skiptist í forflutning, vettvangsferð, skýrslutökur og málflutning. Fundað var í salarkynnum Hótel Hafnar, Hornafirði. Áður en forflutningur hófst voru sáttamöguleikar kannaðir að nýju, án árangurs. Fram kom þó að íslenska ríkið væri reiðubúið að fallast kröfugerð eiganda Hóla um norðurmörk jarðarinnar. Á sáttarboð þetta var ekki fallist af hálfu eiganda Hóla. Að aðalmeðferð lokinni var málið tekið til úrskurðar. Um vettvangsferð og skýrslutökur er fjallað nánar í köflum 4.4.-4.5. og vísast þangað.

Þann 14. nóvember 2003 var málið endurupptekið og lögð fram ný gögn. Gögn þessi höfðu áður verið kynnt lögmönnum málsaðila og tækfæri gefið til athugasemda. Engar athugasemdir komu fram. Var málið síðan tekið til úrskurðar að nýju.

3. KRÖFUGERÐ[1]

3.1. Kröfur íslenska ríkisins

Í máli þessu gerir íslenska ríkið annars vegar kröfu um þjóðlendu og hins vegar kröfur vegna jarðanna Bjarnaness I-II og Ass. Þinglýstur eigandi þessara jarða er ríkissjóður Íslands.

3.1.1. Þjóðlenda

Af hálfu fjármálaráðherra f.h. íslenska ríkisins er gerð sú krafa að viðurkennt verði að þjóðlendumörk í Nesjum séu svo sem hér segir: „Fyrsti punktur í kröfulínu fjármálaráðherra í Nesjum er í Skálatindum (838 m) og er hann punktur A. Frá þeim punkti er dregin bein lína efst í Miðfellstind (830 m), sem verður punktur B. Frá Miðfellstindi er dregin lína til norðurs fremst í Árnanesmúla, sem verður punktur C og þaðan beint í Krossbæjartind (706 m), sem verður punktur D. Þaðan er dregin lína í punkt E, sem er vestast á Setbergsheiðinni. Frá punkti E er dregin bein lína efst í Njörvafell (989 m) og verður það punktur F og jafnframt hornpunktur.

Frá hornpunkti F er dregin bein lína í vestur yfir Hoffellsdal ofanverðan og í punkt G í Geitafelli í Hoffellsfjöllum, þaðan er farið eftir beinni línu í punkt neðst í Hoffellsjökli, sem verður punktur H. Frá punkti H er dregin bein lína í punkt efst á Sandmerkisheiði (909 m) á Mýrum og verður þannig síðasti punktur í Nesjum á þeirri línu, þar sem hún sker Suðurfljót á gömlu sveitarfélagamörkunum milli Nesja og Mýra. Verður það punktur I.“

Við aðalmeðferð málsins kom fram að íslenska ríkið væri reiðubúið að sætta málið hvað varðar þjóðlendukröfulínu yfir land sem samkvæmt kröfugerð eiganda Hóla liggur innan landamerkja og fallast á það með eiganda jarðarinnar að norðurmörk hennar fylgi mörkum Nesja við Lón. Óbyggðanefnd lítur svo á að með þessu hafi íslenska ríkið dregið umrædda kröfu til baka. Endanleg þjóðlendukröfulína íslenska ríkisins fylgi því mörkum Nesja við Lón frá þeim stað þar sem bein lína úr Skálatindi í Miðfellstind sker norðurmörk Hóla, samkvæmt kröfugerð eiganda jarðarinnar, í nefndan Miðfellstind.

3.1.2. Bjarnanes I-II og Ás

Þær kröfur eru gerðar til óbyggðanefndar að viðurkenndur verði beinn eignarréttur íslenska ríkisins til lands jarðarinnar utan þjóðlendulínunnar, eins og því er lýst í landamerkjabréfi jarðarinnar, að undanskildum þeim hlutum sem afsalað hefur verið til einkaaðila. Þá er landinu innan þjóðlendulínunnar lýst sem afréttarlandi jarðarinnar innan þjóðlendu.

Landamerkjabréf jarðarinnar er svohljóðandi: „Að vestan, milli Stóru-Lágar og Bjarnaness: Úr Struntuskeri í Hornafjarðarfljóti í Þveitarlæk, eftir Þveitarlæk yfir Þveit í Markstrýtu; þaðan sem rauð skriða og blá koma saman undir Arnarhömrum, þaðan um Smalahól, þaðan í Marktind austan við Krossbæjarskarð, þaðan í Miðfellstind á Hafradal og þaðan á Gildalabrýr. Að austan milli Árnaness og Bjarnaness. Frá Lónmörkum af Skerjum ofan á Sámsklett í Vítisgljúfri, síðan ofan eftir Laxá að Áfangahól, þaðan í Graskíl, yfir Fljótin í kíldrag er aðskilur Árnanesnýgræður og Vatnsfit, þaðan í Þúfu fyrir norðan Nýgræðufit, þaðan í stóra vörðu í Ófæruhólma í Melsendaál, þaðan í fjörðinn sjónhending í austurbrún Staðareyjar. Bjarnanes á Skógey alla innan frá Struntuskeri um Kríusker að fyrrtöldum mörkum í Ófæruhólma í Staðarey og veiði alla hverju nafni sem nefnist í Hornafirði fyrir vestan Flangey. Ennfremur á Bjarnanesprestakall eyjarnar Akurey og Hrafnsey í Hornafirði. Fjöru utan fjarða í Hornslandi frá því er Miðskerin bera saman að austan og suður að skerjum þeim, sem þar eru næst, eða þangað sem þúfa á Borgareyjargeltinum ber í skriðu í gljúfrinu í Krossbæjarskarði. Þá á prestakallið reka allan á því svæði, er nefnt hefur verið Horns-

1 Sjá einnig fylgiskjöl nr. IV (Aðilaskrá) og I (Kort).

eyri eða Óskálfur milli Hornstanga á Óslandi og Hvanneyjar og nær það vestur að merkjalínunni milli Horns og Einholts og austur með Óslandi í Óslandssker en þaðan ræður sjónhending í vörðu vestan á skerinu á ysta (austasta) odda Hvanneyjar og heyrir Óskálfi einnig til rekinn frá ósnum og inn með (austur með) fjörutanganum innanfjarðar að þessari merkjalínu.“

Einnig er gerð krafa um að framangreint rekaítak fylgi eignarhluta íslenska ríkisins að tiltölu við aðrar jarðir í Bjarnarneshverfinu. Er þetta ákvæði þannig skilið að ítakið fylgi jörðinni en ekki öllu prestakallinu.

3.2. Kröfur eigenda jarða í Hoffellstorfu (Svínafell, Hoffell I-II, Miðfell, Setberg I-II og fjalllendi Dilksness í Reifsdal)

3.2.1. Kröfur eiganda jarðarinnar Svínafells

Af hálfu Gísla Sigurbergssonar er gerð krafa um að land sunnan eða sjávarmegin kröfulínu teljist fullkomið eignarland. Endanlegri kröfu er lýst svo: Lína úr jökulsporði Hoffellsjökuls, punkti 21 í punkt 19. Frá punkti 19 að vestari rönd Hoffellsjökuls og þaðan með fram rönd Hoffellsjökuls að punkti 22, þaðan í punkt 23 milli Jökulfells og Viðborðshálsa og síðan í landamerkin milli Svínafells og Viðborðs í jökulrótum. Þannig verði viðurkennt að hluti jökulsins sé háður einkaeignarrétti og tilheyri Svínafelli.

Þá er gerð krafa um málskostnað lögum samkvæmt.

3.2.2. Kröfur eigenda Hoffells I-II og Miðfells

Af hálfu Guðmundar Helgasonar vegna Hoffells I, Úlfars Helgasonar vegna Hoffells I b, Ragnars L. Þrúðmarssonar vegna Hoffells II a, Þrúðmars S. Þrúðmarssonar vegna Hoffells II b og Hólmfríðar Leifsdóttur o.fl. vegna Miðfells er gerð krafa um að land sunnan eða sjávarmegin kröfulínu teljist fullkomið eignarland. Kröfunni er lýst svo: „Fjalllendi Hoffells og Miðfells er sameiginlegt og mörk jarðanna gagnvart þjóðlendu því sameiginleg. Mörk inn til landsins eru þessi: Lína dregin frá punkti 12 í sunnanverðum Lambatungnajökli og þaðan meðfram jökulbrúninni í punkt 18 einnig í jökulbrúninni og þaðan í punkt 19, sem er miðpunktur milli Gæsaheiðar og Múla. Þaðan er dregin bein lína í jökulsporð miðjan (punktur 21). Hoffelli tilheyra einnig Hoffellslambatungur og markast af Lambatungnaá, Austurtungnajökli og Lambatungnajökli og eru merki þess eignarlands jafnframt merki gagnvart þjóðlendu.“

Að því leyti sem ekki er gerð krafa til jökulsvæðis er við það miðað að lega jökulsins á hverjum tíma ráði merkjum til landsins, þ.e. ákvarði hversu langt einkaeignarréttur jarðaeigendanna nái.

Þá er gerð krafa um málskostnað lögum samkvæmt.

Með bréfi, dags. 14. maí 2003, var gerð breyting á framangreindri kröfugerð. Breytt krafa eigenda Hoffells I-II og Miðfells hljóðar svo: „Lína sem dregin er frá punkti 21 í punkt 19 verði framlengd þar til hún kemur að vatnaskilum til norðurs, þaðan verði dregin lína í norðaustlæga átt eftir vatnaskilum þar til sú lína mætir línu sem dregin er frá punkti 17 um miðjan Austurtungnajökul og teljist allt land sunnan línu þessarar háð einkaeignarétti eigenda jarðanna.“

Með sama bréfi var eftirfarandi varakrafa sett fram: „Til vara er þess krafist að allt það land sem liggur undir Lambatungnajökli verði talið til jarðanna og teljist háð einkaeignarétti eigenda þeirra og verði mörk einkaeignarlands jarðanna og þjóðlendu dregið þvert yfir jökulinn þar sem hann tengist jökulbreiðu Vatnajökuls.“

3.2.3. Kröfur eigenda Setbergs I-II

Af hálfu Ara B. Árnasonar o.fl. vegna Setbergs I og Helga Árnasonar vegna Setbergs II er gerð krafa um að land sunnan eða sjávarmegin kröfulínu teljist fullkomið eignarland. Kröfunni er lýst svo: „Lína dregin úr fossinum í Grjótárgljúfrinu í gilið í skerjabrúninni vestan við Miðfell á Grjótárdal og þaðan beint norður á Giljadalabrúnir. Þaðan bein lína í Reifstind. Frá Reifstindi bein lína

í Kálfafellstinda og þaðan bein lína í Njörfafellstind. Úr Njörfafellstindi er dregin lína í Lambastígshnúk og þaðan austast í Nautastígsbrúnir. Merkin fylgja síðan Nautstígsbrúnum í brúnir á Vatnsskerjum. Þaðan lína í punkt 12 í sunnanverðum Lambatungnajökli [„austast um Nautastígsbrúnir inní jökul"], en þar eru mörk við land Hoffells."

Þá er gerð krafa um málskostnað, lögum samkvæmt.

3.2.4. Kröfur eiganda Dilksness vegna Reifsdals

Af hálfu Kristjáns Jónssonar o.fl. er gerð krafa um að land sunnan eða sjávarmegin kröfulínu teljist fullkomið eignarland. Kröfunni er lýst svo: „Jörðinni Dilknesi tilheyrir Reifsdalur allur að tveimur þriðju hlutum. Merki þessa eignarlands eru hreppamörkin milli Mýra og Lóns til austurs og norðurs og síðan í punkt 9 á korti (Lambastígshnúkur) og þaðan í Njörfafellstind, Kálfafellstind og Reifstind og þaðan bein lína í Giljadalabrúnir og lokast með línu þaðan í hreppsmörkin í punkti 14."

Þá er gerð krafa um málskostnað lögum samkvæmt.

3.3. Kröfur eigenda jarða í Krossbæjartorfu (Krossbær, Lindarbakki og Stórulág)

Af hálfu Vilhjálms Sigurðssonar vegna Krossbæjar, Skarphéðins Larsen vegna Lindarbakka og Sigurðar Sigfinnssonar vegna Stórulágar er gerð krafa um að land sunnan eða sjávarmegin kröfulínu teljist fullkomið eignarland. Kröfunni er lýst svo: „Fjalllendi jarða þessara er sameiginlegt og mörk jarðanna gagnvart þjóðlendu því sameiginleg. Mörk þessi inn til landsins eru þessi talið frá austurmörkum: Lína dregin frá Marktindi austan við Krossbæjarskarð í Miðfellstind á Hafradal og þaðan á Giljadalabrúnir. Þaðan er dregin lína í gilið á skerjabrúninni vestan við Miðfell og þaðan beint í fossinn í Grjótárgljúfrinu."

Þá er gerð krafa um málskostnað lögum samkvæmt.

3.4. Kröfur eigenda og umráðamanna jarða í Bjarnanestorfu

Af hálfu Þorsteins Sigjónssonar o.fl. vegna Bjarnaness I-II og Áss, Sigjóns Bjarnasonar o.fl. vegna Brekkubæjar, Bjarna Sigjónssonar vegna Grundar, Bjarna Sigjónssonar o.fl. vegna Fornustekkja, Meðalfells ehf. vegna Meðalfells I, Þorsteins Sigjónssonar o.fl. vegna Meðalfells II, sveitarfélagsins Hornafjarðar vegna Austurhóls, Margot Önnu Clöru Gamm f.h. dánarbús Skírnis Hákonarsonar vegna Borga, Bjarneyjar Pálínu Benediktsdóttur o.fl vegna Miðskers og Sigurðar Sigurbergssonar o.fl. vegna Stapa er gerð eftirfarandi krafa um beinan eignarrétt: „Þess er krafist að viðurkennt verði að ofangreindir þinglesnir eigendur jarðanna - aðrir en íslenska ríkið - eigi beinan eignarrétt að öllu landi nefndra jarða nema landi Bjarnarness og viðurkennt verði að landamerki lands jarðanna séu sem hér skal greina, sbr. landamerkjabréf fyrir Bjarnanes og hjáleigur, dags. 17. apríl 1921: Að vestan milli Stóru-Lágar og Bjarnaness: Úr Struntskeri í Hornafjarðarfljóti í Þveitarlæk, eftir Þveitarlæk yfir Þveit í Markstrítu; þaðan sem rauð skriða og blá koma saman undir Arnarhömrum, þaðan um Smalahól, þaðan í Marktind, austan við Krossbæjarskarð, þaðan í Miðfellstind í Hafradal og þaðan í Gildalabrýr. Að austan milli Árnaness og Bjarnaness. Frá Lónmörkum af Skerjum ofan í Sámsklett í Vítisgljúfri, síðan ofan eftir Laxá að Áfangahól, þaðan í Graskíl, yfir Fljótin í kýldrag er aðskilur Árnanesnýgræður og Vatnsfit, þaðan í þúfu fyrir norðan Nýgræðufit, þaðan í stóra vörðu í Ófæruhólma í Melsendaál, þaðan í fjörðinn sjónhending í austurbrún Staðareyjar. Bjarnanes á Skógey alla innan frá Struntskeri um Kríusker að fyrrtöldum örkum (Ófæruhólmi í Staðarey), og veiði alla, hverju nafni, sem nefnist í Hornafirði fyrir vestan Flangey."

Af hálfu sömu aðila eru gerðar eftirfarandi kröfur um óbein eignarréttindi: „Þess er krafist, að beitarréttur ábúenda/umráðamanna Bjarnaness verði viðurkenndur í Hoffellsfjöllum og Hoffellslambatungum, ef landsvæði þessi verða úrskurðuð þjóðlendur, að beitarréttur eigenda Brekkubæjar og Fornastekkjar verði viðurkenndur í Hoffellsfjöllum, ef landsvæði þessi verða úrskurðuð þjóðlendur, að beitarréttur eigenda Fornastekkjar og Brekkubæjar í Reifsdal verði viðurkenndur, og

gildi þá einu þótt dalurinn verði úrskurðaður þjóðlenda og að beitarréttur ábúenda/umráðamanna Bjarnaness og eigenda Meðalfells II (Móa), Brekkubæjar og Fornastekkjar verði viðurkenndur í Skógey.“ Við aðalmeðferð málsins var kröfum um beitarrétt jarða í Bjarnanesstorfu breytt á þá lund að þær væru í öllum tilvikum einungis gerðar til lands sem úrskurðað yrði þjóðlenda.

Loks er krafist málskostnaðar að skaðlausu samkvæmt framlögðum málskostnaðarreikningi.

3.5. Kröfur eigenda jarða í Árnanestorfu

Af hálfu Ragnars Stefánssonar vegna Árnaness I, Eiríks Egilssonar o.fl. vegna Árnaness II, Ásgeirs N. Ásgeirssonar o.fl. vegna Árnaness III, Ragnars Jónssonar o.fl. vegna Akurness, Eiríks Egilssonar o.fl. vegna Seljavalla og Karls Sigurðssonar o.fl. vegna hlutdeildar í óskiptu landi Árnanestorfu á Laxárdal er gerð eftirfarandi krafa: „Þess er krafist að viðurkennt verði að ofangreindir aðilar séu fullkomnir eigendur Árnanestorfunnar í Hornafirði og að landamerki torfunnar séu þessi:“ Á austursíðuna eru landamerkin þessi milli Árnaness og Hóla: Úr nyrðri þúfunni á Hesthól beina sjónhending í Arnarhamar austast, er lögð landamerkjagirðing á þeirri leið allri. Úr Arnarhamri sjónhending í Miðfellstind. Milli Lækjarness og Árnaness eru mörkin þessi: Frá Hesthól eftir vírgirðingu fyrir neðan Brekku í Brekkukíl, síðan liggur markið eftir honum í Rofhólskíl og út kílinn alla leið í Lækjarnessker, þó laust vestan við það. Milli Árnaness og Dilksness: Úr Lækjarnesskeri beina leið í miðjan ál vestur af Dilksnesskjólinu yst og mætast þar mörk. Milli Árnaness og Hafnarness: Úr síðasttöldum miðjuál beina línu í miðjan Kaplhólmaál, þaðan sjónhending í Vendeyjarhöfða, þaðan sjónhending í Arfaskersnagg, þaðan sjónhending í Akurey. Mörkin á suðursíðuna milli Mýrajarða og Árnaness: Milli Árnaness og Einholts og Borgar: Úr Akurey miðri beina línu vestur fjörðinn að Skoruvíkurrifi, sem liggur í Borgarlandareign, mörkin eru nú 60 faðmar norður frá Skoruvíkurrifi um stórstraumsfjöru. Landamerkjalína þessi er þangað sem íbúðarhús Kaupfélagsins ber í háskarðsklöppina og vestra hornið á Flangey ber í há Svínafellsgöltinn. Skulu mörkin úr Akurey vera beina sjónhending á þann stað, hvernig sem eyrar eða álar kunna að breytast á þessu svæði. Áframhald af landamerkjalínunni milli Borgar og Árnaness er úr framanskráðum merkjapunkti beina línu vestur fjörðinn að hreppamörkum milli Nesja og Mýrahrepps. Að norðaustan ráða hreppamörkin milli Bæjar og Nesjahrepps. Frá eimmörkum á skerjum er markalína þessi milli Árnaness og Bjarnaness. Af Skerjum ofan í Sámsklett í Vítisgljúfri, þaðan ofan eftir Laxá í Áfangahól. Þaðan í Graskíl, yfir í kíldrag er aðskilur Árnanesnýgræður og vatnsfit. Þaðan í stóra vörðu í Ófæruhólma í Melsandaál. Þaðan í fjörðinn sjónhending í austurbrún Staðareyjar er Bjarnanes á veiði alla í firðinum fyrir vestan Flangey.“

Tekið er fram að litið sé svo að í kröfugerðinni felist jafnframt krafa um afnotarétt framangreindra aðila í þjóðlendu, að öllum venjubundnum afnotum, að fornu og nýju, komi til þess að einhver hluti landsins teljist þjóðlenda.

Loks er krafist málskostnaðar að skaðlausu samkvæmt framlögðum málskostnaðarreikningi.

4. GÖGN OG GAGNAÖFLUN

4.1. Almennt

Í málinu hafa verið lögð fram skjöl nr. 1-19 ásamt undirskjölum eða samtals 342 skjal, sjá nánar í fylgiskjali nr. III.

Gagna var ýmist aflað af málsaðilum eða óbyggðanefnd, á grundvelli rannsóknarskyldu nefndarinnar. Gerð var leit að frumgögnum sem varpað gætu ljósi á eignar- og afnotaréttindi á svæðinu, farið á vettvang og jafnframt teknar skýrslur af málsaðilum. Verður nú gerð nánari grein fyrir hverju þessara atriða.

4.2. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar

Óbyggðanefnd ber að hafa frumkvæði að því að afla heimilda og gagna um eignar- og afnotaréttindi yfir því landsvæði sem til meðferðar er og framkvæma rannsóknir og athuganir um staðreyndir og lagaatriði sem þýðingu hafa fyrir niðurstöðu í einstökum málum, sbr. 5. mgr. 10. gr. þjóðll., nr. 58/1998. Úrlausn óbyggðanefndar einskorðast þannig ekki við þær kröfur og gögn sem aðilar leggja fram heldur ber nefndin einnig sjálfstæða rannsóknarskyldu. Markmiðið er að tryggja sem best að rétt niðurstaða fáist um einstök álitaefni.

Á vegum óbyggðanefndar fór fram kerfisbundin leit að frumgögnum, prentuðum sem óprentuðum, sem líkur voru taldar á að varpað gætu ljósi á eignar- og afnotaréttindi yfir því landsvæði sem hér er til meðferðar. Verkið var unnið á hlutlausan og fræðilegan hátt.

Könnun einstakra skjalaflokka skiptist á milli Þjóðskjalasafns Íslands og óbyggðanefndar, samkvæmt samkomulagi þessara aðila og nánari tilgreiningu í kafla 4.3. Jafnframt var haft samstarf við Héraðsskjalasafn Austur-Skaftafellssýslu, handritadeild Landsbókasafns Íslands – Háskólabókasafns og fleiri aðila. Gagnaöflun óbyggðanefndar grundvallast á „Yfirliti um frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar“. Við samningu þess hefur óbyggðanefnd notið ráðgjafar Gunnars Friðriks Guðmundssonar sagnfræðings og starfsmanna Þjóðskjalasafns Íslands, Bjarkar Ingimundardóttur og Jóns Torfasonar. Yfirlit þetta hefur verið kynnt lögmönnum og engar athugasemdir komið fram.

Leitað var eftir gömlum og nýjum nöfnum þeirra jarða sem kröfulýsing ríkisins tekur til, auk afrétta og almenninga. Jafnframt var að því hugað hvort utan kröfusvæðis ríkisins væru landsvæði sem þörfnuðust sérstakrar rannsóknar enda nær rannsóknarskylda óbyggðanefndar til alls þess svæðis sem tekið hefur verið til meðferðar, sbr. 5. mgr. 10. gr.

Fyrirsvarsmönnum aðila í máli þessu var gerð grein fyrir því að þeir hefðu óskoraðan rétt til að fá upplýsingar um tilhögun gagnaöflunar á vegum óbyggðanefndar og afrit allra gagna. Jafnframt hafði óbyggðanefnd frumkvæði að því að upplýsa lögmenn um þessi atriði. Þeir gátu jafnframt bent starfsmönnum Þjóðskjalasafns eða óbyggðanefndar á gögn sem ástæða væri til að kanna. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar dregur hins vegar ekki úr skyldu málsaðila til að afla og leggja fram þær heimildir og gögn sem þeir byggja rétt sinn á, sbr. 4. mgr. 10. gr. þjóðll. Lögmönnum/málsaðilum ber þannig að leggja sjálfstætt mat á gögn og gagnaöflun.

Þau frumgögn, sem í leitirnar komu og talið var að þýðingu hefðu, voru lögð fram jafnóðum við fyrirtökur í málinu. Um nánari framkvæmd gagnaöflunar vísast til yfirlits í kafla 4.3., sjá nánar í greinargerðum Þjóðskjalasafns Íslands, handritadeildar Landsbókasafns Íslands – Háskólabókasafns og óbyggðanefndar um þetta efni, skjöl nr. 2, 3 og 4. Um afraksturinn vísast til skjalaskrár, sjá fylgiskjal nr. III, þar sem skjöl Þjóðskjalasafns og óbyggðanefndar (þ.e. undir yfirnúmerum 2 og 4) eru flokkuð eftir efni og uppruna.

4.3. Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð voru

A. Óprentuð frumgögn:

1. Landamerkjabréf

Landamerkjabók Skaftafellssýslu er á Þjóðskjalasafni og var yfirfarin af sérfræðingum safnsins, sjá nánar lið A í greinargerð safnsins um gagnaöflun, skjali nr. 2.

2. Jarðabréf (á Þjóðskjalasafni)

Sérfræðingar á Þjóðskjalasafni athuguðu jarðabréf í vörslu safnsins, sjá nánar lið J í greinargerð safnsins um gagnaöflun, skjali nr. 2. Sjá að öðru leyti lið D-1 (prentuð jarðabréf).

3. Afsals- og veðmálabækur

Sérfræðingar á Þjóðskjalasafni leituðu heimilda í afsals- og veðmálabókum í safninu (1801-

1929), sjá nánar lið B í greinargerð safnsins um gagnaöflun, skjal nr. 2. Af hálfu óbyggðanefndar var aflað upplýsinga um efni síðari afsals- og veðmálabóka, í vörslu embætta sýslumanna í Vík og á Höfn, sjá nánar lið A-1 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4.

4. Landskiptabækur
Af hálfu óbyggðanefndar var aflað upplýsinga um efni landskiptabóka, í vörslu embætta sýslumanna í Vík og á Höfn, sjá nánar lið A-1 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4.

5. Fasteigna- og jarðamöt
Lögð voru fram ljósrit af jarðamati 1804, 1849-1850 og 1916-1918, í vörslu Þjóðskjalasafns, sjá nánar lið L í greinargerð safnsins um gagnaöflun, skjal nr. 2. Um prentuð fasteigna- og jarðamöt er vísað í lið D-2.

6. Bréfabækur, bréfasöfn og gerðabækur sýslumanna, hreppa og sáttanefnda
Sérfræðingar Þjóðskjalasafns athuguðu gerðabækur sýslumanna og sáttanefnda, þ.e. dóma- og þingabækur (dómsmálabækur, aukadómsbækur o.fl.) og sáttabækur, sjá nánar liði H og I, auk lokaorða, í greinargerð safnsins um gagnaöflun, skjali nr. 2. Ekki var hins vegar talin ástæða til að leita í bréfasöfnum sýslumanna (eða dómsskjölum) eða bréfabókum sýslumanna, nema þegar sérstakt tilefni gafst. Sama máli gegnir um hreppsbækur og bréfabækur hreppstjóra og sveitarstjórna. Um prentaða dóma er vísað í lið D-3.

7. Kirknaskjöl
Sérfræðingar Þjóðskjalasafns athuguðu kirknaskjöl, vísitasíubækur prófasta í Austur-Skaftafellsprófastdæmi, brauðamöt og skýrslur presta um tekjur, útgjöld og ástand prestssetra 1839, sjá nánar liði C, M og P í greinargerð safnsins um gagnaöflun, skjali nr. 2.

8. Vísitasíubækur biskupa
Sérfræðingar Þjóðskjalasafns athuguðu fyrstu vísitasíubækur sex Skálholtsbiskupa og aðrar vísitasíur þegar tilefni var til, sjá nánar lið D í greinargerð safnsins um gagnaöflun, skjali nr. 2.

9. Skjalasöfn presta og prófasta
Sérfræðingar Þjóðskjalasafns athuguðu kirkjustóla og skjalabækur kirkna þegar sérstök ástæða var til, sjá nánar lið E í greinargerð safnsins um gagnaöflun, skjali nr. 2.

10. Skjalasöfn stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðinga
Sérfræðingar Þjóðskjalasafns athuguðu skjöl í þessum flokki þegar sérstök ástæða var til. Þannig voru athuguð skjöl varðandi kirkjujarðasölu í skjalasafni Stjórnarráðs Íslands, skjöl í skjalasafni landshöfðingja sem varða kirkjujarðasölu, bréf varðandi byggingu þjóðjarða í skjalasafni landshöfðingja og skjöl í skjalasafni landfógeta. Ekki var hins vegar talin ástæða til að leita í bréfabókum stiftamtmanns og amtmanns, bréfum til stiftamtmanns, amtmanns og stiftsyfirvalda eða bréfasafni landshöfðingja, nema þegar sérstakt tilefni gafst. Sjá nánar liði F, G, Q og S, auk lokaorða, í greinargerð safnsins um gagnaöflun, skjali nr. 2. Um prentað efni úr skjalasöfnum stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðingja er vísað í lið D-6.

11. Bréfasöfn og bréfabækur biskupa
Sérfræðingar Þjóðskjalasafns litu lauslega á bréf til biskups úr Austur-Skaftafellsprófastdæmi og bréfabækur biskups, sjá nánar lið O og lokaorð í greinargerð safnsins um gagnaöflun,

skjali nr. 2. Forstöðumaður handritadeildar Landsbókasafns – Háskólabókasafns athugaði bréfabók Brynjólfs biskups Sveinssonar, sem þar er varðveitt, sbr. skjal nr. 3. Um prentaðar bréfabækur biskupa er vísað í lið D-8.

12. Klausturumboð

Nær engin slík skjöl tengjast Austur-Skaftafellssýslu, sbr. lokaorð í greinargerð Þjóðskjalasafns um gagnaöflun, skjal nr. 2. Það litla sem er var lauslega athugað.

13. Fornleifaskráning (yfirlit)

Af hálfu óbyggðanefndar var aflað yfirlita um fornleifar á svæðinu, sjá nánar lið A-2 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4.

14. Örnefnaskráning

Óbyggðanefnd lagði fram nokkrar örnefnaskrár frá Örnefnastofnun Íslands þegar sérstök ástæða var talin til, sjá nánar lið A-3 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4.

15. Önnur óprentuð frumgögn

Sérfræðingar Þjóðskjalasafns athuguðu af sérstöku tilefni skjöl frá jarðeignadeild landbúnaðarráðuneytisins um sölu kirkjujarða í Austur-Skaftafellssýslu og skjöl í II. skrifstofu Stjórnarráðs Íslands (atvinnu- og samgöngumál) varðandi þjóðjarðir í Austur-Skaftafellssýslu, sjá nánar liði K og R í greinargerð safnsins um gagnaöflun, skjali nr. 2.
Af hálfu óbyggðanefndar var aflað nokkurra annarra óprentaðra frumgagna frá héraðsskjalasafni og víðar, sjá nánar lið A-4 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4.

B. Prentuð frumgögn:

1. Jarðabréf

Af hálfu óbyggðanefnd var farið yfir Íslenskt fornbréfasafn (sbr. „Heimildaskráningu jarða“), Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns (13. bindi) og Jarðabréf frá 16. og 17. öld (G.F.G.), sjá nánar lið B-1 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4. Um óprentuð jarðabréf er vísað í lið C-2.

2. Fasteigna- og jarðamöt

Af hálfu óbyggðanefndar var aflað ljósrita úr eftirtöldum fasteigna- og jarðamötum: Jarðatal á Íslandi, J. Johnsen (1847), Ný jarðabók (1861), Fasteignabók 1921, Fasteignabók 1932, Fasteignabók 1942-1943, Fasteignabók 1956-1957. Sjá nánar lið B-2 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4. Um óprentuð fasteigna- og jarðamöt er vísað í lið C-5.

3. Dómar

Af hálfu óbyggðanefndar var farið yfir útgefna dóma Hæstaréttar og Landsyfirréttar og leitað að tilteknum efnisorðum, sjá nánar lið B-3 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4. Um óprentaða dóma- og þingabækur er vísað í lið C-6.

4. Fjallskilareglugerðir

Óbyggðanefnd aflaði og lagði fram ljósrit af þeim fjallskilareglugerðum sem í gildi hafa verið á viðkomandi landsvæði (birtar í Stjórnartíðindum), sjá nánar lið B-4 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4.

5. Máldagar
Af hálfu óbyggðanefndar var farið yfir Íslenskt fornbréfasafn (sbr. „Heimildaskráningu jarða“), sjá nánar lið B-5 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4.

6. Skjalasöfn stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðingja
Af hálfu óbyggðanefndar var farið yfir tiltekna efnisflokka í Lovsamling for Island, sjá nánar lið B-6 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4. Um óprentað efni úr skjalasöfnum stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðingja er vísað í lið C-10.

7. Landnáma
Óbyggðanefnd lagði fram ljósrit úr Landnámabók, í útgáfu Hins íslenska fornritafélags, um landnám á viðkomandi svæði, sbr. lið B-7 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4.

8. Bréfabækur biskupa
Af hálfu óbyggðanefndar var farið yfir bréfabók Guðbrands Þorlákssonar, skv. nafnaskrá. Ekki hefur verið talin ástæða til að yfirfara aðrar útgefnar bréfabækur, enda allar frá Hólabiskupum og varða ekki málefni Skálholtsbiskupsdæmis sérstaklega, sjá nánar lið B-8 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4. Um óprentaðar bréfabækur biskupa er vísað í lið C-11.

9. Alþingisbækur Íslands
Af hálfu óbyggðanefndar var farið yfir Alþingisbækur Íslands, skv. nafnaskrá Alþingisbóka, sjá nánar lið B-9 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4.

10. Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns (1.-12. bindi)
Lögð var fram umfjöllun um Nesjakálk í 13. bindi Jarðabókar Árna Magnússonar og Páls Vídalíns þar sem birt er Jarðabók Ísleifs Einarssonar (útdráttur úr glataðri umfjöllun Árna og Páls), sjá nánar lið B-10 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4. Um 13. bindi Jarðabókar er vísað í lið D-1.

11. Önnur prentuð frumgögn
Af hálfu óbyggðanefndar voru m.a. lögð fram gögn frá héraðsskjalasafni Austur-Skaftafellssýslu og upp úr manntali á Íslandi, sjá nánar lið B-11 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4.

Loks ber þess að geta að óbyggðanefnd aflaði greinargerða Ingva Þorsteinssonar náttúrufræðings, Odds Sigurðssonar jarðfræðings og dr. Páls Imslands jarðfræðings um gróðurfar og staðhætti, jökla og strandbreytingar á svæðinu. Einnig var lagður fram nokkur fjöldi annarra skjala um sama eða tengt efni. Loks var að auki litið til almennra uppsláttarrita og ítarefnis um svæðið, svo sem byggðar- og héraðslýsinga, árbóka o.s.frv. Nokkuð var lagt fram í málinu af ljósritum úr slíkum ritum. Gerð er grein fyrir einstökum heimildaflokkum og mati óbyggðanefndar í því sambandi í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar, sjá fylgiskjal II.

4.4. Vettvangsferð
Farið var á vettvang fimmtudaginn 12. september. Lagt var af stað að morgni í góðu veðri. Auk óbyggðanefndar, starfsmanns nefndarinnar og lögmanna málsaðila, var Þorleifur Hjaltason, Hólum, með í för og lýsti hann staðháttum. Fyrst var förinni heitið inn á Laxárdal. Ekið var sem leið liggur

frá Höfn í Hornafirði í átt að þjóðvegi nr. 1. Á þeirri leið mátti sjá bæði Miðfellstind og Skálatinda þoku hulda. Ekið var fram hjá mörkum Dilksness og Hóla og gamli vegurinn sem liggur niður að Hólaklöpp skoðaður. Þá voru mörk jarðarinnar Hóla skoðuð, til vesturs upp í Arnarhamar og til austurs úr Skarðshól upp á Miðhlaupstjörn. Að svo búnu var ekið áfram í átt að þjóðvegi nr. 1. Sjá mátti heim að Dilksnesi og Hjarðanesi og greindi Þorleifur Hjaltason frá ræktun gróðurs og matjurta á svæðinu. Staðnæmst var þegar komið var inn á land Árnanestorfunnar og Ragnar Jónsson, Akurnesi, steig upp í bílinn og tók við leiðsögn. Hann greindi frá nýbýlum í landi Árnaness. Áður en haldið var inn á Laxárdal var staðnæmst á ný og Sigurjón Bjarnason, Brekkubæ, slóst í förina. Þeir Ragnar Jónsson sáu eftir það sameiginlega um leiðsögn.

Þá var ekið sem leið liggur inn á Laxárdal. Sigurjón Bjarnason greindi á leiðinni frá nýbýlum í landi Bjarnaness. Ekið var fram hjá Selmýrarhrygg. Einnig mátti sjá Krossbæjarskarð á vinstri hönd en hvorki Miðfellstindur né Marktindur sáust sökum þoku. Ef horft var inn dalinn mátti og sjá Múlabrekkur og Árnanesmúla. Ragnar Jónsson greindi frá því að verið væri að rækta upp lax í Laxá og gengi nokkuð vel. Ekið var fram hjá Seljatóftum, Selvatni og Selhrauni og nokkru síðar Endalausadal, Loklausadal og Hafradal. Ragnar Jónsson greindi frá því að um Endalausadal væri gengið yfir í Lón.

Staðnæmst var þar sem þjóðlendukröfulína ríkisins gengur yfir dalinn. Þaðan var horft inn Hafradal og upp á Hnútutind. Sigurjón Bjarnason greindi frá því að Hafradalur væri mjög grösugt og gott beitiland og að Bjarnanesjarðirnar rækju þangað fé. Þá sáust Haugarnir vel, en niður á þá er gengið þegar komið er úr Reifsdal, sem og Vítisbrekkur og Vítisgljúfur. Í sömu átt mátti sjá inn Fossdal og upp á Bjarnanesheiði. Sámsklettur í Vítisgljúfri var skoðaður sérstaklega. Enn fremur sást vel inn Endalausadal. Haldið var af stað á ný og ekið áfram inn dalinn. Ekið var fram hjá Árnanesmúla og sjá mátti Vítisbrekkur og Bjarnanesheiði innar í dalnum. Staðnæmst var innst í dalnum. Þaðan sást Marktindur gægjast upp úr skýjum en um hann liggja merki milli Bjarnaness og Stórulágar.

Að svo búnu var haldið til baka. Fram undan blasti Meðalfell við. Sigurjón Bjarnason greindi frá byggð í Skógey og kvað þar hafa verið 14 býli er mest var. Hann sagði stærstan hluta Skógeyjar nú vera í eigu Bjarnaness en Nýgræðurnar væru þó í eigu Árnaness. Fram kom að afmörkun þess landsvæðis, sem kallað er Skógey, væri nokkuð á reiki. Sigurjón Bjarnason benti viðstöddum á Áfangahól og sagði frá því að stika í hólnum réði mörkum milli Bjarnaness og Árnaness. Þegar komið var fram dalinn kvaddi Ragnar Jónsson.

Því næst var ekið í vesturátt eftir þjóðvegi nr. 1. Mörk Bjarnaness og Krossbæjar voru skoðuð. Horft var yfir vatnið Þveit og Sigurjón Bjarnason benti viðstöddum á klettinn Rauðhamar í vatninu. Til suðurs mátti jafnframt sjá Struntsker. Þá sást Markstríta til norðurs og svæðið þar sem rauð og blá skriða koma saman undir Arnarhömrum. Loks mátti sjá Krossbæjartind þoku hulinn. Ekið var sem leið liggur yfir land Krossbæjartorfunnar og staðnæmst við afleggjarann að Hoffelli. Þar kvaddi Sigurjón Bjarnason. Þrúðmar Sigurðsson, Miðfelli slóst hins vegar í förina og tók við leiðsögn. Í hópinn bættust einnig á eigin jeppabifreiðum þeir Árni Sigurbergsson, Svínafelli, Gísli Sigurbergsson, Svínafelli, Sigurður Eymundsson, Hjarðanesi, Sigurður Sigfinnsson, Stórulág, Skarphéðinn Ólafsson, Lindarbakka, Stefán Helgi Helgason, Setbergi og Þrúðmar Þrúðmarsson, Hoffelli. Við afleggjarann að Hoffelli mátti sjá Njörvafell þoku hulið og Norðurtungnatinda og Suðurtungnatinda þar við hliðina. Þá mátti sjá Setbergsfjöll og bak við þau Miðfellstind og Marktind.

Ekið var af stað á ný, með fram Hoffellsá inn á Hoffellsdal. Þrúðmar Sigurðsson lýsti staðháttum. Í botni dalsins mátti sjá Lambatungnajökul og vesturhluta Hoffellslambatungna. Þegar komið var nokkuð inn á dalinn var staðnæmst og hópurinn skipti sér niður í jeppabifreiðar heimamanna. Að svo búnu var haldið upp á Setbergsheiði. Staðnæmst var uppi á heiðinni en þaðan sást vel til allra átta. Til norðurs mátti sjá Fossdalshnútu og Grasgiljatind með Lambatungnajökul í baksýn og til norðausturs Reifstind. Framan við Reifstind mátti sjá efri hluta Reifsdals og Giljadalabrúnir þar

upp af. Einnig sást Seltindur vel. Til norðurs sáust Lambatungur jafnframt greinilega. Til suðurs mátti sjá Grjótárdal með Krossbæjartind í baksýn og Bergárheiði og Miðfellstind með Skálatinda í baksýn. Til suðausturs sást yfir Laxárdal um Hafradal og Endalausadal.

Þegar komið var ofan af Setbergsheiði var gert stutt hádegishlé. Að svo búnu var haldið fram Hoffellsdal á ný í hópferðabifreið óbyggðanefndar undir leiðsögn Þrúðmars Sigurðssonar. Sjá mátti Hoffellsmúla og Gæsaheiði sitt hvoru megin við Hoffellsjökul. Ekið var inn í land Svínafells. Þar benti Þrúðmar á gabbrónám þar sem tekið var grjót í flísar utan á Seðlabankahúsið. Stöðvað var við jaðar Hoffellsjökuls og skyggnst um. Þá var aftur farið yfir í jeppabifreiðar heimamanna og haldið upp á Gæsaheiði. Stöðvað var uppi á heiðinni og horft yfir. Til austurs sást Geitafellstindur vel sem og Efstafellsgil. Til suðurs mátti sjá Gildrasker sem er hornpunktur milli Svínafells, Hoffells og Krossbæjar. Jafnframt sást yfir Skógey. Að sögn heimamanna sér Landgræðsla ríkisins um ræktun 40 km² landsvæðis í eynni.

Þegar komið var niður af Gæsaheiði flutti hópurinn sig á ný yfir í hópferðabifreið óbyggðanefndar. Ekið var af stað, yfir Hornafjarðarfljót og um land Viðborðs á Mýrum. Stöðvað var á mörkum Viðborðs og Svínafells. Þar slóst Gísli Sigurbergsson, Svínafelli, með í för og tók við leiðsögn. Sjá mátti Stóru-Dímu og Litlu-Dímu til norðurs sem og Svínafellsjökul. Ekið var áfram sem leið liggur inn fyrir Svínafell og í kringum Svínafellsfjall. Staðnæmst var við Öldutanga og kröfulína ríkisins skoðuð. Þaðan mátti sjá bleika skriðu sem að sögn Gísla Sigurbergssonar er á mörkum Svínafells og Viðborðs og þar með Nesja og Mýra. Horft var yfir Svínafellsvatn með Jökulfell í baksýn. Loks var haldið tilbaka og komið að Hótel Höfn, þar sem vettvangsferð lauk síðdegis.

4.5. Skýrslutökur

Við aðalmeðferð málsins voru teknar skýrslur af Þorleifi Hjaltasyni, Hólum, Þorsteini Sigjónssyni, Bjarnanesi II, Ragnari Jónssyni, Akurnesi, Þrúðmari Sigurðssyni, Miðfelli, Gísla Sigurbergssyni, Svínafelli, Stefáni Helga Helgasyni, Setbergi, Sigurði B. Eymundssyni, Framnesi (úr landi Hjarðarness), Skarphéðni Ólafssyni, Lindarbakka, og Bjarna Sigurjónssyni, Fornustekkjum. Að einstökum efnisatriðum í skýrslum aðila er vikið í köflum um sögu viðkomandi jarða og niðurstöðum, eftir því sem tilefni er til, en skýrslur þessar eru meðal skjala málsins.

5. STAÐHÆTTIR OG NÁTTÚRUFAR[1]

5.1. Staðhættir í Nesjum

Víðáttumiklar, leirur Hornafjarðarfljóts með eyjum og hólmum mynda mikinn hluta undirlendis Nesja. Fljótið og aðrar ár, sem runnið hafa ofan úr hálendinu, einkum Laxá og Hoffellsá en einnig aðrar smærri ár, hafa með framburði sínum og efnisflutningum verið áhrifamikill þáttur í myndun undirlendisins.

Tiltölulega skörp landfræðileg og gróðurfarsleg skil eru milli undirlendis og fjalllendis hreppsins en tveir stórir dalir, Laxárdalur og Hoffellsdalur, ganga langt inn í fjalllendið, auk annarra smærri. Frá undirlendinu blasa við brattar hlíðar fjallanna sem víða eru gróðurlitlar niður að brekkurótum. Hæstu tindar hálendisins milli Nesja og Lóns ná allt upp í 900-1000 m og Hoffellsfjöllin upp í 1200-1300 m hæð yfir sjávarmáli.

Loftslag í Nesjum er tiltölulega hlýtt. Meðalsumarhiti á láglendi er hærri en 9°C og júlíhiti hærri en 11°C. Vetur eru tiltölulega mildir og er meðalhiti í febrúar-mars 1,7°C. Meðalársúrkoma er um

1 Kaflar 5.1.-5.3. eru byggðir á skýrslu Ingva Þorsteinssonar, ráðgjafa óbyggðanefndar á sviði náttúrufræði, sbr. skjal nr. 10.

1500 mm (meðaltal 1971-1980).[1] Fullyrða má að frá sjónarmiði hitafars og úrkomu séu gróðurskilyrði á láglendi í Nesjum í heild með því besta sem gerist hér á landi.

Frá fornu fari hefur Nesjahreppi verið skipt í þrjú svæði: Útnes frá Horni að Laxá, Bjarnarneshverfi frá Laxá inn á móts við Þveit og Innbyggð þaðan til norðurmarka sveitarinnar. Nyrst og vestast í byggðinni, milli Suðurfljóta og Austurfljóts, er Svínafellshverfi og Hoffellsbæirnir eru milli Austurfljóts og Hoffellsár.

5.2. Gróðurfar um landnám og síðari breytingar

Gróðurfar í Nesjum um landnám verður að sjálfsögðu aðeins áætlað af líkum sem sagnir, staða- og landfræðiheiti, þekking á veðurfari, jarðfræði og öðrum þáttum náttúrufars, svo og núverandi gróðurfar, renna stoðum undir. Þá hefur á vegum Náttúrufræðistofnunar Íslands verið unnið kort sem sýnir hugmyndir að gróðurfari landsins um landnám.[2]

Loftslag var mun hlýrra um landnám en síðar varð. Gróður hafði verið að þróast í landinu í nærfellt 10 000 ár frá lokum síðasta ísaldarskeiðs. Má gera ráð fyrir því að mikið af því landi, sem þá var íslaust, hafi verið gróið upp í 600-800 m hæð nema þar sem klettabelti og brattar skriður hafi staðið í vegi fyrir því. Í fjalllendi Nesja háttar einmitt víða þannig til að þeir þættir koma í veg fyrir það að gróður nái að festa rætur. Birki- og víðiskóglendi þakti undirlendið nema flóa og blautustu mýrar og teygði sig upp eftir dölum inn til jökla og allt upp í 300-400 m hæð í hlíðum þar sem aðstæður leyfðu.

Samkvæmt könnun á jarðvegsrofi á Íslandi eru nú um 70% lands í Mýra- og Nesjahreppum auðnir, þ.e. ógrónar áreyrar og sandar og lítt gróin fjöll.[3] Ljóst er því að frá landnámi til þessa dags hefur orðið mikið tap á jarðvegi og gróðri og þar með landgæðum, í Nesjum, eins og í öðrum sveitum landsins. Varlega áætlað gæti þetta tap hafa numið nær helmingi af flatarmáli gróðurlendis á núverandi landi, auk gróðurs á því landi sem fór undir ís eftir að loftslag tók að kólna eftir landnám. Skógur og kjarr eyddist og annar gróður og jarðvegur hans í kjölfarið.

Orsakir þessarar eyðingar og rýrnunar gróðurs í landinu eru samverkandi áhrif kólnunarinnar, náttúruhamfara og búsetu. Í A-Skaftafellssýslu hefur Vatnajökull, og jökulárnar sem frá honum hafa runnið, einnig verið mikill örlagavaldur, bæði í uppbyggingu lands og gróðurs en einnig í eyðingu hans. Í Nesjum hefur Hornafjarðarfljót verið geysimikilvirkt.

Takmarkaðar upplýsingar eru um útbreiðslu, ástand og nýtingu skóglenda á jörðum í sýslunni frá fyrri tíð. Þó er upplýsingar að finna í Ágripi af Jarðabók Ísleifs Einarssonar, sýslumanns á Felli, sem hann tók saman á árunum 1708-1709 að beiðni Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.[4] Í þessu ágripi eru upplýsingar um skóglendi hverrar jarðar miklu knappari en yfirleitt gerist í Jarðabókinni. Þar er lítið getið um ástand skóglenda nema helst ef þau höfðu spillst eða eyðst af framgangi jökla. Mikið var um skógarítök í sýslunni á þessum tíma. Í nokkrum tilvikum voru ítök jarða ekki innan viðkomandi sveitar heldur sótt um lengri veg. Af þessu má ráða að í byrjun 18. aldar hafi skóglendi víða verið orðin lítilfjörleg eða eydd sakir versnandi veðurfars og mikillar áníðslu.

Árin 1988 og 1991 lét Skógrækt ríkisins gera ítarlega könnun á útbreiðslu og ástandi skóglendis í A-Skaftafellssýslu.[5] Í ljós kom að núverandi skóglendi í Nesjum er í heild aðeins um 273 hektarar, og er það mun minna en í öðrum hreppum sýslunnar. Hins vegar er birki nú víða að breiðast þar út með sjálfgræðslu.

Á undanförnum áratugum hefur gróðurfar í hreppnum verið að aukast og batna, fyrst og fremst

1 *Skógræktarbókin*, 1990. Ritstj. Haukur Ragnarsson. Skógræktarfélag Íslands.
2 Eyþór Einarsson og Einar Gíslason, 2000. Handrit að korti Náttúrufræðistofnunar Íslands (1:500 000). Hugmynd um gróðurfar á Íslandi við landnám.
3 Ólafur Arnalds, o.fl., 1997. *Jarðvegsrof á Íslandi.* Landgræðsla ríkisins og Rannsóknastofnun landbúnaðarins.
4 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.* 13. b. *Fylgiskjöl.* Reykjavík 1990. S. 417-438.
5 Snorri Sigurðsson og Ingvi Þorsteinsson, 1980. Birkikönnun á Íslandi. Óbirt handrit.

vegna hlýnandi loftslags, heftingar á rennsli vatnsfallanna, sjálfgræðslu og stórfelldra ræktunarframkvæmda sem hafa leitt til breyttra og betri búskaparhátta. Á 6. og 7. áratug síðustu aldar hófst í A-Skaftafellssýslu mikil bylting í ræktun sanda sem síðan hefur verið fram haldið.

Í heild hefur því ferli rýrnunar gróðurs og jarðvegs í hreppnum, sem staðið hafði yfir öldum saman, verið snúið við, og landgæði hafa þannig verið að aukast á ný fyrir tilstilli manns og náttúru.

5.3. Gróðurfar síðustu áratugi

5.3.1 Undirlendi

Gróðurfar í Nesjum og öðrum hreppum Austur-Skaftafellssýslu var kortlagt af starfsmönnum Rannsóknastofnunar landbúnaðarins árið 1971 og er eftirfarandi umfjöllun að mestu leyti byggð á niðurstöðum þeirra rannsókna.[1]

Undirlendi hreppsins í Útnesjahverfinu er nánast algróið nema helst í landi Horns. Ýmiss konar votlendi er þar ríkjandi en graslendi, sef- og lyngmóar eru á þurrum rimum og holtum. Í hlíðarrótum er vel gróinn skriðujarðvegur. Ræktunarskilyrði eru víða góð.

Undirlendi í Bjarnarneshverfinu er einnig vel gróið með svipuðum gróðri og hér var lýst og ræktunarskilyrði eru góð. Þegar komið er norður undir Þveit fer mjög að þrengjast um undirlendið.

Neðanverður Laxárdalur er vel gróinn en innar í dalnum taka við ógrónar áreyrar og hálfgrónar mosaþembur.

Undirlendi norðan Þveitar, í Innbyggð, er gróið norður að Hoffellsfjalli og vestan- og austanvert við það upp neðri hluta Hoffellsdals. Umhverfis Svínafell og í fellinu sjálfu er mikill gróður, m.a. skóglendi, og aurarnir í landi Svínafells hafa gróið mikið upp.

Mikill hluti undirlendis Nesja eru leirur, myndaðar af Hornafjarðarfljóti, og voru þær vel grónar. En á fyrri hluta 20. aldar hófst þar mikil gróður- og jarðvegseyðing af völdum fljótsins og sandfoks. Sumpart hefur átt sér stað sjálfgræðsla á þessu landi eftir að rennsli fljótsins var beislað en einnig hefur þar verið unnið mikið að uppgræðslu sem hófst um 1950. Í stærstu eyjunni, Skógey, sem er um 12 ferkm að flatarmáli, hafa heimamenn og Landgræðsla ríkisins í sameiningu unnið stórátak í landgræðslu en gróður hafði verið að eyðast þar af völdum uppblásturs. Nú er mikill hluti landsins frá þjóðvegi suður að Hornafirði að gróa upp en það land er 40-50 ferkm að flatarmáli.

Ógróin eða lítt gróin eru hin miklu sandrif sem liggja utan Hornafjarðar og Skarðsfjarðar.

Skóglendi er á 5 svæðum í Nesjum: Í Svínafelli og umhverfis það, í Stóru-Dímu, í vesturhlíðum Hoffellsfjalls og Miðfells og í Hoffellsdal. Fyrrgreind birkikönnun leiddi í ljós að víða var birkið í afturför eða staðnað í vexti.

5.3.2. Fjalllendi

Suðurhluti fjalllendis Nesja allt frá Horni norður undir Botna er lítt gróinn og þá eingöngu strjálum mosagróðri. Norðan Botna er land sem telja má hálfgróið af mosaríkum gras- og kvistgróðri. Botnar, Bergárdalsheiði og Laxárdalur eru vel gróin svæði, og í fjalllendinu norðan Laxárdals, allt norður undir jökul, er landið meira og minna þakið allþéttum gróðri. Hann er þó rofinn af gróðurlausum svæðum á hæstu og veðurbörðustu fjöllum, í bröttum skriðum, s.s. á Setbergsheiði, Ósdalsheiði, í fjalllendinu norðaustan Hoffellsdals, í Hoffellsfjalli, Miðfelli og víðar.

Landslag þessa víðáttumikla fjalllendis í norðurhluta Nesjanna er margbreytilegt og að sama skapi er gróður þess fjölbreytilegur. Ýmiss konar mosagróðurlendi með lynggróðri og fleiri tegundum plantna eru víðáttumest á skjóllitlum svæðum en í daldrögum og giljum er gróðurinn fjölbreyttari. Þar er víða gott beitiland með víði og í 400-500 m hæð við Hoffellsvatn eru t.d stinnastararmóar sem eru með bestu beitargróðurlendum á hálendi Íslands. Í heild má telja að allmikill hluti hinna grónu svæða fjalllendisins í Nesjum séu allgott beitiland.

1 Rannsóknastofnun landbúnaðarins, 1965-1966. Gróðurkort (1:40 000).

5.3.3. Ástand jarðvegs

Fjalllendi, brattar og ógrónar urðir og sandar valda því að nokkuð stór hluti hreppsins er talinn vera mikið rofinn. Alvarlegt rof, sem veldur beinlínis eyðingu gróðurlendis, er á um 20% gróins lands í Mýra- og Nesjahreppum.

5.4. Jöklar og jöklabreytingar[1]

5.4.1. Jöklar upp af Nesjum

Upp af Nesjum kemur mikill skriðjökull, sem heitir Hoffellsjökull, ofan af Breiðubungu. Hann skiptist í tvennt framan til af Svínafellsgelti og Öldutanga og heitir vestari totan Svínafellsjökull. Fyrir framan hana er Svínafellsvatn sem kom í ljós er jökullinn hörfaði. Eystri tunguna, Hoffellsjökul, mynnir út í lón. Hún hefur lítið hopað í eina öld en Svínafellsjökull mikið. Má búast við að Hoffellsjökull hopi skyndilega mikið áður en langt um líður. Hlaup undan þessum jöklum hafa valdið tjóni á undanförnum öldum. Þegar jöklar voru hvað mestir fyrir rúmri öld gekk smá tota út úr Lambatungnajökli ofan í Hoffellsdal og var þá kennd við dalinn. Hún hvarf úr dalnum árið 1938. Norðan í Grasgiljatindi er smájökull sem úr rennur í Hoffellsdal.

5.4.2. Jöklabreytingar á sögulegum tíma

Um nær alla jökla á Íslandi gildir að þeir voru miklu minni um landnám en þeir eru á okkar dögum nema ef til vill Sólheimajökull. Talið er að jöklar upp af Nesjum hafi náð hámarki á sögulegum tíma um 1890 eins og víðast annars staðar á landinu. Nú er umfang jöklanna svipað og það var um eða eftir 1600. Nánast allir jöklar landsins hopa nú sem óðast og er því spáð að því haldi fram alla nýbyrjaða öld. Fáir jökulsporðar hafa dregist jafnmikið aftur og Svínafellsjökull. Á árabilinu 1930-1992 nam það 2,6 km og er orðið vel á fjórða km síðan hann var mestur fyrir aldamótin 1900. Lón er fyrir Hoffellsjökli sem veldur því að sporður jökulsins hefur ekki hopað að ráði enn sem komið er. Svo kann að fara innan tíðar að jökullinn hopi mjög ört er hann hættir að fljóta við innri enda vatnsins. Líkur eru á að þar verði stöðuvatn eða lón til frambúðar.

Hoffellsjökull hefur um langt skeið legið klofinn um Öldutanga og Svínafellsgölt og er vestari hlutinn kenndur við Svínafell. Hafa fáir jöklar á landinu hopað jafnmikið á tuttugustu öld og sá Svínafellsjökull en Hoffellsjökull austan Öldutanga hefur sáralítið hopað. Hoffellsjökull fer ekki að hopa ört fyrr en Svínafellsjökul hefur að mestu tekið af en þá myndast á fáum árum stöðuvatn sem skiptir kílómetrum að lengd framan við Hoffellsjökul.

Hlaup hafa komið í Hornafjarðarfljót á undaförnum öldum bæði frá Gjávatni undir Gjánúpi í Austurfljót og í Suðurfljót úr lónum í Hálsaheiði. Þau hafa valdið verulegum landspjöllum. Nær allur kraftur er nú úr þessum hlaupum vegna þess hve jöklarnir hafa minnkað.

Lambatungnajökull hefur eflaust lengst af verið áberandi skriðjökull þótt hann hafi verið mun styttri en nú er. Ekki er annað líklegt en að hann hafi allt frá landnámi verið til í einhverri mynd. Engar líkur eru hins vegar til að Lambatungnajökull hafi náð saman við sporð Austurtungnajökuls eftir lok ísaldar.

---

1 Kafli 5.4. er byggður á greinargerð Odds Sigurðssonar, ráðgjafa óbyggðanefndar á sviði jöklafræði, skjal nr. 11 (5), sbr. einnig skjal nr. 11 (2). Heimildir: Guðmundur G. Bárðarson 1934. Islands Gletscher. Beiträge zur Kenntnis der Gletscherbewegungen und Schwankungen auf Grund alter Quellenschriften und neuester Forschung. Reykjavík, *Vísindafélag Íslendinga,* XVI. Helgi H. Eiríksson 1932. Observations and measurements of some glaciers in Austur-Skaftafellssýsla in the summer 1930. Reykjavík, *Vísindafélag Íslendinga,* XII. Oddur Sigurðsson 1998. Glacier variations in Iceland 1930-1995 – From the database of the Iceland Glaciological Society. *Jökull*, 45, 3-25. Oddur Sigurðsson. Variations of termini of glaciers in Iceland in recent centuries and their connection with climate (í prentun). Sigurdur Thorarinsson 1943. Vatnajökull. The scientific results of the Swedish-Icelandic investigations 1936-37-38. Chapter XI. Oscillations of the Icelandic glaciers in the last 250 years. *Geografiska Annaler,* 25 (1-2), 1-56.

5.4.3. Vitneskja um jökuljaðra á liðnum öldum

Mjög örðugt er að segja til með vissu um legu jökuljaðars í Skaftafellssýslum á landnámsöld. Óvissan er a.m.k. fáeinir kílómetrar fyrir helstu jökulsporða en mun minna skakkar á jökuljaðri sem liggur hátt í landinu. Ýmis gögn má tína til um breytingar á jöklunum síðustu 3-4 aldir sem sýna að þeir hafa færst í aukana fram undir aldamótin 1900 þó með smá hléum og jafnvel hopi skamman tíma í senn (Sigurður Þórarinsson 1943 og Oddur Sigurðsson, í prentun).

Árin 1903-1904 lét herforingjaráð Dana mæla fyrir kortum í Austur-Skaftafellssýslu og má treysta þeim mælingum á jökulsporðum svo víða skakkar ekki meiru en 100 m.

Jón Eyþórsson veðurfræðingur hélt úti árlegum mælingum á jökulsporðum víða um land frá 1930 og er þessum mælingum nú haldið áfram í umsjá Jöklarannsóknafélags Íslands og er hægt að afla upplýsinga úr gögnum félagsins um breytingar á sporðum á Hoffellsdalsjökli, Hoffellsjökli og Svínafellsjökli. Af þessum mælingum má í mörgum tilvikum sjá breytingar á jökulsporðunum upp á fáeina metra (Oddur Sigurðsson). Helgi H. Eiríksson (1932) mældi stöðu Hoffells- og Svínafellsjökuls árið 1930. Guðmundur G. Bárðarson (1934) tók saman ýmislegt um breytingasögu íslenskra jökla, þar á meðal jökla í Hornafirði. Yfirlit um sögu þessara jökla eftir Sigurð Þórarinsson birtist 1943.

Sumrin 1945 og 1946 voru teknar loftmyndir af öllu landinu á vegum hers Bandaríkja Norður-Ameríku (AMS) og síðar gerð eftir þeim allnákvæm kort þótt mistök komi fram í þeim í nokkrum landshlutum. Á þeim ætti lega jökulsporða í Nesjum ekki að skakka meiru en um 100 m að jafnaði. Á Orkustofnun var gert kort af útlínum Vatnajökuls eftir gervihnattamyndum frá 1991 og 1992. Á þeim kortum ætti stöðu jökuljaðars í Nesjum ekki að skakka miklu meira en 50 m að jafnaði. Slík kort má gera eftir eldri og nýrri gervihnattamyndum og fá þannig stöðu og breytingar jökla eftir hentugleikum.

Í máli þessu hafa verið lögð fram gögn sem sýna útlínur jökla í Nesjum skv. kortum 1903-1904 (herforingjaráðskort), loftljósmyndum 1945-1946 (AMS), og Landsat-gervihnattamyndum 1991-1992, auk ystu jökulgarða skv. kortlagningu 1903-1904.[1]

5.5. Náttúruminjar

Eftirtaldir hlutar þess svæðis sem hér er til umfjöllunar eru á náttúruminjaskrá, sbr. nánari skilgreiningu þar: „Umhverfi Hoffellsjökuls“, „Laxárdalur“ og „Skarðsfjörður“. Þessi landsvæði er háð sérstökum eignarréttarlegum takmörkunum samkvæmt lögum um náttúruvernd, nr. 44/1999.

6. SAGA JARÐA OG AFRÉTTARNOTA

Hér verður í fyrstu greint frá elstu ritheimildum um landnám á því svæði sem til meðferðar er og síðan rakin í stórum dráttum saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar á þeim jörðum sem tilgreindar eru í málinu.

6.1. Landnám

Nesin voru hluti af landnámi Hrollaugs Rögnvaldssonar (Mærajarls Eysteinssonar). Að sögn Sturlubókar og Hauksbókar Landnámu fór Hrollaugur til Íslands með ráði Haralds konungs hárfagra Hálfdanarsonar og hafði með sér konu sína og syni:

> Hann kom austr at Horni ok skaut þar fyrir borð ǫndvegisúlum sínum, ok bar þær á land í Hornafirði, en hann rak undan ok vestr fyrir land; fekk hann þá útivist harða ok vatnfátt. Þeir tóku land vestr í

1 Sbr. skjal nr. 11 (7).

Leiruvági á Nesjum; var hann þar enn fyrsta vetr. Þá frá hann til ǫndugissúlna sinna ok fór austr þannveg; var hann annan vetr undir Ingólfsfelli. Síðan fór hann austr í Hornafjǫrð ok nam land austan frá Horni til Kvíár ok bjó fyrst undir Skarðsbrekku[1] í Hornafirði, en síðan á Breiðabólstað í Fellshverfi. Þá hafði ‹hann› lógat þeim lǫndum, er norðr váru frá Borgarhǫfn, en hann átti til dauðadags þau lǫnd, er suðr váru frá Heggsgerðismúla.[2]

Einar Ólafur Sveinsson hallaðist helst að því að landnámsbær Hrollaugs (Skarðsbrekka eða Skarðsbrekkur) hefði verið undir Almannaskarði.[3] Ekki taldi hann leika nokkurn vafa á um takmörk landnámsins:

Kvíá er alkunn á austan til í Öræfum og heitir sama nafni enn í dag. Hún rennur nú[4] í tveim kvíslum, og er talið, að takmörk landnámsins hafi verið við Vestari-Kvíá. Að austan takmarkast landnámið af fjallgarðinum milli Lóns og Hornafjarðar, og hafa mörkin til hafs án efa verið þar sem nú eru landamerki Horns og Fjarðar syðra (og þar með hreppamörk): til hafs út frá Brunnhorni.[5]

Haraldur Matthíasson kvað landnám Hrollaugs hafa verið um 80 km á lengd, „austan frá Vestra-Horni og út að Kvíá, sem er austarlega í Öræfum“.[6]

Í Landnámu er tekið fram að Hrollaugur hafi lógað þeim löndum er voru norður frá Borgarhöfn. Einn þeirra manna sem keyptu land af Hrollaugi hét Ketill:

Ketill hét maðr, er Hrollaugr seldi Hornafjarðarstrǫnd ‹útan frá Horni›[7] ok inn til Hamra; hann bjó at Meðalfelli; frá honum eru Hornfirðingar komnir.[8]

Talið er líklegt að Hamrar séu í Ketillaugarfjalli þar sem eru landamerki milli Bjarnanesjarða og jarðanna fyrir norðan.[9]

Fyrir vestan Ketil eignaðist Auðunn hinn rauði land:

Auðun enn rauði keypti land at Hrollaugi útan frá[10] Hǫmrum ok út ǫðrum megin til Viðborðs; hann bjó í Hofsfelli ok reisti þar hof mikit; frá honum eru Hofsfellingar komnir.[11]

Landnám þeirra Ketils og Auðunar sem þeir keyptu af Hrollaugi hafa náð að drjúgum hluta yfir það landsvæði sem síða var nefnt Nes.

1 *Skarðsbrekkum* stendur í Þórðarbók Landnámu (17. öld) (sbr. *Landnámabók*. Íslensk fornrit. 1. b. Jakob Benediktsson gaf út. Reykjavík 1986. S. 316, 6. nmgr.).
2 *Landnámabók* 1986, s. 317 (Sturlubók og Hauksbók). Heggsgerðismúla stendur í Þórðarbók en Hreggs- í Sturlubók og Skarðsbók Landnámu. Það munu vera pennaglöp. Nú er nafnið venjulega borið fram Hestsgerði (*Landnáma* 1986, s. 316-317 (7. nmgr.)).
3 Einar Ól. Sveinsson, 1948: *Landnám í Skaftafellsþingi.* (Skaftfellinga rit. 2. b.) Reykjavík. S. 70-73.
4 Væntanlega átt við útgáfuár bókarinnar, þ.e. árið 1948.
5 Einar Ól. Sveinsson 1948, s. 70.
6 Haraldur Matthíasson, 1982: *Landið og Landnáma.* 2. b. Reykjavík. S. 375.
7 Orðin í oddklofum eru í Skarðsárbók Landnámu og þangað komin úr Hauksbók en hafa fallið niður í Sturlubók (sbr. *Landnámabók* 1986, s. 318, 6. nmgr.).
8 *Landnámabók* 1986, s. 319.
9 Einar Ól. Sveinsson 1948, s. 75-76.
10 *inn frá* stendur í Þórðarbók Landnámu og hefur væntanlega verið svo einnig í Melabók (*Landnámabók* 1986, s. 318, 7. nmgr.).
11 *Landnámabók* 1986, s. 319.

Í Landnámu er því ekki lýst nákvæmlega hversu langt inn til fjalla landnámið náði. Í Hauksbók, og reyndar fleiri gerðum Landnámu, standa þessi orð:

> Austfirðir byggðust fyrst á Íslandi, en á millim Hornafjarðar ok Reykjaness varð seinst albyggt; þar réð veðr ok brim landtǫku manna fyrir hafnleysis sakir ok øræfis. Sumir þeir, er fyrstir kómu út, byggðu næstir fjǫllum ok merkðu at því landskostina, at kvikféit fýstisk frá sjónum til fjallanna.[1]

Talið er vafalaust að við landnám hafi gróðurþekja í Nesjum verið mun meiri að víðáttu og grósku en nú er og jöklar minni. Um gróðurfar við landnám og þær breytingar sem á því hafa orðið síðan er fjallað í kafla 5.2. og um jöklabreytingar á sögulegum tíma er fjallað í kafla 5.4.

6.2. Hoffellstorfa (Svínafell, Hoffell I-II, Miðfell, Setberg I-II og fjalllendi Dilksness í Reifsdal)

Eins og áður er getið bjó landnámsmaðurinn Auðun hinn rauði í Hoffelli (Hofsfelli). Hoffell var því landnámsjörð, byggð út úr landnámi Hrollaugs Rögnvaldssonar. Kirkja var í Hoffelli þegar kirknaskrá Páls Jónssonar Skálholtsbiskups var gerð um 1200.[2] Fyrir lok miðalda, sennilega á 14. og 15. öld, voru Svínafell og Setberg lögð undir Hoffellskirkju og verður því fjallað um allar jarðirnar þrjár í þessum kafla auk nýbýlisins Miðfells.

Elsti varðveitti máldagi Hoffellskirkju mun vera frá um 1343. Þar segir að Maríukirkja í Hoffelli eigi hálft heimaland með öllum gögnum og gæðum og að auki tiltekið frítt fé og lausamuni. Ekki er getið um aðrar fasteignir kirkjunnar, hlunnindi eða ítök.[3] Um svipað leyti gaf Jón Sigurðsson Skálholtsbiskup (d. 1348) út skipun um að Svínafell skyldi lagt undir kirkjuna í Hoffelli með þeim skilmála að presturinn þar hefði alla jörðina sér til nytja auk þess sem hann fengi fasta greiðslu fyrir prestsverkin bæði að Svínafelli og að Hofi. Svínafell var kirkjustaður um 1200 samkvæmt áðurnefndri kirknaskrá Páls biskups en í skilmála Jóns biskups Sigurðssonar var kveðið á um að þar skyldi bænhús vera. Gyrðir biskup Ívarsson staðfesti síðan skipan þessa með bréfi 4. september 1358.[4] Í máldaganum frá 1343 og einnig í öðrum máldaga frá 1367 kemur enn fremur fram að á þeim tíma var greidd til kirkjunnar í Hoffelli tíund frá jörðinni Setbergi en það var ekki lengur gert samkvæmt máldaga sem skráður var á tímabilinu 1491-1518.[5] Setberg hlýtur því að hafa orðið eign Hoffellskirkju fyrir þann tíma. Jarðirnar Svínafell og Setberg voru þá hvor um sig metnar á 16 hundruð.[6]

Í máldaga Gísla biskups Jónssonar frá um 1570 er ekki lengur tekið fram að kirkjan í Hoffelli eigi heimaland hálft heldur „xL^{c} [þ.e. 40 hundruð] i heimalande“.[7] Í einu handriti máldagans stendur að jörðin („gardurenn“) sé „Lx^{c}“ [þ.e. 60 hundruð]. Kirkjan hafði þannig eignast meiri hluta jarðarinnar og hefur að öllum líkindum eftir það verið staður, þ.e. sjálfstæð kirkjustofnun.[8]

Í jarðabók 1686 er Hoffell talið 66 hundruð og 160 álnir að dýrleika, Svínafell 13 hundruð og 40 álnir og Setberg 20 hundruð. Árið 1697 var dýrleiki Hoffells metinn á 60 hundruð, Svínafells á

1 *Landnámabók* 1986, s. 337.
2 *Íslenskt fornbréfasafn* 12, s. 5.
3 *Íslenskt fornbréfasafn* 2, s. 770.
4 *Íslenskt fornbréfasafn* 3, s. 126-127. Sbr. *Íslenskt fornbréfasafn* 8, s. 8.
5 *Íslenskt fornbréfasafn* 2, s. 770. *Íslenskt fornbréfasafn* 3, s. 243. *Íslenskt fornbréfasafn* 7, s. 36.
6 Sbr. einnig máldaga Gísla biskups Jónssonar frá um 1570 (*Íslenskt fornbréfasafn* 15, s. 699), en þar er Setberg skráð sem eign Hoffellskirkju.
7 *Íslenskt fornbréfasafn* 15, s. 699.
8 Sbr. Magnús Stefánsson, 2000: *Staðir og staðamál. Studier i islandske egenkirkelige og beneficialrettslige forhold i middelalderen.* I. Bergen. S. 116 og 130. Magnús bendir þó á að í Bréfabók Guðbrands byskups Þorlákssonar frá 1569 sé Hoffell kallað „bóndagarður“.

12 hundruð og Setbergs á 16 hundruð.[1] Dýrleikinn breyttist lítið þó að jökullinn væri farinn að sverfa að. Í því sambandi má geta þess að í heimild frá um 1700 er greint frá því að 60 árum áður (þ.e. um 1640) hafi frá Hoffelli verið „vegur fjallasýn ofan í Fljótsdalshérað, og verið komið ofan í Fljótsdal. Skal hafa verið gild dagferð og ei meir. Þessi vegur er nú af vegna jökla".[2]

Í Jarðabók Ísleifs Einarssonar 1709 er Hoffell skráð sem bændaeign og annexía frá Bjarnanesi. Eignir hennar og ítök voru þá þessi:

> Upprekstur á jörðin í sínu landi.
>
> Selstöðu á jörðin góða á Reipsdal.
>
> Skóg lítilfjörlegan á jörðin heima og á Reipsdal.
>
> Selför í Arnaneslandi öllum búsmala um 2 mánuði og 5 hrossa beit á vetur, en næturrekstur í Hólajörðu.[3]

Um Svínafell er látið nægja að geta þess að jörðin sé bændakirkjueign (eign Hoffellskirkju) og 12 hundruð að dýrleika, landskuld 80 álnir, kúgildi ekkert og kvaðir engar.[4] Svipaðar upplýsingar eru um Setberg: bændakirkjujörð, 16 hundruð að dýrleika, landskuld 1 hundrað, kúgildi ekkert og kvaðir engar.[5]

Í vísitasíubók Jóns biskups Vídalíns frá 1706 er tekið upp eftir Gíslamáldaga að kirkjan eigi 40 hundruð í heimalandi en að öðru leyti er lýsing Hoffells í vísitasíunni nokkuð í samræmi við það sem stendur í Jarðabók Ísleifs Einarssonar:

> Mag. Brinjolfs Visitatio Anni 1645 vænest Kirkiubrefe, med einu Innsigle ödru frastocknu epter hveriu Kirkian eige Selför arlega i Arnanesiörd, öllum Busmala umm 2 Mánude, og 5 Hrossa Beit a Vetur og taka ej undan Fil þó med sieu, enn Seled eige ad standa i Bergárlande, enn Næturrekstur i Hólaiörd i Mónes.[6] Badum Iördunum Setberge og Svinafelle helldur Kirkian enn nu epter þvj sem votta tvejr nalæger Danumenn…, enn Selför i Arnanessiörd seigia þeir ecke i sinu Minnj hafe brukud vered tiást þó nærre fymtiger Ara ad Alldre. 5 Hrossabeitin sie ej helldur brukud so þeir vite, enn Bardur Pálsson sem hier er nalægur seigest meina ad hun sie fyrer Bon brukud þegar brukast.[7]

Hoffell átti selför í Árnanesi (Arnanesjörð) eins og greint er frá í jarðabókinni en á móti átti Árnanes „afrétt" í Hoffellslandi þar sem hét Hoffellsmúli.[8]

Í jarðamati frá 1804-1805 er Hoffell eins og áður 60 hundruð og Svínafell 12 hundruð að dýrleika. Svínafell átti þá skóg til eigin nota („Jorden har Skov til eget Brug").[9] Þar er kirkjunni í Hoffelli ekki eignuð nema hálf jörðin. Hinn helmingurinn skiptist á milli tveggja manna og átti

1 Björn Lárusson, 1967: *The Old Icelandic Land Registers.* Lundi. S. 331.
2 Árni Magnússon, 1955: „Chorographica Islandica." *Safn til sögu Íslands og íslenskra bókmennta.* Annar flokkur, I.2. Reykjavík. S. 16.
3 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.* 13. b. *Fylgiskjöl*. Reykjavík. 1990. S. 424-425.
4 *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 425.
5 *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 424.
6 Hér er verið að vísa í bréf frá 9. júní 1390, en það hefur ekki varðveist nema í ágripi í vísitasíubók Brynjólfs biskups Sveinssonar (sbr. *Íslenskt fornbréfasafn* 11, s. 4; sbr. einnig upphaf kafla 6.5.).
7 Skjal nr. 2 (23). Sbr. skjal nr. 2 (26): Vísitasía Jóns biskups Árnasonar í Hoffelli 1727 en þar eru þessi sömu ítök og hlunnindi talin upp.
8 *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 422-424.
9 Skjal nr. 2 (42).

annar ¾ hálflendunnar en hinn ¼.[1] Í Jarðatali Johnsens 1847 er jörðin ekki sögð nema 37 hundruð og vísað í því sambandi til jarðabókar frá 1760.[2] Í Nýrri jarðabók 1861 er fornt mat Hoffells sagt vera 65 hundruð að meðtöldum jörðunum Setbergi og Svínafelli en samkvæmt nýju mati var Hoffell 18,4 hundruð. Dýrleiki Svínafells var á sama tíma kominn niður í 5,2 hundruð og Setbergs í 7 hundruð.[3] Þessi lækkun dýrleikans kann að einhverju leyti að hafa stafað af rýrnun landgæða.

Hinn 4. maí 1854 komu saman fjórir menn til áreiðar og skoðunargerðar á þeim jörðum sem í sameiningu voru kallaðar „Hoffellseign" en þær voru Hoffell, Setberg og Svínafell. Var það sameiginlegt álit áreiðarmanna að Hoffellseignin hefði „af sér gengið að fullum 1/4 hvað bithaga snerti, og yfir 4/5 að eingi, en að túnin ekki muni hafa liðið skaða af landbrotum eða öðrum skémdum það nokkru sæti".[4]

Samkvæmt því sem stendur í gerðabók jarðamatsnefndar 1849 var Hoffell að jöfnum skiptum kirkjueign og bændaeign. Þar stendur enn fremur orðrétt: „Afrétt gétur jörðin leigt öðrum."[5] Í gerðabók yfirjarðamatsnefndar 1849 eru þessar upplýsingar um hlunnindi og ítök jarðarinnar:

> Árnanes á rétt til upprekstur í Reipsdal; Hoffelli hefur verið eignuð 2 mánaða selför í Árnanes landi, og 5 hrossa vetrarbeit, grasatekjan ekki teljandi; Fjárafrétt á jörðin í Lambatúngum.[6]

Í gerðabók yfirjarðamatsnefndar er sérstaklega tekið fram að Svínafell eigi „hálfa „Dýmu"."[7]

Eins og að framan greinir átti Hoffell „fjárafrétt" í Lambatungum eftir því sem skráð er í gerðabókinni 1849 og hafa ekki fundist eldri heimildir um þessi réttindi. Að sögn séra Þórarins Erlendssonar um 1840 voru Lambatungur á þeim tíma ekki nema „lítilvægar mosatorfur".[8] Guðmundur Jónsson Hoffell (1875-1947) kvaðst ekki annað vita þegar hann var að lýsa smalamennsku í Nesjasveit en að Lambatungur hefðu frá ómunatíð tilheyrt Hoffelli þó að Lambatungnajökull skildi þær frá Hoffellsfjöllum og hefði sennilega í langan tíma komið í veg fyrir að unnt væri að nýta þær fyrir afrétt frá Hoffelli.[9] Einhver upprekstur eða lambaafrétt mun þó hafa verið þar um tíma á síðari hluta 19. aldar frá Volaseli í Lóni en lagst af vegna vondra heimtna á lömbum. Eftir það höfðu upprekstur í Lambatungur Eiríkur Guðmundsson á Meðalfelli, föðurbróðir Guðmundar J. Hoffells, og Sigurður Jónsson bóndi á Stapa og byggðu þar gangnakofa. Árið 1890 tóku Hoffellsmenn að reka þangað hagalömb yfir jökulinn og var kofanum þá ekki lengur við haldið.[10] Á 20. öld munu Hoffellsmenn einir hafa rekið á Lambatungur auk þess sem þeir heimiluðu Sigfinni Pálssyni, bónda í Stórulág, að nýta þær til sumarbeitar. Sá hann um smölun þar í mörg ár samkvæmt samkomulagi við Hoffellsmenn.[11] Hins vegar hefur fé leitað í Lambatungurnar frá öðrum bæjum, einkum Bjarnanesi, ekki síst eftir að sauðfjárbúskapur lagðist að mestu af í Hoffelli og hafa Hoffellsmenn amast við því að aðrir séu að smala þar.[12]

---

1 Skjal nr. 2 (42).

2 *Jarðatal á Íslandi, með brauðalýsingum, fólkstölu í hreppum og prestaköllum, ágripi úr búnaðartöflum 1835-1845, og skýrslum um sölu þjóðjarða á landinu.* Gefið út af J. Johnsen. Kaupmannahöfn 1847. S. 2.

3 *Ný jarðabók fyrir Ísland, samin eptir tilskipun 27. maímánaðar 1848 og allramildilegast staðfest með tilskipun 1. aprílmánaðar 1861.* Kaupmannahöfn. S. 5.

4 Skjal nr. 2 (32).

5 Skjal nr. 2 (34).

6 Skjal nr. 2 (35).

7 Skjal nr. 2 (35).

8 *Skaftafellssýsla. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1873.* Jón Aðalsteinn Jónsson og Svavar Sigmundsson sáu um útgáfuna. Reykjavík 1997. S. 44.

9 *Göngur og réttir.* 1. b. Önnur prentun aukin og endurbætt. Bragi Sigurjónsson bjó til prentunar. Akureyri 1983. S. 42, 92.

10 *Göngur og réttir* 1, s. 92-93. Á öðrum stað segir Guðmundur J. Hoffell að árið 1890 hafi „á nýjan leik" verið farið að reka lömb á Hoffellslambatungur (*Göngur og réttir* 1, s. 42).

11 Þrúðmar Sigurðsson, Miðfelli, við skýrslutökur 12.9. 2002. Sbr. einnig vitnisburð Þorleifs Hjaltasonar, bónda á Hólum, við sömu skýrslutökur. Fram kemur að Sigfinnur var að miklu leyti alinn upp í Hoffelli.

12 Þorsteinn Sigjónsson, bóndi í Bjarnanesi II, og Þrúðmar Sigurðsson, Miðfelli, við skýrslutökur 12.9. 2002.

Reifsdalur (Reipsdalur) er nefndur í gerðabókinni 1849 en í áðurnefndri Jarðabók Ísleifs Einarssonar er Hoffelli eignuð þar selstaða og skógur lítilfjörlegur.[1] Í sóknalýsingu sinni 1873 kemst séra Bergur Jónsson í Bjarnanesi svo að orði að Reifsdalur „[liggi] undir Hoffell".[2]

Árið 1894 var Hoffellskirkja lögð niður til messugerðar og keypti þáverandi bóndi, Jón Guðmundsson, um sama leyti eignarhlut sóknarmanna í byggingunni.[3] Í gerðabók fasteignamatsnefndar 1916 er Hoffell skráð sem bændaeign. Síðan segir m.a.:

> Beitilandið er fremur gott til sumarbeitar fyrir fé og hross, en lakara fyrir kýr. Vetrarbeit fremur létt. Mikið af landi jarðarinnar er nokkuð víðlent en hrjóstrugt fjalllendi og nokkuð snjóþungt, en skjólgott. Smalamennska all ervið.
>
> Jörðin hefir upprekstur í sínu landi, en oft er mjög ervitt að ná fé úr fjöllunum, og því hætt við að fari í svelti og ófæra hamra. … Silfurbergsnáma er í landi jarðarinnar, en engar tekjur hefir jörðin haft af henni til þessa. Fossar eru einnig í landi jarðarinnar.[4]

Í sömu heimild er Svínafelli lýst á þessa leið:

> Beitilandið er að mestu skógi vaxið fjalllendi, sem er fremur gott til beitar fyrir sauðfé, en ekki vel lagað fyrir stórgripi, skjólgott og skamt í það, smalamennska fremur ervið. Upprekstur hefir jörðin í sínu heimalandi. Skógur er allmikill, en nota má til eldiviðar að miklum mun.[5] … Ítök í land jarðarinnar eru þessi: Krossbær í Nesjum og Stóralág, og Borg og Hólmur á Mýrum eiga skógarítak í Jökulfelli og Holtar ítak í hálfri Stóru Dímu.[6]

Setberg skiptist þá í tvær hálflendur, hvor um sig í bændaeigu. „Beitiland", „afréttarland" og „ítök" voru þá sameiginleg báðum hálflendunum. Um beitiland Setbergs er sagt að það „[sé] bæði fjalllendi og mýrlendi, gott til hrossa og sauðfjárbeitar, en kúahagar slæmir, liggur skamt frá bæ og er snjólétt og skjólgott, smalamennska ervið".[7] Setbergsjörðin átti „upprekstrarland" á Setbergsdal. Einnig er þess getið að Árnanes átti ítak í land jarðarinnar, og var það „upprekstur geldfjár á Reifsdal".[8]

Landamerkjabréf Hoffellsjarða, þ.e. Hoffells, Setbergs og Svínafells, var undirritað 16. maí 1884 og lesið á manntalsþingi að Bjarnanesi 12. maí 1890:

> Landamerki vestan megin á milli Svínafells og Vindborðs eru: frá jöklinum milli Jökulfells og Hálsa, út úr fljótum[9] milli stóru Dýmu og litlu Dýmu útá móts við Gildrusker. Milli Hoffells (með Setbergi) og Krossbæjar að sunnan: af yzta Gildruskeri utantil beina línu utarl[eg]a um Pjetursholma í fossinn í Grjótárgljúfrinu; frá fossinum beint í gilið í skerjabrúninni vestan við Miðfell á Grjótárdal, þaðan beint norður á Giljadalabrúnir. Reypsdalur, er liggur þar þvert fyrir norðan frá vestri til austurs tilheyrir allur beggja megin Hoffellstorfunni. Milli Hoffells og Þórólfsdals í Lóni eru landamerki: Laxá úr Brenn-

1 *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 424.
2 *Skaftafellssýsla* 1997, s. 76.
3 Sbr. *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu.* 1. b. (Stefán Jónsson: Lón. Bjarni Bjarnason: Nes). Reykjavík 1971. S. 268.
4 Skjal nr. 2 (36).
5 Svínafelli fylgdi „lítið skógarkropp sem menn kalla", að sögn séra Þórarins Erlendssonar í Bjarnanesi 1840 (*Skaftafellssýsla* 1997, s. 62).
6 Skjal nr. 2 (36).
7 Skjal nr. 2 (36).
8 Í afsals- og veðmálabók er „Ítök í Árnanesi og Refsdal" skráð við Setberg I í dálknum „Eign eða veð" (sbr. skjal nr. 4 (61)).
9 Upphaflega skrifað *jöklinum* en það orð yfirstrikað.

höfðagljúfri inn í Fossbotn, þaðan norðr í Lambastígshnúkinn og þaðan austast um Nautastígsbrúnir inní jökul; auk þess fylgja Hoffelli Lambatungur þar innaf. Nautgil ræður milli Hoffells og Hvamms og frá því Reypsdalsgilið niðrí Laxá.

Suður frá uppsprettu Nautgils, þar sem Bjarnaness og Hoffellsfjall‹l›endi nær saman, deyla vötn.

Ítak, sem Krossbær á, er Jökulfell í Svínafellslandi.[1]

Undir bréf þetta rita 14 menn nöfn sín til samþykktar en ekki kemur fram fyrir hvaða jarðir þeir gerðu það. Af öðrum heimildum má þó ráða að bréfið sé samþykkt að því er varðaði Hoffell (Guðmundur Eiríksson), Setberg (Bergur Einarsson), Vindborð[2] (Benedikt Kristjánsson) og Krossbæ (Þórarinn Sigurðsson).[3]

Einnig samþykkja bréfið prestarnir að Stafafelli og Bjarnanesi, hvor um sig sem umráðamaður hálfs Þórólfsdals (Þórisdals) í Lóni, og eigendur og umráðamenn Hvamms með hjáleigunum Volaseli og Þorgeirsstöðum. Tvær athugasemdir eru gerðar í lok bréfsins. Önnur snertir Árnanes:

Ath. Ítaki Hoffells í Árnanessland er þannig breitt, að Hoffell á þar framvegis 3 hrossa beit á vetrum, þar á mót á Árnanes upprekstur á Refsdal fyrir 120 geldfjár.

Hin athugasemdin er um ítak í Hólalandi:

Ítaki Hoffells í Hólaland er þannig breitt, að Hoffell á þar framvegis 2 hrossa beit á vetrum, þar í mót eiga Hólar tiltölulega upprekstur á Refsdal fyrir geldfje.

Eins og komið hefur fram var Svínafell í eigu Hoffellskirkju frá 14. öld og átti sameiginleg landamerki með jörðinni Hoffelli en í byrjun 20. aldar keypti fyrrverandi ábúandi Svínafells, Árni Bergsson, jörðina og bjó þar til æviloka.[4] Árið 1911, 7. júlí, rituðu eigendur jarðanna Hoffells og Svínafells undir svohljóðandi landamerkjabréf:

Við undirritaðir eigendur jarðanna Svínafells og Hoffells í Nesjahreppi í Austur-Skaftafellssýslu[5] lýsum því yfir að landamerki milli þessara eignarjarða okkar, Svínafells og Hoffells eru og hafa jafnan verið eins og hjer segir:

Stefna frá jöklinum um miðjan sand niður í Gildrasker, en Hoffellsmegin við þessa markalínu á þó Svínafell hólma er nefnist Kringla.

Undir bréfið rita Jón Guðmundsson (Hoffelli) og Árni Bergsson (Svínafelli). Síðan gera þessir sömu menn eftirfarandi athugasemd:

Við viljum enn fremur taka fram, að landamerkin frá því er jökullinn byrjar að neðan milli Svínafells og Geitafells liggur markalínan á jökli milli Hoffellsmúla og Gæsaheiðar.

1 Skjal nr. 2 (1).
2 Ýmist nefnt *Vindborð* eða *Viðborð* í heimildum.
3 Sbr. *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu* 1, s. 258, 263, 272. *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu.* 2. b. (Kristján Benediktsson Einholti: Mýrar). Reykjavík 1972. S. 29.
4 *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu* 1, s. 282.
5 *því* hér næst á eftir yfirstrikað.

Bréf þetta var lesið á manntalsþingi 24. júní 1912.[1]

Tveimur dögum áður en landamerkjabréf Hoffells og Svínafells var gert, þ.e. 5. júlí 1911, gaf bóndinn á Setbergi, Páll Arason, út svohljóðandi yfirlýsingu:

> Jeg Páll Arason bóndi á Setbergi í Hornafirði votta hjer með, að jeg síðan jeg var 14 vetra gamall, og síðan jeg varð bóndi á Setbergi fyrir um 22 árum hef heyrt landamörkum milli Hoffells og Setbergs lýst þannig:
>
> Hoffellsá ræður mörkum að Setbergsáarmynni að neðan, þaðan frá ræður Setbergsá mörkum uppeptir að uppsprettunni. Eptir það stefna mörkin milli Miðeyjar og austustu eyjar að Hoffellsá. Úr því ræður Hoffellsá mörkum innað Vatnshlíðargili. Síðan eptir Vatnshlíðargili yfir Lambastígshnúk á Austurbrún. Síðan á Hoffell Hoffellslambatungur, og skilur þar mörk Lambatungnaá, sem er milli þeirra og Skyndidalsmúla. Innan þessarar markalínu á Hoffell svonefndan Reifsdal í Setbergslandi í sameign við Setberg.
>
> Þessum landamerkjum hef jeg jafnan fylgt og skoðað þau einu rjettu sem ábúandi, og eigi heyrt önnur landamerki nefnd og heldur ekki að neinn hafi mótmælt þeim.[2]

Fleiri samhljóða yfirlýsingar um landamerki Hoffells og Setbergs eru varðveittar frá sama tíma en ekki er að sjá að þeim hafi verið þinglýst. Ein þeirra er frá Jóni Guðmundssyni, dags. 8. júlí 1911. Það er ekki fyrr en kemur að Reifsdal að misræmi verður:

> Eignarréttur Hoffells í Reifsdal í Setbergslandi er samkvæmt þinglesnum ítakssamningi við Árnanes og öðrum samningum.[3]

Tveir vitundarvottar rita undir yfirlýsingu Jóns og einnig fjórir hreppsnefndarmenn sem lýsa sig samþykka landamerkjunum en áskilja sér rétt til að gera nánar út um mörkin um Reifsdal. Bréf þetta er í einkaeigu og virðist það ekki hafa verið skráð í opinberar bækur.

Samkvæmt yfirlýsingu Jóns Guðmundssonar og fyrirvara hreppsnefndarmanna var óvissa eða ágreiningur um mörk Reifsdals og eignarhald á honum. Í framhaldi af því voru fjórir staðkunnugir menn látnir bera vitni um mörkin milli Hoffells og Setbergs, og tóku tveir þeirra, fyrrverandi vinnumenn á Hoffelli, sérstaklega fram að þeir hefðu aldrei annað heyrt en að Reifsdalur væri eign Hoffells. Nokkru síðar varð samkomulag um landamerkjabréf jarðanna tveggja, Hoffells og Setbergs, og var því þinglýst á manntalsþingi 24. júní 1912, samtímis landamerkjabréfi Hoffells og Svínafells. Það er á þessa leið:

> Við undirritaðir eigendur og umboðsmenn jarðanna Hoffells og Setbergs í Nesjahreppi í Austur-Skaftafellssýslu, lýsum hjer með yfir því, að landamörk milli nefndra jarða eru þannig:
>
> Frá markalínu þeirri sem skilur Krossbæjar-, Hoffells- og Setbergsland liggi landamerkin milli Pjetursholma og Ólafstanga, austan við Mosahólmana, vestan við Arnarbæli, eftir ánni neðan við Grænabakka, Tjarnarhraun og Tjarnarhraunsrima, að Setbergsáarminni, svo ræðr Setbergsá mörkunum að svokölluðum Skógargötum, þar sem uppspretturnar að Setbergsá falla saman, þaðan liggja mörkin

1 Skjal nr. 2 (2).
2 Skjal nr. 4 (73).
3 Skjal nr. 9 (34).

milli Miðeyjar og Austustueyjar og svo inn eftir dalnum eftir áareyrunum mitt á milli hlíða og upp í jökul, milli Fossdalshnútu og Vatnsskerja. Hoffellslambatungur fylgja Hoffelli, en Reyfsdalur sameign jarðanna eftir dýrleika þeirra nú.

Veiði á Setberg ásamt Hoffelli, bæði í Hoffellsá frá landamerkjunum að neðan og upp í Setbergsáarminni og í Setbergsá.[1]

Undir bréfið rita í júní 1912 (dagsetning kemur ekki fram) Jón Guðmundsson (Hoffelli) og Þórarinn Sigurðsson (Stórulág). Einnig undirrita fulltrúar Nesjahrepps bréfið. Jón Guðmundsson mun hafa átt Setberg á þessum tíma og hefur því undirritað bréfið sem eigandi beggja jarðanna.[2]

Árið 1937 afsalaði Guðmundur J. Hoffell, eigandi Hoffells, Birni Jónssyni í Dilksnesi „eign mína Refsdal í Hoffellslandi, sem er afréttarland". Var Birni bónda eftir það heimilt að nytja landið „eftir því, sem honum sýnist", eins og segir í afsalinu.[3]

Sérstakt landamerkjabréf var gert fyrir Svínafell árið 1921, dags. 29. júní:

Landamerki vestanmegin á milli Svínafells og Viðborðs eru: frá jöklinum milli Jökulfells og Hálsa út úr fljótum milli Stóru-Dímu og Litlu-Dímu út á móts við Gildrasker.

Milli Hoffells og Svínafells stefna þau frá jöklinum um miðjan sand niður í Gildrasker, en Hoffellsmegin við þessa markalínu á þó Svínafell hólma er nefnist Kringla.

Við viljum ennfremur taka fram, að landamerkin frá því er jökullinn byrjar að neðan milli Svínafells og Geitafells liggur markalínan á jökli milli Hoffellsmúla og Gæsaheiðar.

Skógarítak í Jökulfelli inn að Fálkakambi á Krossbær.[4]

Undir bréfið rituðu ábúendur jarðanna Svínafells (Árni Bergsson), Hoffells (Jón Guðmundsson), Stórulágar (Þórarinn Sigurðsson), Viðborðs (Guðjón Gíslason) og Viðborðssels (Benedikt Þórarinsson).[5] Bréfið var þinglesið á manntalsþingi 4. júlí 1923.

Áður hefur komið fram að Setberg skiptist í tvær hálflendur samkvæmt gerðabók fasteignamatsnefndar 1916. Í Fasteignabók 1922 er greint á milli Setbergs I og Setbergs II en báðar hálflendurnar virðast hafa verið í eigu Hoffellsmanna til ársins 1948 þegar Árni Pálsson, ábúandi Setbergs, keypti jörðina.[6] Árið 1957 var þinglesið leyfisbréf menntamálaráðherra um að taka mætti upp nafnið Setberg II.[7] Þá skal þess að lokum getið að árið 1951 var stofnað nýbýlið Miðfell og er það fjórðungur úr landi Hoffells („1/4 úr Hoffelli").[8]

Heimildir benda ekki til annars en að búseta hafi verið nokkuð samfelld á Hoffelli og á jörðunum Svínafelli og Setbergi frá því að jarðanna er fyrst getið í heimildum og að eftir gerð landamerkjabréfsins hafi þær framselst á hefðbundinn hátt og verið veðsettar.[9]

1 Skjal nr. 2 (52).
2 Sbr. skjal nr. 2 (36): Gjörðabók fasteignamatsnefndar 1916 (bls. 63).
3 Skjal nr. 4 (41). Björn Jónsson í Dilksnesi var bróðir Guðmundar Jónssonar í Hoffelli.
4 Skjal nr. 2 (5).
5 Sbr. *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu* 1, s. 250, 272, 282. *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu* 2, s. 29, 31.
6 Sbr. skjal nr. 4 (61). *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu* 1, s. 264.
7 Skjal nr. 4 (61). Í *Byggðasögu Austur-Skaftafellssýslu* 1 (s. 262) er getið um nýbýlið Setberg III eftir árið 1966.
8 Skjal nr. 4 (47). *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu* 1, s. 274.
9 *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu* 1, s. 262-264. Skjöl nr. 2 (53, 54, 55), 4 (61, 62, 86-93).

6.3. Krossbæjartorfa (Krossbær, Lindarbakki og Stóralág)

Krossbæjar er getið í máldögum Hoffellskirkju 1343 og 1367 og einnig í máldaga frá tímabilinu 1491-1518. Þar er alls staðar tekið fram að frá Krossbæ hafi verið greidd tíund til kirkjunnar að Hoffelli.[1]

Krossbær mun hafa verið hluti af svonefndum Bjarnaneseignum, jarðagóssi í eigu Teits lögmanns Þorleifssonar. Árið 1525 seldi Teitur Ögmundi Pálssyni Skálholtsbiskupi þessar jarðeignir sínar og þá um leið Krossbæ sem metinn var á 20 hundruð.[2] Í minnisgreinum Gissurar biskups Einarssonar frá 1540 kemur fram að á þeim tíma var bænhús í Krossbæ.[3]

Bjarnaneseignir komust um tíma í umráð Ara Jónssonar lögmanns, sonar Jóns Arasonar biskups á Hólum samkvæmt tylftardómi presta í Skálholtsbiskupsdæmi 4. júlí 1550.[4] Jón biskup og synir hans tveir voru teknir af lífi 7. nóvember sama ár og 16. júní 1551 voru Bjarnaneseignir og allt annað góss þeirra feðga dæmt undir vald konungs með svonefndum Oddeyrardómi.[5] Skálholtsdómkirkja eignaðist síðan aftur Bjarnanes og fleiri jarðir, m.a. Krossbæ, með jarðaskiptum við konungsvaldið 3. júlí 1556. Í staðinn fékk konungur til eignar átta jarðir á Seltjarnarnesi og Álftanesi sem áður höfðu heyrt undir Skálholtsdómkirkju.[6] Eignarréttur Skálholtsdómkirkju á Krossbæ var endanlega staðfestur með helmingadómi presta og leikmanna 8. maí 1569 en áður hafði hann verið vefengdur af erfingjum Teits Þorleifssonar.[7]

Krossbær er nefndur í jarðabók yfir kirkjueignir 1597 og metinn á 20 hundruð í jarðabókum 1686 og 1697.[8] Í Jarðabók Ísleifs Einarssonar 1709 er Krossbær sagður dómkirkjujörð og 20 hundruð eftir jarðabók 1658 en heimajörðin sjálf „meinast að vera xij“ (þ.e. 12 hundruð). Jörðin átti þá skóg í Svínafellslandi, „en er nú komin aldeilis í jökul“.[9] Í Jarðabók Ísleifs er einnig nefnd hjáleigan Stóralág sem byggð var úr heimalandi Krossbæjar.

Í jarðamati 1804-1805 er ein hjáleiga, Krossbæjargerði, skráð með heimajörðinni.[10] Í jarðamati 1849 er hjáleigan talin fjórðungur úr Krossbænum sjálfum.[11] Þar er Stóralág skráð sem sérstök jörð og einnig í gerðabók yfirjarðamatsnefndar 1849, en í Jarðatali Johnsens 1847 og Nýrri jarðabók 1861 er Stóralág nefnd sem hjáleiga Krossbæjar ásamt Krossbæjargerði. Í báðum jarðabókunum er dýrleiki Krossbæjar sagður vera 12 hundruð að fornu mati að Stórulág og Krossbæjargerði meðtöldum en samkvæmt nýju mati var Krossbær 11 hundruð og Stóralág 7,6 hundruð.[12]

Krossbær, eign Skálholtskirkju, var seldur árið 1840, og hefur eftir það verið í einkaeigu.[13] Jörðin átti skógarítak í Jökulfelli í Vindborðsdal eftir því sem stendur í gerðabók yfirjarðamatsnefndar 1849.[14] Í gerðabók fasteignamatsnefndar 1916 eru eignir, hlunnindi og ítök Krossbæjar hin sömu og Krossbæjargerðis: „Upprekstrarland á jörðin ekkert, nema lítil fjarlægan fjallhaga í samlögum við

1 *Íslenskt fornbréfasafn* 2, s. 770. *Íslenskt fornbréfasafn* 3, s. 243. *Íslenskt fornbréfasafn* 7, s. 36.
2 *Íslenskt fornbréfasafn* 9, s. 93.
3 *Íslenskt fornbréfasafn* 10, s. 584.
4 *Íslenskt fornbréfasafn* 11, s. 791-792. Sbr. *Íslenskt fornbréfasafn* 15, s. 82.
5 *Íslenskt fornbréfasafn* 12, s. 270-277.
6 *Íslenskt fornbréfasafn* 13, s. 138-139. Um Bjarnaneseignir og deilur um þær má m.a. lesa í eftirtöldum ritum: Páll Eggert Ólason, 1919: *Menn og menntir siðskiptaaldarinnar á Íslandi.* 1. b. Reykjavík. S. 34-39, 79-88, 155-171. Vilborg Auður Ísleifsdóttir, 1997: *Siðbreytingin á Íslandi 1537-1565. Byltingin að ofan.* Reykjavík. S. 233-239.
7 *Íslenskt fornbréfasafn* 15, s. 260-262.
8 *Kirkjueignir á Íslandi 1597-1984.* II. Skrár. Kirkjueignanefnd, október 1992. S. 33. Björn Lárusson 1967, s. 331.
9 *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 424.
10 Skjal nr. 2 (42).
11 Skjal nr. 2 (34).
12 *Jarðatal* 1847, s. 2-3. *Ný jarðabók* 1861, s. 4.
13 Sbr. *Jarðatal* 1847, s. 416.
14 Skjal nr. 2 (35).

nærliggjandi jarðir. …Skógarítak á jörðin í Jökulfelli í Svínafellslandi, sem nú er nær því skóglaust.“[1] Í gerðabókinni eru landamerki Krossbæjar, Krossbæjargerðis og Stórulágar sögð hin sömu, en milli Krossbæjar og Setbergs voru mörkin þessi:

> Af ysta Gildraskeri utan til, beina línu utarlega um Pétushólma, í fossinn í Grjótárgljúfrinu; frá fossinum beint í gilið á Skerjabrúninni vestan við Miðfell í Grjótárdal. Þaðan beint norður á Giljadalabrúnir.[2]

Eins og áður hefur komið fram er óljóst af heimildum hvort Stóralág hafi verið talin sjálfstæð jörð fyrr á tímum en árið 1891 fóru fram áreið og skipti á beitilandi milli jarðanna Krossbæjar og Stórulágar. Þeim gerningi er lýst á þessa leið:

> Fyrst var landið mæ‹l›t með streng bæði langs og á 4 stöðum þvers, og eftir þeirri mælingu reiknað út hve margir [fer]faðmar landið er, og því skipt síðan niður á hundraðatölu jarðanna eftir nýja matinu, og samkvæmt þeirri skiftingu voru landamerki milli áðurnefndra jarða sett þannig:
>
> Úr Urðarbrún á mitt Gildruhraun þaðan beina sjónhending í há-Grettisklett, þaðan út og suður eptir hólnum innst í Hamraendann. En takmörkin milli heimalandanna og fjall‹l›endisins (sem óskift er) eru þannig, að fyrir ofan Stórulágarland ráða hamrarnir inná Urðarbrún, þaðan ræður bein lína inná Efstahnaus, þaðan í dagmálahamra, þaðan í Hvamshamra þaðan ráða hamrar inní Grjótárgljúfur.[3]

Landamerkjabréf Krossbæjar með Krossbæjargerði og Stórulág var undirritað 26. febrúar 1921 og lesið á manntalsþingi í Nesjahreppi 29. júní sama ár:

> Milli Krossbæjar (með Stórulág) og Hoffells og Setbergs:
>
> Af ytsta Gildruskeri bein lína utarlega um Pjetushólma í fossinn í Grjótárgljúfrinu, frá fossinum beint í gilið á skerjabrúninni vestan við Miðfell á Grjótárdal, þaðan beint norður á Giljadalabrúnir.
>
> Milli Krossbæjar (með Stórulág) og Bjarnanesseignar (með kirkjujörðum og Borgum): Úr Struntskeri í Fljótum beint í Þveitarlæk, eftir læknum yfir Þveit í Markstrítu við Markalæk, þaðan þangað, sem rauð og blá skriða koma saman undir Arnarhömrum, þaðan yfir Smalahól í Marktind austan við Krossbæjarskarð, þaðan í Miðfellstind á Hafradal, þaðan á Giljadalabrýr.
>
> Skógarítak á jörðin Jökulfell í Svínafellslandi inn að Fálkakambi (sjá brjef fyrir Hoffellsjörðum dags. 16. maí 1884 þingl. 12. maí 1890).[4]

Bréf þetta er samþykkt fyrir eftirtaldar jarðir: Stórulág og Krossbæ, Setberg Hoffell, Borgir, Gerði, Bjarnanes, jarðeignir Bjarnaneskirkju og Svínafell.

Árið 1944 var stofnað nýbýlið Lindarbakki úr löndum Krossbæjar og Stórulágar.[5]

Heimildir benda ekki til annars en að búseta hafi verið nokkuð samfelld í Krossbæ frá því að jarðarinnar er fyrst getið í heimildum og að eftir gerð landamerkjabréfsins hafi jörðin framselst á hefðbundinn hátt og verið veðsett.[1] Sama á að sínu leyti við um jarðirnar Stórulág og Lindar-

1 Skjal nr. 2 (36).
2 Skjal nr. 2 (36).
3 Skjal nr. 2 (9). Undirstrikun í frumtexta.
4 Skjal nr. 2 (3).
5 *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu* 1, s. 251. Þinglýst skjal um Lindarbakka dags. 8.2. 1946 (skjal nr. 4 (94)).

bakka.[2]

6.4. Bjarnanestorfa

Bjarnanes er nefnt í kirknaskrá Páls biskups Jónssonar frá um 1200.[3] Einnig er jarðarinnar getið í Njáls sögu. Í máldaga sem talinn er frá 1367 er greint frá því að Maríukirkja sé í Bjarnanesi og eigi hún heimaland hálft.[4] Kirkjan í Bjarnanesi var því bændakirkja. Þar skyldu vera tveir prestar og djákn, og þjónuðu þeir ásamt heimakirkjunni tveimur kirkjum og einu bænhúsi. Því til viðbótar var „bænhus skylld j skogey". Tíund var greidd til kirkjunnar af fimm bæjum og má af því marka stærð sóknarinnar. Eignir kirkjunnar auk kvikfjár og lausamuna voru þessar:

> Biarnanese fylger hrijsey half. hrafnseyar. vidreka allann oc hualreka a Hornseyre. skogarteiga iiij j laxardal j brennhofda galltartungu. vrdar tungu oc vallar.[5]

Þessar eignir kirkjunnar eru síðan ítrekaðar í vísitasíum biskupa á 17. og 18. öld (sbr. hér síðar).

Árið 1501 var á alþingi kveðinn upp sá dómur að Teitur bóndi Þorleifsson væri öldungis kvittur og ákærulaus af brotum sem hann hefði framið gegn konungi og skyldu því Bjarnanes og þær eignir sem þar tilheyrðu vera óbrigðuleg eign hans eins og áður.[6] Árið 1525 eignaðist Ögmundur biskup Pálsson Skálholtsbiskup Bjarnanes og Bjarnaneseignir með kaupsamningi við Teit Þorleifsson.[7] Þessar jarðir komust síðar undir konung en Skálholtsdómkirkja eignaðist Bjarnanes og fleiri jarðir að nýju með jarðaskiptasamningi við konungsvaldið 3. júlí 1556. Í staðinn fékk konungur til eignar átta jarðir á Seltjarnarnesi og Álftanesi sem áður höfðu heyrt undir Skálholtsdómkirkju (sjá nánar í kafla 6.3.).

Í máldaga Gísla biskups Jónssonar frá um 1570 hefur sú breyting orðið frá fyrri máldögum að kirkjan í Bjarnanesi á nú heimaland allt.[8] Þessa breytingu má rekja til dóms klerka 3. nóvember 1550 sem kvað upp þann úrskurð að Ari Jónsson (Arasonar Hólabiskups) hefði tekið Bjarnanes ólöglega að sér og að þar skyldi vera beneficium Skálholtskirkju eins og ákveðið hefði verið þegar Ögmundur biskup Pálsson gaf kirkjunni jörðina.[9] Í vísitasíubók Brynjólfs biskups Sveinssonar 1641 er þó ekki viðurkennt að kirkjan í Bjarnanesi eigi meira en hálft heimalandið; hinn helmingurinn sé eign kirkjunnar í Skálholti.[10]

Í jarðabókum 1686 og 1697 er Bjarnanes talið 60 hundruð að dýrleika og eign Skálholtsstóls.[11] Í Jarðabók Ísleifs Einarssonar 1709 er Bjarnanesi lýst sem dómkirkjujörð, 60 hundruð, og fylgdu henni 13 hjáleigur: Borgir vestri (Borgir eystri tilheyrðu Arnanesi), Fornustekkar, Hádegishóll,

1 *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu* 1, s. 255-259. Skjöl nr. 2 (56), 4 (60) og 9 (4).
2 Sbr. *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu* 1, s. 248-252. Skjöl nr. 2 (56), 4 (42, 94) og 9 (5, 6).
3 *Íslenskt fornbréfasafn* 12, s. 5.
4 *Íslenskt fornbréfasafn* 3, s. 242, sbr. 234.
5 *Íslenskt fornbréfasafn* 3, s. 242. Í Vilkinsmáldaga 1397 eru eignir Bjarnaneskirkju óbreyttar, en á tveimur stöðum eru örnefnin önnur. Í Vilkinsmáldaga stendur *Arennhofda* í stað *Brennhofda* og *Vidartunngv* í stað *vrdar tungu* (*Íslenskt fornbréfasafn* 4, s. 233).
6 *Íslenskt fornbréfasafn* 7, s. 575-576. Sbr. *Íslenskt fornbréfasafn* 9, s. 92-93 (skrá um jarðir Teits lögmanns Þorleifssonar).
7 *Íslenskt fornbréfasafn* 9, s. 272-274, 420. Sbr. *Íslenskt fornbréfasafn* 10, s. 548-549, 584, 664. *Íslenskt fornbréfasafn* 11, s. 319-320.
8 *Íslenskt fornbréfasafn* 15, s. 698.
9 *Íslenskt fornbréfasafn* 11, s. 809-810.
10 Skjal nr. 2 (19). Þessi mismunur kann að stafa af því að ekki hafi verið að fullu ljóst hvort það var Skálholtskirkja eða Bjarnaneskirkja sem Ögmundur gaf kaupahlutann í jörðinni (sbr. *Íslenskt fornbréfasafn* 11, s. 809-810. Sjá einnig Magnús Stefánsson 2000, s. 160, 168).
11 Björn Lárusson 1967, s. 331.

Brosahóll, Brattagerði, Annargarður, Meðalfell, Meðalfellshjáleiga, Bjarnanesskemma, Bjarnaneshóll, Miðsker, Stóristapinn og Litlistapinn. Auk kvikfjár voru eignir og ítök jarðarinnar þessi:

Rekaítak á jörðin fyrir Hornslandi, frá Miðskeri og vestur að Þinganesskerjum.

Item Hornaey, sem nú kallast Óskálfur. Hálfa Hrísey í móti Arnanesi og Akurey.

Item Hrafnseyjar.

Skógarítök á jörðin ánægjanleg á Laxárdal í Dals- og Hvammslöndum.[1]

Hér mun vera átt við Laxárdal í Lóni.

Samkvæmt jarðamati 1804-1805 skiptist Bjarnanes til helminga milli Skálholtskirkju og kirkjunnar á heimajörðinni eins og áður hafði komið fram í vísitasíubók Brynjólfs biskups Sveinssonar en var hins vegar ekki í samræmi við það sem stóð í fyrrnefndum jarðabókum. Hjáleigurnar voru þá samtals níu: Borgir, Meðalfell, Fornistekkur, Brattagerði, Austurhóll, Suðurhóll, Annargarður, Miðsker og Stapi með eyðihjáleigunni Háhóli.[2]

Í Jarðatali Johnsens 1847 er Bjarnanes talið sem fyrr 60 hundruð að dýrleika að meðtöldum tólf hjáleigum. Þær voru: Borgir (innri), Meðalfell, Meðalfell neðra, Fornistekkur, Brattagerði, Austurhóll, Suðurhóll, Annargarður, Miðsker, Stapi, Taðhóll (Hóllinn) og Háhóll (Hádegishóll). Þá er einnig vitnað til þess að í stólsjarðabók sé Bjarnanes með hjáleigum talið 75 hundruð að dýrleika.[3] Þessar sömu hjáleigur eru taldar upp í gerðabók jarðamatsnefndar 1849 og þar er því jafnframt haldið fram að hálf jörðin (væntanlega hlutur Skálholtskirkju) sé kóngseign en hinn helmingurinn beneficium (þ.e. kirkjulén sem biskup úthlutaði).[4] Í Nýrri jarðabók 1861 er Bjarnanes ásamt hjáleigum metið á 80,5 hundruð.[5]

Í gerðabók jarðamatsnefndar 1849 er greint frá því að Bjarnanes eigi skógarítak í Þórisdal og Hvammslandi.[6] Í brauðamati, líklega frá svipuðum tíma, er ekki nefnt annað skógarítak en í Hvammsjörðu og á það að hafa nægt „til prestsins nauðsynia“.[7] Í brauðamati, dagsettu 14. júní 1854, er minnst á lítilfjörlegan skóg, „en sem má heita afnáma“.[8] Loks er að nefna brauðamat, dagsett 12. júlí 1867, en þar er meðal ítaka jarðarinnar nefnt „lítilfjörlegt skógarkropp“. Ekki svari þó kostnaði að nýta það því að yfir langan og erfiðan veg sé að fara.[9] Um aldamótin 1900 virðist enginn hafa lengur sótt í þennan skóg eða annan sem heyrði undir kirkjuna og fór svo að skógræktarstjóri lagði það til í bréfi 18. apríl 1953 að skógarítök þessi yrðu látin niður falla.[10] Þá er þess að geta að kirkjujarðir Bjarnaness áttu „upprekstur“ á Laxárdal vestan megin ásamt Borgum eftir því sem greint er frá í fasteignamati 1916.[11] Um Laxárdal og eignarrétt á honum var lengi ágreiningur eins og nú verður rakið í tengslum við landamerkjalýsingar Bjarnaness, fornar og nýjar.

1 *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 423.
2 Skjal nr. 2 (42).
3 *Jarðatal* 1847, s. 2, sbr. 5. nmgr. Stólsjarðabókin, prentuð 1785, var tekin saman í tilefni af uppboði Skálholtsjarða í lok 18. aldar (sbr. *Kirkjueignir á Íslandi 1597-1984*. I. Inngangur. Kirkjueignanefnd, desember 1992. S. 2, 4).
4 Skjal nr. 2 (34).
5 *Ný jarðabók* 1861, s. 4.
6 Skjal nr. 2 (34).
7 Skjal nr. 2 (39).
8 Skjal nr. 2 (40).
9 Skjal nr. 2 (41).
10 Skjal nr. 2 (43). Sbr. lög um lausn skógarítaka af jörðum nr. 100/1940.
11 Skjal nr. 2 (36).

Elsta varðveitta landamerkjalýsing jarðarinnar er líklega í vísitasíubók Brynjólfs biskups Sveinssonar frá 1641:

> Eru þesse Landamerke a Biarnanese epter hefdar hallde atolulausu adsunan frá Þueitar Læk og gagn vart vpp j þá skridu sem mætist raud og blaa, og ofan J Fliot. Raada so Fliotin vt ad Laxá, og vpp j gliufur. Jtem er halldin og hafdur vnder stadin allur Laxár dalur fyrer austan Laxá og vestan og kom fram Byfalningar bref Saluga Herra Gysla Oddz sonar vnder skrifad af Eireke Eirikz syne og einare Brynjolfs Syne datum 1633 2 Septemb[ri]s j Biarnanese, huar þeir Bera ad B[ysku]pin Herra Gysle Oddzson hafa strengeliga og alvarlega Byfalad S. Jone Biarnarsyne ad hallda þuj Lande vnder Biarnanes sem er Laxárdalur fyrer austan Laxá so þad land gange ecke vndan Kyrkiune j Biarna nese fyrer neina hylming edur godvilld Sra Jonz Biarna sonar vid þa sem a móte bua. Jtem ad B[ysku]pin adur nefndur H. Gysle Oddzson hafe lofad ad vera sialfur i Borgun þar fijrer, huad sem þar á segdist enn Sra Jon Biarna son skyllde þar vera frials og saklaus fyrer huad sem vppa kæme og þad handsaladi B[ysku]pin S. Jon‹e› J þria tijma. Var nu Eirikur Eirikz son Personu lega vidstaddur og handsaladi B[ysku]pinum Meistara Brynjolfe Suein syne þennan sinn vtgefin vitnisburd[1] og somu leidis Sera Jon Biarna son medkendist þetta ádur vitnad satt vera lofandi þar á sannende ad leggia med handsolum ef þorf giordist. Hefur þesse Laxár dalur fyrer austan ana Jafnan sydan Brukadur verid frá Biarnanese sem og ádur. Þuj Byfalar Eirnin B[ysku]pin M. Brynjolfur Svein son ad Lata nefndann Laxárdal fyrer austann ana f[yrer] ongvan mun ganga vndan hefdar hallde Biarnaness fijrer Biodande þar á alla Areid edur alycktun helldur Lysande þad tak mark Eign Biarnaness og Heilagrar Skalholltz kyrkiu og þess sokum vera vnder þuj Kong. Majestatis B[re]fe sem fyrer bydur ad leggia Dómkyrkiunar Gotz vnder Jslendsk Log, nema sierdeilis Kong. Majestati[s] B[re]f þar vm vtkome. Fra nefndu gliufre a Biarnanes j fioll vpp. Kyrkian á Hrys eij halfa Rafnz eijar, vidreka allan og hualreka á Horna eij. Vill B[ysku]pin Meistare Brynjolfur Sueinz son ad Biarnanes Kyrkia hafe not af hvoru tueggiu vidum og huolum a nefndre Horna eij fraa Huann ey og jnn ad Hornz tanga so ad á sie giord þridjunga skipte suarist eirn þridjungur til Skalholltz Kyrkiu, Annar til vp byggingar Biarnaness Kyrkiu Þridie vm bodz mannenum Biarna ness Kyrkiu f[yrer] Starf sitt[2] ef hann hirder og ver thil hagnadar Baadum Kyrkiunum og flytur Skal holltz Part þangad sem a er kuedid, enn svarar vt Biarna ness Kyrkiu Parte Erliga sem vita fie fyrer sig og syna erfingia, ef ei er vppa Kyrkjuna kostad og metid epter sanngiarn legre virdingu, skijllde su skickun standa medan þesse B[ysku]p M. Brÿniolfur Suein son ætte f[yrer] Skalholltz Kyrkiu ad siegia og so skyllde huervitna skipta huar sem Biarnaness Kyrkia ætte fioru. – Hun á iiij skogarteiga j Laxardal, j Arinhofda, Galltár tungu Vidar tungu og vallar.[3]

Í vísitasíubók Þórðar biskups Þorlákssonar 15. september 1677 er landamerkjalýsingin í vísitasíubók Brynjólfs biskups tekin efnislega óbreytt upp og síðan tekið fram að kirkjan eigi „4 skogar Teiga J Laxärdal J Arennhofda Galltar Tungu vidar Tungu og Vallar. Jtem lÿser sr. Jon [Eiríksson] ad kyrkian eigi skoogar Töpt J Jokulfelli a Vidbordz dal, sem hann og hans formadur hafe bäder hallded ätólulaust“. Enn fremur er tekið fram í vísitasíunni að Þórisdalur hálfur í Lóni sé eign Bjarnaneskirkju.[4] Í vísitasíubók Jóns biskups Vídalíns frá 1706 er engin landamerkjalýsing en ítök kirkjunnar og aðrar eignir hennar eru þar tíundaðar og síðan bætt við: „Framar á Kirkian epter adur citeradrj Vititatiu Magn. Þordar [Þorlákssonar] halfan Þorisdal i Lóne“.[5] Vísitasíur biskupanna Jóns

1 Hér er bætt við út á spássíu: „Nu Anno 1654 11 7bris Bader til samans Eirikur Eyriksson og Einar Brÿnjolfsson hand soludu B[ysku]pinum M. Brÿnjolf SS þennann fyrerskrifadann Vitnisburd med Eide ad stadfesta ef þurfa þætte.“

2 Hér er á spássíu ritað: „NB skilirdj vm rekann.“

3 Skjal nr. 2 (19).

4 Skjal nr. 2 (22).

5 Skjal nr. 2 (24).

Árnasonar 1727, Ólafs Gíslasonar 1748 og Finns Jónssonar 1755 fylgja að þessu leyti því sem stendur í vísitasíu Jóns biskups Vídalíns.[1]

Frá lokum 18. aldar eru til nokkrir vitnisburðir, varðveittir meðal kirknaskjala, um landamerki Bjarnaness og Árnaness. Tilefnið virðist einkum hafa verið ágreiningur um eignarhald á Laxárdal eftir að farvegur Laxár breyttist. Deilan var lögð fyrir háyfirvöld til úrskurðar og var haldinn fundur um hana á alþingi 1792 en málið síðan sent aftur heim í hérað „vegna óeidfestra Vitnisburda, og vöntunar á Situations Korti".[2] Frá þessu sama ári eru fjórir vitnisburðir og virðist þeim bera efnislega saman:

> Vier underskrifadir Buendur i Biarnanes Kirk‹i›u Sokn erum bedner ad giefa vorn skiran og sannann og skriflegann Vitnesburd, um Landamork milli Biarnanes og Arnanes Jarda til Fialla og Siáar, þa vitnum vid hier med effter bestu Vitund vorre hier um; ad Laxá rædur Morkum fra þui Votnum hallar, ofann Hregghals ofann i Wÿtisgliufur, huar nefnd A hefur sÿn firstu Upptok; og so rædur hun Morkum i öllum Gliufrum og Farvegum sudur ad Borgum. Ÿnsta Kiennemerke Arnanes Lands a Laxardalnum er Fialled Arnanes Mule sem so hefur heited fra Aldödle. Þettad fiall er austann vid Laxa. Framm undann Arnanes Mula er mió Landrein framm effter Dalnum, framm med Bergár Fialle sem Arnanesland er, ut effter Dalnum austann meigenn Laxarinnar Kallad Eiar, Selhr‹a›un og Selmire. J nemdum Selhraunum hofdu Arnanes Menn haft Selstodu firer vort Minne, huar enn siast Merke til. Þadann er Selmire kollud, þar til Dalenn endar. Enn vestann megenn vid Ana er Biarnanes Seled a Mots vid Mirena.[3]

Síðar í þessu vitnisburðarbréfi er eftirfarandi yfirlýsing um Laxárdal, og er þá rétt að hafa til samanburðar það sem sagt er um dalinn í vísitasíubók Brynjólfs biskups Sveinssonar hér framar:

> Ecke vitum vier ad nockur hafe um ockar Tÿd brukad Laxardal firir austann Laxa nema einasta Arnanes Abuendur, sem arlega lietu og enn lata sitia þar Búsmala sinn, effter Fráfærur á Sumrum. Þeir hafa og arlega reked þangad Gieldfe og haft þar Fiarsofn og Fiallgaungur Haust og Vor, somuleides Diraleit, og Uppakostnad ad vinna þaug firir austann Ana. Þettad vitum vier so giorla um vora Tÿd, sem upp olunstum i Arnanese, framm ad þritugs Aldri og sidann vered i Biarnanes Kirk‹i›u Sokn, nu meir enn half siotugir ad Aldri, nockrir og um 60s Aldur sumir.[4]

Í öðrum vitnisburði frá sama tíma er landamerkjalýsingin á þessa leið:

> Lágs Á rædur Morkumm frá firstu Upp Sprettu firer ofann Hregg Háls og so nidur úr ollum Gliufrumm og Farvegum sudurad Borgumm sidann frá Áfanga Hól vestur i Þrætu Holma og so i Kilenn firer utann Storholma so kalladann þadann vestur úr Nÿgrædess Kil sem liggur firer utann Vats Fit i Skogeÿ.[5]

Þriðji vitnisburðurinn hljóðar svo:

> Heirde eg ad Laxa skillde rada fra þvi first halle Vötnum ofann Toustade og i Gliufrid firer ofann Medalfell soad Arnanese til heirde Vytis Breckurnar Arnanese Mule Eiarnar þar firer frammann Sel Hraun og öll Sel Mire. Þesse hier talenn Platz voru i minne Tid i Arnanese sosum ádur brukud til Hag beitar Geldfienadi, og ahvöriu Áre setenn Busmale fra Arnanese, efftir Skipun Abuanda þar, a adur nefndre

1 Skjöl nr. 2 (25, 21 og 20).
2 Skjal nr. 2 (17). Afstöðukort með nöfnum á kennileitum mun hafa verið lagt fram á alþingi (sbr. skjal nr. 2 (18) og athugasemd í uppskrift skjals nr. 2 (17)).
3 Skjal nr. 2 (13).
4 Skjal nr. 2 (13).
5 Skjal nr. 2 (12).

Sel Mire, Sel Hraunum og Eiumm. Arnanes Menn höfdu og Fiarsöfn Haust og Vor, somu leidis Dira Leiter i adur nefndum Platzum edur a Laxar Dal firer austann Ána ur Gliufrinu firer ofann Medalfell. Atte Laxa og so ad rada i Gliufrid nidur vid Borgirnar.[1]

Í fjórða vitnisburðinum segir m.a.:

Eg undirskrifadur vitna umm Landa Mörk milli Biarnanes og Arnanes, ad jeg bædi af Foreldrum minum og ödrum gömlum Mönnumm, heirdi, og veit lÿka umm mina Tÿd, ad brúkad hefur verid, sem Arnanes Eign oatalinn af öllum ad minnu [svo] Vitund, bædi Laxárdalur firir austann Ána, soog nidrifra a Ynnri Völlum ynnundir midiann Þrætu Hólma, sem þar hefur so verid kalladur, sögd og haldinn Landamörk, og graskïll tiltekinn, samt ür hans […] i Nÿgrædukÿl firir utann vatnsfít i Skög ey. Þessi M‹o›rk hafa höfd og haldenn verid, huörninn sem Laxá runnid hefur, huört heldur firir utann þau edur innann, og árlega sleigid verid, fyrir ves‹t›ann nefnda Laxá, af Arnanes Innbigg‹i›urum. Aldrei veit eg nu a 60 Ára Aldri, nockurn hafa haft lögleg Fiarsöfn Dÿraleitar, nie Fienadar Beit a Laxárdal firir austann Ána, nema einungis Arnanes Menn, utann hvad Misgaungur Fienadar hefur kunnad ad vera a badar Sydur.[2]

Afgreiðsla málsins á alþingi varð til þess að sýslumaðurinn, Kristján Vigfússon, efndi til dómþings í Laxárdal til að yfirheyra menn um landeign Arnaness, bæði til fjalla og sléttlendis, og fá eiðfesta áður útgefna vitnisburði þeirra um landamerki, nýtingu Laxárdals fyrir austan Laxá og um hinn gamla farveg árinnar. Bar vitnum saman um að Laxárdalur fyrir austan ána hefði verið átölulaust brúkaður af ábúendum Arnaness. Einnig var lesinn upp vitnisburður Ólafar Jónsdóttur, sjötugrar konu, um landamerkin:

Fyrst er eg barnfædd a Biarnaness Hialeigu og uppólst þar i 20 Ár, og hefe sídann búid allann minn Búskap i Biarnaness Kyrkiu Sókn. Veit eg ej önnur Landamörk vera, milli ádurnendra Jarda, enn Laxá, sem rennur efftir endilaungum Laxárdal, ofann fyrir Borgir. Þar á Biarnanes Dalinn fyrir vestann Ána, enn Arnanes fyrir austann Ána, og vestur ad henni, og solangt innmed, þar til Vötnunum hallar ofani Tóustadi, hvar um liósast ber Vitni Fiallid hann Arnaness Múle, sem stendur vestur vid Ána, og so hefur heitid, (:jeg held sídann Arnanes bygdist:). Og eitt sinn for jeg med Födur mínum inná Dal, og komst innundir þennan Arnanesmúla, med Kú til Nauts. Þá um sama Tíma komu Bændur fra Arnanesi úr Kola-Skóg, nordan yfir Heidi. Hafdi þá Fied úr Biarnaness Seli, runnid eda rekid verid i Breckurnar fyrir innann Múlann, og söfnudu þeir Arnaness Menn þvj öllu, og ráku þad med Hundum vestur yfir Ána, fundu so Selsmalann, og hardlega ávítudu hann fyrir, ad hann beitti þeirra Land. Heirdi eg og ad Biarnaness Hióninn hefdu bedid Arnanessmenn, ad lofa sier ad reka Selfenadinn austur yfir Ána á Nóttum og bodid Borgun þar fyrir. Vid Kyrkiu heirdi eg og Arnaness Menn finna ad Ábeit i Land þeirra, á Laxárdal fyrir austann Ána, og tók Sra Benedict þvj hæglega, sagdist ej hafa skipad þad, og sagdist skyldi banna þad. Alla minna Foreldra Tíd, sögðu þeir mier, ad Arnaness Menn hefdu brúkad til Fiárbeitar Laxárdal fyrir austan Laxá, og þar haft árlega Fiársöfn og Dÿraleitir, og eirninn hefur þad verid til þessa um alla mína tíd, og einginn annar þad giört.[3]

Vitnaleiðslum þessum var fram haldið á þingstaðnum Holtum 31. júní 1801 enda þótt viðurkennt væri að málið yrði ekki afgreitt fyrir réttinum með endanlegum dómi „heldur epter Háyfirvaldanna Fyrirætlan fyrir nærsthaldandi háttnefndum Sinódals-rétti afgiört“.[4]

1 Skjal nr. 2 (14).
2 Skjal nr. 2 (15).
3 Skjal nr. 2 (17).
4 Skjal nr. 2 (38).

Af hálfu kirkjunnar var ekki fallist á þá fullyrðingu að Laxárdalur væri annarra eign en Bjarnaness. Árið 1797, 18. nóvember, lögfesti presturinn í Bjarnanesi, Magnús Ólafsson, eignir staðarins með svofelldum orðum:

> Eg orsakast ey sydur enn adrer mýner Formenn ad logfesta Biarnaness-Stadar og Kyrkiu Eigenndóm og Jtök, hvört eg eirnenn öllum áheirande auglýse i Dag; effter þeim Landamerkium, sem Visitatia B[isku]psins Magist. Brinjulfs Sveinssonar af 1641 effter eldre Máldögum þessare Kyrkiu tileinkar, nefnil.: Jnnann fra Þveitarlæk og gagnvart uppi þa Skridu sem mætest raud og blá, rada so Fliótenn udad Laxá, og upp i Gliufur. Frá nefndu Gliufre og uppi Fiöll. Enn med þvi þad Laxár Utfall, effter elstu Vitnesburdum, fyrre Logfestumm, og siáanlegumm Árfarveige, synest ad hafa runned ut hia so kolludum Rofhol; so logfeste eg Biarnaness-Heimaland á þann Veg ut ad nefndum Rofhol, og þadann upp í aminst Fiallmörk. Jtem effter sama citerudum Máldaga lögfeste eg allann Laxardal fyrer austann og vestann Lax Á. Sömuleides Jtök Kyrkiunnar til Fialls og Fiöru, sem somu Skiöl og Jardabokenn af 1708 og 1709[1] henne til einka. …[Lögfesti eg] og til Fialls þa 4ra Skogarteiga á Lón Laxárdal, sem Kyrkiu Bokenn syfelt á Nafn nefner. Effter til výsudum Rette Mag. Þordar Þorlakssonar af 1677, logfeste eg under Biarnaness-Kyrkiu Skogar Tofft i Jokulfelle a Vidbordsdal, og endelega þar kringumm liggiande Skogar Pláts, sem nu er audþeckt orded af þar fundenne Toftar Mynd og Grundvelle.[2]

Landamerkin í lögfestunni virðast að flestu leyti staðfest í vísitasíu Helga G. Thordersens biskups 1848:

> Landamerki halda ser hin fornu innan frá Þveitarlæk og gagnvart uppi þá skridu sem mætest raud og blá ofan í Fljót, ráda so Fljotin útad Laxá og uppí gljúfur frá nefndu gljúfri og í fjöll upp. Kirkjan á Laxardal allan bædi fyrir austan og vestan Laxá …[3]

Einnig er frá því greint að presturinn í Bjarnanesi, séra Björn Þorvaldsson, hafi „yfirlátið“ hjáleigunni Hraunkoti þær engjar „sem staðnum tilheira fyrir austann Jökulsá“ og að staðurinn eigi hálfan Þórisdal, 10 hundruð að dýrleika. Sú jörð sé þó ekki metin á nema 3 hundruð um þær mundir þar sem hún hefði spillst af umbrotum Jökulsár.

Í lok aldarinnar, 18. desember 1897, voru samþykkt lög um að umsjón og fjárhald nokkurra landssjóðskirkna skyldi fengið hlutaðeigandi söfnuðum á hendur. Ein þessara kirkna var Bjarnaneskirkja. Eins og vikið er að fyrr í þessum kafla virðast hafa verið áhöld um hvernig háttað var eignarréttinum að Bjarnanesi. Samkvæmt sumum heimildum var jörðin öll í eigu heimakirkjunnar en í öðrum er fullyrt að hún hafi aðeins átt helming jarðarinnar og þá ýmist á móti dómkirkjunni í Skálholti eða konungi. Samkvæmt lögunum frá 1897 lék hins vegar ekki lengur neinn vafi á um að Bjarnanes skiptist að jöfnu milli konungs (landssjóðs) og heimakirkjunnar. Árið 1901 varð samkomulag milli prestsins í Bjarnanesi og safnaðarins um skiptingu Bjarnaneseigna í samræmi við fyrrgreind lög og staðfesti amtmaður það 6. desember sama ár fyrir hönd landssjóðs eftir að hafa fengið heimild til þess frá landshöfðingja. Í samkomulaginu fólst það að kirkjan, umsjón hennar og fjárhald, var afhent söfnuðinum og einnig eftirtaldar hjáleigur: Suðurhóll, Brattagerði, Austurhóll, Fornustekkar, Meðalfell efra, Meðalfell neðra og Borgir. Enn fremur skyldi fylgja kirkjunni sá hluti beitilandsins sem lá austan línu er dregin var úr Álakeldu við Árkvarnarhól, sjónhending í Haukaberg. Í hlut „prestakallsins“ kom heimajörðin, Brekkubær, Taðhóll, Háhóll, Miðsker og Stapi og að auki skyldu, samkvæmt úrskurði stiftamtmanns, „ítökin“ Akurey, Hrappseyjar (eða Hrafnseyjar)

1 Þ.e. Jarðabók Ísleifs Einarssonar.
2 Skjal nr. 2 (16). Sbr. einnig skjal nr. 2(37): Úr vísitasíubók prófastsins í Austur-Skaftafellsprófastsdæmi 1789-1832.
3 Skjal nr. 2 (27).

tvær og hálf Hrísey fylgja prestakallinu, jafnvel þótt tekið væri fram í vísitasíubók Brynjólfs biskups Sveinssonar 1641 að kirkjan ætti Hrísey hálfa og Hrafnseyjar. Það var, að sögn stiftamtmanns, bæði í samræmi við venju og tilætlan laganna frá 18. desember 1897 að prestar hefðu allan arð af ítökum sem ánöfnuð væru kirkjum.[1]

Landamerkjabréf Bjarnaness með hjáleigum var undirritað 17. apríl 1921 og lesið á manntalsþingi í Nesjahreppi 29. júní sama ár:

> Að vestan, milli Stóru-Lágar og Bjarnaness: Úr Struntskeri í Hornafjarðarfljóti í Þveitarlæk, eftir Þveitarlæk yfir Þveit í Markstrítu; þaðan sem rauð skriða og blá koma saman undir Arnarhömrum, þaðan um Smalahól, þaðan í Marktind, austan við Krossbæjarskarð, þaðan í Miðfellstind á Hafradal og þaðan á Gildalabrýr.
>
> Að austan milli Árnaness og Bjarnaness. Frá Lónmörkum af Skerjum ofan á Sámsklett í Vítisgljúfri, síðan ofan eftir Laxá að Áfangahól, þaðan í Graskíl, yfir Fljótin í kýldrag er aðskilur Árnanesnýgræður og Vatnsfit, þaðan í þúfu fyrir norðan Nýgræðufit, þaðan í stóra vörðu í Ófæruhólma í Melsendaál, þaðan í fjörðinn sjónhending í austurbrún Staðareyjar. Bjarnanes á Skógey alla innan frá Struntskeri um Kríusker að fyrtöldum mörkum (Ófæruhólmi í Staðarey, og veiði alla, hverju nafni, sem nefnist í Hornafirði fyrir vestan Flangey.
>
> Ennfremur á Bjarnanesprestakall eyjarnar Akurey og Hrafnsey í Hornafirði. Fjöru utan fjarða í Hornslandi frá því er Miðskerin bera saman að austan og suður að skerjum þeim, sem þar eru næst, eða þangað, sem þúfa á Borgeyjargeltinum ber í skriðu í gljúfrinu í Krossbæjarskarði. Þá á prestakallið reka allan á því svæði, er nefnt hefir verið Hornseyri eða Óskálfur milli Hornstanga á Óslandi og Hvanneyjar og nær það vestur að merkjalínunni milli Horns og Einholts, og austur með Óslandi í Óslandssker, en þaðan ræður sjónhending í vörðu vestan á skerinu á ytsta (austasta) odda Hvanneyjar og heyrir Óskálfi einnig til rekinn frá ósnum og inn með (austur með) fjörutanganum innanfjarðar að þessari merkjalínu.[2]

Undir bréf þetta rita sóknarpresturinn í Bjarnanesi, Ólafur Stephensen, og Morits Steinsen fyrir kirkjuhjáleigurnar. Einnig er ritað undir bréfið fyrir eftirtaldar jarðir: Borgir, Árnanes, Stórulág og Krossbæ.

Bjarnanes skiptist nú í tvö býli, Bjarnanes I og II, og er ríkissjóður þinglýstur eigandi þeirra beggja.[3] Árið 1937 var reist nýbýlið Ás úr beitilandi Bjarnaness. Það er einnig í eigu ríkissjóðs og hefur verið leigt til ábúðar.[4] Hjáleigur kirkjunnar, Suðurhóll (Grund), Brattagerði, Austurhóll, Fornistekkur[5], gamla landnámsjörðin Meðalfell (Meðalfell efra og neðra) og Borgir, hafa allar verið seldar og veðsettar með hefðbundnum hætti.[6]

6.5. Árnanestorfa

Árnanes er nefnt í bréfi sem dagsett er 9. júní 1390 en er einungis varðveitt í ágripi í vísitasíubók Brynjólfs biskups Sveinssonar frá 1645. Þar stendur m.a.:

---

1 Skjal nr. 2 (30).
2 Skjal nr. 2 (4). Undirstrikun í frumtexta.
3 Skjöl nr. 4 (56) og 6 (2,5)
4 *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu* 1, s. 231. Skjal nr. 6 (10).
5 Í *Byggðasögu Austur-Skaftafellssýslu* 1 (s. 192), Jarðabók Ísleifs Einarssonar (sbr. hér framar) og víðar er nafnið ritað Fornustekkar.
6 Sbr. *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu* 1, s. 204-205, 209-218, 199-204, 192-197, 182-193, 177-182. Skjöl nr. 4 (48, 52, 57-59) og 7 (2, 3, 5, 8).

Epter kyrkiubrieffe med einu jnnsigle. annad fra stocked. (a kyrkian j Hoffelle) selfor ärlega j Arnaness jôrd ôllum Busmala vmm ij manude og .v. hrossa beit a veturenn. og taka ei undan fil þö med sie. enn seled a ad standa j Bergärlande. enn næturRekstur j Höla jôrd j Mönes.[1]

Í máldagasafni Gísla biskups Jónssonar frá um 1570 og síðar er einn máldagi um hálfkirkjuna að Árnanesi („Arnanese"). Hún átti ekki annað en kvikfé, tvær klukkur og einn saltara, en jörðin sjálf var sögð 30 hundruð.[2] Í jarðabók 1686 er Árnanes metið á 50 hundruð með hliðsjón af landskuld jarðarinnar en 30 hundruð 1697.[3] Dýrleikinn er óbreyttur, 30 hundruð, í Jarðabók Ísleifs Einarssonar 1709. Eignir og ítök jarðarinnar voru þá þessi:

Sú jörð á sölvatekju nokkra í fírðinum á Arnanesskeri.
Selstöðu sæmilega á jörðin í sínu landi, austan fram á Laxárdal.
Afrétt á jörðin í Hoffellslandi, þar sem heitir Hoffellsmúli.
Skógarítak í Dalsjörðu, sem heitir Arnanesskógur.
Item í Hvammslandi í Veðurárfjalli.
Þriðja í Bjarnaneslandi, í Steinshöfða.[4]

Ein hjáleiga fylgdi jörðinni, Borgir eystri. Hún var komin í eyði þegar jarðamat var gert í sýslunni 1804-1805. Þar er m.a. minnst á ítak Árnaness í Dalsskógi og síðan, í sérstakri athugasemd, vikið að deilum eigenda og ábúenda Bjarnaness og Árnaness um „et omtvisstet Stykke Land, hvorpaa kan holdes ved Udegang 25 Faar og 15 Beder". Ef þetta land yrði dæmt frá Árnanesi gæti það minnkað dýrleika jarðarinnar um 5 hundruð og 38 álnir (úr 30 hundruðum).[5] Deilur þessar eru nánar raktar í kafla 6.4.

Í Jarðatali Johnsens 1847 er Árnanes (Arnanes) sem fyrr 30 hundruð. Engin hjáleiga er þar talin með jörðinni.[6] Samkvæmt Nýrri jarðabók 1861 var Árnanes 36,8 hundruð að dýrleika.[7] Í gerðabók jarðamatsnefndar 1849 er tekið fram að Arnanes eigi skógarítak í Þórisdalslandi.[8] Fleiri ítök eru talin upp í gerðabók yfirjarðamatsnefndar frá sama ári: „Gjeldfjárupprekstur á Reipsdal í Hoffells landi; áður hefur verið eignaður Arnanesi skógarítak í Veðrárfjalli í Hvammslandi."[9] Þessi sömu ítök, í lönd annarra, eru eignuð jörðinni í fasteignamati 1916 en jafnframt tekið fram að hún eigi upprekstrarland „á Laxárdal austan megin". Landamerkjabréf jarðarinnar hafði þá ekki verið gert, en vísað er í þinglesin landamerki milli Hóla og Árnaness:

Landamerki milli Hóla og Árnaness eru þinglesin en milli Bjarnaness og Arnaness hefir Laxá ráðið merkjum til fjalla í Hrekkhálsgljúfur, og engjamörk að neðan í sjó út. Að austan úr Kálfaklöpp í miðjan Dilksness ál í eystri Vendey – Háeyjarskerið. Arfaskershellan í Akurey.[10]

Landamerkjabréf Árnaness var undirritað 1. nóvember 1921 og lesið á manntalsþingi 11. júlí 1922:

Á austursíðuna er landamerkin þessi milli Árnaness og Hóla. Úr nyrðri þúfunni á Hesthól beina sjón-

1 *Íslenskt fornbréfasafn* 11, s. 4.
2 *Íslenskt fornbréfasafn* 15, s. 698.
3 Björn Lárusson 1967, s. 331.
4 *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 422.
5 Skjal nr. 2 (42).
6 *Jarðatal* 1847, s. 2.
7 *Ný jarðabók* 1861, s. 4.
8 Skjal nr. 2 (34).
9 Skjal nr. 2 (35).
10 Skjal nr. 2 (36).

hending í Arnarhamar austast, er lögð landamerkjagirðing á þeirri leið allri. Úr Arnarhamri sjónhending í Miðfellstind. Milli Lækjarness og Árnaness eru mörkin þessi. Frá Hesthól eftir vírgirðingu fyrir neðan Brekku í Brekkukíl, síðan liggur markið eftir honum og í Rofhólskíl og út kílinn alla leið í Lækjarnessker, þó laust vestan við það.

Milli Árnaness og Dilksness: Úr Lækjarnesskeri beina leið í miðjan ál vestur af Dilksnesskjólinu yst og mætast þar mörk.

Milli Árnaness og Hafnaness: Úr síðasttöldum miðjum ál beina línu í miðjan Kaplhólmaál, þaðan sjónhending í Vendeyjarhöfða, þaðan sjónhending í Arfaskersnagg, þaðan sjónhending í Akurey.

Mörkin á suðursíðuna milli Mýrajarða og Árnaness: Milli Árnaness og Einholts og Borgar: Úr Akurey miðri beina línu vestur fjörðinn að Skoruvíkurrifi, sem liggur í Borgarlandareign, mörkin eru nú 60 faðmar norðar frá Skoruvíkurrifi um stórstraumsfjöru. Landamerkjalína þessi er þangað sem íbúðarhús kaupfjelagsins ber í háskarðsklöppina og vestra hornið á Flangey ber í há Svínafellsgöltinn. Skulu mörkin úr Akurey vera beina sjónhending á þann stað, hvernig sem eyrar eða álar kunna að breytast á þessu svæði. Áframhald af landamerkjalínunni milli Borgar og Árnaness er úr framanskráðum merkjapúnkti beina línu vestur fjörðinn að hreppamörkum milli Nesja og Mýrahrepps.

Að norðaustan ráða hreppamörkin milli Bæjar- og Nesjahrepps. Frá þeim mörkum á skerjum er markalína þessi milli Árnaness og Bjarnaness.

Af Skerjum ofan í Sámsklett í Vítisgljúfri, þaðan ofan eftir Laxá í Áfangahól. Þaðan í Graskíl, yfir Fljótin í kíldrag er aðskilur Árnanesnýgræður og vatnsfit. Þaðan í stóra vörðu í Ófærahólma í Melsandaál. Þaðan í fjörðinn sjónhending í austurbrún Staðareyjar en Bjarnanes á veiði alla í firðinum fyrir vestan Flangey.

Ítök, sem Árnanes á í annara löndum: Skógarítak í Dalsskógi í Lóni, kallað Árnanesskógur og upprekstur fyrir 120 geldfjár á Reifsdal í Hoffellslandareign.

Ítök, sem aðrar jarðir eiga í Árnanesi: Bjarnanes á Hrafnseyjar og Hoffell beit fyrir 3 hross um vetur í Árnaneslandi.[1]

Bréf þetta var samþykkt fyrir eftirtaldar jarðir: Dilksnes, Bjarnaneskirkju, Borgir, „þjóðjörðina Hafnarnes“, Hóla, Hoffell og Setberg og fyrir „þjóðjörðina Borg og Einholt“.

Árið 1937 var reist nýbýlið Akurnes og Seljavellir árið 1955.[2] Hið forna heimaland, Árnanes, skiptist nú í þrjú býli, Árnanes I (vesturpartur), Árnanes II (austurpartur) og Árnanes III.

Heimildir benda ekki til annars en að búseta hafi verið nokkuð samfelld í Árnanesi frá því að jarðarinnar er fyrst getið í heimildum og að eftir gerð landamerkjabréfsins hafi jörðin framselst á hefðbundinn hátt og verið veðsett. Sama á við um Akurnes og Seljavelli.[3]

6.6. Afréttarnot

Í Jarðabók Ísleifs Einarssonar frá 1709 er ekki getið um sameiginlega afrétti í sveitinni. Arnanes er sagt hafa átt „afrétt“ í Hoffellslandi „þar sem heitir Hoffellsmúli“, og Hoffell átti „upprekstur“ í

1 Skjal nr. 2 (6).
2 *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu* 1, s. 171 og 173.
3 *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu* 1, s. 166-168, 173, 174. Skjöl nr. 2 (59), 4 (52-55, 74-79) og 8 (13-21).

sínu landi eins og komist er að orði án þess að greina nánar frá því hvert rekið var.[1] Að öðru leyti er ekki rætt um afrétti í Nesjakálki. Það er hins vegar gert í lýsingu Bjarnaness- og Hoffellssókna frá 1840 eftir séra Þórarinn Erlendssonar á Hofi í Álftafirði:

> Afréttarlönd Nesjasveitar eru framannefnd fjöll og dalir við svarið til annarrar og áttundu sp(urning)ar[2] og lögréttar þrjár, n(efni)l(ega) Skarðarétt skammt fyrir utan Setbergsbæinn, Dyrarétt undir Ketillaugarfjallinu beint upp af Bjarnanesi og Lambhólarétt skammt fyrir austan Hólabæinn. Allir bændur sveitarinnar sækja að þessum réttum.[3]

Í sóknalýsingum séra Bergs Jónssonar, prests og prófasts í Bjarnanesi, 1873 er gerð svofelld grein fyrir „afrétti“ sveitarinnar:

> Fyrir afrétti eru hafðir Hoffells- og Setbergsdalur, fyrir geldfé af Innbyggð, en Laxárdalur, sem liggur undir Bjarnanes og sem á eftir máldögum kirkjunnar að liggja allur undir hana bæði að sunnan og austan, er afrétt fyrir geldfé og lömb Bjarnaness-þorpsbúa; líka eru rekin lömb á hann frá nokkrum bæjum í Útnesjum.[4] Útnesjabæir, sem er Þinganes, Hafnarnes, Hólar, Dilksnes og Árnanes hafa upprekstur fyrir geldfénað bæði á Reifsdal og eins í Dalsskógum.
>
> Tvær eru hér lögréttir, önnur á Innbyggð, kölluð Skarðarétt, skammt frá Setbergi. Í henni er réttað Innbyggðafé. Önnur er við Meðalfell, Meðalfellsrétt kölluð, og í henni er réttað því fé sem kemur af Laxárdal og eins því fé sem safnað er af Reifsdal.
>
> Réttir byrja hér venjulega 1ta október og er haldið uppi þrem lögsöfnum með viku millibili. Úr réttum þessum er þá dregið fé það sem á heima í öðrum sveitum og rekið þá til næstu sveitar eða þá sótt.[5]

Í nóvember 1985 lagði sýslumaðurinn í Austur-Skaftafellssýslu fyrir sýslunefndarmenn og oddvita að gera skrár yfir alla afrétti héraðsbúa með tilvísun í lög nr. 42/1969.[6] Í svari Þrúðmars Sigurðssonar sýslunefndarmanns og Ásdísar Marteinsdóttur oddvita, dags. 6. desember, segir m.a.:

> Við undirrituð teljum að í Nesjahreppi sé eigi um afrétt að ræða, heldur einungis heimalönd.
>
> Hér er svo skammt á milli sjávar og jökla og fjalllendi lítið, aðeins bakhjall við byggðina.
>
> Mikill hluti þessara fjalla skiftist þannig að ákveðin svæði tilheira ákveðnum jörðum og eru smöluð samkvæmt því.
>
> Að öðru leiti eru þau sameign nokkura jarða og er þá staðið sameiginlega að smölun þar.
>
> Geta má þess að verulegur hluti fjalllendis í hreppnum er ekki nefndur í fjallskilabréfi því sem hreppsnefnd gefur út ár hvert, er það gömul hefð og skoðast sem sjálfsagður hlutur að ábúendur viðkomandi jarða sjái um smölun þar og komi óskilum í lögrétt eða geri eigendum viðvart.

---

1 *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 422 og 424.
2 Þar telur sr. Þórarinn upp velflest fjöll í sveitinni.
3 *Skaftafellssýsla* 1997, s. 62.
4 Sbr. *Göngur og réttir* 1, s. 101-104 (lýsing á smölun í Laxárdal).
5 *Skaftafellssýsla* 1997, s. 95.
6 Skjal nr. 4 (97a).

Til er einnig að afmörkuð svæði í fjöllum séu lánuð til afnota gegn því að lántaki sjái um smölun þar. Má þar nefna Hoffells-Lambatúngur og Reyfsdal.[1]

Á aukafundi sýslunefndar Austur-Skaftafellssýslu 7. desember sama ár var samþykkt eftirfarandi ályktun:

Fyrir fundinum lágu greinagerðir frá öllum hreppum sýslunnar nema Hafnarhreppi, en glögglega kemur fram bæði í þeim greinagerðum svo og máli nefndarmanna að afréttir munu ekki til í sýslunni, heldur heimalönd. Eftirfarandi tillaga var samþykkt. Sýslunefnd A-Skaftafellssýslu ályktar eftirfarandi á aukafundi sínum 7. des. 1985.

Afréttarskrá er eigi til fyrir sýsluna og verður ekki samin, enda verður talið að afréttir séu eigi til í Austur-Skaftafellssýslu í hefðbundnum og venjulegum skilningi.[2]

Þessi skoðun kom einnig fram við skýrslutökur á vegum óbyggðanefndar.[3] Einnig má benda á það sem stendur í *Göngum og réttum*: „Engin almenningsafrétt er í sýslunni. Allt fjalllendi heyrir vissum jörðum til, utan þess að hjáleigur eiga óskipt fjalllendi með aðaljörðum.“[4]

Í sýslunni hafa lengi verið í gildi fjallskilareglugerðir eins og kveðið er á um í lögum. Elsta fjallskilareglugerð fyrir Austur-Skaftafellssýslu er frá 1891. Þar segir í 1. gr.:

Að svo miklu leyti, sem heimaland er eigi nægilegt til beitar á sumrum, ber öllum, sem afrjett eiga eða fengið geta hjá öðrum, að nota hann til upreksturs fyrir fjallfje sitt. Hreppsnefndin sjer um, að þetta sje eigi vanrækt, og yfir höfuð gætir þess, að heimahögum sje eigi íþyngt um of á sumrum. Heimilt skal hreppsnefnd, að gjöra ítölu í afrjett þar sem því verður við komið.[5]

Í 2. gr. fjallskilareglugerðar frá 1909 segir:

Allir þeir, er afrjett eiga, eða geta fengið hann hjá öðrum, skulu nota hann til upreksturs fyrir gjeldfje sitt, ef hagatollur fer eigi fram úr 5 aurum fyrir hverja sauðkind, og skal gjalddagi hagatolls vera fyrir lok októbermánaðar, ef öðruvísi er eigi um samið. Þar sem engan afrjett er hægt að fá, má nota heimalönd til sumarbeitar, en þess skal þó gætt, að heimahögum sje ekki íþyngt um of. Heimilt skal hreppsnefnd að gera ítölu í afrjett, þar sem því verður komið við.[6]

Í 2. gr. fjallskilareglugerðar frá 1940 er komist svo að orði:

Allir þeir, er afrétt eiga eða geta fengið hann hjá öðrum, skulu nota hann til upprekstrar fyrir fé sitt. Þar, sem engan afrétt er hægt að fá, má nota heimalönd til sumarbeitar.

Þar, sem tveir eða fleiri menn eiga eða hafa afgirt sameiginlegt beitiland, getur annar eða einn ekki tekið gripi til beitar af öðrum, nema með samþykki meiri hluta hlutaðeiganda. Geti einhver í sameign-

1 Skjal nr. 4 (97b).
2 Skjal nr. 4 (97c). Sbr. einnig skjal nr. 4 (97d).
3 Skýrslutökur 12.9.2002. Þorsteinn Sigjónsson, Bjarnanesi II, taldi þó að Reifsdalur kynni að geta flokkast undir „almennt“ beitiland.
4 *Göngur og réttir* 1, s. 35.
5 Skjal nr. 4 (39).
6 Skjal nr. 4 (63).

> arlandi afstaðið beit eða beitiland, er honum skylt að bjóða meðeigendum sínum fyrst afnot af beitilandinu, áður en hann gefur það falt við aðra.
>
> Ef enginn af meðeigendum hans þarf landsins með, má hann taka gripi af öðrum að því leyti, sem hann hefir þá færra í beitilandinu en meðeigendur hans, samanborið við landstærð hvers þeirra. En þess skal þó gætt, að heimahögum sé ekki íþyngt um of.
>
> Í ógirt samliggjandi beitilönd og afréttarlönd má ekki taka inn gripi, nema með samþykki meiri hluta hlutaðeigenda.
>
> Heimilt skal hreppsnefnd að gera ítölu í afréttarlönd, þar sem því verður við komið.[1]

Fyrirkomulagi smölunar er nánar lýst í *Göngum og réttum*. Framan af 20. öld var fyrsta lögsafnið miðað við þann tíma sem stjórn Kaupfélags Austur-Skaftfellinga ákvað hverri sveit til slátrunar, en einnig réð veðráttan miklu um smölun og rekstra. Hreppsnefnd skipaði fyrir um göngur. Lét hún semja svokallað göngubréf sem gekk bæ frá bæ um alla sveitina. Þar voru safndagar ákveðnir, nafngreindir menn skipaðir í hvert gangnasvæði og til rétta og einnig gangnaforingjar og réttarstjórar.[2] Síðan segir orðrétt:

> Eins og fyrr getur, er engin almenningsafrétt í Austur-Skaftafellssýslu, heldur eiga jarðirnar hver sín afréttarlönd. Þegar afréttir þessar eru einangraðar frá afréttum annarra jarða, sjá búendur um smölun þeirra einvörðungu, en eru hins vegar undanskildir lögsöfnum sveitarinnar. Þannig er með þrjár jarðir í Nesjahreppi: Horn, ysta bæinn, og Hoffell og Svínafell, innstu bæina.[3]

Við skýrslutökur á vegum óbyggðanefndar var framangreind lýsing staðfest í meginatriðum. Þorsteinn Sigjónsson, Bjarnanesi II, lýsti því t.d. yfir að göngum hefði alltaf verið stýrt af sveitarfélaginu nema á einni jörð, Hoffelli, og að auki hefðu tvær jarðir, Svínafell og Horn, verið þannig í sveit settar að þar hefðu menn smalað sjálfir.[4] Að sögn Þrúðmars Sigurðssonar á Miðfelli voru Hoffellsmönnum í langan tíma ekki send göngubréf. Í göngubréfi frá 1916, sem skikkaði menn til gangna annars staðar í sveitarfélaginu, væri t.d. tekið fram að Hoffellsmenn skyldu smala sín fjöll sjálfir. Í göngubréfum frá 1987 og 1988 væri ekkert á þetta minnst, og „núna allra síðustu árin“ hefði sveitarfélagið gefið út göngubréf sem fjallaði um Hoffell. Fram að þeim tíma hefðu Hoffellsmenn einir séð um leitir í Hoffellsfjöllum.[5]

7. SJÓNARMIÐ ÍSLENSKA RÍKISINS

7.1. Málavextir

Af hálfu íslenska ríkisins er í upphafi rakinn aðdragandi að setningu laga nr. 58/1998, um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, og í því sambandi vísað til ítarlegri umfjöllunar í greinargerð með frumvarpi til nefndra laga. Þá er tekið fram að það hafi lengi verið samdóma álit manna að ekki væri hægt að ákveða annað í lögum varðandi eignarhald á landi en að það

1 Skjal nr. 4 (64). Sbr. samhljóða texta í 3. gr. fjallskilareglugerðar frá 1951 (skjal nr. 4 (65)).
2 *Göngur og réttir* 1, s. 35-36.
3 *Göngur og réttir* 1, s. 37.
4 Skýrslutökur 12.9.2002. Sbr. einnig vitnisburð Þorleifs Hjaltasonar, bónda á Hólum, og Gísla Sigurbergssonar á Setbergi við sömu skýrslutökur.
5 Þrúðmar Sigurðsson, Miðfelli, við skýrslutökur 12.9.2002.

land, sem enginn ætti beinan eignarrétt að, væri ríkisland. Eftir gildistöku framangreindra laga nefnist slíkt land þjóðlenda.

Um eignarréttarlega stöðu þjóðlendna sé það að segja að hér sé um að ræða sérstakt form á eignarhaldi að landi sem sé að mörgu leyti ólíkt beinum eignarrétti. Þjóðlendum verði þannig aldrei líkt við aðrar lendur ríkisins. Eignarréttur að þjóðlendum byggist ekki á námi heldur settum lögum. Íslenska ríkið hafi því engin eignarskjöl fyrr en fyrir liggi úrskurður óbyggðanefndar og eftir atvikum niðurstaða dómstóla.

Tekið er fram að ríkið eigi ekki öll réttindi í þjóðlendum heldur geti þau verið á hendi margra aðila vegna upphaflegrar afnotatöku eða venjuréttar. Eignarhald ríkisins sé eins konar forræði yfir tilteknum heimildum sem skapi aðild. Hlutverk ríkisins sé að fara með sameiginleg málefni þjóðarinnar og rétt eins og ríkið fari með stjórn auðlinda í hafinu innan ramma, sem settur er um þau málefni í lögum, fari ríkið með forræði þess lands og landsréttinda á Íslandi sem enginn getur sannað eignarrétt að.

Það liggi ágreiningslaust fyrir að Ísland skiptist nú í þjóðlendur og eignarlönd. Dómstólar hafi í nokkrum tilvikum hafnað grunneignarrétti einstaklinga og lögaðila að ákveðnum svæðum á landinu og gagnályktun frá þeim niðurstöðum leiði til þeirrar úrlausnar að slík svæði séu þjóðlendur. Áður hafi hins vegar ekki verið fjallað um mörk eignarlanda og þjóðlendna. Þessi mörk hafi verið til í landinu frá lokum landnáms en aldrei verið skilgreind.

7.2. Málsástæður og lagarök

Lögð er áhersla á það að kröfugerð íslenska ríkisins um þjóðlendumörk í Nesjum sé að meginstefnu til byggð á því að mörk eignarlanda á kröfusvæðinu séu þau sömu og landnámsmörk. Utan þjóðlendulínu séu eignarlönd sem numin voru til eignar en innan þjóðlendulínu sé þjóðlenda sem aðliggjandi jarðeigendur hafi í einhverjum mæli haft afnot af.

Landnám hafi verið grundvöllur frumstofnunar eignarréttar að landi hérlendis og eini gjörningurinn, sem leitt hafi af sér beinan eignarrétt. Um landnámið séu glöggar heimildir í íslenskum fornritum, aðallega Landnámu. Við námið og eftirfarandi aðgerðir landnámsmannsins við að brjóta land til ræktunar og gera landið að bújörð hafi stofnast honum til handa beinn eignarréttur að þessum hluta náttúrunnar. Í íslenskri lögfræði sé þessi beini eignarréttur nefndur ýmsum nöfnum eins og grunneignarréttur, eignarland, fullkomið eignarland, einkaeign og land undirorpið einstaklingseignarrétti. Í nýjustu lögum sé um þetta aðallega notað orðið eignarland eða landareign með sérstökum orðskýringum og sá réttur að einstaklingar geti átt hlut af náttúrunni sé nefndur séreignarréttur.

Fyrir utan skriflegar heimildir um landnámið hérlendis hafi fornleifar og búsetusaga staðfest fyrir okkur nútímamönnum að byggð hafi í stórum dráttum haldist á þeim svæðum sem numin voru til eignar. Sums staðar hafi byggð dregist saman en í örfáum undantekningartilvikum hafi byggð sótt á eftir að eiginlegu landnámi lauk.

Jafnhliða náminu er byggt á því að annar háttur á réttindatöku yfir landi hafi verið viðurkenndur í öndverðu en það var taka til afnota. Óbeinn eignaréttur eins og beitarréttur hafi grundvallast á töku í upphafi og síðan venjurétti. Byggt sé á því af hálfu fjármálaráðherra í þjóðlendumálum í Austur-Skaftafellssýslu að land utan numdra eignarlanda hafi verið tekið afnotatöku einstakra jarðeigenda þar sem möguleiki var til beitarafnota og sums staðar allt að jökulrönd. Byggist það á því að engar heimildir sé að finna um að almenningar hafi verið í sýslunni en þeir voru sameiginlegt afnotaland fjórðungsmanna og síðan þjóðarinnar. Þar sem ekki er almenningum til að dreifa hefur land utan eignarlanda flokkast sem afréttir. Sumir þessara afrétta tilheyra einni jörð en í sumum tilfellum eru jarðir með sameiginlegt afréttarland innan landamerkjabréfs með úrskiptu eignarlandi.

Jöklarnir hafi aldrei talist til eiginlegra almenninga þar sem þeir voru ekki nytjaland. Þar sem almenningum sé ekki til að dreifa hafi land utan eignarlanda talist til afrétta. Sumir þeirra tilheyri tiltekinni jörð en í öðrum tilvikum séu fleiri jarðir með sameiginlegt afréttarland innan merkja sam-

kvæmt landamerkjabréfi og úrskipt eignarland. Jöklarnir hafi hins vegar flokkast með öræfum og verið einskismannsland en eftir lögtöku þjóðlendulaga verði að gera kröfu til þess að þeir teljist þjóðlenda.

Um eignarréttarlegan mun á eignarlöndum, afréttum og almenningum er vísað til dómafordæma. Einkum er vísað til fyrra málsins um Landmannaafrétt, H 1955 108. Sá dómur styðji fullyrðinguna um að nám þurfi til frumstofnunar eignarréttar. Dómurinn leiði enn fremur af sér þá réttarreglu í formi dómafordæmis, að notkun lands til sumarbeitar fyrir búpening og annarrar takmarkaðrar notkunar leiði ekki til þess að afnotahafi eignist beinan eignarétt að landinu. Í þessu sambandi eigi ekki að skipta máli hvort land sé almenningur, lögafréttur (afréttarland, sem tilheyrir tveimur eða fleiri jörðum) eða bara annað land sem notað sé einungis til sumarbeitar án þess að hafa verið numið. Það eigi heldur ekki að skipta máli hvort slíkt land hafi sérstakt landamerkjabréf eða sé einhliða innlimað í landlýsingu jarðar með landamerkjabréfi. Ritun og þinglýsing landamerkjabréfs hafi aldrei að íslenskum lögum stofnað til beins eignarréttar að landi. Einungis námið sjálft hafi verið löglegt til loka landnámsaldar en þá hafi rétturinn til þess verið afnuminn með lögum.

Þá er vísað til fyrirkomulags hvað þetta varðar í Noregi og Norður-Ameríku. Þar sé land, sem ekki er undirorpið beinum eignarrétti, talið eign krúnunnar. Jafnframt er vísað til fyrirkomulags um hið sama á Grænlandi. Við endalok norrænnar byggðar þar í landi sé beinn eignarréttur að landi talinn hafa fallið niður. Landstjórnin sé nú talin eigandi alls lands og úthluti einstaklingum og lögaðilum land til afnota.

Hér á landi hafi konungsvald ekki komið til fyrr en 1262 og eftir það hafi konungur eignast jarðir en ekki landið. Með Landmannaafréttardómi Hæstaréttar hinum síðari, H 1981 1584, hafi verið skorið úr um það að við stofnun allsherjarríkis 930 hafi ónumið land ekki orðið eign þess heldur haldið áfram að vera eigendalaust. Á einveldistíma hafi konungur Danmerkur og Íslands, á grundvelli nýbýlatilskipunar, haft vald til að ráðstafa eigandalausu landi og landi, sem tilheyrði öðrum á grundvelli afnotaréttar. Vald þetta hafi grundvallast á löggjafarvaldinu en ekki verið litið svo á að konungur ætti land utan eignarlanda. Þetta vald kvað Hæstiréttur vera hjá Alþingi eftir að eignarréttartilkalli ríkisins til Landmannaafréttar var hafnað. Með þjóðlendulögunum hafi Alþingi svo nýtt þennan rétt til löggjafar.

Tekið er fram að örðugt sé að greina nákvæmlega mörkin á milli eignarlanda og þjóðlendna. Í upphafi virðist ekki hafa skipt máli að skilgreina þessi mörk. Megináherslan hafi þannig verið lögð á að greina mörk landnáma innbyrðis. Við það hafi glögg kennileiti, eins og stórar ár, verið notuð. Í nútímanum verði því að ráða í eyðurnar. Í megindráttum virðist landnám einungis hafa náð til láglendis en þó hafi ekki allt láglendi verið numið því almenningar voru bæði til hið efra og hið ytra. Mjög erfitt sé að gefa sér að hálendi eða fjöll hafi verið numin þar sem skráðar landnámsreglur beri með sér að slíkt hafi verið vandkvæðum bundið. Þó sé líklegt að helgun lands hafi náð svo langt að tekið væri með það land, sem nýta mátti á heilsársgrundvelli og gat þannig verið hluti af jörð.

Næst er greint frá því að helstu skrifuðu heimildir um nám lands hérlendis séu í landnámabókum sem í heildarútgáfu nefnist Landnáma. Þá segir að benda megi á fjölmörg dómafordæmi Hæstaréttar þar sem stuðst sé við heimildir þaðan þegar skera þurfi úr um inntak eignarréttar. Um landnámsmörk á því svæði sem til umfjöllunar er sé því vísað til Landnámu auk rits Einars Ól. Sveinssonar, „Landnám í Skaftafellsþingi“, frá árinu 1948.

Fullyrt er að glöggt komi fram í heimildum um landnám í Nesjum, að hálendi, fjöll, öræfi og jöklar hafi ekki verið numin til eignar og að Hæstiréttur virðist gera ríkari sönnunarkröfur um beinan eignarrétt að slíku landi en öðru landi á mörkum byggðar. Í þessu tilliti hafi Hæstiréttur litið til atriða eins og staðhátta, víðáttu og gróðurfars. Í því sambandi skipti hæðarlínur auðvitað miklu máli enda í rökréttu samhengi við ofangreint. Af löggjöf og dómum Hæstaréttar megi ráða að þessi atriði skipti mestu þegar ákveða skuli mörk jarða gagnvart óbyggðum og til þeirra því litið við kröfugerð íslenska ríkisins.

Þá sé það talið skipta meginmáli að samkvæmt gildandi rétti verði landeigandi að sanna eignarheimildir sínar. Það sé því hans að sanna að nám, raunveruleg og eðlileg nýting tiltekinnar jarðar eða önnur atriði hafi tekið til stærra svæðis en kröfulína ríkisins gefi til kynna.

Af dómum Hæstaréttar megi jafnframt ráða að tengsl verði að vera milli eldri og yngri landréttar. Því eru eldri heimildir eins og vísitasíur bornar saman við nýrri landamerkjabréf. Nýrri heimildir um merki verði auðvitað að víkja fyrir eldri eða upprunalegum heimildum.

Íslenska ríkið telur glöggt koma fram í Hæstaréttardómum varðandi Kalmanstungu og Sandfellshaga í Öxarfirði (H 1975 55 og H 1999 2006) að innan landamerkjalýsingar jarðar geti verið tvenns konar land. Heimaland sem er í heilsársnotum og síðan afréttarland sem er í sumarnotum. Í fleiri málum eins og dómi Hæstaréttar um Jökuldalsheiði hafi verið reynt að varpa ljósi á hversu mikinn hluta fjalljarðarinnar Gilsár mætti nýta á heilsársgrundvelli og hversu mikill hluti væri aðeins í sumarnotum. Skilgreiningin á því hvaða hluti jarðar teljist heimaland sé því sú að heimaland sé það land innan landamerkja sem sé í heilsársnotum. Þegar svo þetta heimaland sé í aðaldráttum í samræmi við heimildir um upphaflegt nám blandist engum hugur um að beinn eignarréttur jarðeiganda nái til alls heimalandsins.

Með tilvísun í ofangreint er því haldið fram að kröfulínu um þjóðlendumörk í Nesjum í samræmi við kröfulýsingu ríkisins skuli taka til greina þar sem með kröfulínunni sé búið að finna út í samræmi við tilteknar heimildir, mörk heimalanda jarðanna við óbyggðir. Landamerkjabréf jarðanna hafi ekkert um þetta að segja enda hefði ekki þurft að stofna til þessa máls og skipa óbyggðanefnd ef landamerkjabréf væru heimild um þjóðlendumörk, jafnvel þótt þinglýst séu.

Þá er fullyrt að samningur eins og landamerkjabréf bindi einungis aðila samningsins og íslenska ríkið eigi engan hlut að þeim samningum sem í íslenskum landamerkjabréfum felast. Sammerkt sé það öllum landamerkjabréfum fjalljarða að þau séu einhliða ákveðin inn til óbyggða og óbyggðamörkin oftast geðþóttaákvörðun jarðeiganda á líðandi stund, frekar en að þau styðjist við eldri rétt. Á það megi jafnframt benda að við engan hafi verið að semja árið 1882 við lögtöku landamerkjalaganna og það var ekki fyrr en 116 árum síðar að slíkt var hægt eftir að íslenska ríkinu hafði með lögum verið fenginn eignarétturinn að þjóðlendum.

Í framhaldi af þessu er vikið að hefð. Greint er frá því að talið hafi verið, að hefðarréttur hafi ekki verið til í okkar fornlögum, alla vega ekki í þeirri mynd sem við þekkjum hann. Þó hafi í Jónsbók verið gert ráð fyrir að hefða mætti landsnytjar, eins og skóg, engi, haga og reka með 20 ára átölulausum yfirráðum. Lagaákvæði í bæði Grágás og Jónsbók um að almenningar skyldu vera sem að fornu hafa verið hafi verið nefnd sem óræk sönnun þess að nám landa utan byggðar hafi verið óheimilt og sömuleiðis hafi verið andstætt þessu lagaákvæði að til hefðaréttar stofnaðist til slíkra landsvæða.

Í þessu sambandi er jafnframt vísað til ákvæða Norsku laga frá árinu 1687 um hefð og hefðarlaga, nr. 46/1905, sem leystu ákvæði hinna fyrr nefndu af hólmi. Samkvæmt þeim sé hvorki unnt að vinna hefð á afréttum né almenningum. Þessu til stuðnings er vísað til síðari dóms Hæstaréttar um Landmannaafrétt. Þessi regla hafi nú verið lögfest, sbr. ákvæði 3. gr. þjóðlendulaga.

Þá er athygli vakin á því að skilyrði fyrir hefðarhaldi er óslitið eignarhald sem hefur verið skýrt þannig að hefðandi hafi haft svo víðtæk ráð eignar að þau bendi til eignarréttar og jafnframt þurfi hann að hafa útilokað aðra frá því að ráða yfir eigninni. Í þessu sambandi skipti auðvitað miklu máli hvernig afnot séu og ekki síst girðingar umhverfis landareign.

Jafnframt er á það bent að á hefð hafi verið minnst í mörgum dómum Hæstaréttar og í engu tilviki hafi hefðarréttur verið talinn hafa stofnast yfir landi sem nú gæti heitið þjóðlenda.

7.3. Einstakir hlutar kröfusvæðisins

Í greinargerð íslenska ríkisins er fyrst vikið að helstu heimildum um jarðirnar Árnanes, Meðalfell, Bjarnanes, Krossbæ (Krossbæjargerði, Lindarbakka og Stórulág), Setberg, Hoffell og Svínafell, ásamt fleiri landsvæðum á mörkum kröfusvæðis eða utan þess, jafnframt því sem staðháttum er

nokkuð lýst. Hér fer á eftir útdráttur úr umfjöllun lögmanns fjármálaráðherra um önnur þau atriði sem byggt er á af hálfu íslenska ríkisins.

7.3.1. Frekari rökstuðningur fyrir kröfulínu

Við skoðun heimilda um landnot og rétt til landnota utan heimalanda jarða í Nesjum hafi sérstakur gaumur verið gefinn að öllu sem lúti að afréttum og afréttarnotum og það fengið sérstakt vægi. Byggt sé á því að landsvæði utan heimalanda skuli flokkast sem þjóðlenda þegar heimildir greini frá því að þar hafi verið afréttarland og höfð þar afréttarnot, bæði fyrr á tíð sem nú á dögum.

Greint er frá því að í kröfulýsingum jarðeigenda í Nesjum sé því haldið fram að vegna náttúrulegra aðstæðna í Nesjum sé allt land sem nýtt sé frá jörðunum með einhverjum hætti háð einkaeignarrétti jarðeigenda og skiptist eignarlandið í heimalönd og fjalllendi. Í sveitinni sé sagt að ekki fyrirfinnist þar land þar sem bændur hafi einungis stofnað til afnotaréttar fyrir sauðfé. Af þessum sökum geri hvorki hreppar né upprekstrarfélög kröfur um viðurkenningu á afréttum á þessu landsvæði.

Í framhaldi af því kemur fram að til séu skýringar á því af hverju upprekstrarfélög og hreppar geri ekki kröfu til viðurkenningar á afréttum í Nesjum. Það liggi einfaldlega í því að hvorki upprekstrarfélög né hreppar eigi neina afrétti í Nesjum. Allir afréttir í Nesjum tilheyri sérstökum jörðum án þess að neinn hafi séð ástæðu til að stofna um upprekstrarréttinn sérstakt félag.

Greint er frá því að sami háttur hafi verið á eignarhaldi afrétta í Húnavatnssýslu á 19. öld og dæmi nefnd til skýringar. Hins vegar hagi öðruvísi til í Árnessýslu. Upp af byggðunum hafi þar í öndverðu verið almenningar til fjalla, öllum héraðsbúum jafnt til afnota. Fljótlega hafi afnotum af þessum sameignarlöndum verið skipt milli einstakra hreppa og einstök afréttarlönd með tímanum verið álitin eign hreppanna sem stjórnað hafi nýtingu og fjallskilum. Afréttir þarna hafi í sýslulýsingum á 19. öld verið flokkaðir sem almenningsafréttir sem eigi alls ekki við um afréttarlöndin í Húnavatnssýslu.

Þá er vísað til þess að það hafi verið meðal verkefna hreppa að taka sameiginlega á fjallskilum þar sem svo hagaði til að hagkvæmt þótti. Allt frá Jónsbókartíma hafi eiganda jarðar verið lögskylt að smala sitt land en hreppsnefnd eða fjallskilastjórn eftir atvikum séð um yfirstjórn fjallskila og nýtingu afrétta. Á þessum mun á eignarlandi og afréttarlandi hafi Hæstiréttur meðal annars byggt niðurstöðu sína í nokkrum dómsmálum sem snúist hafi um beinan og óbeinan eignarrétt að landi. Í þessu sambandi sé rétt að benda á Landmannaafréttardóm fyrri, Nýjabæjarafréttardóm, dóma um Auðkúlu- og Eyvindarstaðaheiði sem og dómana um Hundadalsheiði-, Jökuldalsheiði- og Öxarfjarðarheiði.

Það sé því furðuleg tilviljun að nauðsynlegt hafi þótt að rita fyrir Austur-Skaftafellssýslu og samþykkja af sýslunefnd, reglugerð um notkun afrétta, fjallskil o.fl., eins og gert hafi verið 1890 ef rétt væri sú fullyrðing að í sýslunni væru engir afréttir. Af umræddri reglugerð megi glöggt ráða, að jafnbrýn nauðsyn hafi verið og sé í þessari sýslu, sem öðrum sýslum landsins, til að beita lögum um afréttarmálefni og fjallskil og hafa í gildi ítarlega reglugerð um það efni. Þetta eigi sér þá einföldu skýringu að í Austur-Skaftafellssýslu séu afréttir á sama hátt og annars staðar á landinu þótt jarðeigendur haldi öðru fram.

Í munnlegum málflutningi var í þessu sambandi jafnframt vísað til þess að það sem skilji á milli þess svæðis sem hér er til meðferðar og annarra hluta landsins sé hversu aðkrepptar byggðirnar eru af Vatnajökli. Afréttarlöndin séu því ekki söm að víðáttu og annars staðar. Það breyti því hins vegar ekki að þar sem séu eignarlönd séu jafnframt afréttir. Það hafi aldrei tíðkast meðal germanskra þjóða að heimila séreignarrétt eingöngu og hann megi aldrei vera á kostnað almannaréttar. Þessi tvö eignarform fari saman. Þetta hafi verið staðfest með setningu þjóðlendulaga þar sem gert sé ráð fyrir tveimur gerðum af landi, eignarlöndum og þjóðlendum.

Í greinargerð er því næst greint frá því að í bókinni „Göngur og réttir I“ eftir Braga Sigurjónsson komi fram að engin almenningsafrétt sé í sýslunni. Allt fjalllendi heyri vissum jörðum til utan

þess að hjáleigur eigi óskipt fjalllendi með aðaljörðum. Af hálfu íslenska ríkisins er því haldið fram að orðið almenningsafrétt sé hér notað í þeirri merkingu sem hafi komið inn í íslenskt lagamál með nýbýlatilskipun konungs 1776 og merki það sama og almenningur í Jónsbók, þ.e. afnotaland sem fyrst hafi verið tileinkað fjórðungsmönnum og síðan öllum héraðsmönnum eða þjóðinni. Sérstök nýtingarákvæði hafi verið í okkar fornlögum um almenninga, ólík þeim sem gilt hafi um afréttarlönd. Þetta hafi komið til af því að allir landsmenn hafi átt nýtingarrétt í almenningum en afréttir tilheyrt ákveðnum jörðum.

Að svo búnu er rakið það sem fram kemur í framangreindu riti Braga Sigurjónssonar, Árbók Ferðafélags Íslands, landamerkjabréfum jarða í Nesjum og fleiri heimildum um landshætti í Nesjum, afrétti og upprekstur einstakra jarða sem og tilhögun gangna í hreppnum.

Af hálfu íslenska ríkisins er byggt á því að þar sem séu afréttir þar séu þjóðlendur. Einungis þar sem heimalönd jarða séu lögð undir afrétti með samþykki sveitarstjórnar séu afréttarlönd undirorpin beinum eignarrétti. Allar tilvitnaðar heimildir segi okkur að afréttir séu í Nesjum, hvort sem litið sé til upplýsinga um fjallskil, fjallskilareglugerða eða annars. Spurningin sé bara hvar mörkin milli eignarlanda og þjóðlendu liggi. Verði nú vikið nánar að legu kröfulínu íslenska ríkisins yfir kröfusvæði einstakra landeigenda.

7.3.2. Hoffellstorfa (Svínafell, Hoffell I-II, Miðfell, Setberg I-II og fjalllendi Dilksness í Reifsdal)

Af hálfu íslenska ríkisins er í upphafi greint frá staðháttum í landi Svínafells. Þar kemur fram að landsvæði jarðarinnar sé nokkuð að víðáttu en mikill hluti þess séu aurar vegna ágangs vatna. Á síðustu áratugum hafi landsvæði þetta stækkað verulega þar sem vestri tunga Hoffellsjökuls hafi gengið til baka. Fjalllendið sé þó hvorki víðáttumikið né heldur samfellt. Að austan sé meginhluti þess fjallið Svínafell og alllangt þar vestur af sé Jökulfell. Afréttarland þetta ásamt beitilandi sé fremur kjarngott.

Þá kemur fram að jörðin hafi fengið allstóra viðbót við afréttarlandið á ábúðartíma Árna Bergssonar með því að fá Viðborðshálsa í skiptum fyrir part úr túninu á Viðborði sem hann var eigandi að. Þeir séu að miklum hluta umgirtir jöklum í norðvestur af Jökulfelli og skammt sé í milli. Fram á 20. öld hafi jökultunga legið milli þeirra og fellsins.

Því næst er tekið fram að landamerkjum Svínafells við Viðborð á Mýrum sé lýst í landamerkjabréfi Hoffellstorfunnar, dags. 16. maí 1884. Þá kemur fram að tveimur yfirlýsingum um landamerki milli Svínafells og Hoffells sé þinglýst 7. júlí 1911 og séu þær í samræmi við það sem standi í sérstöku landamerkjabréfi Svínafells, dags. 29. júní 1921.

Þá kemur fram að þjóðlendulína íslenska ríkisins gangi í gegnum land jarðarinnar samkvæmt kröfulýsingu eiganda hennar rétt uppi við jökul. Línan liggi frá syðsta hluta Hoffellsjökuls, yfir Svínafellsvatn þaðan syðst í Jökulfell og í punkt I á merkjunum við Mýrar. Tekið er fram að kröfulýsing landeiganda virðist í samræmi við landamerkjalýsingu í landamerkjabréfi Hoffellstorfunnar frá árinu 1884 nema hvað á þeim tíma hafi jökull náð langt suður fyrir þjóðlendukröfulínu.

Í heimildum um Svínafell sé greint frá því að afréttarlönd jarðarinnar séu Jökulfell og Svínafell og Krossbær hafi átt ítak í Jökulfelli. Aðeins Jökulfellið lendi innan þjóðlendu svo hér sé kröfugerð mjög í hóf stillt.

Næst er vikið að staðháttum í landi Hoffells. Þar kemur m.a. fram að Hoffell sé ein af landmestu jörðunum í Nesjum og jafnan talin meðal höfuðbóla. Mikill hluti lands jarðarinnar sé víðáttumikið fjalllendi sem takmarkist af Vatnajökli. Þar sem gróður sé í fjöllunum sé kjarngott afréttarland. Göngur séu alllangar og erfiðar, og taki marga daga í senn að smala fjöllin. Lengstar séu göngurnar í Hoffellslambatungur og Núpana (Hoffellsmúla). Greint er frá því að Hoffellsbændur hafi fyrrum einnig átt Reifsdal. Hann hafi hins vegar verið seldur Dilksnesi árið 1937. Þá er tekið fram að nýbýlið Miðfell hafi verið reist í landi Hoffells árið 1951.

Því næst er fjallað lítillega um sögu Hoffells auk þess sem efni framangreindrar landamerkjaskrár Hoffellstorfunnar er rakið. Fram kemur að þar sé Árnanesi og Hólum eignaður upprekstur fyrir geldfé í Reifsdal á móti hrossabeit á þeim jörðum fyrir Hoffell. Þá er fjallað um það að í riti Braga Sigurjónssonar, „Göngur og réttir“, sé greint frá því, að jarðir í Austur-Skaftafellssýslu eigi hver sín afréttarlönd. Þegar svo afréttir þessir séu einangraðir frá afréttum annarra jarða, sjái búendur um smölun þeirra einvörðungu en séu hins vegar undanskildir lögsöfnum sveitarinnar. Þannig sé málum háttað með þrjár jarðir í Nesjum, Horn, Hoffell og Svínafell.

Þá kemur fram þjóðlendukröfulína íslenska ríkisins liggi frá punkti F í Setbergslandi og beint í punkt G við Geitafell í Hoffellsfjöllum og þaðan í hornpunkt H við Svínafellsland neðst í Hoffellsjökli. Miðað við þessa kröfugerð verði að mestu leyti öræfi allt norður að Vatnajökli innan þjóðlendu og svo Hoffellslambatungur norðan Lambatungnajökuls.

Kröfugerð landeigenda sé hins vegar mun víðtækari. Hún sé órökstudd og ekki í samræmi við þær merkjalýsingar sem til séu.

Landamerkjabréf Hoffellstorfunnar frá 1884 lýsi vesturmörkum við Viðborð frá jöklinum milli Jökulfells og Hálsa og þaðan suðaustur. Á þeim tíma hafi jökullinn náð mikið lengra til byggðarinnar en nú. Austurmörkum við Krossbæ sé svo aðeins lýst í Giljadalabrúnir og ekki lengra. Þá segi í landamerkjabréfinu að Reifsdalur er liggi þar þvert fyrir norðan frá vestri til austurs tilheyri allur beggja megin Hoffellstorfunni. Reifsdalur sé þannig ekki hluti af Hoffellsjörðinni enda segir í afsalinu til Dilksness frá árinu 1937 að afsalað sé afréttarlandi. Þá er greint frá því að síðar í landamerkjabréfinu sé merkjum við land Þórisdals og Hvamms í Lóni lýst. Þar sé um merki þeirra jarða gagnvart afréttarlöndunum Reifsdal og Hoffellslambatungum að ræða.

Af þessu megi glöggt sjá að kröfugerð á jökul og inn til jökla sé algerlega úr lausu lofti gripin og styðjist ekki við nein heimildarskjöl um landrétt, hvorki beinan né óbeinan. Spurning sé hvort Hoffell geti hugsanlega eignast aukinn rétt til lands með þinglýsingu sérstaks landamerkjabréfs fyrir Svínafell árið 1921, þar sem segi að tekið sé fram að landamerkin frá því er jökullinn byrji að neðan milli Geitafells og Svínafells liggi marklínan á jökli milli Hoffellsmúla og Gæsaheiðar.

Þá er tekið fram að það land sem þjóðlendukrafa ríkisins nái til sé langt frá heimalöndum Hoffellstorfunnar en allt frá ritun fyrstu máldaga hafi land Hoffells skipst í heimaland og annað land sem þó hafi aldrei verið nákvæmlega afmarkað.

Því næst er vísað til heimilda þar sem greint er frá afréttarnotum á umþrættu landsvæði. Einkum er vísað í ummæli í jarðabók Ísleifs Einarssonar, „Göngur og réttir“ eftir Braga Sigurjónsson og Byggðarsögu Austur-Skaftafellssýslu. Þá er því haldið fram að einu skriflegu heimildirnar um afnot lands utan heimalands Hoffells séu um afréttarnot og fjallskil.

Næst er vikið að Hoffellslambatungum. Fram kemur að samkvæmt elstu heimilum um landareign Þórisdals í Lóni virðist Hoffellslambatungur hafa tilheyrt þeirri jörð. Elsta heimildin um rétt Hoffells til þessa afréttarlands sé í landamerkjabréfi Hoffells frá 1884. Þar segi: „auk þess fylgja Hoffelli Lambatungur þar inn af“. Þá er greint frá því að í áður nefndu riti Braga Sigurjónssonar segi að þó að Lambatungnajökull skilji Lambatungur algerlega frá Hoffellsfjöllum hafi þær frá ómunatíð tilheyrt Hoffelli. Þetta hvorki rökstyðji hann frekar né vísi til heimilda í þessu sambandi. Í sama riti komi einnig fram að fyrst árið 1890 hafi lömb verið rekin á þetta svæði frá Hoffelli og Setbergi en á undan þeim hafi bændur í Meðalfelli og Stapa rekið þangað lömb. Á undan þeim hafi svo verið rekin þangað lömb frá Volaseli í Lóni.

Áhersla er lögð á það að Hoffellslambatungur séu langt inni á öræfum og virðist sem ýmsir hafi haft þar beitarafnot bæði nú sem fyrr. Bændur í Bjarnarneshverfi hafi um langan aldur haft þar sumarbeit fyrir búfé eins og sjáist af kröfulýsingu þeirra og aðrar jarðir hafi nýtt þar beit á undan Hoffellsmönnum enda landið aldrei verið talið hluti af Hoffellstorfunni.

Því næst er vikið að afréttarlandi Dilksness í Reifsdal. Fram kemur að í afsali Hoffellsbænda til Dilksnessbænda frá 1937 komi glöggt fram að afsalað sé afréttarlandi. Orð og efni afsala skeri oft-

ast úr um hvað sé selt og í þessu tilfelli sé það ótvírætt. Verið sé að selja afrétt. Það sé meginregla að enginn selji meira en hann eigi og meiri eignarréttur geti ekki framselst en viðsemjandi hafi ráð á. Hins vegar sé alveg ljóst að hægt sé að selja minna. T.d. sé hægt að selja tiltekin afnot án þess að grunnréttur fylgi. Þannig ráði orð og efni afsala miklu þegar skera þurfi úr álitaefni eins og því sem hér sé um að ræða. Með hliðsjón af fyrrnefndum heimildum sé ljóst að í þessu tilfelli hafi allt sem eigandinn átti verið selt. Hann hafi einungis átt afréttarland ekki eignarland.

Í þessu sambandi er vísað til dóma Hæstaréttar í Reyðarvatnsmálinu síðara, Geitlandsmálinu og í málunum um Auðkúluheiði og Eyvindarstaðaheiði. Þessir dómar, einkum þeir um Auðkúlu- og Eyvindarstaðaheiði, séu greinilega fordæmisgefandi varðandi túlkun á afsalinu fyrir Reifsdal. Þessu til viðbótar styðji eignarheimildir Hoffells fyrir Reifsdal þessa niðurstöðu en samkvæmt landamerkjabréfi Hoffellstorfunnar sé afrétturinn ekki hluti af jörðinni heldur sagður tilheyra allur beggja megin Hoffellstorfunni.

Þá er tekið fram að samkvæmt kröfulýsingu íslenska ríkisins sé Reifsdalur allur innan þjóðlendu og séu rök fyrir því að telja dalinn eignarland vandfundin. Þetta séu öræfi langt frá heimalöndum og einu notin af svæðinu séu afréttarnot enda hafi margir bæir átt þar afréttarrétt. Auk þess sé dalurinn innan fjallskilasvæðis í Nesjum.

Loks er greint frá staðháttum í landi Setbergs. Fram kemur að jörðinni fylgi mikið fjalllendi.

Þá er greint frá því að mörkum jarðarinnar við Krossbæ sé lýst í áðurnefndu landamerkjabréfi Hoffellsstorfunnar. Sömu mörkum sé lýst í landamerkjabréfi Krossbæjar, dags. 20. júní 1921. Enn fremur er greint frá því að milli Setbergs og Hoffells ráði Setbergsá hið efra og síðan Hoffellsá.

Næst er fjallað lítillega um sögu Setbergs.

Því næst kemur fram að þjóðlendukröfulína íslenska ríkisins liggi í gegnum land Setbergs frá punkti D í Krossbæjarlandi og í punkt E í Setbergsheiði í Setbergslandi og þaðan rétt ofan brúna í punkt F í Njörfafellstindi og þaðan beint í vestur yfir Hoffellsdal.

Kröfugerð landeigenda sé hins vegar mun víðtækari. Ekki komi fram í kröfulýsingu þeirra við hvað sú kröfugerð miðist. Séu kröfulínur beggja aðila bornar saman megi sjá að þrætuland sé þarna talsvert mikið, bæði fyrir austan þjóðlendukröfulínu á Setbergsheiði sem og fyrir norðan þjóðlendukröfulínu þar sem hún liggi yfir Hoffellsdal. Með kröfugerð ríkisins lendi hluti af sameiginlegu fjallskilasvæði í Nesjum utan þjóðlendu (þ.e. stærsti hluti Hoffellsdals og öræfin norður að Lambatungnajökli). Þá kemur fram að jörðin Setberg eigi afrétt í Setbergsdal.

Við skoðun allra heimilda og á grundvelli þeirrar lögfræði, sem byggt sé á í málinu, verði að telja nokkuð ljóst að hluti af því landi, sem sé innan kröfulýsingar landeiganda sé afréttarland sem einungis hafi verið tekið til sumarbeitar fyrir búfénað en ekki verið numið í öndverðu. Hvar nákvæmlega mörkin séu verði óbyggðanefnd að úrskurða um.

7.3.3. Krossbæjartorfa (Krossbær, Lindarbakki og Stóralág)

Af hálfu íslenska ríkisins er í upphafi vísað til landamerkjaskrár Krossbæjartorfu, dags. 20. júlí 1921, og greint frá efni hennar.

Því næst er fjallað um staðhætti í landi torfunnar og greint frá sögu hennar. Þar kemur m.a. fram að afréttarland jarðanna sé í fjalllendinu ofan bæja.

Þá kemur fram að þjóðlendukröfulína íslenska ríkisins liggi í gegnum mitt fjalllendi jarðarinnar í línu frá Árnanesmúla í austri og frá punkti í Setbergsheiði í norðri með skurðarpunkt í punkti D í Krossbæjartindi. Með þessari kröfugerð verði hlíðin ofan heimalanda bæjanna utan þjóðlendu sem og afrétturinn Krossbæjarskarð og helmingur af afréttinum Grjótárdal en báðir þessir afréttir séu á sameiginlegu fjallskilasvæði í Nesjum.

Ekki njóti við eldri upplýsinga um landamerki þarna en landamerkjabréfs frá 1921 en með því séu merki jarðarinnar teygð langt inn til öræfa og meira að segja sé stór skák tekin af landi Bjarnarnesjarða. Upplýsingar, sem liggi fyrir í þessu máli og fyrr hafi verið getið um upprekstrarrétt og

fjallskil, segi að þessir bæir eigi sameiginlega lítið afréttarland í fjalllendinu ofan bæja. Samkvæmt kröfu um þjóðlendumörk sé hér um að ræða það land sem lendi innan þjóðlendu. Þrætuland milli ríkis og landeigenda sé á þessu svæði ekki mikið að víðáttu.

7.3.4. Bjarnanestorfa

Af hálfu íslenska ríkisins er í upphafi greint frá staðháttum í landi torfunnar. Þar kemur m.a. fram að afréttarland torfunnar sé í austurhluta fjalllendisins, vestan Laxár. Þá er saga torfunnar ítarlega rakin og greint frá fyrirliggjandi heimildum um landamerki hennar. Í því sambandi er að endingu vísað til landamerkjalýsingar Bjarnaness með hjáleigum, dags. 17. apríl 1921, og efni hennar rakið.

Því næst er greint frá því að þjóðlendukröfulína íslenska ríkisins gangi gegnum fjalllendi torfunnar í línu sem liggi frá Árnanesmúla í Krossbæjartind (punktar C og D). Með því að draga þjóðlendulínu á þennan hátt verði innan eignarlands og þannig utan þjóðlendu talsvert af afréttarlandi sem hin skipulögðu lögsöfn í Nesjum taki til, svo sem vestanverður Laxárdalur og Krossbæjarskarð.

Þá er vísað til þess að um Bjarnarnes liggi frammi fjölmargar heimildir í þessu máli. Allt frá 1367 hafi landi jarðarinnar samkvæmt máldaga verið skipt í heimaland og annað land. Svo sé enn í dag. Hinu gamla heimalandi upp að rótum Ketillaugarfjalls og þar með fram og að afréttarmörkunum við Selsmýrarhrygg hafi verið skipt milli býlanna í torfunni. Annað land sé í óskiptri sameign.

Fyrstu heimildir um landamerki torfunnar sé að finna í vísitasíu Brynjólfs biskups frá 1641. Þá hafi tilheyrt jörðinni land frá Þveitarlæk í vestri og upp í rauða og bláa skriðu í Ketillaugarfjalli. Að austan hafi Laxá ráðið upp í gljúfur. Síðan sé þar haldinn og hafður undir staðinn allur Laxárdalur fyrir austan Laxá og vestan. Þessi orð bendi ekki til þess að Laxárdalur hafi verið hluti af jörðinni enda hafi raunin orðið sú að tilraunir Brynjólfs til að ná yfirráðum yfir Laxárdal báðum megin hafi farið út um púfur á síðari öldum og eystri hluti hans fallið til Árnaness.

Af hálfu íslenska ríkisins er því haldið fram að landamerkjabréf Bjarnaness með hjáleigum frá 1921 sé ekki í samræmi við eldri rétt þar sem það land sem jörðinni sé þar eignað sé helmingi stærra en ef miðað sé við vísitasíu Brynjólfs. Engar skýringar sé að finna á þessu aðrar en þær að undir landamerkjalýsinguna sé tekið allt það afréttarland, torfunni tilheyrandi, til viðbótar við útskipta heimalandið.

Þjóðlendukröfulína íslenska ríkisins gangi í gegnum mitt þetta afréttarland svo vart verði sagt að gerðar séu ýtrustu kröfur. Á móti öllum heimildum sé ekki talið útilokað að nám og helgun lands hafi náð að kröfulínu og það látið vega þyngra.

Loks er vikið að því að tvær kröfulýsingar hafi borist vegna Bjarnarnestorfunnar. Annars vegar frá fjármálaráðherra vegna þess hluta torfunnar sem sé í ríkiseigu. Sú kröfugerð sé í samræmi við kröfugerð um þjóðlendumörk. Hins vegar liggi fyrir kröfugerð frá þeim jörðum sem séu í einkaeigu og svo frá umráðamönnum ríkisjarða. Af hálfu íslenska ríkisins sé því mótmælt að umráðamenn ríkisjarða geti átt aðild að þessu þjóðlendumáli. Í kröfugerð landeigenda séu gerðar tvenns konar kröfur. Annars vegar til beins eignarréttar innan alls lands samkvæmt landamerkjabréfi og verði sú krafa ekki öll tekin til greina, til beitarréttar á því landi sem með úrskurði verði talið þjóðlenda. Tekið er fram að af hálfu íslenska ríkisins sé varakröfu landeigenda ekki mótmælt enda sé hún í samræmi við kröfugerð fjármálaráðherra vegna ríkisjarða.

7.3.5. Árnanestorfa

Af hálfu íslenska ríkisins er í upphafi greint frá staðháttum í landi Árnanestorfu. Þá er fjallað lítillega um sögu torfunnar. Í þeirri umfjöllun kemur m.a. fram að í Jarðabók Ísleifs Einarssonar frá 1709 segi að jörðin eigi afrétt í Hoffellslandi þar sem heiti Hoffellsmúli. Í framhaldi af því er vísað í landamerkjaskrá Árnaness, dags. 1. nóvember 1921, og greint frá efni hennar. Tekið er fram að samkvæmt skránni eigi Árnanes upprekstur fyrir 120 geldfé í Reifsdal í Hoffellslandareign.

Næst er greint frá því að þjóðlendukröfulína íslenska ríkisins yfir land Árnanestorfu byrji í punkti B í Meðfellstindi sem sé á landamörkum við Hóla og liggi þaðan í Árnanesmúla og þaðan beint í vestur yfir Laxárdal. Með þessari kröfugerð fari mikið af afréttarlandi utan þjóðlendu, nánar tiltekið eystri hlið Laxárdals allt niður að Selsmýrarhrygg, Bergárheiði og Bergárdalur (samkvæmt gerðabók fasteignamatsnefndar frá árinu 1916 eigi jörðin Hólar litið afréttarland í Bergárdal). Þetta afréttarland sé í hlutfallslegri sameign margra jarða eins og oft sé um land sem ekki megi skipta samkvæmt landskiptalögum. Þótt mörg þau atriði sem einkenni frekar þjóðlendu en eignarland eigi við um þetta land sé það talið vega þyngra að ekki sé útilokað að þetta svæði hafi verið numið í öndverðu þótt heimildir greini eingöngu frá afréttarnotum.

Loks kemur fram að þótt nokkur vafi kunni að vera um beinan eignarrétt að landi frá þjóðlendulínu að Selsmýrarhrygg sé enginn vafi um að þjóðlenda sé norðan þjóðlendulínu þrátt fyrir kröfugerð landeigenda. Enda verði að telja að sönnunarbyrðin hvíli á þeim sem haldi fram beinum eignarrétti að öræfum sem þessum fjarri byggð. Öræfum sem eingöngu séu notuð til sumarbeitar fyrir búpening.

8. SJÓNARMIÐ GAGNAÐILA

8.1. Hoffellstorfa (Svínafell, Hoffell I-II, Miðfell, Svínafell, Setberg I-II og fjalllendi Dilksness í Reifsdal) og Krossbæjartorfa (Krossbær, Lindarbakki og Stóralág)

8.1.1. Almennt

Af hálfu jarðeigenda er í kröfulýsingu vísað til þess að í Nesjum hafi frá öndverðu einkum verið stundaður sauðfjárbúskapur og eigi það einnig við um þær jarðir sem séu aðilar máls þessa fyrir óbyggðanefnd í tilefni af því að ríkið hafi fyrir nefndinni lýst kröfum sem skerði verulega eignarlönd greindra jarða. Vegna náttúrulegra aðstæðna í Nesjum, svo og Mýrum og Suðursveit, sé allt land, sem nýtt sé frá jörðunum með einhverjum hætti, háð einkaeignarrétti jarðaeigenda og skiptist eignarlandið í heimalönd og fjalllendi. Í sveitum þessum fyrirfinnst ekki land þar sem bændur hafi einungis stofnað til afnotaréttar til sumarbeitar fyrir sauðfé. Hafi þessu verði svo háttað allt frá landnámstíð. Hverri jörð fyrir sig fylgi fjalllendi og í sumum tilvikum eiga tvær eða þrjár jarðir sameiginlega fjalllendið og stafi það einkum af því að nýjum jörðum hafi verið skipt úr eldri og stærri jörðum og þá um það samið að hafa fjalllendið sameignlegt. Af þessum ástæðum geri hvorki hreppar eða upprekstrarfélög kröfur um viðurkenningu á afréttum á þessu landsvæði þar sem ekki fyrirfinnist þar afréttir í merkingunni sameiginlegur afnotaréttur margra jarða til sumarbeitar fyrir sauðfé einungis. Hin náttúrulega skýring á þessu fyrirkomulagi sé sú að jarðirnar séu umluktar fjallgörðum og jöklum og gangi dalir inn á milli fjallanna og jöklanna. Dalir þessir séu eðlilegt framhald einstakra jarða og eðlilegt framhald heimalanda jarðanna. Þær aðstæður, sem annars staðar kröfðust sameiginlegra sumarbeitilanda fyrir sauðfé á heiðum uppi fjarri heimalandinu, eigi ekki við í sveitunum undir Vatnajökli. Engu breyti um þessa niðurstöðu að þess séu dæmi að jarðir eigi beitarítak í fjalllendi annarra jarða. Stutt sé frá bæjunum til fjalla þeirra og jökla sem séu ytri landamerki jarðanna til hálendis landsins. Þá séu dæmi þess að í fjalllendi séu dalir, sem nýttir hafi verið um aldir frá tiltekinni jörð og landið háð einkaeignarrétti eigenda tiltekinna jarða enda þótt slík landsvæði séu ekki í beinu framhaldi af heimalandi og fjalllendi viðkomandi jarðar og sé hér t.d. átt við Reifsdal. Að meginstefnu séu það því jöklar norðan bæja sem ákvarði merki jarðanna til landsins með eðlilegum hætti. Jökulröndin hafi breyst í aldanna rás og muni halda áfram að breytast. Stundum hörfi jöklar og þá ávinnist jörðunum land og stundum skríði jöklar fram og leggi undir sig landið. Svo muni enn verða. Sé hér við það miðað að lega jökulsins á hverjum tíma ráði merkjum til landsins, þ.e. ákvarði hversu langt einkaeignarréttur jarðaeigendanna nær. Höfð sé hliðsjón af því hvernig sjórinn breytir löndum; ýmist brjóti land eða auki við land. Í munnlegum málflutn-

ingi var jafnframt vakin athygli á því að lýsingar á landamerkjum við jökul væru sambærilegar lýsingum á landamerkjum við sjó. Þannig væri austur- og vesturmörkum lýst en hvorki dregin lína með ströndinni né jöklinum.

Á því sé byggt að í Nesjum séu engir afréttir því að öll upprekstrarlönd séu þar í einkaeign. Um þetta segi Gunnar F. Guðmundsson í riti sínu „Eignarhald á afréttum“, Reykjavík 1981, bls. 11:

> Í Snæfellsnessýslu ... og í Austur-Skaftafellssýslu eru engir afréttir að sögn, því að öll upprekstrarlönd eru þar í einkaeign.

Í kröfulýsingu íslenska ríkisins segi, að bókin „Göngur og réttir I“ eftir Braga Sigurjónsson sé helsta heimildarritið um afréttarlönd Austur-Skaftafellssýslu. Þar segi svo:

> Engin almenningsafrétt er í sýslunni. Allt fjalllendi heyrir vissum jörðum til, utan þess að hjáleigur eiga óskipt fjalllendi með aðaljörðum.

Jafnframt segi þar svo:

> Eins og fyrr getur, er engin almenningsafrétt í Austur-Skaftafellssýslu, heldur eiga jarðirnar hver sín afréttarlönd. Þegar afréttir þessar eru einangraðar frá afréttum annarra jarða, sjá búendur um smölun þeirra einvörðungu, en eru hinsvegar undanskildir lögsöfnum sveitarinnar.

Í greinargerð jarðeigenda segir að hugtakið afréttur hafi margvíslega merkingu. Ein þeirra sé merkingin land sem einkum er notað til sumarbeitar. Merking orðsins lúti að afnotunum en ekki eignarhaldinu. Þegar orðið sé notað á því svæði, sem hér er um rætt, sé ætíð átt við afnotin, enda allt land til jökla háð einkaeignarrétti. Síðari tíma framkvæmd fjallskila breyti engu þar um og sé sú framkvæmd og reglur sem um hana gildi ekki heimild um eignarrétt. Þegar fjallað sé um réttindi eins og eignarrétt að sumarbeitilandi, afréttum, úthaga, engjum og heimalandi jarða verði að hafa í huga að aðstæður séu ekki eins hvarvetna á landi hér. Þær lausnir, sem hafi átt vel við á einu landsvæði hafi alls ekki átt við á öðru landsvæði. Vera kunni að á sumum landsvæðum hafi þótt henta m.a. af landfræðilegum ástæðum að bændur ættu sameiginlegt beitarland fyrir sauðfé og hross og til að hafa gripi í seli. Annars staðar hafi sumarbeitilandið verið í beinu framhaldi af heimalandinu og því hluti af hverri jörð. Síðan hafi einstakir bændur, sem ekki áttu nægilegt beitiland, fengið ítök eða önnur afnot af annarra manna beitilandi sem verið hafi háð einkaeignarrétti. Til ítaka verði aðeins stofnað að það sé með samningi milli eiganda landsins og þess sem eignast ítakið. Slíkir samningar hafi verið heimilir og engu breytt um upphaflegan einkaeignarrétt. Því sé með öllu hafnað að hér á landi fyrirfinnist heimildir um að norrænir menn, sem hingað hafi komið, hafi haft tvenns konar heimildir í huga við landnám, annars vegar það sem nú kallast eignaeignarréttur og hins vegar það sem nú kallast takmarkaður eignarréttur.

Engin dæmi séu um að merki hafi verið gerð á jörðunum milli heimalands jarðar og meints afréttar í skilningi ríkisins enda engin þörf vegna þess að allt land sé og hafi verið í einkaeign. Eignir verði hefðaðar hvort sem þær séu eigendalausar eða í opinberri eign. Vekja megi athygli ríkisins á að einkaeignarréttur á sumarbústaðalandi falli ekki niður þó land sé aðeins notað í einn mánuð á ári.

Íslenska ríkið viðurkenni eignarrétt jarðeigenda einnig á tilkallslandinu í greinargerð sinni þar sem segi að allir afréttir tilheyri einstökum jörðum. Viðurkenni ríkið að það viti ekki hvar séu mörk einkaeignarlanda jarðeigenda og þjóðlenda. Í því felist að kröfugerðin sé um að þjóðlendunefnd ákveði merki að álitum. Fyrir slíku sé engin lagaheimild. Enn segi ríkið í greinargerð sinni að „þar sem eru afréttir þar eru þjóðlendur“. Á þetta sé ekki fallist. Íslenska ríkið leitist við að þröngva einni

merkingu í hugtakið afréttur enda þótt það hafi sannanlega aðrar merkingar eins og þegar hafi verið gerð grein fyrir og almennt sé viðurkennt.

Sú kenning ríkisins, að allt land, sem einungis sé notað hluta ársins en ekki allt árið, sé þjóðlenda, eigi sér enga stoð í réttarheimildum. Ef kenningin væri rétt þyrfti að umbylta öllu eignaskipulagi á landi hér og fylgjast með og skrá afnotin. Hvað um hin stóru sandflæmi við suðurströndina? Hvers vegna geri íslenska ríkið ekki þjóðlendutilkall til þeirra á þeim grundvelli að það land sé svo lítið notað eða jafnvel ekkert? Í þessari afstöðu felist mótsögn og útiloki réttmæti kenningarinnar. Ríkið byggi á því að íbúar á tilteknu landsvæði hafi tekið afréttarland til sumarbeitar fyrir búpening og e.t.v. annarra nota. Notin hafi ákvarðað takmarkaðan eignarrétt og svonefndur grunneignarréttur sé undanskilinn námi eða töku. Þeir sem numið hafi landið hafi einnig fellt undir jarðir sínar stór landflæmi á ströndum þar sem ekki hafi verið stingandi strá en þar kunni að hafa verið reki. Hvað valdi þeirri afstöðu ríkisins að halda ekki því fram að rétturinn til þessa lands sé þjóðlenda þar sem réttur ríkisins takmarkist einungis af rétti bænda til rekans.

Þá segir í kröfulýsingu jarðeigenda að fyrir hendi séu landamerkjalýsingar um jarðirnar í landamerkjabók Skaftafellssýslu og séu þær frá árunum 1884, 1911 og 1921. Þær séu allar lesnar á viðeigandi manntalsþingum og innfærðar í landamerkjabók á árunum 1890, 1912 og 1921.

Næst er vikið að löggjöf um landamerki. Allt til 1. janúar 1920 hafi verið í gildi landamerkjalög, nr. 5 /1882, en þá tekið gildi lög nr. 41/1919, um landamerki o.fl. Rakin eru ákvæði 3., 4. og 6. gr. laganna frá 1882 og skyldur hreppstjóra og sýslumanna skv. lögunum frá 1919. Mikilvægi löggjafarinnar frá 1882 og 1919 sé ekki síst að opinberum valdsmönnum hafi verið falið að sjá til þess, að landamerkjalýsingar væru réttar að efni og formi og auki það óhjákvæmilega sönnunargildi þeirra, bæði gagnvart hinu opinbera valdi og einkaaðilum. Landamerkjalýsingar gerðar samkvæmt greindum lögum séu því *prima facie* sönnun um landamerki jarða og sá sem vefengi þær hafi sönnunarbyrðina. Í tilviki þjóðlendulaga hafi ekki verið ætlunin að hagga við sönnunarreglum íslensks réttar og því verði ríkið að sanna með ótvíræðum og óyggjandi hætti að landamerkjalýsingar séu rangar ef það geri eignartilkall til landa innan landamerkja jarða. Landamerkjalýsingar séu jafnframt sönnun þess að allt land innan landamerkja sé einkaeignarland og sá sem haldi öðru fram hafi um það jafnríka sönnunarbyrði og áður greini. Um sönnun að þessu leyti sé enga stoð að hafa í dómum Hæstaréttar í sakamálum þar sem rjúpnaskyttur hafi verið sýknaðar af refsikröfum ákæruvalds vegna veiða án leyfis landeigenda þar sem ákæruvaldinu hefur ekki tekist sönnun um eignarrétt að landi. Sönnunarreglur í sakamálum séu með sérstökum hætti og dómarnir hafi því ekkert gildi sem fordæmi um sönnun í einkamálum.

Það sé regla íslensks réttar að þinglesinni eignarheimild verði ekki hnekkt nema fyrir liggi ótvíræð sönnun um að hún sé röng. Í tilvikum allra þeirra jarða, sem hér sé um fjallað, njóti við þinglesinna merkjaskráa sem gerðar hafi verið fyrir u.þ.b. 80-110 árum. Á því tímabili hafi þær ekki verið vefengdar, hvorki af handhöfum opinbers valds né einkaaðilum, svo máli skipti fyrir málefni það sem hér sé til úrlausnar. Eigendur og umráðamenn eða fyrirsvarsmenn jarðanna hafi ekki haft tilefni til að halda til haga eldri sönnunargögnum en merkjaskrám um að merkin væru rétt. Samkvæmt almennum sönnunarreglum íslensks réttar verði það land sem er innan marka eignarlands samkvæmt landamerkjaskrá ekki skert nema sá sem tilkall geri sýni fram á ótvíræðan eignarrétt sinn, landamerkjaskráin sé röng og jafnframt að landeigandi samkvæmt landamerkjaskrá hafi ekki unnið eignarhefð á landinu og sé þá átt við þau tilvik þar sem landamerkjaskrá sé eldri en nemi lögbundnum hefðartíma, í þessu tilviki 20 ára óslitið eignarhald á landi.

Í greinargerð jarðeigenda er á það bent að þegar stofnað var til löggjafar um landamerki og skrásetningu þeirra 1882 hafi ætlunin verið að með þeim reglum væri verið að tryggja eignarréttindi landeigenda, auka öryggi í viðskiptum manna á milli og tryggja skattstofn vegna sameiginlegra þarfa. Eftir þá skráningu hafi verið auðveldara að átta sig á því andlagi sem um var að ræða við veðsetningu og eigendaskipti. Viðsemjendur landeiganda hafi mátt treysta því að það land, sem var

innan þinglýstra merkja jarðar, væri háð einkaeignarrétti hins skráða eiganda. Eigandinn hafi ekki þurft að sanna að hann notaði allt landið allt árið til að landið tilheyrði honum. Við skráningu eignarréttindanna hafi þeir, sem áttu land að landi jarðareiganda, þurft að samþykkja merkin. Umboðsmenn almannavaldsins hafi gætt hagsmuna þess og gætt þess að farið væri að lögum. Þær staðhæfingar íslenska ríkisins að engir hafi verið til að gæta þeirra hagsmuna, sem nú felist í þjóðlenduforsvari, séu rangar. Ef rétt væri að gríðarstórt landsvæði milli eignarlanda og jökla hafi ekki verið háð einkaeignararétti, þá hefðu þeir sem þar áttu hagsmuna að gæta haft uppi mótmæli gegn merkjalýsingunum enda hefðu þeir verið sviptir mikilvægum hagsmunum. Engin dæmi séu um slík mótmæli á svæðinu.

Það sé rangt hjá ríkinu að þinglesin landamerkjabréf lögum samkvæmt séu samningar sem ekki bindi ríkið. Bréfin séu gerð samkvæmt lagaskyldu og séu jafnt í þágu ríkisins eins og sveitarfélags, eigenda og nágranna, auk eigenda takmarkaðra réttinda. Á grundvelli þeirra hafi skattar verið ákveðnir, svo dæmi sé nefnt. Þeir sem átt hafi eldri heimildarbréf fyrir jörðum sínum er þeir gerðu landamerkjabréf fyrir einni öld hafi ekki haft ástæðu til að varðveita þær heimildir lengur þar sem nýjar hafi verið komnar í stað gamalla.

Í kröfulýsingu jarðeigenda er vísað til dóms Hæstaréttar í Landmannaafréttarmáli þar sem hafnað hafi verið kröfum ríkisins um viðurkenningu á eignarrétti yfir Landmannaafrétti. Af greinargerð með frumvarpi til þjóðlendulaga verði ráðið að ríkið hafi litið svo á að skilja beri dóminn þannig að löggjafarvaldið geti slegið fullkomnum eignarrétti ríkisins á svonefndar þjóðlendur með almennum lögum. Því sé hér haldið fram að svo sé ekki. Hæstiréttur geti aðeins um að handhafar ríkisvalds geti í skjóli valdheimilda sinna sett reglur um meðferð og nýtingu landsvæða eins og Landmannaafréttar. Almenni löggjafinn geti sett reglur um meðferð og nýtingu hvers kyns landsvæða og hafi reyndar gert það m.a með almennri löggjöf um skipulag, umhverfismál o.fl. Almenni löggjafinn geti hins vegar ekki slegið eign ríkisins á land það sem nefnt sé þjóðlendur í þjóðlendulögunum. Til þess þurfi að breyta stjórnarskrá lýðveldisins. Ríkið geti hins vegar tekið landsvæði sem háð séu einkaeignarrétti, eignarnámi að uppfylltum skilyrðum stjórnarskrár um almannaþörf og fullar bætur.

Því næst er greint frá því að markmið laga nr. 58/1998, um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, sé að ríkið slái eign sinni á hvers konar landsréttindi og hlunnindi í þjóðlendum sem ekki séu háð einkaeignarrétti, sbr. 1. mgr. 2. gr. laganna. Hvað sem líði stjórnskipulegu gildi laganna, sem hér sé gerður fyrirvari um, sé óumdeilt að í lögunum sé viðurkennt að ríkið leiti eftir viðurkenningu á eignarrétti sínum á landsvæðum utan eignarlanda þó að einstaklingar og lögaðilar kunni að eiga þar takmörkuð eignarréttindi. Jafnframt sé viðurkennt í lögunum að eignartilkall ríkisins til lands í þjóðlendum sé háð þeim skilyrðum að ekki sé fyrir eigandi sem fari með öll venjuleg eignarráð innan marka lands síns. Samkvæmt almennum sönnunarreglum íslensks réttar hafi ríkið sönnunarbyrðina um ótvíræðan og betri rétt sinn en greini um rétt eiganda í jarðamerkjaskrám eða öðrum heimildarskjölum.

Þá sé það almenn regla íslensks réttar þegar gert sé tilkall til eignarréttar yfir landi að tilkallsmaður verði að sýna fram á inntak réttar síns og hvar séu merki landsvæðis hans. Hann verði jafnframt að sýna fram á, þegar réttindum slái saman, að réttindi hans gangi framar. Þegar krafa tilkallsmanns rekist á eignarréttindi annarra yfir landi, sem eignarréttarkrafa sé gerð um, verði tilkallsmaður að sanna að réttindi hans gangi framar. Ekki þurfi annað en að sá sem fyrir sé geti sýnt fram á einhvers konar heimildir sínar yfir landinu, til að sönnunarbyrðin hvíli alfarið á tilkallsmanni. Sé eignarheimild þess sem fyrir sé þinglesin samkvæmt lögum hvers tíma sé sönnunarbyrðin svo rík á tilkallsmanni að nánast verði fullyrt að honum sé ókleif sönnunin, sbr. H 1961, 629 (Bergþórugata), H 1988, 422 (Oddhóll) og H 1997, 2792 (Laugavellir í Jökuldalshreppi).

Í greinargerð jarðeigenda segir að íslenska ríkið haldi því fram að landeigendur verði hver um sig að sanna eignarheimildir sínar. Í þessari afstöðu felist að því er virðist að ekki skipti máli að

óumdeilt sé og hafi verið um langa hríð hver sé eigandi lands og hver sé lega þess og stærð. Ekki skipti heldur máli að áliti ríkisins að merki jarðarinnar hafi verið skráð opinberri skráningu í meira en eitt hundrað ár án athugsemda af hálfu ríkisins. Virðist á því byggt að með setningu þjóðlendulaga hafi ríkið opnað fyrir eignartilkall nánast að eigin vild til bújarða og því sé heimilt að „nema“ stóra hluta jarða landsmanna án bóta og án almenningsþarfar. Ríkið telji að því sé heimilt að víkja til hliðar lögum um skráningu merkja fasteigna og þinglýsingu eignarheimilda næstum takmarkalaust. Ríkið telji að hagsmunir þeirra sem eiga takmörkuð réttindi yfir jörðunum, svo sem eins og veðhafar, leigutakar og aðrir afnotafar skipti hér engu máli og ekki gefið þessum aðilum kost á að gæta réttar síns. Ákvörðun nefndarinnar muni því ekki binda þessa rétthafa og í þeim tilvikum þar sem jarðir verði skertar samkvæmt þjóðlendutilkalli ríkisins verði að skilgreina jörð með tvennum hætti, hina veðsettu jörð sem yrði seld eins og þinglesin merki ákvarða á uppboði og þá jörð sem nefndin hafi ákveðið að eigandinn megi halda eftir að kröfur ríkisins hafi náð fram að ganga að öllu eða einhverju leyti. Kaupandi á uppboði muni því eignast samkvæmt þessu meira land en eigandinn eigi. Sá eignarréttur myndi síðan haldast óbreyttur. Þá skuli þess getið að komi til þess að núverandi eigandi hafi eignast jörðina á grundvelli landamerkabréfs sem gert sé samkvæmt lögunum frá 1890 á síðustu áratugum þá eigi hann ekki aðeins kröfur á hendur heimildarmanni sínum heldur og íslenska ríkinu fyrir skerðingu lands sem hann hefur keypt og greitt fyrir að fullu. Þá þýði lítið fyrir ríkið að bera fyrir sig að kaupandinn geti ekki sýnt fram á eignarheimild sína í Landnámu!

Ef ríkið geti ekki fallist á að þinglýstar aldargamlar eignarheimildir séu nægileg skilríki fyrir eignarrétti að jörðum þá verði að líta til áhrifa hefðar. Í íslenskum rétti hafi ætíð gilt hefðarreglur um fasteignir og nú síðast frá 1905. Jarðeigendur geti því einnig sýnt fram á eignarrétt sinn með vísunar til réttarreglna um hefð.

Í kröfulýsingu jarðeigenda segir að afar erfitt sé að henda reiður á aðferðafræði að baki kröfum ríkisins. Þó virðist á stundum miðað við túlkun á lýsingum í Landnámu en öðrum þræði viðurkennt að heimildir um nám lands skorti. Jafnvel sé á stundum gengið svo langt að segja að þar sem heimildir skorti um landnám verði að túlka það bændum í óhag en ríkinu í hag. Þá séu hafðar frammi kenningar um frumstofnun landréttar norrænna manna í Vestur- og Norður-Evrópu og gengið út frá því að ætíð hljóti landnám að hafa verið annars vegar fólgið í því að nema land til eignar og hins vegar til afnota til sumarbeitar eingöngu. Af þessum ástæðum telji ríkið óhjákvæmilegt að leitast við að skipta löndum jarða í Nesjum í eignarlönd og afréttareign en í afréttareign felist að sögn ríkisins einungis takmörkuð afnot til sumarbeitar og því geti ríkið slegið eign sinni á hluta jarðanna. Nýtingin ráði eignarhaldinu en ekki eignarheimildir. Þá segi að hafi land verið notað einungis sem afréttarland, þá skipti eignarheimildir engu máli heldur verði að leggja allt slíkt land til þjóðlenda. Ríkið velji að lokum þá aðferð að taka einungis „mið af staðháttum, víðáttu, öræfalandslagi, en þó er eitthvað af undirlendi, sem verður að fylgja með“.

Af hálfu jarðeigenda er því jafnframt með öllu hafnað að ritið Landnáma geti ráðið einhverju um landamerki eða eignarréttarlega stöðu jarða á Mýrum. Landnáma hafi verið færð í letur hundruðum ára eftir að landnámi hafi lokið sé miðað við tímabilið 874-930 sem landnámstímabilið. Hún sé ekki byggð á rituðum samtímaheimildum heldur munnlegri geymd sem sé afar ótraust. Tilgangur með ritun Landnámu hafi ekki verið sá að lýsa landamerkjum heldur allt annar. Þá séu til margar gerðir Landnámu og beri ekki öllum saman.

Þá segir í greinargerð jarðeigenda að af hálfu ríkisins hafi verið lögð meginánersla á þýðingu Landnámu sem eins konar réttarheimildar um eign á jörðum hér á landi allt til þessa dags. Sé jafnvel látið að því liggja að þær jarðir einar séu háðar einkaeignarrétti sem lýst sé í Landnámu. Ekkert tillit virðist tekið til þess að landnám Íslands sé almennt talið hafa farið fram áður en til ríkisstofnunar kom hér á landi sem sé talið hafa verið árið 930. Fram að þeim tíma hið skemmsta hafi engin ein lög verið í gildi í landinu og jafnvel engar bindandi reglur. Landnám í ónumdu landi geti ekki verið háð réttarreglum, eða eftir hvaða reglum skyldi fyrsti landnámsmaðurinn hafa farið? Víst sé

að ekki hafi þeir sem hér numdu land flutt með sér reglur um landnám frá öðrum löndum og fjarstæðukennt að þeir sem taldir séu hafa flúið konungsvaldið í Noregi hafi leitað til konungs um fyrirkomulag landnáms hér á landi eða hlýtt hans ráðum. Íslendingar hafi lengstum haft sterka löngum og reyndar þörf til að trúa á sannleiksgildi fornra bóka um upphaf sitt og sögu. Hinar fornu bækur hafi m.a. verið notaðar í frelsisbaráttu þjóðarinnar og þangað sótt rök fyrir kröfum þjóðarinnar. Í þeirri baráttu hafi margir lögfræðimenntaðir menn tekið þátt. Því sé ekki að undra þótt enn eimi eftir af þessari trú á sannleiksgildi hinna fornu bóka meðal lögfræðinga. Þessi trú hafi að nokkru birst í dómum Hæstaréttar og sýni að enn sé trú þessi við lýði, þótt dauf sé. Þrátt fyrir þessa trú á sannleiksgildi Landnámu þá sé komið að því að nota aðrar og traustari heimildir um eignarrétt að jörðum og stærð þeirra.

Ef rétt sé að landið hafi að mestu verið numið á tímabilinu 874 til 930 þá beri að hafa í huga að veðurfari og gróðri hafi verið háttað með öðrum hætti þá en nú. Rannsóknir síðari tíma staðfesti að landið hafi verið „viði vaxið milli fjalls og fjöru“. Það sem nú sé örfoka land hafi þá verið þá gróið land hentugt til afnota fyrir sauðfé og annan búsmala, meðal annars í seli, allt eftir aðstæðum á hverjum stað. Þeir sem námu land inn til landsins hafi að sjálfsögðu gert sér grein fyrir þýðingu beitilandsins fyrir búsmalann og gætt þess að landnám þeirra næði ekki aðeins til bæjarstæðis, engja og beitilands fyrir kýrnar heldur og alls þess lands sem nauðsynlegt hafi verið til búskaparins, þar á meðal sumarbeitilands fyrir sauðfé. Það sé eitt af einkennum landnáms Evrópumanna í öðrum löndum að tryggja sér nægilega stórt landrými til athafna og það langt fram yfir þarfir í upphafi. Tilgangur þess að taka sig upp til að setjast að í öðru landi hafi ekki síst verið sá að tryggja sér nægilegt landrými. Íslenskir bændur hafi þegar gert sér grein fyrir því að sauðfé þeirra leitaði til fjalla til sumarbeitar og án þess að eiga slíkt land hlytu þeir að búa við fátækt. Hvers vegna skyldu þeir þá hafa takmarkað landnám sitt þannig að þeir eignuðust ekki einnig beitarlandið, sérstaklega þar sem það var í beinu framhaldi af heimalandinu? Þeim hafi mátt vera augljóst að ef þeir ekki næmu einnig það land myndu aðrir gera það og þeir því missa sumarbeitina fyrir sauðféð. Minnt sé á að landið hafi snemma orðið fullbyggt miðað við búskaparhætti sem þá tíðkuðust og stafi það m.a. af því að land allt hafi verið numið, einnig til fjalla vegna sumarbeitar. Hefði landið utan heimalanda ekki verið numið hefði landnámsmönnum fjölgað og landið fljótlega orðið ofsetið.

Í kröfulýsingu er enn fremur með öllu hafnað þeirri kenningu ríkisins að í upphafi hafi land einungis verið numið með tvennum hætti, annars vegar sem fullkomið eignarland og hins vegar sem afréttur og hann hafi einungis verið háður takmörkuðum eignarrétti eða afnotarétti. Hugtakið afréttur sé iðulega notað um landsvæði sem sé m.a. notað þannig að sauðfé sé rekið þangað á beit, einkum á sumrin en einnig sé talað um vetrarbeit á afréttum. Landsvæði sé lýst eftir aðalnotum þess en það hafi ekkert með eignarhald að gera. Ríkið hafi leyft sér að skilja hugtakið afréttur þannig að það merki einungis takmörkuð eignarréttindi og þar af leiðandi talið alla afrétti í umræddum héruðum til þjóðlendna á þeim forsendum að afréttirnir gætu ekki verið háðir einkaeignarrétti.

Þá er greint frá því að íslenska ríkið vitni til rits Braga Sigurjónssonar, Göngur og réttir I, og telji það vera helsta heimildarrit um afréttarlönd Austur-Skaftafellssýslu. Þar segi að engin almenningsafrétt sé í sýslunni og að allt fjalllendi tilheyri vissum jörðum utan þess að hjáleigur eigi óskipt fjalllendi með aðaljörðum. Ekki leiki neinn efi á merkingu hugtaksins almenningsafrétt en það merki afrétt sem ekki sé hluti af einstakri jörð a.m.k. í upphafi heldur einhvers konar sameiginlegur afnotaréttur eða sameign héraðsmanna. Enda þótt ríkið viðurkenni heimildargildi rits Braga og reki staðhæfingar hans um eignarrétt að fjalllendinu í héruðunum hafni ríkið þessari heimild, eins og reyndar flestum öðrum sem það vitni þó til án þess að sýna fram á vankanta þeirra sem heimilda. Á þessum heimildum verði þó að byggja þar til sannað hafi verið að þær fái ekki staðist. Sá sem leggi fram sönnunargögn, sem hann telur efnislega röng, verði að sanna að svo sé.

Þá grípi ríkið til þess að vísa til staðhátta, víðáttu og öræfalandslags og dragi tilbúna markalínu milli eignarlanda og þjóðlenda sem eigi sér enga stoð í neins konar heimildum, hvorki sögulegum

eða lögfræðilegum. Línur þær, sem ríkið miði kröfur sínar við, eigi sér enga stoð í neinum þeim heimildum sem óbyggðanefnd sé heimilt að styðjast við. Línurnar séu dregnar eftir tilfinningu um hvað sé að áliti ríkisins eðlilegur nýtingarréttur jarða með tilliti til gróðurfars, hæðalína, nálægðar við öræfin og fleiri atriða. Þó sé viðurkennt að landamerkjalínur hafi „visst sönnunargildi jafnvel þó þær séu einhliða“. Í Nesjum njóti við landamerkjalýsinga sem ekki séu einhliða heldur samþykktar af öllum sem hagsmuna hafa að gæta, þar á meðal sýslumönnum sem umboðsmönnum almannavaldsins. Úr því ríkið telji að viðurkenna verði „visst sönnunargildi“ einhliða merkjalýsinga hljóti það að verða að leggja samþykktar og staðfestar merkjalýsingar sem þinglesnar hafa verið, til grundvallar þjóðlendukröfum sínum.

Tekið er fram að hugsanlegt væri að landeigendur og ríkið gætu komið sér saman um að miða merki eignarlands við gróðurfar, hæðarlínur, nálægð við öræfi og fleiri atriði ef sú aðstaða gæti komið upp að ákveða þyrfti þetta í tómarúmi, þ.e. ef ekki nyti við neinnar sögu eða eignarheimilda við aðstæður handan eins konar hulu fáfræði. Væri svo um samið sé þó augljóst að ekki yrði sammælst um markalínur dregnar með þeim hætti sem gert sé í kröfulýsingu ríkisins. Jöklar í þessum héruðum séu svo nálægt bæjarstæðunum að þeir séu náttúruleg mörk, ekki síst með hliðsjón af þörf þessa landrýmis fyrir sauðfé jarðanna og til annarra nota. Fjalllendið hafi verið nýtt með ýmsum öðrum hætti en til beitar fyrir sauðfé á sumrum. Þá hefði að sjálfsögðu ekki náðst samkomulag um að draga markalínur yfir láglendisdali þvera eins og ríkið geri í kröfulýsingu. Á þessu sé vakin athygli í því skyni að sýna fram á að ríkið lýsi aðferðafræði til ákvörðunar merkja en fari síðan ekki eftir henni. Vakin sé athygli á því að ríkið lýsi því á stundum yfir að tiltekið landsvæði sé eign tiltekinnar jarðar en taki landið síðan af jörðinni í kröfulýsingu sinni. Aðferðafræðinni sé hafnað þegar af þeirri ástæðu að hún eigi sér ekki stoð í lögum og rétti.

Þá sé hafnað þeirri málsástæðu ríkisins að markalínur í landamerkjaskrám séu stundum þannig að ekki sé með lýsingunum verið að lýsa landamerkjum heldur að land jarða sé innan þeirra lína sem getið sé. Í öllum tilvikum sé verið að lýsa landamerkjunum sjálfum í landamerkjalýsingunum. Ekki sé heldur fallist á að í sumum tilvikum sé í merkjalýsingum verið „að taka tiltekið mið“ frekar en að lýsa landamerkjum. Ætíð sé verið að lýsa merkjunum sjálfum.

Loks vísa jarðeigendur til ýmissa lagaákvæða. Vitnað er m.a. til 72. gr. stjórnarskrárinnar um friðhelgi eignarréttarins; landamerkjalaga, nr. 5/1882; laga nr. 41/1919, um landamerki o.fl.; laga nr. 21/1986, um afréttarmálefni, fjallskil o.fl.; jarðalaga, nr. 65/1976; laga nr. 46/1905, um hefð; þinglýsingalaga, nr. 39/1978; laga nr. 44/1999, um náttúruvernd; skipulags- og byggingarlaga, nr. 73/1997; laga nr. 58/1998, um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta. Þá er vísað til laga nr. 38/1990, um stjórn fiskveiða, þar sem segi að nytjastofnar á Íslandsmiðum séu „sameign íslensku þjóðarinnar“. Í lögunum komi fram sú löggjafarstefna að almannahagsmuna sé best gætt með því að einkaaðilar fái leyfi til að veiða í atvinnuskyni og aflaheimildum skuli úthluta til einstakra skipa. Í þessari löggjöf um eina af helstu náttúruauðlindum landsins sé á því byggt að úthlutun til einkaaðila á veiðiheimildum eftir veiðireynslu fiskiskipa þeirra leiði til bestu meðferðar á náttúruauðlindinni. Sé almannahag best borgið með þessum hætti. Fram til þess að upp var tekin löggjafarstefna þessi hafi aðgangur að fiskveiðum í sjó verið frjáls hérlendum borgurum. Landið sé einnig ein af helstu náttúruauðlindum Íslands. Það hafi að mestu verið háð einkaeignarrétti frá landnámstíð að miðhálendinu undanskildu. Kröfur fjármálaráðherra f.h. ríkisins um skerðingu þeirra landareigna, sem um aldir hafa heyrt undir jarðir, gefi til kynna þann skilning framkvæmdavaldsins að í þjóðlendulögunum felist annars konar löggjafarstefna en um fiskveiðar gildi og hún sé sú að þrátt fyrir þúsund ára eignarhald sé málum nú best þannig komið að sem minnst af landi verði í einkaeign en sem mest undir forræði ríkisins. Þrátt fyrir víðtækar kröfur framkvæmdavaldsins í málinu er því haldið fram að kröfugerðin styðjist hvorki við löggjafarstefnu sem mótuð sé í þjóðlendulögunum né við einstök ákvæði laganna. Því sé hér haldið fram að tilgangur og stefna þjóðlendulaganna sé að tryggja almenna viðurkenningu á víðtækum einkaeignararétti bænda

á jörðum sínum með öllu því landi sem heimildir bendi til að tilheyri jörðunum. Það land, sem þar sé utan við og ágreiningslaust sé að hafi aldrei tilheyrt einstökum jörðum, upprekstrarfélögum og sveitarstjórnum, skuli hins vegar falla undir svonefndar þjóðlendur. Ekkert hafi komið fram sem bendi til að Alþingi hafi ekki verið þeirrar skoðunar við samþykkt þjóðlendulaganna að landi væri almennt best komið í höndum bænda og annarra sem landið nota og að einungis annað land, sem með engu móti gæti talist til eignarlands, skyldi teljast ríkisland eða þjóðlenda. Af þessu leiði að við túlkun þjóðlendulaga, er til úrskurðar komi um kröfur ríkisins, beri að hafa í huga og taka mið af þessari löggjafarstefnu eigendum landsins í hag.

Komi til dómsmála út af úrlausnum óbyggðanefndar um merki jarða og þjóðlendna er áskilinn réttur til að draga í efa stjórnskipulegt gildi þjóðlendulaga og enn fremur að halda því fram að einhliða skipun úrskurðarnefndar af hálfu annars málsaðilans sé í andstöðu við ákvæði stjórnarskrár, þar á meðal um réttláta málsmeðferð fyrir dómi.

8.1.2. Svínafell

Í kröfulýsingu er vísað til landamerkjaskrár fyrir Hoffellsjörðum: Hoffelli, Setbergi og Svínafelli, sem var að Hoffelli 16. maí 1884 og lesin á manntalsþingi að Bjarnanesi 12. maí 1890 og rituð í landamerkjabók Skaftafellssýslu nr. 68, bls. 78. Jafnframt er vísað til landamerkjayfirlýsingar um landamerki Svínafells og Hoffells sem gerð var að Hoffelli 7. júlí 1911 og þinglesin á manntalsþingi fyrir Nesjahrepp 24. júní 1912 og innfærð í landamerkjabók Skaftafellssýslu nr. 134, bls. 150. Loks er vísað til landamerkjaskrár fyrir Svínafell sem gerð var að Svínafelli 29. júní 1921 og lesin á manntalsþingi fyrir Nesjahrepp 4. júlí 1923 og færð í landamerkjabók Skaftafellssýslu nr. 171, bls. 190.

Þá er vísað til þess að orðið hafi aðilaskipti að jörðinni frá því að landmerkjalýsingar voru gerðar og vitnað til þeirra í afsölum án athugasemda frá einkaaðilum eða almannavaldinu. Landamerkin hafi því verið athugasemdalaus og átölulaus í tíð margra kynslóða og land innan merkjanna verði ekki tekið af eigendum þess nema með eignarnámi og gegn bótum.

8.1.3. Hoffell og Miðfell

Í kröfulýsingu er vísað til landamerkjaskrár fyrir Hoffellsjörðum: Hoffelli, Setbergi og Svínafelli, sem gerð var að Hoffelli 16. maí 1884 og lesin á manntalsþingi að Bjarnanesi 12 maí 1890 og rituð í landamerkjabók Skaftafellssýslu nr. 68, bls. 78. Þar sé þess sérstaklega getið að Lambatungur fylgi Hoffelli. Jafnframt er vísað til landamerkjayfirlýsingar um landamerki Svínafells og Hoffells, sem gerð var að Hoffelli 7. júlí 1911 og þinglesin á manntalsþingi fyrir Nesjahrepp 24. júní 1912 og innfærð í landamerkjabók Skaftafellssýslu nr. 134, bls. 150.

Þá er vísað til rits Braga Sigurjónssonar, Göngur og réttir I, bls. 42 og 92, þar sem segi að Lambatungur hafi frá ómunatíð tilheyrt Hoffelli.

Enn fremur er vísað til umfjöllunar Bjarna Bjarnasonar, Byggðasaga Nesjahrepps, í Byggðasögu Austur-Skaftafellssýslu, I. bindi, Reykjavík 1971, bls. 264-265, þar sem segi að Hoffell sé ein af landmestu jörðum í Nesjahreppi og mikill hluti þess sé víðáttumikið fjalllendi sem takmarkist að norðan af Vatnajökli. Sagt sé að göngur séu lengstar í Hoffellslambatungur. Höfundur segi Hoffell vera eigendur Hoffellslambatungna og leiðir það af setningunni neðst á bls. 265 í framhaldi af umfjöllun um Hoffellslambatungur þar sem segi „áttu Hoffellsbændur fyrrum einnig Reifsdal“.

Því næst er vitnað til ummæla Hjörleifs Guttormssonar í ritinu „Við rætur Vatnajökuls“, Árbók Ferðafélags Íslands 1993, bls. 176, en þar segi: „Handan hans eru Hoffellslambatungur, stórt svæði í eigu Hoffells undir Lambatungnatindi (1240 m).“

Í kröfulýsingu jarðeigenda er loks vísað til þess að orðið hafi aðilaskipti að jörðunum frá því að landmerkjalýsingar voru gerðar og vitnað til þeirra í afsölum án athugasemda frá einkaaðilum eða almannavaldinu. Landamerkin hafi því verið athugsemdalaus og átölulaus í tíð margra kynslóða og land innan merkjanna verði ekki tekið af eigendum þess nema með eignarnámi og gegn bótum.

Eins og greint er frá í kafla 3.2.2. var kröfugerð eigenda Hoffells I-II og Miðfells breytt með bréfi, dags. 14. maí 2003, og horfið frá því að miða við að lega jökulsins á hverjum tíma ráði merkjum inn til landsins og ákvarði hversu langt einkaeignarréttur jarðeigendanna nær. Hinni breyttu kröfugerð til stuðnings er einkum vísað til þess að Raunvísindastofunun Háskólans, jarðeðlisfræðistofa, Helgi Björnsson og Finnur Pálsson, hafi gert með ísmælingum kort af umræddu svæði og í ljós komið að Lambatungnajökull liggi í dal allt inn til Goðaborgar og hafi því verið hluti af jörðunum og beitarlandi þeirra áður en veðursfarslegar aðstæður hafi breyst og jökull lagst yfir dalinn.

Þessu til stuðnings er jafnframt vísað í handrit eftir Hrafnkel A. Jónsson frá árinu 1990 um jörðina Hoffell. Í því handriti sé að finna tilvitnun í rit Árna Magnússonar, Chorographica Islandica, sem höfundur handritsins segi að af megi ráða að fram yfir 1500 og eitthvað lengur hafi jöklar á suðausturhorni landsins verið miklu minni en síðar hafi orðið. Vötnin í Skaftafellssýslu hafi verið miklu minni og lítill farartálmi. Þá segi hann að á þessum tíma hafi verið auðvelt að halda uppi samgöngum á milli Fljótsdalshéraðs og Skaftafellssýslu. Hins vegar hafi jöklar vaxið á 16. og 17. öld og teppt fornar samgönguleiðir og eins hafi vötnin vaxið og gengið á gróið land og afréttir.

Samkvæmt þessu beri saman þessum fornu heimildum, svo og niðurstöðum úr rannsóknum vísindamanna nú, sem beiti nýrri tækni við að skoða landið undir jökli.

Loks sé hin breytta kröfugerð byggð á vatnaskilum til norðurs.

8.1.4. Setberg

Í kröfulýsingu er vísað til landamerkjaskrár fyrir Hoffellsjörðum: Hoffelli, Setbergi og Svínafelli, sem gerð var að Hoffelli 16. maí 1884 og lesin á manntalsþingi að Bjarnanesi 12. maí 1890 og rituð í landamerkjabók Skaftafellssýslu nr. 68, bls. 78.

Þá er vísað til þess að orðið hafi aðilaskipti að jörðinni frá því að landmerkjalýsingin var gerð og vitnað til hennar í afsölum án athugasemda frá einkaaðilum eða almannavaldinu. Landamerkin hafi því verið athugsemdalaus og átölulaus í tíð margra kynslóða og land innan merkjanna verði ekki tekið af eigendum þess nema með eignarnámi og gegn bótum.

8.1.5. Fjalllendi Dilksness í Reifsdal

Í kröfulýsingu er í upphafi vísað til þess að Reifsdalur hafi verið eign Hoffellstorfunnar en árið 1927 hafi Dilksnes eignast 2/3 hluta dalsins óskipt.

Þá er vísað til landamerkjaskrár fyrir Hoffellsjörðum: Hoffelli, Setbergi og Svínafelli, sem gerð var að Hoffelli 16. maí 1884 og lesin á manntalsþingi að Bjarnanesi 12 maí 1890 og rituð í landamerkjabók Skaftafellssýslu nr. 68, bls. 78. Heimild þessi greini frá því að „Reypsdalur, er liggur þar þvert fyrir norðan frá vestri til austurs tilheyrir allur beggja megin Hoffellstorfunni“. Þá er í málflutningi jafnframt vísað til yngri landamerkjalýsinga fyrir einstakar jarðir í Hoffellstorfunni. Að vísu hafi ekki verið gerð slík lýsing fyrir Reifsdal en unnt sé að afmarka það landsvæði neikvætt með stoð í lýsingum fyrir einstakar jarðir í torfunni.

Enn fremur er vísað til umfjöllunar Bjarna Bjarnasonar, Byggðasaga Nesjahrepps, í Byggðasögu Austur-Skaftafellssýslu, I. bindi, Reykjavík 1971, bls. 144, en þar segi að Dilksnes hafi keypt fjalllendið Reifsdal af Hoffellsbændum árið 1937. Í sömu heimild, bls. 161, segi að Árnanes eigi upprekstur fyrir geldfé á Reifsdal í Hoffellslandaraeign og, bls. 265, að Hoffellsbændur hafi fyrrum átt Reifsdal en hann hafi verið seldur 1937.

Því næst er vísað í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, 13. bindi, Ágrip af Jarðabók Ísleifs Einarssonar, bls. 424, þar sem segi um Hoffell að jörðin eigi selstöðu góða á Reipsdal og skóg einnig í Reipsdal.

Einnig er vísað í Sýslu- og sóknarlýsingar frá árunum 1840 og 1873, rit Braga Sigurjónssonar „Göngur og réttir“ og rit Hjörleifs Guttormssonar „Við rætur Vatnajökuls“.

8.1.6. Krossbær, Lindarbakki og Stóralág

Í kröfulýsingu er vísað til landamerkjaskrár fyrir Krossbæ með Krossbæjargerði og Stórulág sem gerð var að Stórulág 26. febrúar 1921 og lesin á manntalsþingi Nesjahrepps 29. júní 1921 og færð í landamerkjabók Skaftafellssýslu undir nr. 135, bls. 152.

Þá er vísað til þess að orðið hafi aðilaskipti frá því að landmerkjalýsingin var gerð og vitnað til hennar í afsölum án athugasemda frá einkaaðilum eða almannavaldinu. Landamerkin hafi því verið athugsemdalaus og átölulaus í tíð margra kynslóða og land innan merkjanna verði ekki tekið af eigendum þess nema með eignarnámi og gegn bótum.

8.2. Bjarnanestorfa

Í greinargerð eigenda og umráðamanna jarða í Bjarnanestorfu er í upphafi gerð grein fyrir því landsvæði sem málið varðar og saga jarða í Bjarnanestorfu rakin stuttlega.

Því næst er vikið að aðdraganda að setningu þjóðlendulaga, nr. 58/1998 og tilgangi þeirra og greint frá meginefni þeirra. Í þeirri umfjöllun er jafnframt vikið að lögum nr. 6/1986, um afréttarmálefni, fjallskil o.fl. Fram kemur að Réttarstaða afrétta sé yfirleitt talin sú að afréttir séu utanheimalanda jarða. Land, sem fjallskilaframkvæmd taki til, skiptist í afrétti og heimalönd, sbr. 4. gr. laga nr. 6/1986. Það skuli vera afréttir sem að fornu hafi verið, sbr. 5. gr. Héraðsnefnd geti einnig ákveðið nýja afrétti eftir tillögum hreppsnefndar og með samþykki landeigenda.

Afréttarnytjar séu yfirleitt í eigu einstakra jarðeigenda en ekki sé þar með sagt að afréttarlandið sé það einnig, þ.e. grunnurinn undir afréttinum. Á nokkrum stöðum séu afréttir þó óumdeilanlega innan heimalands jarða, svo sem t.d. hafi verið í Öxarfirði, og þá verði að telja afréttarlandið í einkaeign. Samkvæmt lögunum nr. 6/1986 megi einnig leggja heimaland undir afrétt með samþykki sveitarstjórnar og þá sé landið undir afréttinum undirorpið einkaeignarrétti/beinum eignarrétti jarðeiganda.

Í þessu sambandi er einnig vísað í dóma Hæstaréttar á þessu sviði ályktanir dregnar af þeim. Samkvæmt fyrri Landmannaafréttardómi, sbr. H 1955 108, og samkvæmt dómi um hálendið suðvestan Eyjafjarðardala, sbr. H 1969 510, megi segja að Hæstiréttur hafi kveðið á um tiltekin kennimörk fyrir „fullkominni eignartöku“, þ.e. stofnun beins eignarréttar. Í þeim síðarnefnda sýnist Hæstiréttur hafa lagt til grundvallar meginreglur um eignarhefð sem útheimta vörslur og meðferð hlutar/lands með þeim hætti sem eigendur jafnan gæta eigna sinna. Hæstiréttur sýnist hafa litið svo á, að beinn/fullkominn eignarréttur á landi hafi ýmist stofnast fyrir landnám í öndverðu á 9.-10. öld eða fyrir síðari fullkomna eignartöku. Á landsnytjum einum saman hafi hins vegar getað stofnast óbeinn/takmarkaður eignarréttur fyrir ófullkomna eignartöku – t.d. takmarkaðar nytjar – eins og sumarbeit búpenings, berjatínslu, viðarhögg o.s.frv.

Með Landmannaafréttardómi síðari á árinu 1981 hafi Hæstiréttur hins vegar kveðið upp úr um að land Landmannaafréttar væri eigandalaust. Þar með hafi verið kveðið upp úr um, að ríkið ætti ekki eignarrétt til þess lands sem ekki dæmdist vera eignarland bænda eða annarra einkaaðila og þar með megi segja að ekki hafi talist rök til þess að réttur ríkisins/þjóðfélagsins hefði verið virtur að vettugi við gerð landamerkjabréfa fjalljarða þótt fulltrúi almannavaldsins hefði ekki verið kvaddur til svo að gæta mætti hagsmuna ríkisins og/eða sveitarfélaga.

Af því sem hér hafi verið sagt sýnist ljóst að á reglur um hefð reyni í máli þessu. Samkvæmt lögum Grágásar hafi ekki verið um það að ræða að hefð ynnist á fasteignarréttindum hérlendis. En þegar Jónsbókarlög hafi verið lögtekin 1281 hafi sérstaklega verið kveðið á um hefð sem gat samkvæmt lögum hennar unnist á ýmiss konar ítökum, svo sem engi, skógi o.s.frv., sbr. 26. kafla landsleigubálks Jónsbókar. Í Dönsku lögum frá 1683 og Norsku lögum frá 1687 hafi einnig verið kveðið á um hefð. Landsyfirrétturinn íslenski virðist hafa gerst fráhverfur því að telja reglur þessar gildandi rétt hérlendis. Upp úr aldamótunum hafi verið sett lög um hefð, nr. 46/1905, sem enn þá gildi hér á landi og heimili hefð bæði á ítökum og landi. Af dómum Hæstaréttar um Landmanna-

afrétt sýnist mega ráða að dómstóllinn hafi ekki talið afréttarnot leiða til stofnunar eignarréttar á landi fyrir hefð, sbr. annars vegar H 1955 108 og hins vegar H 1981 1584.

Í greinargerðinni er því næst vikið nánar að málsástæðum og lagarökum eigenda og umráðamanna jarða í Bjarnanestorfu. Greint er frá því að kröfugerð fjármálaráðherra f.h. ríkisins um mörk þjóðlendna í Nesi sé í greinargerð lögmanns fjármálaráðherra sögð hafa að forsendu að mörk eignarlanda á svæði því, sem kröfugerðin tekur til, séu í aðalatriðum hin sömu og mörk landnáms voru í öndverðu. Haldið sé fram að landnám hafi verið grundvöllur frumstofnunar eignarréttar að landi á Íslandi og það sé eini gjörningurinn, sem af hafi sprottið beinn eignarréttur. Um landnámið sé vísað til íslenskra fornrita, einkum Landnámabókar. Haldið sé fram að við landnámið og eftirfarandi athafnir landnámsmanna í ræktunarskyni á bújörðum hafi stofnast beinn eignarréttur. Þessi beini eignarréttur hafi verið nefndur ýmsum nöfnum, svo sem grunneignarréttur, eignarland, fullkomið eignarland, landareign, einkaeign, land undirorpið einstaklingseignarrétti og talað sé um séreignarrétt að landi. Þannig sé staðhæft að utan þjóðlendulínu séu eignarlönd sem numin hafi verið til eignar í upphafi landnáms en innan þjóðlendulínu séu lönd sem eigendur eignarlanda þar yfir utan hafi haft að meira eða minna leyti til afréttarnota.

Kröfugerð fjármálaráðherra f.h. ríkisins hafi samkvæmt greinargerð lögmanns að forsendu að byggð – og þar með heimalönd jarða – hafi fyrst og fremst verið á láglendi þótt á einstöku stöðum hafi almenningar verið „hit ytra“. Við kenningu þessa þyki rétt að gera þá athugasemd að bæði að fornu og nýju hafi byggð sums staðar á landinu verið í allmikilli hæð yfir sjávarmáli og nái hún afar mislangt inn til landsins. Áður hafi byggð víða náð miklu lengra inn á hálendið en eyðst sakir eldgosa, ofbeitar og uppblásturs. Á norðausturlandi sé byggð í Mývatnssveit í allmikilli hæð yfir sjávarmáli (300 m) og í uppsveitum Árnessýslu nái byggðin langt inn á hálendið og hafi áður náð miklu lengra, svo sem í Þjórsárdal, þar sem byggð hafi eyðst vegna eldsumbrota og öskufalls. Þar fyrir utan sé sums staðar láglendi kringum stök fjöll sem séu óumdeilanlega inni í miðri – meira eða minna þéttri – byggð og því rök til að telja þau innan marka eignarlanda.

Almenningar „hið ytra“ sýnist einungis hafa verið sjávarhamrar og ögur við sjó, þar sem aðgengi var jafnerfitt og „hið efra“ á öræfum.

Ekki aðeins heimalönd í heilsársnotum – þ.e. eignarlönd – heldur og á hinn bóginn afréttarlönd sé sums staðar að finna innan landamerkja tiltekinna jarða svo sem þeim sé lýst í merkjaskrám, sbr. H 1975 55 (Kalmanstunga í Borgarfirði) og H 1999 2006 (Sandfellshagi í Öxarfirði). Þegar þannig standi á sýnist engum blöðum um það að flétta að landið undir afréttinum sé í einkaeign. Varhugavert sé því að gera afdráttarlaust ráð fyrir að afréttir séu ávallt utan eignarlanda.

Kröfugerð fjármálaráðherra f.h. ríkisins geri ráð fyrir að byggð hafi lítið breyst frá því á dögum landnáms þótt á einstaka stöðum hafi hún dregist saman og hopað eða sótt á og færst ofar á þeim öldum sem síðan eru liðnar. Allt að helmingur landsins hafi verið gróið land við landnám en nú sé aðeins fjórðungur þess gróinn. Og allt að 30-40% landsins hafi verið vaxinn kjarri eða skógi við landnám en nú sé aðeins skógur eða kjarr á um 1% landsins. Það bendi því til þess að byggð hafi náð miklu lengra upp í hálendið en nú sé. Af því megi og ráða að óbyggðir taki nú á dögum yfir miklu meira landflæmi en við upphaf allsherjarríkis og búsetuskilyrði hafi þrengst gífurlega frá því á dögum landnáms. Byggð hafi eyðst fyrir uppblástur o.fl. og búsetuskilyrði hafi þrengst en hafi hins vegar ekki í för með sér að eignarréttur á landi hafi fallið niður og mörk eignarlanda og óbyggða því færst neðar og nær sjó.

Viðurkennt sé af hálfu fjármálaráðherra að miklum vandkvæðum sé bundið að greina nákvæmlega mörk milli eignarlanda og þjóðlendna því að í upphafi „virðist það ekki hafa skipt máli að skilgreina þessi mörk“, heldur hafi mönnum einkum verið umhugað „að greina mörk landnáma innbyrðis“. Og við það hafi verið notuð „glögg kennileiti eins og stórar ár“.

Því verði nú „að ráða í eyðurnar og taka mið af mjög mörgum atriðum“. Í greinargerð fjármálaráðherra sé dregið í efa að hálendi eða fjöll hafi verið numin þar sem „skráðar landnámsreglur beri

með sér að slíkt hafi verið vandkvæðum bundið“. Sé þar m.a. vísað til þess að sú aðferð, sem nefnd sé í Hauksbók Landnámu 277 – þ.e. að kona næmi land með því að leiða tvævetra kvígu vorlangan dag sólsetra í millum um landið og karl færi með eldi um landið sólsetra á milli, hafi ekki verið vel til þess fallin að gera kleift að nema fjalllendi.

Þegar bornar séu saman kröfugerðir annars vegar fjármálaráðherra f.h. ríkissjóðs og hins vegar jarðeigenda í Bjarnarneshverfi, verði ljóst að ágreiningssvæðið afmarkist annars vegar af kröfulínu fjármálaráðherra f.h. ríkisins og hins vegar af fornri landamerkjalínu jarða í Bjarnarneshverfi, þ.e. línu frá Marktindi austan við Krossbæjarskarð sem liggi rétt fyrir sunnan kröfulínu ríkisins og yfir í Miðfellstind í Hafradal sem sé talsvert fyrir norðan og innan kröfulínu ríkisins og þaðan enn lengra til norðurs allt að Seltind; frá honum liggi merkjalínan að Giljadalabrúnum og síðan í Sker og þaðan ofan í Sámsklett í Vítisgljúfri og þaðan yfir kröfulínu ríkisins austan við Bröttutungur og niður í Laxárdal. Landsvæði þetta sé um 4 km breitt á annan veginn en um 7-8 km á hinn, þ.e. um 30 ferkílómetrar að flatarmáli.

Fyrir ofan Bjarnarneshverfi liggi kröfulína fjármálaráðherra nálægt sjó sem eigi sér þá skýringu að fjöll séu þar tiltölulega nálægt sjó og gangi m.a. í sjó fram austan við hverfið. Fjármálaráðherra hafi tekið það ráð að draga línuna eftir fjallsbrúnum. Skálatindar, þar sem línan endi austan við Bjarnarneshverfið, séu ekki nema um 10 km frá sjó. Miðfellstindur sé um 12 km frá sjó og Marktindur líklega um 8 km frá sjó. Framan við fjallsrætur sé Neshverfið um 5 km breitt þar sem það sé breiðast. Kröfulína fjármálaráðherra sé dregin eftir fjallsbrúnum/vatnaskilum fjallanna sem næst liggja sjó. Línuna hefði alveg eins mátt draga eftir fjallsbrúnum innar í landinu sem hefði haft í sér fólgna meiri sanngirni af hálfu ríkisins því að grösugar lendur séu víða handan kröfulínu þeirrar sem fjármálaráðherra hefur dregið.

Nefnt ágreiningssvæði – sem sýnist vera um 30 ferkílómetrar – sé eins og áður segi allt innan landamerkja jarða í Bjarnarneshverfi eins og þau hafi verið ákveðin með landamerkjaskrá 1921. Af hálfu fjármálaráðherra sé bent á að landabréf hafi jafnan aðeins bundið þá sem hafi verið aðilar að því samkomulagi og íslenska ríkið hafi engan hlut átt að þeim samningum sem í bréfunum hafi verið kveðið á um. Það sé sammerkt öllum landamerkjabréfum fjalljarða að þau merki hafi verið einhliða ákveðin inn til óbyggða. Í greinargerð lögmanns fjármálaráðherra segi að óbyggðamörk hafi því oftast nær verið geðþóttaákvörðun jarðeigenda á líðandi stund frekar en að þau styddust við eldri rétt. Af hálfu ráðherrans sé því haldið fram að þótt jarðir með nefndum landamerkjum hafi gengið kaupum og sölum milli manna hafi kaupendur ekki eignast allt land innan merkjanna þar eð menn eignist ekki meira en seljandi átti. Sú meginregla, sem fjármálaráðherra styðji málflutning sinn við, tjái þó aðeins annað meginsjónarmiðið sem upp úr lagt þegar skera skal úr því, hvort kaupandi hlutar/lands skuli halda hlutnum eða sæta brigð. Kaupendur eignist iðulega meira en kaupandi átti því að þeir hafi verið taldir mega treysta því að seljandi ætti það sem hann seldi þeim. Meginreglan um traustnám sé afbrigði frá nefndri meginreglu um að enginn geti selt meira en hann átti. Meginreglur um traustnám hafi viðskiptaöryggið að forsendu og upp úr því leggi dómstólar afar mikið nú á dögum. Í þágu réttaröryggis/viðskiptaöryggis hafi meginreglur um traustnám hlotið viðurkenningu norrænna dómstóla og réttaröryggisins vegna á síðustu áratugum yfirleitt vegið þyngra en meginreglur um brigð. Þar sé þá m.a. litið til þess að hafi eigandi keypt eignina hafi hann oft látið fullt verðmæti fyrir hana miðað við það sem landamerkjabækur segi. Og sá annar sem ef til vill hefði getað kallað til réttarins hafi oft ekki gætt hagsmuna sinna nægilega og geti því sjálfum sér um kennt að rétturinn hafi horfið yfir á hönd annars manns. Auðvitað hafi það verið og sé almannavaldinu innan handar að lögfesta ákvæði er tryggi að réttarkröfur þess og hagsmunir komi ávallt til álita, þegar aðilaskipti verði að fasteignarréttindum. Þá reglu hefði mátt setja að réttindum yfir fasteignum í dreifbýli mætti ekki þinglýsa fyrr en fulltrúi ríkis/sveitarfélags hefði tjáð viðhorf þess til réttindanna og þess sem afsalað var. Hér megi jafnframt þar að auki hafa í huga að Hæstiréttur hafi með Landmannaafréttardómi sínum 1981 í raun sagt land utan eignarlanda jarða á Ís-

landi vera eigandalaust. Það hefði aftur ekki átt að gera nauðsynlegt að fulltrúi ríkisins tjáði sig um réttarkröfur annarra til slíks lands þótt þeir hefðu vilja til að verða eigendur.

Land það, sem eigendur og umráðamenn jarða í Bjarnanestorfu geri kröfu um beinan eignarrétt á, hafi þeir jafnan haft í fullum vörslum vetur jafnt sem sumar sem heimaland jarðanna svo sem með því að inna þar af hendi smölun sauðfjár og fullnýtt það eins og hvern annan úthaga. Þeir haldi því fast við kröfu sína um beinan og fullkominn eignarrétt til þessa lands. Þetta sé því land þar sem eignarréttur jarðeigenda styðjist ekki aðeins við skjalfestar heimildir og heldur og við umráð og nytjar í verki svo að þær teljist vera „óslitið eignarhald“, sbr. 2. gr. laga um hefð, nr. 46/1905. Mikil ósanngirni þætti það og laganauðung ef jarðeigendur yrðu sviptir eignarrétti á þessu gamla heimalandi jarða sinna.

Hafa beri hugfast að almennt gildi í dómsmálum meginreglan um frjálst sönnunarmat dómara. Mikilvægt sé að við mat á sönnun njóti eigendur og umráðamenn jarða í Bjarnanestorfu sanngirni.

Að lokum er í greinargerð vikið að kröfum um óbein eignarréttindi. Fram kemur að kröfugerð fjármálaráðherra f.h. ríkisins sem og ákvæði laganna nr. 58/1998, um þjóðlendur, hafi að forsendu að óbeinn eignarréttur hafi víða stofnast utan eignarlanda, svo sem til afrétta þar sem einkum hafi verið um beitarrétt að ræða. Sé þá gert ráð fyrir að stofnun þessara réttinda hafi átt sér stað með þeim hætti að landið hafi verið tekið til afnota og afnotaréttindin síðan hlotið festu fyrir hefð og venju, sbr. einkum nú 7. gr. laga nr. 45/1905, um hefð. Loks sé ekki gert ráð fyrir að neinir almenningar hafi verið í Austur-Skaftafellssýslu.

Eigendur og umráðamenn jarða í Bjarnanestorfu haldi fast við kröfur sínar um óbeinan eignarréttar, þ.e. að þeir eigi takmörkuð afnotaréttindi/ítaksréttindi á tilteknum landsvæðum, svo sem beitarréttindi.

Kröfur þessar styðjist við hefðarlög, nr. 45/1905, einkum 7. gr., þar sem segi að notkun með samsvarandi skilyrðum og þeim er gilda um eignarhefð skapi afnotarétt. Eigendur og umráðamenn jarða í Bjarnanestorfu hafi beitt fénaði sínum á umrædd svæði í meira en 20 ár, sbr. 2. gr. hefðarlaga. Þeir hafi beitt fénaði sínum átölulaust á nefnt land og í þeirri réttmætu trú að þeim væri það heimilt. Til nefndrar notkunar hafi þeir stofnað á heiðarlegan og ráðvandan hátt, sbr. gagnályktun frá 2. mgr. 2. gr. hefðarlaga. Þeir hafi ekki stofnað til afnotanna með neins konar leigusamningi, sbr. gagnályktun frá 3. mgr. 2. gr. hefðarlaga.

Um afnot Skógeyjar athugist að afnot á eynni hafi verið rofin með stjórnvaldsboði, þ.e. þeir hafi misst umráð yfir eynni óviljandi. Sá umráðamissir hafi því ekki fellt niður hefðarrétt þeirra, sbr. 1. mgr. 4. gr. hefðarlaga.

Í munnlegum málflutningi var jafnframt vísað til þess að reglum um hefð væri ætlað að tryggja það ástand sem varað hefði á liðnum árum. Þær væru einnig til komnar vegna framleiðslusjónarmiða, þ.e. til þess að sá sem nýtt hafi landið sér til framfærslu geti haldið þessum undirstöðuþætti framleiðslu sinnar og þessum grundvelli tilveru sinnar með sama hætti og áður.

8.3. Árnanestorfa

Af hálfu eigenda jarða Árnanestorfu er í upphafi greinargerðar vikið stuttlega að aðdraganda að setningu þjóðlendulaga, nr. 58/1998. Þá er gerð grein fyrir þeirri gagnrýni sem kröfugerð fjármálaráðherra f.h. íslenska ríkisins hefur sætt á opinberum vettvangi. Því næst er greint frá meðferð málsins í megindráttum.

Þá er vikið að rökstuðningi fyrir eignarréttarkröfu jarðeigenda. Vísað er til þess að eignarrétturinn sé friðhelgur og því haldið fram að með kröfugerð ríkisins sé gerð alvarleg aðför að eignarrétti og í því sambandi minnt á 72. gr. stjskr. og 1. gr. 1. viðauka við mannréttindasáttmála Evrópu, sbr. lög nr. 62/1994. Hugsanlega veiti mannréttindasáttmáli Evrópu eignarréttinum enn ríkari vernd en stjórnarskráin þar sem dómar mannréttindadómstóls Evrópu bendi til þess að réttmætar væntingar manna til eignarréttar, sem byggist m.a. á því að ríkisvaldið hafi með einum eða öðrum hætti viðurkennt eignarréttinn, t.d. með því að þinglýsa eignayfirfærsluskjölum athugasemdalaust um ára-

tugaskeið séu verndaðar af mannréttindaákvæðunum. Þessu til stuðnings sé vísað til dóms Mannréttindadómstólsins frá 23. nóvember 2000 „Former King of Greece and others vs. Greece“.

Í greinargerðinni er því næst vikið að sönnunarreglum. Rétt sé að gæta að hinum almennu sönnunarreglum og því hvernig sönnunargögn séu metin en um það séu ákvæði í VI-XII. kafla einkamálalaga nr. 91/1991.

Sú almenna regla hafi verið talin gilda í eignarrétti að sá sem haldi fram beinum eignarrétti verði að færa sönnur á eignarrétt sinn. Eigendur Árnanestorfunnar telji að þeir hafi sannað eignarrétt sinn með framlagningu heimildarskjala og landamerkjabréfa fyrir jörðum sínum. Eldri heimildir mæli þeim ekki á mót. Ríkið hafi sönnunarbyrðina fyrir því að landamerki þessara jarða séu röng.

Landeigendur telji einnig ljóst að skv. úrskurðum óbyggðanefndar frá 21. mars 2002 þá hafi ríkið sönnunarbyrðina fyrir því að land, sem tilheyri jörðunum í Nesjum, teljist til þjóðlendna.

Jafnframt sé það niðurstaða óbyggðanefndar að vafann um hvort land hafi verið numið í öndverðu eigi að meta landeiganda í vil ef athugasemdalausar landamerkjagjörðir, einkum ef þær fara ekki í bága við eldri heimildir, benda til beins eignarréttar.

Byggt sé á því að land innan landamerkja jarða sé eignarland. Við setningu landamerkjalaganna, nr. 5/1882 og síðan laga nr. 41/1919, hafi það verið ætlun löggjafans að framkvæmdavaldið hefði frumkvæði að því að gengið yrði frá landamerkjum jarða, þau skráð og leyst úr ágreiningi um þau ef hann væri fyrir hendi. Þannig sé í 6. gr. laganna frá 1919 lögð ákveðin eftirlitsskylda á embættismenn þannig að við gildistöku þeirra laga hafi valdsmönnunum hverjum í sínu umdæmi borið að rannsaka hvort landamerkjum þar hefði verið þinglýst.

Allt til ársins 1981 hafi verið gert ráð fyrir að sérstakur dómstóll, landamerkjadómstóll, skæri úr ágreiningi um landamerki. Löggjafavaldið hafi með þessu viljað tryggja að landamerki væru sem skýrust og að ekki þyrftu að vera deilur um þau. Landamerkjalögunum hafi verið ætlað að koma þessum málum í gott horf í eitt skipti fyrir öll og hafi fyrirmælum laganna verið fylgt og landamerkjalýsingar gerðar fyrir nær allar jarðir.

Landamerkjalögin frá 1882 hafi ekkert kveðið á um það hvaða land eða hver landgæði fylgi jörðum eða öðrum fasteignum enda hafi ekkert verið um það deilt þar sem sú skoðun hafi verið óumdeild á þeim tíma að jarðeigandi ætti fullkominn eignarrétt innan landamerkja jarðar sinnar. Þannig virðist ljóst að allt frá tíma Grágásar og fram á þennan dag hafi landeigandi átt beit og annan jarðargróður á jörð sinni. Hann hafi sjálfur stjórnað því hvenær, hversu lengi og hvaða fjölda fjár þar væri beitt. Á sama tíma hafi að meginreglu verið kveðið á um einkarétt jarðeiganda til veiði fugla, fiska og annarra nytjadýra á jörð sinni. Í sumum tilvikum hafi beinlínis verið tekið fram að rétt landamerki jarðar hverrar skyldu ráða veiði á landi.

Hér megi að auki nefna þá meginreglu vatnalaga, nr. 15/1923, að vatnsréttindi fylgi landareign hverri, sbr. ákvæði 2. gr. Regla þessi eigi rætur að rekja til ákvæða Grágásar og Jónsbókar.

Skylda landamerkjalaganna taki m.a. til merkja milli jarða og afrétta eða annarra óbyggðra lendna, krefjist sá sem land á að afrétti eða lendu þess.

Landamerkjalýsingar þær sem gerðar hafi verið í kjölfar landamerkjalaganna 1882 hafi víða verið byggðar á eldri heimildum svo sem lögfestum máldögum og eldri landamerkjabréfum. Svo sé einnig í Nesjum svo sem síðar verði rakið. Þessum lýsingum hafi síðan verið gefið aukið vægi með þinglýsingu og eftirlitsskyldu valdsmanna sem landeigendur telji að leiði til þess að þarna verði til fullkomnar heimildir um landamerkin og þannig eignarrétt þinglýstra eigenda. Þessi landamerki og þetta fyrirkomulag beri að virða að mati landeigenda. Þess sé krafist að land, sem í tugi ára hafi verið talið innan þinglýstra landamerkja jarða eða eftir atvikum í sameign einhvers tiltekins fjölda jarða, teljist eignarland.

Á því sé byggt að venjuréttur og hefðarsjónarmið leiði einnig til þess að allt land innan landamerkja jarða teljist eignarland og í því sambandi vísað til úrskurða óbyggðanefndar í Árnessýslu.

Því er haldið fram að hefðarreglur leiði til þeirrar niðurstöðu að allt land í Nesjum sé eignarland.

Hefð megi rekja allt til Rómaréttar og sé hún vissulega skyld námi þannig að segja megi að hefð hafi tekið við þegar eiginlegu landnámi taldist lokið. Lengi hafi verið óvissa um hvort hefðarréttur gilti hér á landi. Í erindisbréfi til biskupa frá 1. júlí 1746 hafi verið kveðið á um að á 100 árum mætti hefða eignir og réttindi sem verið hefðu kirkjueign. Víða sjái þess stað að út frá því hafi verið gengið að hefðarreglur Norsku eða Dönsku laga (1683 og 1687) hafi gilt hér á landi. Einnig sé vikið að hefðarreglum í nokkrum tilskipunum, sbr. konungsbréf frá 18. apríl 1761, nýbýlatilskipuninni frá 1776 og tilskipun frá 17. apríl 1833 viðvíkjandi óðalsrétti á Íslandi.

Landsyfirréttur hafi í dómi sínum þann 5 maí 1830 ótvírætt gengið út frá því að hefðarreglur Norsku laga giltu á Íslandi þó að rétturinn hafi síðar í dómi frá 19. desember 1887 hafnað hefðarreglum. Hefð hafi síðan fyrst og fremst gildi sem eignarheimild eftir gildistöku laga 46/1905. 1. gr. hefðarlaga frá 1905 sé ætlað að taka af öll tvímæli um að hefð verði unnin á verðmæti enda þótt það hafi verið opinber eign. Að þessu leyti sé ákvæðinu ekki ætlað að takmarka svið hefðar heldur þvert á móti að rýmka það. Samkvæmt því megi fremur segja að úr því að hefðarlög heimili eignarhefð lands, sem sé í opinberri eigu, þeim mun fremur hljóti að vera unnt að hefða land sem ekki sé eignarrétti háð. Í fyrri Landmannaafréttardóminum sé beinlínis gert ráð fyrir því að eignarhefð geti unnist á landi sem sé afréttareign. Sama megi lesa út úr 3. gr. þjóðlendulaga i.f. Gaukur Jörundsson telji að eignarhefð verði unnin á landi, hvort heldur sé afréttur eða almenningur sé skilyrðum hefðar á annað borð fullnægt en telji að gera verði strangari kröfur um not ef um eigendalaust landsvæði sé að tefla.

Því sé alls ekki haldið fram að Árnanestorfan hafi verið eigendalaust land fram eftir öldum, heldur liggi fyrir að landið hafi verið numið. Sjónarmiðin um hefð séu því til staðfestingar náminu, þ.e. til þess að festa í sessi eignarrétt þessara aðila.

Gaukur Jörundsson telji jafnframt að slaka beri á kröfum til eignarhalds eftir því sem verðmætið og allar aðstæður gefi minna tilefni til víðtækra umráða og fjölbreyttra nota. Í H 1997 2792 (Laugavellir) hafi eignarhefð verið viðurkennd enda þótt not hefðanda sem jafnframt studdi rétt sinn við kaupsamning hefðu verið sambærileg afréttarnotum, þ.e. beit og eftir atvikum önnur þrengri nýting. Í H 1939 28 (Einarsnes) hafi eignarhefð einnig talist fullnuð enda þótt eignarheimild væri sögð glötuð og ekki annar grundvöllur fyrir hendi en takmörkuð not.

Venjuréttur og hefð falli hér saman og eigi að leiða til þess að allar eignarheimildir landsins í Nesjum tilheyri jörðunum sem það land hafi nýtt öldum saman. Hluti af þessu landi hafi verið í opinberri eigu og hafa landeigendur keypt það af ríkinu.

Í greinargerðinni er þessu næst vikið að landnámsmörkum í Nesjum. Ríkið haldi því fram í greinargerð sinni að miða beri eignarlönd við landnámsmörk en sá sé munurinn að landeigendur telji að landsvæði það, sem deilt sé um í þessu máli, hafi allt verið numið í öndverðu. Vísað er í ýmsar heimildir þessu til stuðnings.

Ekkert bendi til annars en landið hafi verið numið allt til jökla og sé hugleiðingum lögmanns fjármálaráðherra f.h. íslenska ríkisins um annað mótmælt sérstaklega. Þannig hafi fræðimenn talið að mjög víða hafi land verið numið allt til jökla.

Landið sé nú allt innan landamerkja jarða og hafi svo verið samkvæmt elstu heimildum. Útilokað sé að fullyrða um rétta afmörkun og órofa yfirfærslu eignarréttinda allt frá landnámi og til dagsins í dag, hins vegar verði að telja eðlilegt að íslenska ríkið beri hallann af þeim vafa sem fyrir hendi kunni að vera um hvort landnámin náðu til jökla í Nesjum.

Atriði eins og staðhættir, víðátta og gróðurfar ráði því ekki úrslitum þegar eignarréttur á landi sé metinn á þessu svæði. Sé það í samræmi við niðurstöðu óbyggðanefndar í sambærilegum málum.

Notkun lands geti auðvitað gefið vísbendingar um hvort land sé eignarland eða ekki en ekki megi alhæfa út frá því. Megi sem dæmi nefna að mjög stór hluti lands á láglendi sé ekki í neinum heilsársnotum af skiljanlegum ástæðum. Yfir vetrartímann sé landið gegnfrosið og enginn skepna fari um það.

Um meinta aðgreiningu lands í heimalönd og afrétti sem lögmaður ríkisvaldsins nefni, þá telji

landeigendur að innan jarðanna sé ekki um afrétti að ræða í þeirri merkingu að þar sé um landsvæði að ræða sem lúti stjórn hreppsfélagsins. Afréttir séu hvergi markaðir með sjálfstæðum landamerkjum þó heimildir tali um að jarðirnar eigi afrétt. Sú túlkun, sem heimamenn leggi í orðið afréttur í þessu sambandi, sé að það merki beitiland jarðarinnar. Slík lönd sem í eðli sínu geti flokkast sem afréttarlönd í víðustu merkingu þess orðs séu að mati landeigenda eignarlönd enda viðurkennt af fræðimönnum að svo geti verið. Mótmælt sé órökstuddum fullyrðingum ríkisvaldsins um að land jarðar skiptist í heimaland og annað land.

Snemma hafi orðið til reglur um beitarnýtingu á landi enda hafi sveitarfélögin snemma tekið við skipulagningu á fjallskilum og skipti þá engu í hvers eigu landið sem smala þarf sé, sbr. 4. gr. laga um afréttarmálefni og fjallskil, nr. 6/1986, sbr. 52. gr. sömu laga.

Engin afréttarmörk séu til á þessu svæði og enginn reki fé á annars land nema með leyfi landeigenda. Innan torfu hafi menn hins vegar upprekstrarrétt á grundvelli sameignar eða samnings.

Þá hafi landeigendur séð um réttir á þessu svæði sjálfir en ekki fjallskilastjórn svo sem skylt sé að gera með afrétti, sbr. 49. gr., sbr. 51 gr. laga, nr. 6/1986.

Landeigendur telji að land Árnanesjarðanna hafi ekki sambærilega stöðu og Auðkúluheiði og Eyvindarstaðaheiði. Þar hafi vissulega verið um afréttarlönd, sem allir jarðeigendur hreppsins höfðu aðgang, að ræða og verið undir opinberri stjórn en ekki heimalönd. Munurinn liggi m.a í þeim notum sem menn hafi og hafi haft af þessum heimalöndum umfram afréttarlöndin og þeim réttindum og skyldum sem landeigendur hafi þar haft. Það sem mestu skipti sé þó að innan jarða, þó víðfeðmar séu, hafi landeigendur getað bannað öðrum not landsins. Algerlega sé því mótmælt sjónarmiðum um að til séu einhvers konar almenningsafréttir innan jarðanna sem og kenningum um að land á þessu svæði hafi verið numið til afnota. Slíkar hugmyndir fari þvert gegn heimildum um landnám á þessu svæði og gegn þeim heimildarskjölum sem liggi til grundvallar eignarrétti viðkomandi jarðeigenda. Miklu líklegara sé að afnotaréttur af eigendalausu landi á miðhálendi Íslands hafi getað myndast fyrir venju. Slíkt eigi ekki við í Nesjum og því sé mótmælt sérstaklega að miðhálendi Íslands nái til lands í Nesjum.

Í greinargerðinni er því næst vikið að umsvifum og framkvæmdum sem ekki lúta að beit. Allt frá því að áhugi hafi skapast á annarri starfsemi en lýtur að beit búfjár á landsvæði þessu hafi verið litið á það sem sjálfsagðan hlut að landeigendur þyrftu að veita leyfi til þess ef frumkvæði væri annarra en tækju sjálfir upp slíka starfsemi þar án þess að bera það undir aðra. Enginn hafi gert athugasemd við þetta forræði.

Af hálfu ríkisvaldsins séu í kröfugerð þess raktir svonefndir skotveiðidómar og reynt að gera mikið úr vægi þeirra. Geitlandsdóminn er fallið hafi í Hæstarétti 3. nóvember 1994 sé einn þeirra. Um þann dóm hafi Karl Axelsson hrl., nú einn nefndarmanna í óbyggðanefnd, skrifað grein í Tímarit lögfræðinga 1995 og spurt sig þeirrar spurningar hvort dómurinn breytti réttarstöðunni. Niðurstaða hans hafi verið sú að líta yrði til þess að um opinbert mál væri að ræða og sönnunarbyrðin því alfarið lögð á ákæruvaldið, um tilvist þess eignarhalds sem málareksturinn var byggður á. Jafnframt hafi hann bent á að eigendur landsins hefðu ekki verið aðilar að málinu og því ekki haft tækifæri á að reifa sjónarmið sín eða hugsanleg gögn sem þeir byggðu eignarréttartilkall sitt á. Niðurstaða Karls hafi því verið sú að dómurinn breytti ekki neinum grundvallarforsendum á þessu réttarsviði eða skapaði það fordæmi sem leysi almennt úr sambærilegum eignarréttarþrætum. Það sama megi segja um aðra skotveiðidóma.

Þá er vikið sérstaklega að kröfugerð eigenda jarða í Árnanestorfu. Á því sé byggt að ríkisvaldið hafi í aldanna rás margsinnis viðurkennt að umrætt land, innan landamerkja jarðanna, sé undirorpið fullkomnum eignarrétti og aldrei haldið öðru fram.

Hafi ríkisvaldið nokkru sinni getað haft uppi vefengingarkröfu á hendur eigendum jarðanna, þá sé ljóst að hún sé löngu niður fallin vegna fyrningar og tómlætis. Öllum heimildarskjölum jarðeigenda hafi verið þinglýst athugasemdalaust.

Á því sé byggt að sá sem hafi í hendi þinglýsta eignarheimild sé talinn eiga tilsvarandi rétt yfir eigninni þar til annað sannast, sbr. H 1961 629. Ríkisvaldið hafi því sönnunarbyrði fyrir því að umrætt land jarðeigenda í Árnanestorfu sé ekki fullkomin eign þeirra.

Samkvæmt eignarheimildum þeim sem lagðar hafi verið fram með kröfulýsingum í málinu hafi eigendur jarða í Árnanestorfu óskoraðan eignarrétt fyrir þessum eignarjörðum sínum með öllum gögnum og gæðum, m.a. á grundvelli hefðar.

Þeir hafi farið með öll hefðbundin eignarréttindi hverrar jarðar sem m.a. hafi lýst sér í því að þeir hafi bannað öðrum not eignarinnar. Þá hafi þeir borgað af allri eigninni lögboðin gjöld, þ.m.t eignarskatta. Enn fremur hafi íslenska ríkið greitt landeigendum arð af hreindýraveiði samkvæmt þeim reglum sem um það gilda.

Landeigendur telji að almennt gildi um jarðir í Nesjum að þær séu á landsvæði sem upprunalega hafi verið ráðstafað úr einstökum landnámum, stofnað hafi verið til nýbýla á eða eignarhefð unnin yfir. Tilgangurinn með stofnun hverrar jarðar hafi verið að stunda þar búskap árið um kring. Eflaust sé að finna land innan hverrar jarðar sem ekki verði nýtt til landbúnaðar enda viðurkennt að setning merkja hæglega hafi tekið mið af öðrum atriðum. Nýting landsins hafi verið í samræmi við búskaparhætti og umfang bús á hverjum tíma. Land hverrar jarðar hafi frá öndverðu borið að afmarka með landamerkjum. Innan merkja jarðar sinnar hafi eigandi almennt séð farið með umráð og hagnýtingu, gert ráðstafanir með löggerningum, veðsett jörðina og látið hana ganga að erfðum á sama hátt og gildi um eignarland yfirleitt.

Jarðeigendur hafi því haft réttmætar ástæður til að vænta þess að beinn eignarréttur væri fyrir hendi á umþrættu landsvæði enda hafi þeir getað leitað til handhafa opinbers valds honum til verndar.

Árnanes hafi verið bóndaeign skv. jarðabók 1697. Bærinn hafi lengst af heitið Arnanes en Árnanesnafnið notað einvörðungu frá 1870. Hálfkirkja hafi verið í Árnanesi fyrrum. Land jarðarinnar sé gott ræktarland hið neðra. Flugvöllur sé í landi jarðarinnar. Nýbýlin Akurnes og Seljavellir hafi verið byggð út úr jörðinni 1937 og 1955.

Laxárdalur sé austanmegin þ.m.t. sá hluti hans sem liggi ofan kröfulínu ríkisvaldsins og sé hann grösugur og nokkuð gott beitiland. Af þeim sökum hafi nágrannar sóst í að eignast hlut í þessu landi. Dalurinn hafi verði sameign allra eigenda Árnanesjarðanna. Þannig hafi löndum neðan hans verið skipt en efri hluti dalsins þ.e. ofan Selmýrarhryggs hafi jafnan verið í óskiptu. Við eigendaskipti á jörðunum hafi jafnan við afsal einstakra jarða fylgt ákveðin prósentu hluti í dalnum. Nýbýlastjórn ríkisins hafi i á sínum tíma um 1950 keypt ¾ hluta af fjórðungi (þ.e. 17,42%) í þeim tilgangi að afla beitilands fyrir jarðir utan Árnanestorfunnar, þ.e. vegna nýbýla í Þinganeslandinu. Jafnframt hafa nokkrir aðilar, sem keypt hafa spildur úr Árnanesstorfunni, eignast hlutdeild í hinu óskipta landi á Laxárdal. Eignarhlutföll í Laxárdal séu nú þannig að Seljavöllum, þ.e. þeim Eiríki og Hjalta Egilssonum tilheyri 24,77%, Akurnesi þ.e. Ragnari Jónssyni tilheyri 20,69%, Ragnari Stefánssyni vegna Árnaness tilheyri 20,69%, Nýbýlastjórn (sumir hlutar seldir nýlega) tilheyri 17,42% vegna jarðanna Þinganess, Grænahrauns, Sauðaness, Haga og Dynjanda. Karl Sigurðsson eigi 4,64%, Sigurbjörg Ragnarsdóttir 4,64% og Marteinn Lúther Gíslason 4,64%.

Eignarheimildir eigenda jarða í Árnanestorfu byggist á framlögðum afsölum til þeirra og vísist til þeirra. Þá sé vísað til landamerkjaskrá fyrir Árnanes frá 21. nóvember 1921.

Lengi hafi verið deilt um landamerki í Laxárdal enda dalurinn eftirsótt eign. Í þessum deilum hafi aldrei komið til greina að dalurinn teldist einhvers konar almenningseign. Um þetta sé vísað til endurrits úr dómabók Kristjáns Vigfússonar sýslumanns frá 29. apríl árið 1800, landamerkjabréfsins frá 1. nóvember 1921 og til dómsáttar um landamerki Borga og Árnanesjarða frá 20. febrúar 1991.

Ljóst sé af ofanrituðu að kröfugerð ríkisins sé ekki í samræmi við þann skilning sem margir úr röðum ráðamanna og stjórnvalda hafi lagt í þjóðlendulögin. Þrátt fyrir þessar ályktanir sem og nýlega niðurstöðu óbyggðanefndar hefur fjármálaráðuneytið sig fast við fyrri kröfur.

Þrátt fyrir að Hæstiréttur hafi talið að löggjafinn gæti farið með ákveðin umráð eigandalauss

lands í skjóli valdheimilda sinna sé gerð athugasemd við það að löggjafinn framselji vald þetta til stjórnvalda og jafnframt feli stjórnvöldum að skera úr um það hvaða land skuli undirorpið eignarrétti ríkisvaldsins og hvað skuli skilið eftir handa raunverulegum eigendum landsins. Sé allur réttur áskilinn til að láta reyna á það fyrir dómstólum hvort þessi skipan mála standist reynist þess þörf.

Þá sé mótmælt því sem fram komi í greinargerð ríkisvaldsins að ekki hafi þurft að stofna óbyggðanefnd ef miða hafi átt við þinglýst landamerki um mörk þjóðlendna. Landeigendur telji að tilgangurinn með lögum um þjóðlendur hafi fyrst og fremst verið sá að gera ríkið þinglýstan eiganda þeirra landsvæða sem enginn hafi skjöl fyrir að hann eigi en svo hátti til um hluta afrétta og jökla á miðhálendi Íslands. Óbyggðanefnd eigi að finna út hver þessi eigendalausu svæði séu, sbr. 1. gr. þjóðlendulaga, nr. 58/1998.

Jarðeigendur í Nesjum haldi því fram að svo sé með allt það land sem þeir hafi þinglýsta eignarheimild fyrir. Innan þinglýstra landamerkja fari landeigendur einir með öll venjuleg eignarráð, bæði raunveruleg og réttarleg yfirráð.

Í málflutningi var enn fremur gerð sérstök athugasemd við legu kröfulínu íslenska ríkisins yfir Laxárdal sem jarðeigendur telja með öllu órökstudda. Þá var lögð áhersla á það að landamerkjabréf Árnaness væri í fullu samræmi við eldri heimildir um merki jarðarinnar.

9. VIÐAUKI VIÐ ALMENNAR NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR

Sjá bls. 105.

10. NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐARNEFNDAR Í MÁLI ÞESSU

10.1. Inngangur

Hér verður gerð grein fyrir þeim sérstöku forsendum sem úrskurður óbyggðanefndar í máli þessu byggist á. Í upphafi verður fjallað um landnám á því svæði sem hér er til meðferðar. Þá verður gerð grein fyrir niðurstöðum óbyggðanefndar um eignarréttarlega stöðu einstakra landsvæða. Við þá umfjöllun verður staðfræðilegri röð einstakra jarða fylgt, frá norðvestri til suðausturs.[1] Þá verður fjallað um ákvörðun málskostnaðar. Loks verður gerð grein fyrir tæknilegum atriðum.

10.2. Landnám

Í kafla 6.1. er rakið hvernig Landnámabók greinir frá landnámi á svæði því sem síðar nefndist Nes. Þar kemur fram að Nes voru hluti af landnámi Hrollaugs Rögnvaldssonar og náðu frá Horni til Kvíár. Haraldur Matthíasson taldi landnámið hafa náð í austri frá Vestra-Horni en Einar Ólafur Sveinsson miðaði við fjallgarðinn milli Lóns og Hornafjarðar og Vestri-Kvíár. Síðar seldi Hrollaugur þetta landsvæði. Maður sem Ketill nefndist eignaðist Hornafjarðarströnd utan frá Horni og til Hamra en Auðunn rauði keypti landið frá Hömrum „og út öðrum megin til Viðborðs“. Landnámsmörk í Nesjum eru þannig nokkuð glögg til austurs og vesturs.

Í Landnámabók er norðurmörkum landnáms í Austur-Skaftafellssýslu ekki lýst en hafa má til hliðsjónar það sem segir í Hauksbók að sumir þeir sem fyrstir komu til landsins hafi reist sér bú við fjallsrætur („byggðu næstir fjöllum“) til að nýta þar landkosti, einkum beitina.

Land í Nesjum er afmarkað af jöklum hið efra og sjó hið neðra. Þar á milli rís fjalllendi og heiðarlönd, sundurskorið af stórum og smáum dölum, en næst ströndinni og upp með helstu ám er

1 Umfjöllun um einstök örnefni grundvallast á útgefnum kortum Landmælinga Íslands, örnefnaskrám frá Örnefnastofnun Íslands, athugunum í vettvangsferð og almennum uppsláttarritum, svo sem Árbókum Ferðafélags Íslands.

undirlendi. Hálendi og jöklar blasa við frá fjöru séð en þar á milli eru u.þ.b. 20-30 km. Talið er vafalaust að við upphaf landnáms hafi gróðurþekja í Nesjum verið mun meiri að víðáttu og grósku en nú er og jöklar minni, sbr. kafla 5.2. og 5.4.

Þess ber þannig að geta að sé tekið mið af staðháttum við túlkun landnámslýsinga er ekki útilokað að land í Nesjum hafi að verulegu leyti verið numið frá sjávarmáli að þáverandi jökulbrún eða lengra. Óvissa um aðferðir við landnám er þó of mikil til þess að hægt sé að fullyrða um stærð landnáma á þeim grundvelli, sbr. umfjöllun um landnám í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar.

10.3. Hoffellstorfa (Svínafell, Hoffell I-II, Miðfell, Setberg I-II og fjalllendi Dilksness í Reifsdal)

Hér verður fjallað um landsvæði það sem lýst er í landamerkjabréfi Hoffellsjarða, dags. 16. maí 1884 og þingl. 12. maí 1890, þ.e. Hoffells, Setbergs og Svínafells, ásamt Hoffellslambatungum og þeim hluta Vatnajökuls sem kröfugerð eigenda Hoffellstorfu tekur til. Við þá umfjöllun verður ekki tekið tillit til skiptingar lands innan Hoffellstorfu í Svínafell, Hoffell I-II, Miðfell, Setberg I-II og fjalllendi Dilksness í Reifsdal.

Að Hoffellstorfu liggja Viðborð og Viðborðssel á Mýrum að vestan og Þórisdalur í Lóni að austan. Til suðurs eru Krossbæjartorfa og Bjarnanestorfa í Nesjum auk Hvammstorfu í Lóni en Vatnajökull, þ.m.t. skriðjöklarnir Hoffellsjökull ásamt Svínafellsjökli og Lambatungnajökull, til norðurs. Er þá ekki tekið tillit til breytinga sem orðið hafa á aðliggjandi jörðum eftir gerð landamerkjabréfanna.

Skörp landfræðileg skil eru á milli undirlendis og fjalllendis Hoffellstorfu, svo sem víðast annars staðar í Nesjum. Bærinn Svínafell stendur suðaustanundir Svínafellsfjalli. Landfræðilega er Svínafell aðskilið frá Hoffelli og Setbergi af Suðurfljótum og Austurfljótum. Suðurfljót eiga upptök í Viðborðsjökli, innarlega á Viðborðsdal, og neðar rennur í það Jökulfellskvísl sem kemur úr jökullóninu Svínafellsvatni. Austurfljót koma úr minna jökullóni við austanverðan Hoffellsjökul. Milli lónanna er lítið fell, Öldutangi, og suður af því er Svínafellsfjall. Vestan við Svínafellsvatn er lágt fell, Jökulfell, og vestur á sandinum er klettaeyjan Stóra-Díma, um 60 m á hæð. Að öðru leyti er land Svínafells flatt undirlendi, sandar og leirur, myndaðar af framburði jökulsins og jökulánna. Norðan við Svínafell er Hoffellsjökull, nánar tiltekið sá hluti hans sem nefnist Svínafellsjökull. Fáir jökulsporðar hafa dregist jafnmikið aftur og Svínafellsjökull. Á árabilinu 1930-1992 nam það 2,6 km og er orðið vel á fjórða km síðan hann var mestur fyrir aldamótin 1900, sbr. kafla 5.4.2.

Bærinn á Hoffelli stendur sunnan undir felli sem er syðst Hoffellsfjalla en bærinn á Setbergi stendur suðvestur undir Setbergsheiði. Hoffellsdalur skilur á milli Hoffells og Setbergs. Dalurinn er um 10 km að lengd og gengur fyrst til norðurs en síðan norðausturs inn í hálendið. Vestan Hoffellsdals eru Hoffellsfjöllin sem mynda fjallgarð undan suðausturhorni Vatnajökuls austan Hoffellsjökuls. Þau fara hækkandi er norðar dregur inn af Hoffellsfjalli. Norður af því eru Skjólahnjúkar (928 m), þá Tungufell, Miðfell, Geitafell, Efstafell (1275 m) og Gjánúpstindur (1139 m). Fjöllin þar inn af nefnast einu nafni Hoffellsnúpar. Þar nyrst, inn undir jökli, eru Múli og Sultartungnasker. Norðan Gjánúpstinds, vestan Lambatungnajökuls, er Gunnsteinsfell og norður af því Goðahryggur en hæsti tindur hans er Goðaborg (1425 m).

Inn í Hoffellsfjöllin vestanverð ganga nokkrir dalir og dalverpi. Að austanverðu, frá Hoffellsdal, ganga einnig fjölmörg gil inn í fjalllendið. Vesturhlíðar Hoffellsdals fara hækkandi inn undir Grasgiljatind (1267 m). Austurhlíðar dalsins rísa einnig bratt upp af dalbotninum og eru sundurskornar af djúpum gljúfrum en ofan þeirra gnæfa allt upp í 900-1000 m háir tindar.

Í hálendinu austan Hoffellsdals er Setbergsheiðin (670 m) fremst, tiltölulega aðlíðandi að ofan en sums staðar nokkuð brött, norður undir Ranagil. Austur af heiðinni eru Miðfellstindur (1056 m) og Seltindur (951 m). Á austurhluta svæðisins er Reifsdalur í um 300 m hæð og suður af honum Giljadalir í 300-600 m hæð. Norðan Reifsdals eru Grjóthólasker (861 m) og norðan þeirra er Ósdalur og Ósdalsheiði sem að mestu er í 400-600 m hæð. Norðan Rana og Selbotns, upp af Hoffells-

dal, er fjalllendið mjög úfið, og þar eru m.a. Reifstindur (1046 m), Kálfatindur (939 m), Njörvafellstindur (989 m) og Vatnssteinafellstindur (816 m). Enn norðar er Vatnsdalur og Vatnshlíðargil sem er innsta stóra gilið í austanverðum Hoffellsdal. Ofan þess er stöðuvatn, Hoffellsvatn, í vel grónu dalverpi í 452 m hæð. Milli þess og Lambatungnajökuls er fellið Vatnssker (650 m).

Norðaustan við Lambatungnajökul er fjalllendið Hoffellslambatungur. Það er ofan 400 m hæðar og er hæsti tindur þess Lambatungnatindur (1240 m). Norður af þeim fellur Austurtungnajökull niður og undan honum Lambatungnaá sem nokkru sunnar rennur í Skyndidalsá.

Íslenska ríkið hefur í meginatriðum dregið kröfulínu sína frá sunnanverðu Jökulfelli, yfir Svínafellsvatn og neðst í Hoffellsjökul. Þaðan liggur línan beint í Geitafell í Hoffellsfjöllum. Þaðan yfir Hoffellsdal og efst í Njörvafell. Þaðan er dregin lína vestast í Setbergsheiði og yfir Grjótárdal beint í Krossbæjartind. Samkvæmt þessari kröfugerð er m.a. þjóðlenda á því landsvæði sem liggur milli Hoffellsjökuls og Lambatungnajökuls. Þannig er t.d. gerð krafa um að Hoffellsmúli, Hoffellsnúpar, Vesturdalur, Fossdalur og norðanverður Hoffellsdalur séu innan þjóðlendu. Einnig eru m.a. Jökulfell, hluti Svínafellsvatns, Vatnsdalur, Ósdalur, Reifsdalur og Hoffellslambatungur samkvæmt þessu innan þjóðlendu. Kröfu þessari er nánar lýst í kafla 3.1.

Upphaflega lýstu eigendur jarða í Hoffellstorfu kröfum um beinan eignarrétt að sama landsvæði að jökulrönd eins og hún er á hverjum tíma, að öðru leyti en því að gerð var krafa um beinan eignarrétt að Hoffellsjökli. Með bréfi, dags. 14. maí 2003, var kröfugerð vegna Hoffells I-II og Miðfells aukin þannig að allt land sunnan vatnaskila til norðurs teldist háð einkaeignarrétti jarðanna. Af hálfu eigenda jarða í Hoffellstorfu er þannig gerð krafa um beinan eignarrétt að hluta Vatnajökuls, þ. á m. Hoffellsjökuls og Lambatungnajökuls. Með sama bréfi var gerð varakrafa um að allt það land, sem liggi undir Lambatungnajökli, verði talið til jarðanna og teljist háð einkaeignarrétti eigenda þeirra og verði mörk einkaeignarlands jarðanna og þjóðlendu dregin þvert yfir jökulinn þar sem hann tengist jökulbreiðu Vatnajökuls. Kröfum þessum er nánar lýst í kafla 3.2.

Þá hafa eigendur og umráðamenn jarða í Bjarnanestorfu lýst kröfu um beitarrétt í Hoffellsfjöllum, Hoffellslambatungum og Reifsdal, teljist viðkomandi landsvæði innan þjóðlendu. Kröfu þessari er nánar lýst í kafla 3.4.

Af hálfu íslenska ríkisins, sbr. kafla 7, er að meginstefnu byggt á því að mörk eignarlanda og þjóðlendu séu hin sömu og landnámsmörk. Vísað er til þess að glöggt komi fram í heimildum um landnám í Nesjum, að hálendi, fjöll, öræfi og jöklar hafi ekki verið numin til eignar. Hæstiréttur hafi gert ríkari sönnunarkröfur um beinan eignarrétt að slíku landi en öðru landi á mörkum byggðar. Jöklar hafi aldrei talist til eiginlegra almenninga þar sem þeir hafi ekki verið nytjaland. Jöklarnir hafi hins vegar flokkast með öræfum og verið einskismannsland en eftir lögtöku þjóðlendulaga verði að gera kröfu til þess að þeir teljist þjóðlenda. Landsvæði það, sem þjóðlendukrafa ríkisins nái til, sé fjarri heimalöndum Hoffellstorfu. Einu skriflegu heimildirnar um nýtingu lands utan heimalanda jarðanna séu um afréttarnot og fjallskil. Ýmsar jarðir hafi t.d. haft þar beitarafnot. Um afréttarland sé því að ræða sem einungis hafi verið tekið til sumarbeitar fyrir búfénað en ekki numið í öndverðu. Hvað Svínafell varðar sé kröfugerð jarðeigenda í samræmi við landamerkjalýsingar nema hvað jökull hafi legið mun sunnar er þær voru gerðar. Kröfugerð um eignarland inn til jökla sé að öðru leyti algerlega órökstudd. Hvað fjalllendi Dilksness í Reifsdal varðar er af hálfu íslenska ríkisins vísað til orðalags afsals fyrir landsvæðinu. Þar segi að afsalað sé afréttarlandi. Enn fremur segi í landamerkjaskrá fyrir Hoffellsjörðunum að Reifsdalur tilheyri torfunni. Þannig hafi hann ekki verið hluti jarðarinnar. Þetta styðji kröfu um þjóðlendu. Loks er vísað til þess að um öræfi fjarri byggð sé að ræða og margar jarðir átt þar afrétt. Þá sé dalurinn innan fjallskilasvæðis í Nesjum. Um Hoffellslambatungur er loks vísað til orðalags landamerkjaskrár fyrir Hoffellsjörðunum. Þar segi að svæðið fylgi Hoffelli. Þannig sé ljóst að Hoffellslambatungur hafi aldrei verið taldar hluti af torfunni. Því til stuðnings er vísað til þess að um öræfi fjarri byggð sé að ræða og margar jarðir hafi átt þar afrétt.

Af hálfu eigenda Hoffellstorfu, sbr. kafla 8.1., er því haldið fram að í Nesjum séu engir afréttir í merkingunni sameiginlegt upprekstrarland. Allt land sé háð einkaeignarrétti jarðeigenda. Hugtakið afréttur sé notað til að tákna afnot en ekki eignarhald. Nýting lands ráði ekki eignarhaldi og síðari tíma framkvæmd fjallskila breyti þar engu um. Þessu til stuðnings er einkum vísað til þinglýstra landamerkjalýsinga og ákvæða landamerkjalaga sem hafi m.a. haft þann tilgang að tryggja eignarrétt landeigenda. Jafnframt er byggt á sönnunargildi ómótmæltra þinglýsinga og hefð. Heimildargildi Landnámu er mótmælt en talið að menn hafi gætt þess að nema það land sem nauðsynlegt var til búskaparins, þ. á m. sumarbeitiland fyrir sauðfé, auk þess sem veðurfar og gróður hafi verið með öðrum hætti á landnámsöld en nú.

Varðandi kröfu um að norðurmörk Hoffells I-II og Miðfells fylgi vatnaskilum til norðurs og varakröfu um að land, sem liggi undir Lambatungnajökli, teljist til jarðanna er einkum vísað til þess að af íssjármælingum megi ráða að Lambatungnajökull liggi í dal allt inn til Goðaborgar og hafi því verið hluti af jörðunum og beitarlandi þeirra áður en veðurfarslegar aðstæður hafi breyst og jökull lagst yfir dalinn. Þá er vísað til fornra heimilda um að fram yfir 1500 og eitthvað lengur hafi jöklar á suðausturhorni landsins verið miklu minni en síðar varð.

Af hálfu eigenda og umráðamanna jarða í Bjarnanestorfu, sbr. kafla 8.2., er vísað til hefðar, einkum 7. gr. hefðarlaga, nr. 45/1905. Þeir hafi beitt fénaði sínum átölulaust á umrædd svæði í meira en 20 ár í þeirri réttmætu trú að þeim væri það heimilt.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Hoffellstorfu er rakin í kafla 6.2. Þar kemur fram að Hoffells og Svínafells er getið í heimildum allt frá því um 1200 en sagnir um búsetu þar má rekja aftur til 9. og 10. aldar. Setbergs er getið í heimildum allt frá 14. öld. Af þeim verður ráðið að upphaflega hefur verið um þrjár sjálfstæðar jarðir að ræða, sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar. Síðar hafi jarðirnar Svínafell og Setberg verið lagðar undir kirkjuna í Hoffelli, Svínafell skömmu fyrir miðja 14. öld og Setberg eigi síðar en í lok 15. aldar. Á fyrri hluta 20. aldar voru Svínafell og Setberg svo skildar frá Hoffelli á ný.

Svo sem fram kemur í kafla 10.2. eru austur- og vesturmörk landnáms í Nesjum nokkuð ljós en um mörk inn til landsins er ekki getið í Landnámu. Lýsing á landnámi fyrir landi Hoffellstorfu er þannig takmörkuð.

Að því leyti, sem vafi kann að leika á um landnám á þessu svæði, vísast því til fyrri niðurstöðu óbyggðanefndar um heimildargildi Landnámu þar sem segir að af takmörkuðum lýsingum í Landnámu verði engar afdráttarlausar ályktanir dregnar um það hvort í öndverðu hafi verið stofnað til eignarréttar yfir landsvæði með námi, sbr. umfjöllun um landnám í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar.

Fyrstu lýsinguna á landamerkjum jarðatorfunnar er að finna í landamerkjabréfi Hoffellsjarða, þ.e. Hoffells, Setbergs og Svínafells, dags. 16. maí 1884 og þingl. 12. maí 1890. Merki í vestur, austur og suður eru tilgreind en norðurmörkum ekki lýst sérstaklega.

Vesturmörkum torfunnar, þ.e. mörkum Svínafells gagnvart Viðborði og Viðborðsseli á Mýrum, er í bréfinu lýst frá jöklinum milli Jökulfells og Hálsa, út úr fljótum milli stóru Dímu og litlu Dímu út á móts við Gildrusker. Bréfið er áritað vegna Viðborðs. Þessum mörkum er lýst með sambærilegum hætti í landamerkjabréfi Viðborðs og Viðborðssels, dags. 12. maí 1884 og þingl. 6. maí 1886, enda þótt þar skorti áritun vegna Hoffellstorfu. Þá er mörkum og lýst með sama hætti í sérstöku landamerkjabréfi Svínafells, dags. 29. júní 1921 og þingl. 4. júlí 1923, sem áritað er vegna Viðborðs, Viðborðssels, Hoffells og Stórulágar. Engar eldri lýsingar á landamerkjum Viðborðs og Viðborðssels að þessu leyti eru fyrir hendi, sbr. mál nr. 3/2001 hjá óbyggðanefnd, Mýrar.

Austurmörkum Hoffellstorfu, gagnvart Þórisdal í Lóni, er lýst þannig í landamerkjabréfi torfunnar að Laxá ráði úr Brennhöfðagljúfri inn í Fossbotn, þaðan norður í Lambastígshnúk og þaðan austast um Nautastígsbrúnir inn í jökul. Eðlilegt er að líta svo á að hér sé átt við Lambatungnajökul. Bréfið er áritað vegna Þórisdals. Landamerkjabréf fyrir Þórisdal hefur ekki fundist. Slíkt bréf er

ekki að finna í landamerkjabók Skaftafellssýslu á Þjóðskjalasafni Íslands og alls óvíst hvort það hafi nokkurn tímann verið gert. Framangreind lýsing á merkjum til jökuls fær hins vegar vel samrýmst öðrum gögnum um landamerki Þórisdals, sbr. einkum lýsingu á landamerkjum Þórisdal frá 1467 þar sem segir m.a. að Þórisdalur ætti „alla jord oslitna j millum jokulsär og laxär. og allt in under jokul“, sbr. umfjöllun um Þórisdal í máli nr. 5/2001 hjá óbyggðanefnd, Lón. Þannig er ljóst að Þórisdalur og Lambatungnajökull hafa legið á milli Hoffellstorfu og Hoffellslambatungna að meira eða minna leyti. Í landamerkjalýsingu milli Hoffells og Setbergs, dags. og þingl. í júní 1912, er merkjum lýst í jökul milli Fossdalshnútu og Vatnsskerja. Skjalið er einungis áritað vegna Hoffells og Setbergs.

Þar sem austurmörkum Hoffellstorfu gagnvart Þórisdal í Lóni sleppir taka við suðurmörk gagnvart Hvammstorfu í Lóni. Í landamerkjabréfi Hoffellstorfu er þeim merkjum lýst þannig að Nautgil ráði milli Hoffells og Hvamms og frá því Reifsdalsgilið niður í Laxá. Bréfið er áritað vegna Hvammstorfu. Þessi lýsing er í ágætu samræmi við landamerkjabréf Hvammstorfu, dags. 27. apríl 1889 og þingl. 13. maí 1890. Það er og áritað vegna Hoffellstorfu. Eldri gögn um merki Hvammstorfu að þessu leyti eru ekki fyrir hendi, sbr. umfjöllun um Hvammstorfu í máli nr. 5/2001 hjá óbyggðanefnd, Lón.

Þá taka við suðurmörk Hoffellstorfu við Bjarnanestorfu. Þeim er í landamerkjabréfinu lýst þannig að suður frá uppsprettu Nautgils, þar sem fjalllendi Hoffells og Bjarnaness nái saman, deili vötn. Bréfið er áritað vegna Bjarnanestorfu. Landamerkjabréf Bjarnanestorfu, dags. 17. apríl 1921 og þingl. 29. júní s.á., lýsir mörkum við Hoffellstorfu ekki sérstaklega heldur er merkjum lýst upp á Gildalabrýr að vestan og af skerjum ofan að austan. Ekkert í landamerkjalýsingu Bjarnanestorfu mælir því gegn lýsingu í landamerkjabréfi Hoffellstorfu. Landamerkjalýsing Bjarnanestorfu er ekki árituð vegna Hoffellstorfu. Engar eldri heimildir eru um landamerki Bjarnaness að þessu leyti, sbr. kafla 10.5.

Á kröfulínukorti virðist sem ágreiningur sé um merki milli Hoffellstorfu og Bjarnanestorfu. Í vettvangsferð og við skýrslutökur í málinu kom fram að svo er ekki í raun heldur stafi skörun á kröfulínum af rangri staðsetningu tiltekinna örnefna á kortinu. Við sama tækifæri var upplýst að Giljadalabrýr og Giljadalabrúnir er sama örnefnið.

Þar sem suðurmörkum Hoffellstorfu við Bjarnanestorfu sleppir taka við suðurmörk við Krossbæjartorfu. Þeim er lýst af ysta Gildruskeri og mæta þau því jafnframt vesturmörkum við Viðborð. Af ysta Gildruskeri liggja mörkin utan til beina línu utarlega um Pétursholma í fossinn í Grjótárgljúfrinu, frá fossinum beint í gilið í skerjabrúninni vestan við Miðfell á Grjótárdal, þaðan beint norður á Giljadalabrúnir. Bréfið er áritað vegna Krossbæjartorfu. Þessum mörkum er lýst með sama hætti í landamerkjabréfi Krossbæjartorfu, dags. 26. febrúar 1921 og þingl. 29. júní s.á. Bréfið er áritað vegna Hoffellstorfu. Þá er sömu lýsingu að finna í gerðabók fasteignamatsnefndar frá 1916, sbr. kafla 10.4.

Hér hefur að framan verið gerð grein fyrir lýsingum á landamerkjum Hoffellstorfu í landamerkjabréfi torfunnar og aðliggjandi jarða. Í þeirri umfjöllun kom m.a. fram að mörkum Hoffellstorfu gagnvart Þórisdal er lýst í Lambatungnajökul. Síðan segir svo í landamerkjabréfi Hoffellstorfu: „Auk þess fylgja Hoffelli Lambatungur þar inn af.“ Merkjum þess landsvæðis er þó ekki lýst. Í einhliða og óþinglýstum yfirlýsingum annars vegar eiganda Setbergs, dags. 5. júlí 1911, og hins vegar eiganda Hoffells, dags. 8. júlí 1911, um merki milli Setbergs og Hoffells, segir að Hoffell eigi Hoffellslambatungur og jafnframt að Lambatungnaá skilji á milli Hoffellslambatungna og Skyndidalsmúla. Í landamerkjabréfi Hoffells og Setbergs frá júní 1912 segir svo: „Hoffellslambatungur fylgja Hoffelli.“

Hoffellslambatungur eru fjalllendi upp við jaðar Vatnajökuls, nánar tiltekið á milli Lambatungnajökuls og Austurtungnajökuls.

Samkvæmt kröfulýsingu eigenda Hoffellstorfu eru Hoffellslambatungur hluti af landi torfunnar

og afmarkast af Lambatungnajökli að vestan, Lambatungnaá að austan og Austurtungnajökli að norðan. Suðurmörk eru þar miðuð við línu sem dregin er frá ármótum Lambatungnaár og Skyndidalsár í Nautastígsbrúnir og þaðan í Lambatungnajökul. Hér athugist að líklegt er að Lambatungnajökull hafi náð lengra þegar jöklar voru stærri, sbr. kafla 5.4., e.t.v. að ármótum Skyndidalsár og Lambatungnaár. Þá hafa Hoffellslambatungur afmarkast af Lambatungnaá og jökli en ekki Skyndidalsá. Eigendur Hoffells og Þórisdals miða kröfugerð sína við að landskikinn sunnan Skyndidalsár sem ætla má að komið hafi undan jökli eftir að landmerkjabréf Hoffellstorfu var gert, þ.e. á milli ármótanna, núverandi jaðars Lambatungnajökuls og Nautastígsbrúna, teljist til Hoffellslambatungna.

Þegar landamerkjabréf torfunnar var gert, skömmu fyrir aldamótin 1900, voru Hoffellslambatungur landfræðilega aðskildar frá fjalllendi Hoffellstorfu með Lambatungnajökli. Jökullinn hefur verið til staðar allt frá landnámi þó hann kunni að hafa verið styttri við landnám en hann er nú, sbr. kafla 5.4. Þá hefur komið fram að í landamerkjabréfi Hoffellstorfu segir um austurmerki torfunnar að þau liggi „austast um Nautastígsbrúnir inn í jökul“ og „Auk þess fylgja Hoffelli Lambatungur þar inn af“. Með vísan til þessa telur óbyggðanefnd að skilja verði landamerkjabréf Hoffellstorfu svo að Hoffellslambatungur séu sérstakt landsvæði utan við eiginleg landamerki torfunnar. Með því er ekki tekin afstaða til eignarréttarlegrar stöðu Hoffellslambatungna sem fjallað verður um hér síðar.

Kemur þá til sérstakrar skoðunar hvernig afmarka skuli Hoffellslambatungur. Svæði þetta liggur að Stafafelli og Þórisdal í Lóni, auk þess jökulsvæðis, sem áður greinir, frá Lambatungnajökli að Austurtungnajökli. Merki Hoffellslambatungna verða helst ráðin af gögnum um afmörkun þessara jarða, auk yfirlýsinga um merki Hoffells og Setbergs.

Einhliða yfirlýsingum annars vegar eiganda Setbergs í Nesjum, dags. 5. júlí 1911, og hins vegar eiganda Hoffells, dags. 8. júlí 1911, þar sem hvor um sig lýsir merkjum Setbergs og Hoffells, ber saman um að Lambatungnaá skilji á milli Hoffellslambatungna og Skyndidalsmúla. Lýsingar þessar hafa hvorki verið þinglesnar né hlotið staðfestingu nágranna.

Í landamerkjabréfi Stafafells, dags. 23. maí 1914 og þingl. 10. júlí 1922, eru merki til vesturs miðuð við tiltekinn farveg Jökulsár þangað sem Skyndidalsá rennur í hana og „eftir það ræður Skyndidalsá mörkum inn í jökla“. Þessi lýsing er í ágætu samræmi við eldri heimildir um merki Stafafells að þessu leyti, sbr. kafla 10.6. í máli nr. 5/2001 hjá óbyggðanefnd, Lón. Samkvæmt þessu mætti ætla að Hoffellslambatungur væru innan merkja Stafafells.

Landamerkjabréf Stafafells er ekki áritað vegna Hoffellslambatungna en Markús Gíslason, prestur í Stafafelli, er annar tveggja „umráðamanna“ sem hvor um sig áritar landamerkjabréf Hoffellstorfu frá 1884 vegna hálfs Þórólfsdals. Fyrirsvarsmenn Stafafells hafa þannig haft fulla vitneskju um bréf Hoffellstorfu og ekki að sjá að þeir hafi gert við það athugasemd. Svo virðist því sem óþarft hafi verið talið að árita bréfið vegna Stafafells. Kann það að skýrast af glöggri landfræðilegri afmörkun þar á milli, þ.e. Lambatungnaá sem kemur undan Austurtungnajökli og fellur í Skyndidalsá, sbr. það er að framan greinir um lýsingu merkja í lýsingu á merkjum Hoffells og Setbergs frá 1911.

Áður var fjallað um merki Hoffellstorfu gagnvart Þórisdal í Lóni. Þar kemur m.a. fram að austurmerki torfunnar, sem um leið eru vesturmerki Þórisdals, liggi „austast um Nautastígsbrúnir inn í jökul“. Í máli nr. 5/2001 hjá óbyggðanefnd, Lón, er komist að þeirri niðurstöðu um austurmerki Þórisdals hið efra að þau liggi í Skyndidalsá, a.m.k. eftir 1641, og inn í jökla, sbr. landamerkjabréf Stafafellstorfu í Lóni, dags. 23. apríl 1914 og þingl. 10. júlí 1922.

Með hliðsjón af þeim merkjum Þórisdals sem áður hefur verið lýst, annars vegar um Nautastígsbrúnir inn í jökul og hins vegar í Skyndidalsá inn í jökla, og hopun jökuls á svæðinu telur óbyggðanefnd eðlilegt að líta svo á að Hoffellslambatungur afmarkist af Lambatungnaá, þar til hún fellur í Skyndidalsá og Skyndidalsá, þangað sem hún kemur úr Lambatungnajökli. Landskikinn sunnan

Skyndidalsár, þ.e. á milli ármótanna, núverandi jaðars Lambatungnajökuls og Nautastígsbrúna, verður því ekki talinn innan merkja Hoffellslambatungna. Engin afstaða er þó tekin til þess hvort þessi landskiki skuli teljast innan merkja Hoffellstorfu eða Þórisdals.

Hér hafa að framan verið raktar heimildir um merki Hoffellstorfu, Hoffellslambatungna og aðliggjandi jarða til vesturs, suðurs og austurs. Norðurmörkum Hoffellstorfu er hins vegar ekki lýst sérstaklega í landamerkjabréfi torfunnar og sama máli gegnir um norðurmerki Hoffellslambatungna eins og önnur merki þess landsvæðis.

Af hálfu eigenda Hoffellstorfu er gerð sú krafa að þaðan sem vesturmörk torfunnar liggja í Svínafellsjökul fylgi þau jaðri jökulsins í norðvestur þar til hann tengist jökulbreiðu Vatnajökuls. Þaðan liggi mörkin þvert yfir Hoffellsjökul þar til þau skeri línu sem liggi á jöklinum mitt á milli Hoffellsmúla og Gæsaheiðar. Þaðan liggi vesturmörk torfunnar á jökli þar til þau komi að vatnaskilum til norðurs.

Jafnframt gera eigendur Hoffellstorfu kröfu til þess að frá Vatnsskerjum liggi austurmörk torfunnar í Lambatungnaá og fylgi henni inn í Austurtungnajökul. Þaðan liggi mörkin á jökli þar til þau komi að vatnaskilum til norðurs. Norðurmörk torfunnar fylgi vatnaskilum til norðurs.

Samkvæmt þessari kröfugerð er allur sá hluti Vatnajökuls, sem til meðferðar er í máli þessu, sbr. kafla 2.3., innan merkja torfunnar og háður beinum eignarrétti, m.a. Hoffellsjökull, Lambatungnajökull og hluti Austurtungnajökuls. Að auki er kröfugerðin að hluta til utan þess svæðis sem til meðferðar er í máli þessu, sbr. kafli 2.3., þ.e. á svæðinu norðan við afmörkunarlínu óbyggðanefndar en sunnan við kröfugerðarlínu eigenda Hoffellstorfu á vatnaskilum. Kröfur jarðeigenda til þess svæðis á Vatnajökli, sem ekki er til meðferðar í máli þessu, koma því ekki til frekari umfjöllunar.

Til stuðnings þessari kröfugerð að því er varðar Hoffellsjökul er annars vegar vísað til landamerkjalýsingar milli Hoffells og Svínafells, dags. 7. júlí 1911 og þingl. 24. júní 1912, þar sem fram kemur um landamerkin að frá því er jökullinn byrjar að neðan milli Svínafells og Geitafells liggi markalínan á jökli milli Hoffellsmúla og Gæsaheiðar. Hins vegar er vísað til landamerkjabréfs Svínafells frá 1921 þar sem framangreind lýsing er tekin upp.

Til stuðnings þessari kröfugerð að því er varðar þann hluta Vatnajökuls norðan Hoffellstorfu sem liggur sunnan vatnaskila til norðurs, þ.m.t. Lambatungnajökul og hluta Austurtungnajökuls, er vísað til staðhátta undir umræddu jökulsvæði og fornra sagna um að frá Hoffelli hafi verið vegur ofan í Fljótsdalshérað.

Óbyggðanefnd telur að landamerkjalýsing Hoffellstorfu frá 1884 og landamerkjalýsing milli Hoffells og Setbergs frá 1912 sýni að litið hafi verið svo á að merki torfunnar næðu að jökli. Þessu til stuðnings má vísa til þess að norðurmörkum er ekki lýst að öðru leyti en því að merkjum til vesturs og austurs er lýst í jökul í hinni fyrrnefndu og merkjum milli Hoffells og Setbergs er lýst í jökul í hinni síðarnefndu. Jökullinn hefur afmarkað það land sem máli skipti með svo augljósum hætti að ekki var talið þurfa umfjöllunar við.

Merkjalína sú eftir endilöngum Hoffellsjökli, sem dregin er í einhliða landamerkjabréfi Hoffells og Svínafells frá 1911 og tekin upp í landamerkjabréf Svínafells 1921, á sér augljóslega ekki stoð í eldri heimildum, sbr. landamerkjabréf Hoffellstorfu og Viðborðs ásamt Viðborðsseli frá 1884. Eigendur annars vegar Svínafells og Hoffells, sunnan og austan við Hoffellsjökul, og hins vegar Viðborðs og Viðborðssels á Mýrum, vestan megin við þann hluta Hoffellsjökuls sem nefnist Svínafellsjökull, gera þannig með sér samkomulag árið 1921 um að færa merki Svínafells og Hoffells úr suðurjaðri Hoffellsjökuls og skipta honum eftir endilöngu á milli þessara tveggja jarða. Ekki verður séð að fyrirsvarsmenn jarðanna þriggja hafi haft heimild til þess að leggja til Svínafells og Hoffells landsvæði sem áður var utan merkja jarða á þessu svæði. Krafa eigenda Hoffellstorfu um að merki torfunnar og beinn eignarréttur nái til hluta Vatnajökuls verður því ekki talin geta stuðst við lýsingu þessara bréfa en um önnur þau atriði, sem vísað er til kröfu þessari til stuðnings, verður fjallað síðar.

Í kjölfar þess að landamerkjalög taka gildi 1882 er gert landamerkjabréf fyrir Hoffellstorfuna.

Fyrirliggjandi gögn benda ekki til annars en að landamerkjum torfunnar sé þar rétt lýst. Þá verður að skilja bréfið svo að Hoffellslambatungur séu sérstakt landsvæði, utan við eiginleg landamerki Hoffellstorfu. Landamerkjabréf Hoffellstorfu er þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki torfunnar án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágranna. Þá ber bréfinu saman við fyrirliggjandi heimildir um landamerki aðliggjandi jarða. Landamerkjabréf Hvammstorfu og Krossbæjar eru einnig árituð af hálfu Hoffellstorfu og þinglesin, bréf Viðborðs og Bjarnaness eru þinglesin og Hoffellstorfubréfið áritað af þeirra hálfu. Þetta bendir til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt er ljóst að eigendur Hoffellstorfu hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

Kemur þá til skoðunar hvort land innan merkja Hoffellstorfu hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu. Að því loknu verður tekin afstaða til kröfu eigenda Hoffellstorfu um beinan eignarrétt að þeim landsvæðum sem samkvæmt framangreindu eru utan merkja torfunnar, þ.e. hluta Vatnajökuls og Hoffellslambatungum.

Staðháttum á því svæði, sem hér er til meðferðar, er lýst hér að framan. Ástæða er til að gera einnig grein fyrir gróðurfari á síðustu áratugum. Á norðurhluta svæðisins er fjalllendi það og heiðarlönd sem að framan er lýst. Fjalllendið er að hluta þakið gróðri en gróðurlaus svæði inn á milli, sbr. kafla 5.3. Hluti Hoffellsdals, Reifsdalur og Ósdalur eru vel grónir og sama máli gegnir um ýmsa smádali. Þá eru skóglendi í vesturhlíðum Hoffellsfjalls, í Miðfelli og á Hoffellsdal. Talið er vafalaust að við upphaf landnáms hafi gróðurþekja í Nesjum, sem og á Íslandi í heild, verið mun meiri að víðáttu og grósku en nú er, sbr. kafla 5.2.

Ekki eru heimildir um annað en að Hoffellstorfa hafi verið byggð og nýtt af eigendum torfunnar eða með þeirra heimild eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Innan þeirra marka sem tilgreind eru 1884 og að því marki sem land hefur komið undan jökli síðan hafa eigendur jarðarinnar farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Fjalllendið hefur þar ekki verið undanskilið enda þótt nýting þar hafi verið takmörkuð. Undirlendi á þessu svæði er lítið og skortur á ræktanlegu landi. Fjalllendið liggur upp af grösugum dölum og verður ekki skilið frá landi torfunnar enda mikilvægur hluti hennar á þeim tíma þegar búskapur byggðist á beit. Það sem fram kom við skýrslutökur í málinu um að fé frá Bjarnestorfunni hefði runnið í fjalllendi Hoffellstorfu undanfarin ár verður ekki talið hafa þýðingu í þessu sambandi enda í óþökk eigenda Hoffellstorfu.

Aðrar jarðir áttu ítök í þessu fjalllendi. Slík ítakaskipti tíðkuðust nokkuð á þessu svæði þar sem landrými var af skornum skammti, sbr. umfjöllun um ítök í kafla 9.4. Þannig áttu bæði Krossbær og Stóralág sem og Borg og Hólmur á Mýrum skógarítök í Jökulfelli, Árnanes og Hólar beitarítök á Reifsdal og Árnanes upprekstur í Hoffellsmúla. Hoffell átti á móti selför og síðar beitarítak í Árnanesi og beitarítak í Hólum. Óbyggðanefnd telur að tilvist ítaka annarra jarða í fjalllendi Hoffellstorfu styrki beinan eignarrétt þar, sbr. umfjöllun um ítök í kafla 9.4.

Ýmsar heimildir tilgreina réttindi Hoffellstorfu í Reifsdal, þ.e.a.s. innan eigin merkja, sérstaklega. Kemur þá til skoðunar hver sé eignarréttarleg þýðing þess. Í Jarðabók Ísleifs Einarssonar frá 1709 er m.a. greint frá því að jörðin eigi selstöðu og skóg á Reifsdal. Þar er þó einnig greint frá því að jörðin eigi upprekstur í sínu landi og skóg heima. Þá er í landamerkjabréfi Hoffellstorfu tekið fram að Reifsdalur, er liggi þvert norðan við Giljadalabrúnir, tilheyri allur beggja megin Hoffellstorfunni. Reifsdalur fellur jafnframt innan merkja torfunnar samkvæmt bréfinu, sbr. framangreint. Umrætt landsvæði var selt Dilksnesi árið 1937. Í afsalinu kemur fram að þáverandi eigandi Hoffells afsali eign sinni Reifsdal í Hoffellslandi, „sem er afréttarland“.

Þegar litið er heildstætt á þær heimildir, sem greina frá réttindum jarðarinnar á Reifsdal og sú tilgreining skoðuð í samhengi við aðra umfjöllun í hvorri heimild fyrir sig, m.a. um merki jarðarinnar og óbein eignarréttindi hennar innan merkja annarra jarða, verður þetta atriði ekki talið leiða

til þess að Reifsdalur sé einungis undirorpinn óbeinum eignarrétti. Um er að ræða landsvæði þar sem aðrar jarðir áttu ítök. Óbyggðanefnd telur því líkur til þess að í umræddum heimildum sé um að ræða áréttingu á því að jörðin haldi sínum réttindum eftir sem áður þrátt fyrir óbein eignarréttindi annarra á viðkomandi hluta jarðarinnar. Þá kann einnig að hafa verið um verðmætustu réttindi jarðarinnar að ræða og því þótt rétt að árétta þau sérstaklega. Þessu til frekari stuðnings má vísa til þess að Reifsdalur er ekki landfræðilega afmarkaður frá öðru fjalllendi jarðarinnar. Þá telur óbyggðanefnd orðalag afsalsins um að afsalað sé „afréttarlandi“ fremur vísa til notkunar viðkomandi landsvæðis en eignarréttarlegrar stöðu þess, sbr. einnig umfjöllun um jarðir og afrétti í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar.

Ekki verður annað séð en að eignarhald Hoffellstorfu, innan þeirra merkja sem að framan greinir, hafi verið án ágreinings eða athugasemda. Loks verður fyrirkomulag smölunar á þessu svæði ekki talið hafa eignarréttarlega þýðingu.

Sá jökuljaðar, sem eigendur Hoffellstorfu gætu hafa horft til þegar þeir lýstu merkjum í jökul 1884, hefur gengið til baka. Land, sem þá var hulið jökli, er því jökullaust nú. Sá jökuljaðar, sem landnám kann að hafa miðast við, hefur hins vegar síðar gengið fram. Land, sem nú er hulið jökli, hefur því verið jökullaust á þeim tíma. Engin leið er að ákvarða með nokkurri vissu hvaða landsvæði hafa horfið undir jökul frá landnámi. Þá hefur óbyggðanefnd komist að þeirri niðurstöðu, sbr. kafla 9.3., að þegar merki jarðar eru miðuð við jaðar jökuls og þeim því ekki lýst nema að takmörkuðu leyti í landamerkjabréfi beri að miða við stöðu jökuljaðarsins við gildistöku þjóðlendulaga 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. þjóðll. Ekki eru hins vegar efni til að land undir smájöklum og heilsársfönnum, sem skilist hafa frá jökulbreiðunni, hafi aðra eignarréttarlega stöðu en annað það land sem utan jökulrandar er.

Af hálfu íslenska ríkisins hefur ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkja Hoffellstorfu sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða, sbr. einnig umfjöllun í kafla 9.6., án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998. Tekið skal sérstaklega fram að landskikinn sunnan Skyndidalsár, þ.e. á milli ármótanna, núverandi jaðars Lambatungnajökuls og Nautastígsbrúna, telst til eignarlands enda þótt engin afstaða sé tekin til þess hverjum það tilheyri.

Verður þá tekin afstaða til kröfu eigenda Hoffellstorfu um beinan eignarrétt að hluta Vatnajökuls sem samkvæmt framangreindu er ekki innan merkja samkvæmt landamerkjabréfi torfunnar.

Óbyggðanefnd telur ekki hægt að útiloka að Vatnajökulssvæðið norðvestan Hoffellstorfu og sunnan vatnaskila sé innan upphaflegs landnáms í Nesjum eða hafi á annan hátt orðið undirorpið beinum eignarrétti. Í því efni brestur hins vegar sönnun, samhengi eignarréttar og sögu liggur ekki fyrir. Staðhættir undir jökli og fornar sagnir um veg milli Hoffells og Fljótsdalshéraðs geta ekki verið grundvöllur beins eignarréttar að landsvæðum sem augljóslega eru utan landamerkja en landamerkjabréf Hoffellstorfu lýsir merkjum sem áður segir í jökul. Sama máli gegnir um lýsingar á merkjum Svínafells og Hoffells sem augljóslega eiga sér ekki stoð í eldri heimildum. Því til frekari stuðnings má vísa til þess að ekkert liggur fyrir um hvort og þá með hvaða hætti stofnast hafi til beins eignarréttar að Hoffellsjökli eftir gerð þeirra landamerkjalýsinga sem til hans taka. Eins og notkun landsins hefur verið háttað hefur ekki heldur verið sýnt fram á að eignarhefð hafi verið unnin á því.

Af hálfu eigenda Hoffellstorfu hefur ekki verið sýnt fram á að landsvæði það undir jökli, utan landamerkja Hoffellstorfu, sem af þeirra hálfu er gerð krafa um að talið verið til eignarlands jarðarinnar, þ.e. Hoffellsjökull og land innan jaðars Vatnajökuls að öðru leyti, sé eignarland, hvorki fyrir nám, hefð, löggerninga né með öðrum hætti. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að framangreint svæði sé þjóðlenda.

Loks verður tekin afstaða til kröfu eigenda Hoffellstorfu um beinan eignarrétt að Hoffellslamba-

tungum, sem samkvæmt framangreindu eru ekki innan merkja samkvæmt landamerkjabréfi torfunnar.

Ástæða er til að víkja fyrst að staðháttum og gróðurfari á svæðinu. Neðst í hlíðum Hoffellslambatungna er nokkur beitargróður en mestur hluti svæðisins er ofan 500 m hæðar og því gróðursnautt. Hæsti tindur í Hoffellslambatungum er Lambatungnatindur (1240 m).

Svo sem áður greinir eru Hoffellslambatungur landfræðilega aðskildar frá fjalllendi Hoffellstorfu. Lambatungnajökull og land Þórisdals liggja þar á milli og hafa gert svo, a.m.k að stórum hluta, allt frá landnámi. Heimildir um Hoffellslambatungur og nýtingu þeirra eru fáar og efnislitlar. Í elstu fyrirliggjandi heimild sem getur um þetta svæði, lýsingu séra Þórarins Erlendssonar á Bjarnaness og Hoffellssóknum frá 1840, er það talið með afréttarlöndum Nesjasveitar, ásamt fleiri fjöllum í sveitinni og umfjöllunin of óljós til að unnt sé að draga af henni ályktanir.

Lambatungna er fyrst getið í tengslum við Hoffell í gerðabók yfirjarðamatsnefndar frá 1849. Þar segir í upptalningu á hlunnindum og ítökum Hoffells að jörðin eigi „fjárafrétt“ í Lambatungum. Þessi umfjöllun bendir ekki til þess að litið hafi verið á Lambatungur sem hluta af fjalllendi torfunnar. Ekkert liggur nánar fyrir um hvenær eða hvernig til réttinda Hoffells yfir þessu landsvæði var stofnað.

Í landamerkjabréfi Hoffellstorfu frá 1884 eru Lambatungur ekki innan merkjalýsingar torfunnar en sagðar „fylgja“ Hoffelli. Í einhliða yfirlýsingum annars vegar eiganda Setbergs í Nesjum, dags. 5. júlí 1911, og hins vegar eiganda Hoffells, dags. 8. júlí 1911, þar sem hvor um sig lýsir merkjum Setbergs og Hoffells, segir hins vegar að Hoffell eigi Hoffellslambatungur. Lýsingar þessar hafa hvorki verið þinglesnar né hlotið staðfestingu nágranna. Í landamerkjabréfi Hoffells og Setbergs, dags. og þingl. í júní 1912, segir aftur að Hoffellslambatungur „fylgi“ Hoffelli.

Þegar fjallað er um Hoffellslambatungur í heimildum er það í tengslum við upprekstur og afréttarnot. Engin gögn liggja fyrir um að Hoffellslambatungur hafi nokkurn tímann verið nýttar til annars en sumarbeitar fyrir búfé. Þá eru elstu heimildir um að rekið hafi verið á Lambatungur frá Hoffelli ekki nema frá því um miðja 19. öld. Enn fremur virðist hafa verið rekið á fjallið frá öðrum jörðum á síðari hluta 19. aldar, þ.e. Meðalfelli, Stapa og Volaseli, sbr. kafla 6.2. Af heimildum verður ekki ráðið hvort sá upprekstur hafi átt sér stað með samþykki Hoffellsmanna né hvort slíkt samþykki hafi yfirleitt talist nauðsynlegt.

Við skýrslutökur í málinu kom fram að Hoffellsmenn hefðu einir rekið á Lambatungur fram undir miðja 20. öld. Þá hafi þeir heimilað Stórulágarbændum að nýta Lambatungur til sumarbeitar. Samkvæmt samkomulagi við Hoffellsmenn hafi þeir séð um að smala fjallið á meðan rekið var á það frá Stórulág. Eftir að sauðfjárbúskapur lagðist að mestu af í Hoffelli hafi fé frá öðrum bæjum leitað í Lambatungur, einkum frá bæjum í Bjarnanestorfu. Vegna þessa hafi Bjarnanesmenn að einhverju marki smalað Lambatungur í óþökk Hoffellsmanna.

Óbyggðanefnd telur ekki hægt að útiloka að Hoffellslambatungur séu innan upphaflegs landnáms í Nesjum eða hafi á annan hátt orðið undirorpnar beinum eignarrétti. Í því efni brestur hins vegar sönnun, samhengi eignarréttar og sögu liggur ekki fyrir.

Af hálfu eigenda Hoffellstorfu hefur ekki verið sýnt fram á að Hoffellslambatungur séu eignarland, hvorki fyrir nám, löggerninga né með öðrum hætti. Eins og notkun landsins hefur verið háttað hefur ekki heldur verið sýnt fram á að eignarhefð hafi verið unnin á því. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé þjóðlenda. Fyrirliggjandi gögn benda hins vegar til þess að jörðin Hoffell hafi átt þar upprekstrarrétt.

Svo sem að framan greinir hafa eigendur og umráðamenn jarða í Bjarnanestorfu gert kröfu um beitarrétt í Hoffellslambatungum og byggja þá kröfu sína á hefð. Við skýrslutökur í málinu kom fram að þeir hafi þó ekki rekið á Lambatungur heldur hafi féð runnið þangað sjálft. Þeir hafi svo sjálfir smalað fjallið þrátt fyrir mótmæli Hoffellsmanna. Af heimildum má ráða að beitarréttur í Lambatungum hafi tilheyrt Hoffelli a.m.k. frá því um miðja 19. öld. Ekki verður annað séð en að

sá réttur hafi verið til staðar án ágreinings eða athugasemda. Jafnframt er ljóst að sá réttur fellur ekki niður þó svo að sauðfjárbúskapur leggist af í Hoffelli. Skilyrði hefðar eru af framangreindum ástæðum ekki uppfyllt þar sem Bjarnanesmenn voru grandsamir um rétt Hoffells til landsvæðisins. Því verður ekki séð að beitarafnot jarða í Bjarnanestorfu á þessu svæði grundvallist á lögvörðum rétti.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að land Hoffellstorfu, svo sem því er að framan lýst, að jaðri Vatnajökuls eins og hann var við gildistöku þjóðlendulaga 1. júlí 1998, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998. Kröfur eigenda og umráðamanna jarða í Bjarnanestorfu um beitarrétt innan tilgreindra landamerkja Hoffellstorfu koma þannig ekki til skoðunar.

Það er jafnframt niðurstaða óbyggðanefndar að landsvæði það, sem nefnt er Hoffellslambatungur, svo sem það er afmarkað hér á eftir, teljist til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998:

> Lambatungnaá er fylgt, þaðan sem hún kemur undan Austurtungnajökli (punktur 17, sbr. einnig punkt 44 í kröfugerð vegna Stafafells í máli nr. 5/2001 hjá óbyggðanefnd, Lón) og þar til hún fellur í Skyndidalsá og síðan Skyndidalsá, þangað sem hún kemur úr Lambatungnajökli. Á milli tveggja fyrrnefndra punkta við Austurtungnajökul og Lambatungnajökul er miðað við jökuljaðar. Að því leyti sem fylgt er jökuljaðri er miðað við stöðu jökuls eins og hann var við gildistöku þjóðlendulaga 1. júlí 1998.

Sama landsvæði er í afréttareign eigenda jarðarinnar Hoffells, sbr. 2. mgr. 5. gr. og c-lið 7. gr. sömu laga enda verður ekki séð að aðrir eigi sjálfstæð eignarréttindi innan þjóðlendunnar. Óbyggðanefnd telur ljóst að ákvarða þurfi mörk þess svæðis sem samkvæmt framangreindu er í afréttareign eigenda Hoffells að því leyti sem það liggur að jökli, til frambúðar, sbr. b-lið 7. gr. l. nr. 58/1998. Með hliðsjón af því að hér er um einhliða ákvörðun afréttarmarka að ræða en ekki mörk tveggja afrétta eða afréttar og eignarlands telur óbyggðanefnd þó fullnægjandi að miða einfaldlega og án nánari afmörkunar við jaðar jökulsins eins og hann var við gildistöku laga nr. 58/1998, sbr. 3. mgr. 1. gr. laganna. Ekki verður séð að frekari rannsókn á þessu atriði hafi hagnýta þýðingu í þessu sambandi enda er eingöngu um beitarréttindi að ræða sem ráðast af gróðurfari og hefur ekki þýðingu í öðru sambandi.

Það er einnig niðurstaða óbyggðanefndar að landsvæði það á Vatnajökli, sem hér er til meðferðar, svo sem það er afmarkað hér á eftir, teljist til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998:

> Frá jökuljaðrinum norður af Gæsaheiði (sbr. punkt 20 í kröfugerð vegna Viðborðs/Viðborðssels í máli nr. 3/2001, Mýrar) er dregin lína í punkt 19 í kröfugerð eigenda Hoffellstorfu og þaðan til norðvesturs í stefnu á punkt 18 í sömu kröfugerð (punktur 18 er ákvarðaður þannig að lína milli punkta 21 og 19 er framlengd), til skurðar við línu sem liggur á milli miðrar Breiðubungu, yfir Goðahnúka og í nafnlausan hnjúk sunnan við Grendil (punktur 45 í kröfugerð vegna Stafafells í máli nr. 5/2001, Lón). Þaðan er dregin lína í annan hnjúk (1505 m háan) og áfram í þann þriðja (1526 m háan) og loks í jaðar Austurtungnajökuls, þar sem Lambatungnaá kemur undan jöklinum (punktur 17, sbr. einnig punkt nr. 44 í máli nr. 5/2001 hjá óbyggðanefnd, Lón). Á milli tveggja fyrrnefndra punkta við Austurtungnajökul og Lambatungnajökul er miðað við jökuljaðar. Að því leyti sem fylgt er jökuljaðri er miðað við stöðu jökuls eins og hann var við gildistöku þjóðlendulaga 1. júlí 1998.

Kröfum eigenda Hoffellstorfu til svæðis á Vatnajökli, sem er norðan og utan við afmörkunarlínu óbyggðanefndar vegna máls þessa, er vísað frá.

10.4. Krossbæjartorfa (Krossbær, Lindarbakki og Stóralág)

Krossbæjartorfa skiptist nú í Krossbæ, Lindarbakka og Stórulág. Hér verður fjallað um landsvæði það sem lýst er í landamerkjabréfi Krossbæjar með Krossbæjargerði og Stórulág, dags. 26. febrúar 1921 og þingl. 29. júní s.á., án þess að tekið sé tillit til skiptingar lands innan þeirra merkja.

Að Krossbæjartorfunni liggja Hoffellstorfa til norðurs og Bjarnanestorfa til suðurs. Til vesturs eru Hornafjarðarfljót. Nokkuð skörp landfræðileg skil eru milli undirlendis og fjalllendis Krossbæjartorfunnar eins og víðast annars staðar í Nesjum. Undirlendi torfunnar er annars vegar vel gróið votlendi milli fjallshlíða og Hoffellsár og hins vegar áreyrar Hornafjarðarfljóta. Til norðurs, ofan byggðarinnar, eru skriður og klettabelti. Ber þar hæst Krossbæjartind (706 m). Til suðurs, ofan Þveitar, rísa Arnarhamrar og ofan þeirra Ketillaugarfjall (668 m). Þar norður af eru Marktindur (897 m), Miðfellstindur og Giljadalabrúnir (900-950 m). Að jafnaði er fjalllendið í 500-700 m hæð. Það er sundurskorið og víða mjög bratt og skriðuborið. Inn í það skerast dalir og dalverpi sem ná víða upp í 400-500 m hæð. Má þar helst nefna Grjótárdal nyrst, sem Grjótá rennur um, og sunnar tvo dali, sem Fagurhólslækur og Langabakkalækur renna úr.

Íslenska ríkið hefur dregið kröfulínu sína frá því vestast á Setbergsheiði yfir Grjótárdal beint í Krossbæjartind. Þaðan liggur línan í beina stefnu fremst í Árnanesmúla. Samkvæmt þessari kröfugerð er m.a. meginhluti Grjótárdals innan þjóðlendu. Á móti hafa eigendur jarða í Krossbæjartorfu lýst kröfu um beinan eignarrétt að þeim hluta þessa landsvæðis sem þeir telja að liggi innan merkja jarðarinnar. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum gagnaðila í kafla 3.3.

Af hálfu íslenska ríkisins, sbr. kafla 7, er að meginstefnu byggt á því að mörk eignarlanda og þjóðlendu séu hin sömu og landnámsmörk. Því er haldið fram að það land, sem samkvæmt kröfugerð ríkisins lendi innan þjóðlendu, sé afréttarland á sameiginlegu fjallskilasvæði í Nesjum. Þá er vísað til fjarlægðar frá byggð og hæðar yfir sjávarmáli.

Af hálfu eigenda Krossbæjartorfu, sbr. kafla 8.1, er því haldið fram að í Nesjum séu engir afréttir í merkingunni sameiginlegt upprekstrarland. Allt land sé háð einkaeignarrétti jarðeigenda. Hugtakið afréttur sé notað til að tákna afnot en ekki eignarhald. Nýting lands ráði ekki eignarhaldi og síðari tíma framkvæmd fjallskila breyti þar engu um. Þessu til stuðnings er einkum vísað til þinglýstra landamerkjalýsinga og ákvæða landamerkjalaga sem hafi m.a. haft þann tilgang að tryggja eignarrétt landeigenda. Jafnframt er byggt á sönnunargildi ómótmæltra þinglýsinga og hefð. Heimildargildi Landnámu er mótmælt en talið að menn hafi gætt þess að nema það land sem nauðsynlegt var til búskaparins, þ. á m. sumarbeitiland fyrir sauðfé, auk þess sem veðurfar og gróður hafi verið með öðrum hætti á landnámsöld en nú.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Krossbæjartorfunnar er rakin í kafla 6.3. Þar kemur fram að Krossbæjar er getið í heimildum allt frá 14. öld. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða, sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar. Stórulágar er getið í heimildum frá upphafi 18. aldar sem hjáleigu Krossbæjar en sem sjálfstæðrar jarðar a.m.k. frá 1891. Nýbýlið Lindarbakki var stofnað 1944 úr löndum Krossbæjar og Stórulágar. Þá eru fremur líkur til þess að landsvæði það, sem hér er til umfjöllunar, sé innan upphaflegs landnáms í Austur-Skaftafellssýslu, sbr. kafla 10.2.

Fyrstu lýsinguna á norðurmörkum Krossbæjartorfunnar, við Hoffellstorfu, er að finna í gerðabók fasteignamatsnefndar frá 1916. Þar er merkjum við Hoffellstorfu, nánar tiltekið Setberg, lýst af ysta Gildraskeri, beina línu utarlega um Pétursholma, í fossinn í Grjótárgljúfrinu og beint í gilið á Skerjabrúninni vestan við Miðfell í Grjótárdal og þaðan beint norður á Giljadalabrúnir. Fyrstu heildstæðu lýsinguna á landamerkjum jarðatorfunnar er að finna í landamerkjabréfi Krossbæjar með Krossbæjargerði og Stórulág, dags. 26. febrúar 1921 og þingl. 29. júní s.á. Merki í norður og suður eru tilgreind en austurmörkum ekki lýst sérstaklega. Vesturmörk miðast við Hornafjarðarfljót og þarfnast ekki nánari athugunar. Norðurmörkum torfunnar er í landamerkjabréfinu lýst með sama hætti og að framan greinir. Bréfið er áritað vegna Hoffellstorfu. Þá er mörkum lýst með sama hætti

í landamerkjabréfi Hoffellstorfu, dags. 16. maí 1884 og þingl. 12. maí 1890. Það er að sama skapi áritað vegna Krossbæjar. Eldri gögn um merki Hoffellstorfu að þessu leyti eru ekki fyrir hendi, sbr. kafla 10.3.

Suðurmörkum Krossbæjartorfu, gagnvart Bjarnanestorfu, er fyrst lýst í landamerkjabréfi hinnar fyrrnefndu. Þar er merkjum lýst úr Struntskeri í Fljótum beint í Þveitarlæk, eftir læknum yfir Þveit í Markstrítu við Markalæk, þaðan þangað sem rauð og blá skriða koma saman undir Arnarhömrum, þaðan yfir Smalahól í Marktind austan við Krossbæjarskarð, þaðan í Miðfellstind á Hafradal og þaðan í Giljadalabrýr. Bréfið er áritað vegna Bjarnanestorfu. Mörkum er lýst með sama hætti í landamerkjabréfi Bjarnaness með hjáleigum, dags. 17. apríl 1921 og þingl. 29. júní s.á. Það er og áritað vegna Krossbæjartorfu. Þá ber lýsingunni saman við eldri gögn um landamerki Bjarnaness, svo langt sem þau ná, sbr. kafla 10.5.

Á kröfulínukorti virðist sem ágreiningur sé um merki milli Krossbæjartorfu og Bjarnanestorfu. Við skýrslutökur í málinu kom fram að svo er ekki í raun heldur stafi skörun á kröfulínum af mismunandi staðsetningu örnefna á kortinu. Við sama tækifæri var upplýst að Giljadalabrýr og Giljadalabrúnir er sama örnefnið. Norður- og suðurmörk torfunnar enda því í sama punkti uppi á Giljadalabrúnum.

Í kjölfar þess að ný landamerkjalög taka gildi 1919 er gert landamerkjabréf fyrir Krossbæjartorfu. Fyrirliggjandi gögn benda ekki til annars en að landamerkjum sé þar rétt lýst. Bréfið er áritað af hálfu aðliggjandi jarða, þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki jarðarinnar án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágranna. Landamerkjabréf aðliggjandi jarða, Hoffells og Bjarnaness, eru einnig árituð af hálfu Krossbæjar og þinglesin. Þá ber bréfinu saman við fyrirliggjandi heimildir um landamerki aðliggjandi jarða. Þetta bendir til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt er ljóst að eigendur Krossbæjartorfunnar hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

Kemur þá til skoðunar hvort land innan framangreindra merkja Krossbæjartorfu hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu.

Staðháttum á því svæði, sem hér er til meðferðar, er lýst hér að framan. Ástæða er til að gera einnig grein fyrir gróðurfari á síðustu áratugum. Á austurhluta svæðisins er fjalllendi það og heiðarlönd sem að framan er lýst. Fjalllendi torfunnar er að hluta þakið gróðri en þó eru gróðurlaus svæði inn á milli, sbr. kafla 5.3. Grjótárdalur sem og ýmsir smádalir eru vel grónir. Talið er vafalaust að við upphaf landnáms hafi gróðurþekja í Nesjum, sem og á Íslandi í heild, verið mun meiri að víðáttu og grósku en nú er, sbr. kafla 5.2.

Ekki eru heimildir um annað en að Krossbæjartorfa hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Innan þeirra marka, sem tilgreind eru 1921, hafa eigendur jarðarinnar farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Fjalllendið hefur þar ekki verið undanskilið enda þótt nýting þar hafi verið takmörkuð. Undirlendi á þessu svæði er lítið og skortur á ræktanlegu landi. Fjalllendið liggur upp af grösugum dölum og verður ekki skilið frá landi jarðarinnar enda mikilvægur hluti hennar á þeim tíma þegar búskapur byggðist á beit.

Ekki verður annað séð en að þetta eignarhald hafi verið án ágreinings eða athugasemda. Engar heimildir eru um að land innan marka jarðarinnar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu og verða staðhættir, gróðurfar eða nýtingarmöguleikar ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi. Loks verður fyrirkomulag smölunar á þessu svæði ekki talið hafa eignarréttarlega þýðingu.

Af hálfu íslenska ríkisins hefur ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkja Krossbæjartorfunnar sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða, sbr. einnig umfjöllun í kafla 9.6., án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að land Krossbæjartorfunnar, svo sem því er að framan lýst, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

10.5. Bjarnanestorfa

Hér verður fjallað um landsvæði það sem lýst er í landamerkjabréfi Bjarnaness með hjáleigum, dags. 29. apríl 1921 og þingl. 29. júní s.á., án þess að tekið sé tillit til skiptingar lands innan þeirra merkja en Bjarnanestorfa skiptist nú í fjölmarga eignarhluta.

Að Bjarnanestorfunni liggja Krossbæjartorfa að vestan og Árnanestorfa að austan. Til norðurs eru Hoffellstorfa auk Hvamms í Lóni og til suðurs eru Hornafjarðarfljót. Nokkuð skörp landfræðileg skil eru á milli undirlendis og fjalllendis Bjarnanestorfunnar. Undirlendið er víðáttumikið, annars vegar milli Ketillaugarfjalls og áreyra Hornafjarðarfljóta og hins vegar Bjarnanessandur og Skógey. Frá Bjarnaneshverfinu gengur Laxárdalur u.b.b. 10 km til norðausturs. Frá Laxárdal gengur Hafradalur til norðvesturs upp undir Miðfell austur af Setbergsheiði. Mörg fleiri dalverpi og gil ganga vestur í hálendið frá Laxárdal en vesturhlíðar hans eru víða allbrattar. Ofan Bjarnaneshverfisins gnæfir Ketillaugarfjall (668 m), norðan þess Marktindur (897 m) og enn norðar Miðfellstindur (u.þ.b. 900 m). Nyrst eru Giljadalabrúnir (u.þ.b. 900 m) og Sker (u.þ.b. 800 m).

Íslenska ríkið hefur dregið kröfulínu sína frá Krossbæjartindi í beina stefnu fremst í Árnanesmúla. Samkvæmt þessari kröfugerð eru m.a. hluti Laxárdals og Hafradalur innan þjóðlendu. Bjarnanes I og II eru í eigu ríkissjóðs Íslands og íslenska ríkið lýsir einnig kröfu um beinan eignarrétt að þeim hluta torfunnar, samkvæmt landamerkjabréfi, dags. 29. apríl 1921, sem liggur sunnan við framangreinda þjóðlendukröfulínu, að undanskildum þeim hlutum sem afsalað hefur verið til einkaaðila. Einnig er gerð krafa um að rekaítak, sem greint er frá í landamerkjabréfinu, fylgi eignarhluta íslenska ríkisins að tiltölu við aðrar jarðir í Bjarnarneshverfinu. Kröfum íslenska ríkisins vegna þjóðlendu er nánar lýst í kafla 3.1.1. og vegna Bjarnaness I-II og Áss í kafla 3.1.2.

Eigendur og umráðamenn Bjarnanestorfu hafa hins vegar lýst kröfu um beinan eignarrétt að öllu því landsvæði sem lýst sé í framangreindu landamerkjabréfi. Kröfum þessum er nánar lýst í kafla 3.4.

Af hálfu ríkisins hefur því verið mótmælt að kröfur umráðamanna ríkisjarða komist að í máli þessu. Ljóst er að réttur umráðamanna ríkisjarða er kominn undir eignarréttindum íslenska ríkisins. Þar sem íslenska ríkið gerir hins vegar kröfu til þess að Bjarnanestorfan sé að hluta innan þjóðlendu telur óbyggðanefnd rétt að röksemdir umráðamanna ríkisjarða í torfunni um beinan eignarrétt séu teknar til athugunar í málinu, sbr. ákvæði 5. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998, um rannsóknarskyldu nefndarinnar.

Af hálfu íslenska ríkisins, sbr. kafla 7., er að meginstefnu byggt á því að mörk eignarlanda og þjóðlendu séu hin sömu og landnámsmörk. Því er haldið fram að landamerkjabréf Bjarnaness sé ekki í samræmi við eldri heimildir um landamerki jarðarinnar. Þannig taki landamerkjabréfið til alls afréttarlands sem torfunni tilheyri auk hins útskipta heimalands.

Af hálfu gagnaðila, sbr. kafla 8.2., er einkum byggt á landamerkjaskrá Bjarnaness með hjáleigum. Land innan þeirra merkja hafi allt verið nýtt átölulaust árið um kring. Þá er vísað til hefðar og reglna um traustfang.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Bjarnanesstorfunnar er rakin í kafla 6.4. Þar kemur fram að Bjarnaness er getið í heimildum allt frá því um 1200. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða, sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar. Jafnframt eru fremur líkur til þess að landsvæði það, sem hér er til umfjöllunar, sé innan upphaflegs landnáms í Austur-Skaftafellssýslu, sbr. kafla 10.2.

Í fyrirliggjandi heimildum um landamerki Bjarnanestorfu eru merki í vestur og austur undantekningarlaust tilgreind. Suðurmörkum er í sumum tilvikum lýst en norðurmörkum er aldrei lýst sérstaklega.

Fyrstu lýsinguna á landamerkjum Bjarnanesstorfu er að finna í vísitasíubók Brynjólfs biskups

Sveinssonar frá 1641. Þar er vesturmörkum, gagnvart Krossbæjartorfu, ekki lýst að öðru leyti en því að þau liggi frá Þveitarlæk upp í skriðu þá sem mætist rauð og blá. Sömu lýsingu er að finna í vísitasíum frá 1677 og 1848 og lögfestu frá 1797. Landamerkjabréf Bjarnaness með hjáleigum, dags. 17. apríl 1921 og þingl. 29. júní s.á., lýsir vesturmörkum torfunnar við Krossbæ þannig að þau liggi úr Struntskeri í Hornafjarðarfjlóti í Þveitarlæk, eftir Þveitarlæk yfir Þveit í Markstrítu, þaðan sem rauð og blá skriða komi saman undir Arnarhömrum, þaðan um Smalahól, þaðan í Marktind, austan við Krossbæjarskarð, þaðan í Miðfellstind á Hafradal og þaðan á Gildalabrýr. Lýsingar á vesturmerkjum í eldri heimildum fá þannig rúmast innan landamerkjabréfsins, en ná einungis til undirlendis jarðarinnar. Að þessu atriði verður komið aftur hér á eftir í tengslum við umfjöllun um austurmörk. Landamerkjabréf Bjarnanestorfu er áritað vegna Krossbæjartorfu. Landamerkjabréf Krossbæjar með Krossbæjargerði og Stórulág, dags. 26. febrúar 1921 og þingl. 29. júní s.á., lýsir mörkum með sama hætti. Það er og áritað vegna Bjarnanestorfu. Eldri gögn um landamerki Krossbæjartorfu að þessu leyti eru ekki fyrir hendi, sbr. kafla 10.4.

Austurmörkum Bjarnanestorfu, gagnvart Árnanestorfu, er í framangreindri vísitasíu frá 1641 lýst þannig að Laxá ráði frá Fljótum upp í gljúfur. Einnig sé „haldinn og hafður undir staðinn allur Laxárdalur fyrir austan Laxá og vestan ...“. Þá er tekið fram að frá nefndu gljúfri eigi Bjarnanes „í fjöll upp“. Sömu lýsingu er að finna í vísitasíum frá 1677 og 1848 og lögfestu frá 1797. Eins og greint er frá í kafla 6.4. komu upp deilur um eignarhald á Laxárdal milli Bjarnaness og Árnaness í lok 18. aldar. Frá þeim tíma eru því varðveittir nokkrir vitnisburðir staðkunnugra um merki jarðatorfanna á milli. Ber þeim öllum saman um að Laxá ráði merkjum ýmist frá því er vötnum hallar eða frá fyrstu uppsprettu. Landamerkjabréf Bjarnaness lýsir merkjum frá Lónmörkum af skerjum ofan, á Sámsklett í Vítisgljúfri og síðan ofan eftir Laxá. Framangreindir vitnisburðir lýsa mörkum því skemmra til fjalla en landamerkjabréfið, sbr. einnig vísitasíur 1641 og síðar auk lögfestu 1797, sbr. orðalagið „í fjöll upp“. Hér ber til að líta til þess að vitnisburðir þessir voru gefnir í tilefni af deilum um eignarhald á Laxárdal og því sennilegt að ekki hafi þótt ástæða til að tíunda merki að öðru leyti. Landamerkjabréfið fær þannig samrýmst eldri heimildum svo langt sem þær ná. Bréfið er áritað vegna Árnanestorfu. Landamerkjabréf Árnaness, dags. 1. nóvember 1921 og þingl. 11. júlí 1922, lýsir mörkum með sama hætti. Það er og áritað af hálfu Bjarnanesstorfu. Þessi lýsing er í ágætu samræmi við eldri heimild um merki Árnanestorfu að þessu leyti, svo langt sem sú lýsing nær, sbr. kafla 10.6.

Með hliðsjón af umfjöllun um austurmerki Bjarnanestorfu í heimildum frá því fyrir gerð landamerkjabréfsins verður ekki talið líklegt að sömu heimildir lýsi vesturmerkjum með tæmandi hætti enda er ekkert í þeim sem mælir landamerkjabréfinu í mót.

Á kröfulínukorti virðist sem ágreiningur sé um merki milli Bjarnanestorfu annars vegar og Hoffellstorfu og Krossbæjartorfu hins vegar. Við skýrslutökur í málinu kom fram að svo er ekki í raun heldur stafi skörun á kröfulínum af mismunandi staðsetningu örnefna á kortinu. Við sama tækifæri var upplýst að Giljadalabrýr og Giljadalabrúnir er sama örnefnið.

Mörk Bjarnanestorfu til norðurs, þ.e. á fjalli á móts við Hoffellstorfu og Hvammstorfu í Lóni, þarfnast nánari athugunar en þeim er sem að framan greinir hvorki lýst sérstaklega í landamerkjabréfi torfunnar né eldri heimildum. Í bréfinu eru einungis tilteknir nyrstu punktar til vesturs og austurs. Þannig er merkjum lýst upp á Gildalabrýr að vestan og frá Lónmörkum af skerjum ofan að austan. Landamerkjabréf torfunnar er hvorki áritað vegna Hoffellstorfu né Hvammstorfu í Lóni.

Í landamerkjabréfi Hoffellsjarða, dags. 16. maí 1884 og þingl. 12. maí 1890, er mörkum við Bjarnanestorfu lýst þannig að suður frá uppsprettu Nautgils, þar sem Bjarnaness og Hoffellsfjalllendi nái saman, deili vötn. Ekkert í landamerkjabréfi Bjarnaness mælir því gegn merkjalýsingu Hoffells. Landamerkjabréf Hoffellstorfu er áritað vegna Bjarnaness. Engar eldri heimildir eru um merki Hoffellstorfu að þessu leyti, sbr. kafla 10.3.

Í landamerkjabréfi Hvammstorfu í Lóni, dags. 27. apríl 1889 og þingl. 13. maí 1890, er merkj-

um torfunnar gagnvart Nesjajörðum, þ. á m. Bjarnanestorfu, lýst þannig að þau liggi eftir hæstu eggjum á Hvammsfjöllum, þar til Hoffellsland taki við, nefnilega við Nautagil eða Reifsdal. Ljóst virðist að með Hvammsfjöllum er átt við fjallgarðinn sem skilur á milli Lóns og Nesja. Bréf Hvammstorfu er áritað af hálfu umboðsmanns Bjarnanesumboðs, vegna hálfs Þórólfsdals og Horns. Fyrirsvarsmenn Bjarnaness hafa þannig haft fulla vitneskju um bréf Hvammstorfu og ekki að sjá að þeir hafi gert athugasemd við lýsingu merkja gagnvart Bjarnanesi. Svo virðist því sem óþarft hafi verið talið að árita bréfið vegna Bjarnaness. Kann það að skýrast af glöggri landfræðilegri afmörkun þar á milli, þ.e. hreppamörkum með fjallshryggjum, sbr. tilvísun til „Lónmarka“ í landamerkjabréfi Bjarnaness. Engar eldri heimildir eru um landamerki Hvammstorfu að þessu leyti, sbr. mál nr. 5/2001 hjá óbyggðanefnd, Lón.

Í kjölfar þess að ný landamerkjalög taka gildi 1919 er gert landamerkjabréf fyrir Bjarnanestorfu. Fyrirliggjandi gögn benda ekki til annars en að landamerkjum sé þar rétt lýst. Óbyggðanefnd telur jafnframt að líta verði til þess að gagnvart Lóni eru glögg landfræðileg skil með fjallshryggjum sem jafnframt eru hreppamörk. Við þessi skil er miðað í landamerkjabréfum Bjarnaness og Hvammstorfu í Lóni.

Landamerkjabréf Bjarnanestorfu er áritað vegna aðliggjandi jarða, annarra en Hoffellstorfu og Hvammstorfu, það er þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki jarðarinnar, án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágranna. Landamerkjabréf aðliggjandi jarða eru einnig þinglesin og líta verður svo á að þau hafi öll verið samþykkt af hálfu Bjarnanestorfu. Sá formgalli sem er á Bjarnanesbréfinu að því leyti að áritun vegna Hoffellstorfu og Hvammstorfu vantar verður ekki talinn hafa efnislega þýðingu í þessu sambandi.

Þetta bendir allt til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt er ljóst að eigendur Bjarnanestorfu hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

Kemur þá til skoðunar hvort land innan framangreindra merkja Bjarnanestorfu hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu.

Á austurhluta svæðisins er fjalllendi það og heiðarlönd sem að framan er lýst. Ástæða er til að gera einnig grein fyrir gróðurfari á síðustu áratugum. Fjalllendi torfunnar er að hluta þakið gróðri en þó eru gróðurlaus svæði inn á milli, sbr. kafla 5.3. Vesturhlíðar Laxárdals eru víða algrónar til endimarka dalsins inn undir Bjarnanesheiði. Þá eru hliðardalir, sem ganga vestur úr Laxárdal, margir vel grónir upp undir 400-500 m hæð yfir sjávarmáli. Loðnuhjallar, sem einnig eru 400-500 m hæð yfir sjávarmáli, eru afar vel grónir. Talið er vafalaust að við upphaf landnáms hafi gróðurþekja í Nesjum, sem og á Íslandi í heild, verið mun meiri að víðáttu og grósku en nú er, sbr. kafla 5.2.

Ekki eru heimildir um annað en að Bjarnanestorfa hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Innan þeirra marka sem tilgreind eru í landamerkjabréfi jarðarinnar 1921 hafa eigendur hennar farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Fjalllendið hefur þar ekki verið undanskilið enda þótt nýting þar hafi verið takmörkuð. Undirlendi á þessu svæði er lítið og skortur á ræktanlegu landi. Fjalllendið liggur upp af grösugum dölum og verður ekki skilið frá landi jarðarinnar enda mikilvægur hluti hennar á þeim tíma þegar búskapur byggðist á beit.

Ekki verður annað séð en að þetta eignarhald hafi verið án ágreinings eða athugasemda. Engar heimildir eru um að land innan marka jarðarinnar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu og verða staðhættir, gróðurfar eða nýtingarmöguleikar ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi. Loks verður fyrirkomulag smölunar á þessu svæði ekki talið hafa eignarréttarlega þýðingu.

Samkvæmt málflutningi íslenska ríkisins byggist krafa um þjóðlendu í Nesjum, þ. á m. fyrir landi Bjarnaness, fyrst og fremst á túlkun heimilda um landnám og afréttarnot, auk staðhátta. Óbyggðanefnd telur hins vegar ljóst að kröfur íslenska ríkisins eru ekki í fullu samræmi við þau sjónarmið sem sögð eru liggja þeim til grundvallar. Þannig er t.d. auðsætt að kröfulína þvert yfir Laxárdal hlýtur að byggjast á öðrum atriðum án þess þó að slíkt frávik sé sérstaklega rökstutt.

Um þá kröfu íslenska ríkisins, að eignarhluta þess fylgi hlutdeild í rekaítaki því sem greint er frá í landamerkjabréfi jarðarinnar, að tiltölu við aðrar jarðir í Bjarnanestorfu, er fjallað í kafla 10.7.

Af hálfu íslenska ríkisins hefur ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkja Bjarnanestorfu sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða, sbr. einnig umfjöllun í kafla 9.6., án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að land Bjarnanestorfu, svo sem því er að framan lýst, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

10.6. Árnanestorfa

Hér verður fjallað um landsvæði það, sem lýst er í landamerkjabréfi Árnaness, dags. 1. nóvember 1921 og þingl. 11. júlí 1922, án þess að tekið sé tillit til skiptingar lands innan þeirra merkja en Árnanes skiptist nú í fjölmarga eignarhluta.

Að Árnanestorfunni liggja Bjarnanestorfa að vestan og Dilksnes og Hólar auk Syðri Fjarðar, Efri Fjarðar og Hvamms í Lóni að austan. Til norðurs er Hvammur í Lóni og til suðurs á Árnanestorfan mörk í Hornafirði við Einholt og Borg á Mýrum. Er þá ekki tekið tillit til hugsanlegra breytinga á aðliggjandi jörðum eftir gerð landamerkjabréfanna.

Nokkuð skörp landfræðileg skil eru á milli undirlendis og fjalllendis Árnanestorfunnar. Undirlendi torfunnar er víðáttumikið. Hluti af því er framburðarland Hornafjarðarfljóta í Skógey og á Nýgræðunum. Undirlendið teygir sig upp með Laxá austanverðri inn Laxárdal. Dalurinn er u.þ.b. 10 km að lengd og nær inn undir Bjarnanesheiði. Dalbotninn er í u.þ.b. 100 m hæð yfir sjávarmáli. Suðaustur úr Laxárdal gengur Endalausidalur inn í hálendið og allt austur í Lón. Til norðurs frá Endalausadal neðanverðum, suður af Gjádalstindum og austan Árnanesmúla gengur Loklausidalur. Þá gengur Bergárdalur inn í hálendið sunnanvert, norðan Arnarhamars. Upp af Árnaneshverfinu rís Arnarneshamar og norðan hans brattar austurhlíðar Laxárdals inn að Múlaá við mynni Endalausadals. Þar norður af eru Leynistindur (859 m), Árnanesmúli og Vítisbrekkur (700-800 m) og nyrst er Bjarnanesheiði (700-800 m). Til austurs rísa m.a. Miðfellstindur (830 m) og Gjádalstindur (846 m).

Íslenska ríkið hefur dregið kröfulínu sína frá Krossbæjartindi yfir Laxárdal í beina stefnu fremst í Árnanesmúla. Þaðan liggur línan beint í Miðfellstind. Samkvæmt þessari kröfugerð eru m.a. hluti Laxárdals og meginhluti Endalausadals og Loklausadals innan þjóðlendu. Á móti hafa eigendur jarða í Árnanestorfu lýst kröfu um beinan eignarrétt að þeim hluta þessa landsvæðis sem þeir telja innan merkja samkvæmt landamerkjabréfi Árnaness. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum gagnaðila í kafla 3.5.

Af hálfu íslenska ríkisins, sbr. kafla 7, er að meginstefnu byggt á því að mörk eignarlanda og þjóðlendu séu hin sömu og landnámsmörk. Því er haldið fram að norðan kröfulínu séu öræfi sem einungis séu notuð til sumarbeitar fyrir búpening. Því sé augljóst að um þjóðlendu sé að ræða. Sönnunarbyrðin hvíli alfarið á þeim sem haldi fram beinum eignarrétti að slíku landsvæði. Þá er vísað til fjarlægðar frá byggð.

Af hálfu jarðeigenda, sbr. kafla 8.3., er byggt á því að allt það land, sem um er deilt í málinu, hafi verið numið í öndverðu. Þá er vísað til þess að ríkið beri sönnunarbyrði fyrir því að þinglýst landamerki jarða séu röng sem og að land innan þeirra teljist þjóðlenda. Þessum lýsingum hafi verið gefið aukið vægi með þinglýsingu og eftirlitsskyldu valdsmanna sem jarðeigendur telji að leiði til þess að þarna verði til fullkomnar heimildir um landamerki og eignarrétt þinglýstra eigenda. Að auki leiði venjuréttur og hefðarsjónarmið til þess að allt land innan landamerkja jarða teljist eignarland. Þá telja jarðeigendur fullyrðingar ríkisins um að land jarðarinnar skiptist í heimaland og annað land órökstuddar. Að lokum er vísað til sjónarmiða um tómlæti og fyrningu.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Árnanestorfu er rakin í kafla 6.5. Þar kemur fram að Árnaness er getið í heimildum allt frá 14. öld. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða, sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í almennum niðurstöðum óbyggða-

nefndar. Jafnframt eru fremur líkur til þess að landsvæði það, sem hér er til umfjöllunar, sé innan upphaflegs landnáms í Austur-Skaftafellssýslu, sbr. kafla 10.2.

Í fyrirliggjandi heimildum um landamerki Árnanestorfu eru merki í vestur og austur við jarðir í Nesjum og merki í suður við jarðir á Mýrum jafnan tilgreind en mörkum til austurs og norðurs við jarðir í Lóni er ekki lýst öðruvísi en með tilvísun til hreppamarka.

Vesturmörkum Árnanestorfu við Bjarnanestorfu er fyrst lýst í vísitasíum á Bjarnanesi og í tengslum við deilur á milli Árnaness og Bjarnaness um Laxárdal. Þessar heimildir eru raktar í kafla 10.5 og vísast til þeirrar umfjöllunar. Fyrstu sérstöku lýsinguna á landamerkjum Árnanestorfu er að finna í gerðabók fasteignamatsnefndar frá 1916. Þar segir að til vesturs milli Árnaness og Bjarnaness hafi Laxá ráðið merkjum til fjalla í Hrekkhálsgljúfur. Landamerkjabréf Árnaness, dags. 1. nóvember 1921 og þingl. 11. júlí 1922, lýsir vesturmörkum við Bjarnanestorfu af skerjum ofan í Sámsklett í Vítisgljúfri, þaðan ofan eftir Laxá í Áfangahól. Landamerkjabréfið er því í ágætu samræmi við fasteignamatið, svo langt sem það nær. Landamerkjabréfið er áritað vegna Bjarnanestorfu. Landamerkjabréf Bjarnanestorfu, dags. 17. apríl 1921 og þingl. 29. júní s.á., lýsir mörkum með sama hætti og er áritað vegna Árnaness. Þessi lýsing er einnig í samræmi við lýsingar á mörkum Bjarnaness í vísitasíum 1641 og síðar auk lögfestu 1797 en vitnisburðir þeir sem áður voru nefndir gera ráð fyrir að Laxá ráði merkjum frá því er vötnum hallar eða frá fyrstu uppsprettu. Þeir ná því skemur til fjalla. Þessir vitnisburðir voru gefnir í tilefni af deilum um eignarhald á Laxárdal og því sennilegt að ekki hafi þótt ástæða til að tíunda merki að öðru leyti, sbr. kafla 10.5.

Austurmörkum Árnanestorfu við Hóla er í landamerkjabréfi torfunnar lýst í Miðfellstind. Bréfið er áritað vegna Hóla. Landamerkjabréf Hóla, dags. 8. maí 1885 og þingl. 31. maí 1887, lýsir mörkum með sama hætti. Það er og áritað vegna Árnaness. Jörðin er utan við kröfusvæði íslenska ríkisins. Eldri heimildir um landamerki Hóla að þessu leyti eru ekki fyrir hendi. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir til þeirrar niðurstöðu að þessi merki þarfnist ekki nánari athugunar.

Mörk Árnanestorfu á móts við jarðir og torfur í Lóni, þ.e. Fjarðarjarða og Hvamms, þarfnast nánari athugunar en þeim er einungis lýst svo í landamerkjabréfi Árnanestorfu: „Að norðaustan ráða hreppamörkin milli Bæjar- og Nesjahrepps. Frá þeim mörkum á skerjum ...“. Bréfið er hvorki áritað vegna Fjarðar né Hvamms. Ekkert er um þessi merki fjallað í eldri heimildum.

Kemur þá til skoðunar hvernig merkjum gagnvart Árnanestorfu er lýst í heimildum um Fjarðarjarðir og Hvamm í Lóni. Merkjum Fjarðar gagnvart Árnanestorfu er lýst að hluta í landskiptasamningi Fjarðarjarðanna, dags. 12. janúar 1908 og þingl. 16. júní s.á. Samkvæmt því liggja innbyrðis merki Fjarðarjarða inn í Vatnsföll „þangað sem vötnum hallar til Laxárdals í Nesjum“. Landskiptasamningurinn er einungis áritaður af hálfu eigenda Fjarðarjarðanna. Þessi lýsing er í ágætu samræmi við landamerkjabréf Árnanestorfu. Þá vísa núverandi eigendur Fjarðarjarða til landamerkjalýsinga aðliggjandi jarða í kröfugerð sinni í máli nr. 5/2001 hjá óbyggðanefnd, Lón. Eldri heimildir um merki Fjarðar að þessu leyti eru ekki fyrir hendi.

Í landamerkjabréfi Hvammstorfu, dags. 27. apríl 1889 og þingl. 13. maí 1890, segir um merki torfunnar gagnvart Nesjajörðum að þau liggi eftir hæstu eggjum á Hvammsfjöllum þar til Hoffellsland taki við, nefnilega við Nautagil eða Reipsdal. Bréfið er ekki áritað vegna Árnaness. Ljóst virðist að með Hvammsfjöllum er átt við fjallgarðinn sem skilur á milli Lóns og Nesja. Árnanesbréfið fær því ágætlega samrýmst Hvammsbréfinu. Eldri heimildir um merki Hvamms að þessu leyti eru ekki fyrir hendi, sbr. mál nr. 5/2001 hjá óbyggðanefnd, Lón.

Í kjölfar þess að ný landamerkjalög taka gildi 1919 er gert landamerkjabréf fyrir Árnanestorfu. Fyrirliggjandi gögn benda ekki til annars en að landamerkjum sé þar rétt lýst. Bréfið er þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki jarðarinnar án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágranna. Óbyggðanefnd telur jafnframt að líta verði til þess að gagnvart Lóni eru glögg landfræðileg skil með fjallsbrúnum sem jafnframt eru hreppamörk. Við þessi skil er miðað í landamerkjabréfum Árnaness og Hvammstorfu, auk landskiptasamnings Fjarðar, svo langt sem hann nær. Sá galli sem á Árnanesbréfinu er að því leyti að

áritun vegna Fjarðar og Hvamms vantar verður því ekki talinn hafa efnislega þýðingu í þessu sambandi. Landamerkjabréf Bjarnaness og Hóla eru þinglesin og árituð vegna Árnaness, sbr. einnig áritanir vegna Bjarnaness og Hóla á landamerkjabréf Árnaness. Þá er landamerkjabréf Hvamms og landskiptasamningur Fjarðarjarða í Lóni þinglesin. Þetta bendir allt til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt er ljóst að eigendur Árnanestorfunnar hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

Kemur þá til skoðunar hvort land innan framangreindra merkja Árnanestorfu hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu.

Á austurhluta svæðisins er fjalllendi það og heiðarlönd sem að framan er lýst. Ástæða er til að gera einnig grein fyrir gróðurfari á síðustu áratugum. Fjalllendi torfunnar er vel gróið en þó eru gróðurlaus svæði inn á milli, sbr. kafla 5.3. Þannig er Bergárdalsheiði gróðursæl sem og Endalausidalur og Loklausidalur. Þá er neðanverður Laxárdalur vel gróinn. Talið er vafalaust að við upphaf landnáms hafi gróðurþekja í Nesjum, sem og á Íslandi í heild, verið mun meiri að víðáttu og grósku en nú er, sbr. kafla 5.2.

Ekki eru heimildir um annað en að Árnanestorfa hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Innan þeirra marka, sem tilgreind eru 1921, hafa eigendur jarðarinnar farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Fjalllendið hefur þar ekki verið undanskilið enda þótt nýting þar hafi verið takmörkuð. Undirlendi á þessu svæði er lítið og skortur á ræktanlegu landi. Fjalllendið liggur upp af grösugum dölum og verður ekki skilið frá landi jarðarinnar enda mikilvægur hluti hennar á þeim tíma þegar búskapur byggðist á beit.

Ekki verður annað séð en að þetta eignarhald hafi verið án ágreinings eða athugasemda. Engar heimildir eru um að land innan marka jarðarinnar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu og verða staðhættir, gróðurfar eða nýtingarmöguleikar ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi. Loks verður fyrirkomulag smölunar á þessu svæði ekki talið hafa eignarréttarlega þýðingu.

Samkvæmt málflutningi íslenska ríkisins byggist krafa um þjóðlendu í Nesjum, þ. á m. fyrir landi Árnaness, fyrst og fremst á túlkun heimilda um landnám og afréttarnot, auk staðhátta. Óbyggðanefnd telur hins vegar ljóst að kröfur íslenska ríkisins eru ekki í fullu samræmi við þau sjónarmið sem sögð eru liggja þeim til grundvallar. Þannig er t.d. auðsætt að kröfulína þvert yfir Laxárdal hlýtur að byggjast á öðrum atriðum án þess þó að slíkt frávik sé sérstaklega rökstutt.

Af hálfu íslenska ríkisins hefur ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkja Árnanestorfunnar sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða, sbr. einnig umfjöllun í kafla 9.6., án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að land Árnanestorfu, svo sem því er að framan lýst, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

10.7. Vatnajökull og önnur landsvæði í Nesjum

Kröfugerð eigenda Hoffellstorfu tekur til alls þess hluta Vatnajökuls sem til meðferðar er í máli þessu. Um eignarréttarlega stöðu þess svæðis er því fjallað í kafla 10.3. og vísast þangað.

Kröfugerð íslenska ríkisins tekur til landsvæða sem fjallað er um í köflum 10.3.-10.6. hér að framan. Málsmeðferð óbyggðanefndar einskorðast þó ekki við kröfur aðila heldur ber nefndin sjálfstæða rannsóknarskyldu, sbr. 5. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998.

Eftir er því að gera grein fyrir afstöðu óbyggðanefndar til eignarréttarlegrar stöðu annars lands sem til meðferðar er í máli þessu en kröfugerð íslenska ríkisins tekur ekki til.

Óbyggðanefnd telur ekkert benda til þess að utan kröfusvæðis íslenska ríkisins í Nesjum sé að finna landsvæði sem þarfnist frekari rannsóknar, sbr. kafla 4.2. um rannsóknarskyldu óbyggðanefndar. Krafa íslenska ríkisins um að eignarhluta í þess Bjarnanestorfu fylgi hlutdeild í rekaítaki

því, sem greint er frá í landamerkjabréfi torfunnar, kemur því ekki til sérstakrar umfjöllunar, sbr. ákvæði c-liðar 7. gr. þjóðll., nr. 58/1998. Þá skal tekið fram að í köflum 10.3.-10.6. er fjallað um viðkomandi jarðir í heild sinni en ekki einungis þann hluta þeirra sem kröfugerð ríkisins tekur til. Jafnframt þykja suðurmörk þeirra jarða, sem fjallað er um í köflum 10.4.-10.6. hér að framan, ýmist í Hornafjarðarfljótum eða Hornafirði, ekki vekja vafa. Enn fremur verður ekki séð að um landauka umhverfis Skógey gildi annað en um landauka við sjávarjarðir almennt, sbr. kafla 9.5. Jafnframt eru engar vísbendingar um að í Nesjum sé að finna svokallaða almenningsfjöru, sbr. einnig kafla 9.5. Þá verður ekki ráðið af heimildum að í Nesjum séu samnotaafréttir eða afréttir einstakra jarða/stofnana, sbr. einkum kafla 6.6., utan það sem þegar hefur verið fjallað sérstaklega um hér að framan.

10.8. Um málskostnað

Í samræmi við 2. mgr. 17. gr. laga nr. 58/1998 hefur óbyggðanefnd lagt mat á það hvað telja megi nauðsynlegan kostnað vegna hagsmunagæslu fyrir nefndinni í máli þessu. Við það mat hefur nefndin m.a. litið til þess hvort aðilar, sem svipaðra hagsmuna eigi að gæta, hafi sameinast um aðstoð lögmanns og annarra sérfræðinga enda rekist hagsmunir ekki á. Við mat á fjárhæð kostnaðar hefur nefndin jafnframt litið til þess hvað telja megi sanngjarnt og eðlilegt endurgjald fyrir hagsmunagæslu í máli þessu. Við mat á kostnaði við hagsmunagæslu vegna jarðarinnar Hóla hefur nefndin enn fremur litið til þess að við upphaf aðalmeðferðar féll íslenska ríkið frá kröfu um þjóðlendu inn fyrir merki jarðarinnar. Lögmaður eiganda Hóla kaus engu að síður að taka áfram þátt í aðalmeðferð málsins. Verður því að teljast bæði sanngjarnt og eðlilegt að kostnað vegna þess þáttar beri umbjóðandi hans sjálfur.

10.9. Um tæknileg atriði[1]

Óbyggðanefnd hefur komist að þeirri niðurstöðu, sbr. kafla 9.3., að þegar merki jarðar eru miðuð við jaðar jökuls og þeim því ekki lýst nema að takmörkuðu leyti í landamerkjabréfi beri að miða við stöðu jökuljaðarsins við gildistöku þjóðlendulaga 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. þjóðll. Í samræmi við framangreint fór óbyggðanefnd þess á leit við Odd Sigurðsson, jarðfræðing hjá Orkustofnun og ráðgjafa nefndarinnar á sviði jöklafræði, og þá Kolbein Árnason og Ingvar Matthíasson hjá Landmælingum Íslands að ákvarða stöðu jökuljaðarsins við umrætt tímamark. Við verkið voru notaðar þrjár myndir frá Landsat 7-gervitunglinu. Engar nothæfar myndir eru til af þessu svæði frá árinu 1998 og var því stuðst við tvær myndir frá árinu 1999 og eina frá árinu 2000. Þar sem jökullinn hreyfist mjög hægt á milli ára er hægt að ganga út frá því að hann hafi nánast verið eins árin 1998 og 1999. Í örfáum tilvikum kann annað að gilda og var þá einnig stuðst við önnur gögn, s.s. vettvangsathuganir og loftmyndir, við ákvörðun á stöðu jaðarsins.

11. ÚRSKURÐARORÐ[2]

Landsvæði það sem afmarkað er hér á eftir, þ.e. sá hluti Vatnajökuls sem til meðferðar er í máli þessu og Hoffellslambatungur, er þjóðlenda í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998:

Frá jökuljaðrinum norður af Gæsaheiði (punktur 20 í kröfugerð eigenda Viðborðs/Viðborðssels í máli nr. 3/2001 hjá óbyggðanefnd, Mýrar) er dregin lína til austurs inn á jökulinn í punkt 19 í kröfugerð eigenda Hoffellstorfu og þaðan til norðvesturs í stefnu á punkt 18 í sömu kröfugerð (punktur 18 er ákvarðaður þannig að lína milli punkta 21 og 19 er framlengd), til skurðar við línu sem liggur á milli

1 Sjá fylgiskjal nr. V (Tækniskýrsla unnin fyri óbyggðanefnd).
2 Sjá til skýringar fylgiskjal nr. I (Kort).

miðrar Breiðubungu, yfir Goðahnúka og í nafnlausan hnjúk sunnan við Grendil (punktur 45 í kröfugerð vegna Stafafells í máli nr. 5/2001, Lón). Þeirri línu er fylgt í nafnlausan hnjúk sunnan Grendils. Þaðan er dregin lína í annan hnjúk (1505 m háan) og áfram í þann þriðja (1526 m háan) og loks í jaðar Austurtungnajökuls, þar sem Lambatungnaá kemur undan jöklinum (punktur 17, sbr. einnig punkt nr. 44 í máli nr. 5/2001 hjá óbyggðanefnd, Lón). Síðan er Lambatungnaá fylgt þar til hún fellur í Skyndidalsá og síðan Skyndidalsá, þangað sem hún kemur úr Lambatungnajökli. Loks er jaðri Vatnajökuls, þ. á m. Lambatungnajökuls og Hoffellsjökuls, fylgt þar til kemur að framangreindum upphafspunkti við Gæsaheiði (punktur 20 í máli nr. 3/2001). Að því leyti sem fylgt er jökuljaðri er miðað við stöðu jökuls eins og hann var við gildistöku þjóðlendulaga 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. þjóðll., með þeim fyrirvara sem fram kemur í kafla 10.9. Sjá hnitaskrá í viðauka sem skoðast skal sem hluti af úrskurði þessum.

Hluti þess landsvæðis sem að framan hefur verið lýst og úrskurðað þjóðlenda, þ.e. Hoffellslambatungur, svo sem þær eru afmarkaðar hér á eftir, er í afréttareign eigenda jarðarinnar Hoffells, sbr. 2. mgr. 5. gr. og c-lið 7. gr. sömu laga:

Lambatungnaá er fylgt, þaðan sem hún kemur undan Austurtungnajökli (punktur 17, sbr. einnig punkt 44 í kröfugerð vegna Stafafells í máli nr. 5/2001 hjá óbyggðanefnd, Lón) og þar til hún fellur í Skyndidalsá og síðan Skyndidalsá, þangað sem hún kemur úr Lambatungnajökli. Á milli tveggja fyrrnefndra punkta við Austurtungnajökul og Lambatungnajökul er miðað við jökuljaðar. Að því leyti sem fylgt er jökuljaðri er miðað við stöðu jökuls eins og hann var við gildistöku þjóðlendulaga 1. júlí 1998.

Kröfum eigenda Hoffellstorfu til svæðis á Vatnajökli sem er norðan og utan við afmörkunarlínu óbyggðanefndar vegna máls þessa er vísað frá.

Allur kostnaður málsaðila, annarra en fjármálaráðherra vegna íslenska ríkisins, utan þóknunar lögmanna, hefur þegar verið greiddur. Þóknun lögmanna ákvarðast svo: Jón Hjaltason hrl. 300.000 kr., Ragnar Aðalsteinsson hrl. 900.000 kr., Sigurður Gizurarson hrl. 900.000 kr., Sigurður Jónsson hrl. 900.000 kr., er greiðist úr ríkissjóði, sbr. 17. gr. laga nr. 58/1998.

Gerður er fyrirvari um hnitasetningu annarra hluta þjóðlendulínu að liðnum málskotsfrestum eða að fenginni dómsniðurstöðu. Þá getur skipan þjóðlendu innan staðarmarka sveitarfélaga komið til endurskoðunar.

Kristján Torfason formaður

Karl Axelsson Halldór Jónsson

VIÐAUKI

nr	X-coord	Y-coord	nr	X-coord	Y-coord	nr	X-coord	Y-coord	nr	X-coord	Y-coord
1	668098	440752	51	671283	440900	101	673072	440550	151	671289	442670
2	668104	440716	52	671343	440864	102	672989	440604	152	671242	442711
3	668139	440698	53	671396	440823	103	672929	440633	153	671159	442753
4	668222	440704	54	671455	440758	104	672864	440669	154	671082	442812
5	668311	440698	55	671514	440698	105	672793	440722	155	671011	442871
6	668376	440686	56	671550	440639	106	672805	440740	156	670958	442931
7	668424	440651	57	671615	440580	107	672770	440781	157	670916	443019
8	668453	440580	58	671686	440533	108	672722	440840	158	670887	443120
9	668477	440527	59	671739	440479	109	672699	440900	159	670816	443292
10	668518	440461	60	671822	440420	110	672639	440953	160	670833	443327
11	668560	440390	61	671870	440349	111	672592	440977	161	670816	443386
12	668637	440337	62	671917	440302	112	672568	441006	162	670792	443446
13	668708	440331	63	671953	440248	113	672545	441048	163	670745	443523
14	668797	440325	64	671970	440225	114	672521	441042	164	670709	443570
15	668891	440308	65	672006	440136	115	672491	441012	165	670685	443617
16	668968	440308	66	672059	440083	116	672432	441018	166	670668	443659
17	669093	440284	67	672095	440029	117	672391	441060	167	670632	443724
18	669193	440278	68	672148	439988	118	672391	441095	168	670597	443759
19	669306	440290	69	672195	439935	119	672355	441136	169	670567	443759
20	669389	440302	70	672272	439869	120	672308	441166	170	670520	443783
21	669466	440319	71	672343	439852	121	672272	441190	171	670443	443813
22	669554	440319	72	672450	439816	122	672249	441208	172	670401	443842
23	669679	440325	73	672503	439792	123	672219	441243	173	670395	443908
24	669827	440349	74	672533	439822	124	672201	441290	174	670354	443949
25	669910	440367	75	672562	439863	125	672154	441326	175	670283	443937
26	669975	440385	76	672610	439887	126	672112	441356	176	670224	443931
27	670058	440385	77	672663	439869	127	672089	441397	177	670153	443990
28	670087	440444	78	672716	439858	128	672083	441427	178	670117	444032
29	670135	440544	79	672752	439893	129	672059	441486	179	670105	444061
30	670105	440639	80	672811	439887	130	672024	441521	180	670087	444103
31	670105	440704	81	672858	439863	131	671988	441592	181	670093	444180
32	670093	440769	82	672929	439858	132	671953	441640	182	670064	444251
33	670141	440846	83	672983	439905	133	671887	441705	183	670052	444310
34	670176	440900	84	673054	439905	134	671881	441746	184	670046	444363
35	670229	440929	85	673137	439899	135	671828	441817	185	670004	444423
36	670283	440971	86	673125	439940	136	671799	441877	186	669969	444417
37	670336	441024	87	673143	439994	137	671793	441930	187	669933	444417
38	670389	441065	88	673154	440023	138	671757	441977	188	669874	444458
39	670443	441095	89	673178	440065	139	671739	442036	189	669821	444488
40	670514	441119	90	673226	440059	140	671722	442072	190	669797	444506
41	670597	441119	91	673267	440029	141	671716	442108	191	669744	444506
42	670674	441113	92	673291	440071	142	671704	442143	192	669714	444482
43	670780	441101	93	673273	440124	143	671668	442196	193	669679	444446
44	670833	441095	94	673338	440165	144	671609	442267	194	669655	444417
45	670910	441083	95	673391	440189	145	671550	442327	195	669620	444387
46	670976	441060	96	673356	440248	146	671491	442392	196	669584	444369
47	671047	441030	97	673320	440313	147	671449	442445	197	669549	444369
48	671100	441006	98	673273	440355	148	671414	442498	198	669513	444393
49	671165	440965	99	673214	440408	149	671372	442563	199	669501	444417
50	671230	440929	100	673143	440491	150	671337	442623	200	669495	444458

nr	X-coord	Y-coord	nr	X-coord	Y-coord	nr	X-coord	Y-coord	nr	X-coord	Y-coord
201	669483	444488	251	667109	445962	301	667494	448236	351	668222	450184
202	669448	444506	252	667085	446015	302	667524	448254	352	668270	450172
203	669395	444511	253	667068	446086	303	667535	448254	353	668281	450231
204	669329	444511	254	667044	446169	304	667565	448254	354	668270	450279
205	669276	444511	255	667032	446205	305	667577	448242	355	668281	450326
206	669211	444511	256	667026	446205	306	667601	448242	356	668329	450350
207	669134	444506	257	667026	446252	307	667648	448301	357	668358	450379
208	669057	444506	258	667003	446311	308	667683	448331	358	668400	450403
209	668968	444506	259	666991	446371	309	667743	448372	359	668435	450432
210	668897	444494	260	666967	446436	310	667784	448425	360	668483	450468
211	668814	444494	261	666949	446471	311	667826	448496	361	668506	450474
212	668761	444506	262	666931	446507	312	667843	448561	362	668506	450509
213	668714	444511	263	666926	446542	313	667867	448621	363	668530	450545
214	668637	444523	264	666926	446578	314	667897	448686	364	668572	450581
215	668566	444529	265	666955	446649	315	667897	448745	365	668607	450604
216	668495	444529	266	666979	446684	316	667891	448804	366	668678	450610
217	668400	444535	267	666985	446720	317	667920	448846	367	668731	450663
218	668335	444547	268	666979	446761	318	667974	448899	368	668755	450687
219	668222	444559	269	666991	446809	319	668045	448940	369	668808	450740
220	668122	444577	270	667003	446856	320	668080	448994	370	668838	450776
221	668062	444583	271	667032	446904	321	668098	449065	371	668874	450817
222	668003	444600	272	667074	446957	322	668116	449154	372	668879	450853
223	667926	444642	273	667097	446998	323	668128	449207	373	668891	450888
224	667867	444701	274	667121	447040	324	668151	449272	374	668915	450954
225	667843	444736	275	667145	447075	325	668169	449307	375	668939	450989
226	667831	444778	276	667151	447134	326	668204	449349	376	668986	451025
227	667808	444831	277	667204	447200	327	668240	449414	377	669022	451060
228	667754	444861	278	667245	447229	328	668252	449461	378	669063	451090
229	667707	444896	279	667293	447271	329	668240	449503	379	669104	451107
230	667660	444938	280	667346	447324	330	668234	449538	380	669140	451084
231	667618	444973	281	667376	447365	331	668234	449574	381	669122	451048
232	667601	444985	282	667423	447401	332	668252	449621	382	669122	451007
233	667565	445056	283	667476	447436	333	668270	449657	383	669140	450977
234	667547	445092	284	667506	447478	334	668287	449710	384	669187	450954
235	667547	445163	285	667512	447525	335	668305	449757	385	669229	450954
236	667512	445228	286	667518	447602	336	668281	449817	386	669253	450948
237	667512	445263	287	667524	447685	337	668234	449799	387	669270	450930
238	667488	445334	288	667506	447756	338	668210	449799	388	669288	450906
239	667470	445400	289	667506	447809	339	668181	449805	389	669300	450882
240	667458	445459	290	667512	447857	340	668145	449834	390	669312	450847
241	667429	445512	291	667500	447904	341	668128	449894	391	669335	450817
242	667399	445571	292	667494	447934	342	668128	449947	392	669371	450811
243	667370	445619	293	667476	447993	343	668116	449988	393	669412	450788
244	667334	445678	294	667476	448034	344	668116	450012	394	669460	450776
245	667299	445743	295	667500	448058	345	668116	450036	395	669495	450776
246	667281	445790	296	667518	448082	346	668128	450065	396	669513	450776
247	667245	445820	297	667547	448123	347	668145	450095	397	669549	450758
248	667222	445861	298	667547	448159	348	668169	450125	398	669590	450758
249	667192	445909	299	667518	448171	349	668181	450160	399	669649	450740
250	667151	445944	300	667494	448194	350	668210	450184	400	669679	450723

nr	X-coord	Y-coord	nr	X-coord	Y-coord	nr	X-coord	Y-coord	nr	X-coord	Y-coord
401	669697	450717	451	670496	449876	501	671011	450669	551	671645	450888
402	669703	450693	452	670514	449846	502	671041	450657	552	671668	450954
403	669703	450675	453	670526	449829	503	671094	450634	553	671662	451025
404	669696	450646	454	670555	449799	504	671118	450652	554	671609	451025
405	669631	450616	455	670555	449769	505	671147	450669	555	671550	451025
406	669602	450604	456	670561	449734	506	671177	450669	556	671485	451007
407	669596	450563	457	670591	449710	507	671201	450640	557	671426	451036
408	669584	450521	458	670614	449710	508	671248	450610	558	671390	451031
409	669566	450498	459	670632	449710	509	671307	450598	559	671343	451007
410	669525	450492	460	670662	449675	510	671343	450569	560	671366	450989
411	669489	450462	461	670697	449681	511	671343	450533	561	671390	450954
412	669460	450444	462	670668	449752	512	671313	450498	562	671360	450918
413	669436	450391	463	670697	449787	513	671289	450492	563	671301	450948
414	669436	450338	464	670703	449823	514	671254	450474	564	671248	450989
415	669436	450284	465	670721	449793	515	671254	450438	565	671165	450989
416	669430	450231	466	670774	449781	516	671283	450385	566	671118	450989
417	669495	450213	467	670774	449846	517	671313	450350	567	671094	450942
418	669525	450190	468	670804	449888	518	671360	450314	568	671076	450900
419	669549	450148	469	670804	449935	519	671390	450273	569	671041	450888
420	669531	450095	470	670810	449982	520	671431	450237	570	671005	450900
421	669513	450048	471	670845	450012	521	671467	450237	571	670970	450918
422	669519	450012	472	670887	450012	522	671503	450237	572	670922	450936
423	669566	450012	473	670934	450030	523	671556	450237	573	670875	451001
424	669602	450006	474	670958	450071	524	671573	450238	574	670839	451042
425	669637	450042	475	670976	450119	525	671597	450243	575	670839	451078
426	669655	450065	476	671005	450160	526	671651	450231	576	670845	451107
427	669691	450095	477	670987	450207	527	671680	450207	577	670899	451149
428	669726	450095	478	670987	450237	528	671716	450207	578	670952	451167
429	669785	450083	479	671041	450279	529	671745	450219	579	671029	451184
430	669815	450065	480	671011	450308	530	671804	450196	580	671045	451188
431	669839	450024	481	670993	450314	531	671846	450219	581	671058	451196
432	669874	449982	482	671005	450338	532	671881	450261	582	671070	451226
433	669922	449923	483	671023	450367	533	671864	450308	583	671094	451261
434	669975	449929	484	670976	450373	534	671864	450367	584	671094	451291
435	670034	449923	485	670970	450403	535	671893	450415	585	671058	451291
436	670105	449888	486	670987	450427	536	671953	450438	586	671005	451309
437	670153	449852	487	671011	450456	537	671994	450492	587	671029	451344
438	670224	449829	488	671035	450474	538	672000	450545	588	671082	451386
439	670277	449823	489	671047	450474	539	671935	450598	589	671118	451404
440	670289	449864	490	671047	450474	540	671858	450634	590	671129	451457
441	670301	449906	491	671058	450504	541	671775	450657	591	671195	451475
442	670312	449941	492	671053	450545	542	671692	450652	592	671230	451522
443	670312	449988	493	671035	450557	543	671656	450687	593	671289	451522
444	670348	449977	494	670970	450563	544	671615	450652	594	671325	451540
445	670378	449941	495	670916	450563	545	671556	450610	595	671360	451611
446	670389	449906	496	670863	450581	546	671520	450610	596	671354	451664
447	670413	449876	497	670845	450616	547	671491	450675	597	671378	451717
448	670431	449888	498	670863	450652	548	671538	450723	598	671426	451747
449	670449	449900	499	670916	450657	549	671556	450758	599	671467	451753
450	670472	449900	500	670981	450663	550	671609	450841	600	671508	451759

nr	X-coord	Y-coord	nr	X-coord	Y-coord	nr	X-coord	Y-coord	nr	X-coord	Y-coord
601	671568	451747	651	673587	450030	701	675689	448857	751	663770	445962
602	671591	451717	652	673640	449994	702	675766	448822	752	663787	445915
603	671615	451682	653	673693	449977	703	675849	448786	753	663817	445879
604	671633	451646	654	673747	449959	704	675937	448763	754	663858	445844
605	671656	451605	655	673782	449923	705	676014	448751	755	663924	445820
606	671662	451557	656	673829	449911	706	676085	448745	756	663995	445790
607	671698	451522	657	673853	449906	707	676180	448733	757	664048	445761
608	671751	451475	658	673889	449923	708	676281	448721	758	664107	445755
609	671828	451421	659	673911	449934	709	676358	448733	759	664178	445737
610	671858	451380	660	673948	449959	710	676411	448733	760	664231	445713
611	671887	451344	661	673960	449977	711	676506	448715	761	664285	445678
612	671929	451315	662	673977	450012	712	676595	448698	762	664326	445648
613	672018	451297	663	674037	450024	713	676660	448662	763	664368	445613
614	672083	451279	664	674096	450024	714	676725	448650	764	664397	445577
615	672089	451232	665	674155	450006	715	676820	448621	765	664427	445542
616	672106	451184	666	674179	449977	716	676897	448591	766	664462	445500
617	672124	451143	667	674208	449935	717	676950	448591	767	664492	445500
618	672160	451119	668	674250	449906	718	677033	448573	768	664539	445471
619	672225	451072	669	674297	449876	719	677122	448561	769	664587	445441
620	672254	451013	670	674339	449852	720	677193	448585	770	664634	445417
621	672278	450959	671	674386	449811	721	677246	448585	771	664670	445388
622	672284	450918	672	674422	449763	722	677329	448579	772	664676	445346
623	672284	450811	673	674475	449728	723	677388	448567	773	664764	445305
624	672284	450740	674	674534	449669	724	677459	448573	774	664800	445293
625	672349	450723	675	674564	449621	725	677512	448591	775	664818	445275
626	672420	450723	676	674599	449580	726	677572	448603	776	664847	445240
627	672474	450699	677	674670	449515	727	677637	448603	777	664865	445204
628	672515	450657	678	674718	449456	728	677726	448609	778	664883	445157
629	672551	450598	679	674759	449408	729	677797	448615	779	664918	445121
630	672604	450581	680	674777	449361	730	677868	448627	780	664960	445104
631	672675	450563	681	674806	449337	731	677915	448662	781	665001	445098
632	672728	450557	682	674842	449302	732	677945	448709	782	665037	445098
633	672811	450521	683	674883	449266	733	677968	448751	783	665060	445121
634	672858	450492	684	674901	449248	734	677980	448792	784	665120	445098
635	672888	450427	685	674919	449195	735	677980	448824	785	665126	445080
636	672900	450403	686	674954	449148	736	663322	446336	786	665155	445062
637	672894	450350	687	674984	449106	737	663343	446329	787	665191	445033
638	672906	450326	688	675061	449100	738	663379	446329	788	665220	445027
639	672929	450290	689	675102	449082	739	663432	446323	789	665274	444991
640	672983	450284	690	675162	449077	740	663450	446294	790	665315	444956
641	673018	450279	691	675197	449082	741	663485	446270	791	665398	444938
642	673054	450255	692	675221	449088	742	663509	446246	792	665457	444926
643	673089	450237	693	675262	449053	743	663539	446223	793	665499	444908
644	673154	450231	694	675298	449023	744	663568	446205	794	665564	444896
645	673249	450225	695	675345	448988	745	663592	446175	795	665635	444855
646	673302	450190	696	675387	448946	746	663622	446140	796	665694	444837
647	673362	450172	697	675416	448923	747	663657	446104	797	665724	444819
648	673421	450125	698	675470	448917	748	663687	446075	798	665741	444813
649	673462	450083	699	675552	448911	749	663734	446045	799	665777	444802
650	673516	450054	700	675624	448887	750	663758	446009	800	665812	444760

nr	X-coord	Y-coord	nr	X-coord	Y-coord	nr	X-coord	Y-coord	nr	X-coord	Y-coord
801	665889	444725	815	666464	443777	829	666345	442706	843	667316	441853
802	665919	444677	816	666446	443718	830	666410	442629	844	667346	441752
803	665972	444636	817	666387	443653	831	666476	442593	845	667370	441669
804	666037	444583	818	666363	443552	832	666517	442611	846	667411	441598
805	666103	444523	819	666339	443511	833	666570	442593	847	667423	441551
806	666162	444452	820	666310	443428	834	666606	442575	848	667458	441504
807	666215	444387	821	666304	443357	835	666659	442522	849	667482	441444
808	666286	444328	822	666292	443268	836	666730	442463	850	667571	441308
809	666381	444245	823	666292	443179	837	666795	442392	851	667636	441225
810	666416	444180	824	666298	443126	838	666831	442344	852	667707	441119
811	666458	444103	825	666304	443025	839	666920	442267	853	667737	441048
812	666481	444014	826	666322	442925	840	667079	442125	854	667849	440923
813	666511	443937	827	666339	442871	841	667156	442048	855	667979	440817
814	666511	443842	828	666333	442794	842	667228	441954	856	668098	440752

FYLGISKJÖL

I. Kort

II. Almennar niðurstöður óbyggðanefndar
Birtar í úrskurði óbyggðanefndar í máli nr. 1/2000, Þingvallakirkjuland og efstu jarðir í Þingvallahreppi, í skýrslu nefndarinnar fyrir árin 1998-2002.

III. Skjalaskrá

IV. Aðilaskrá

V. Tækniskýrsla unnin fyrir óbyggðanefnd
Sjá bls. 240.

ÓBYGGÐANEFND

ÞJÓÐLENDULÍNA

Mál nr. 4/2001, Nes í sveitarfélaginu Hornafirði.

- Afmörkun á því landsvæði sem óbyggðanefnd hefur tekið til meðferðar.
- Krafa fjármálaráðherra f.h. ríkisins um þjóðlendumörk.
- Kröfur ýmissa aðila um eignarréttindi (aðalkrafa).
- Útlína jökuls skv. uppréttum Landsat-7 gervitunglamyndum
- Kröfur ýmissa aðila um eignarréttindi (varakrafa).
- Krafa Landsvirkjunar.
- Viðmiðunarlína.
- Landamerkjapunktur.
- Mörk þjóðlendu, skv. úrskurði óbyggðanefndar
- Mörk afréttareignar innan þjóðlendu skv. úrskurði óbyggðanefndar
- Krafa um svæði sem er ekki til meðferðar

Mismunur á jökulsvæði, eins og það er teiknað á kortgrunni, og úrskurðarlínu óbyggðanefndar, að því leyti sem hún fylgir jökuljaðri, skýrist af mismunandi aldri og nákvæmni gagna.

Fylgiskjal I Dags. 14.11.2003

0 — 5 km

Heimildir: Byggt á aðalskipulagskorti Hornafjarðar og gögnum frá Landmælingum Íslands.

Kortagerð: Sigurgeir Skúlason

III. Skjalaskrá

Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl. f.h. fjármálaráðherra:

1		Kröfulýsing, dags 12.12.2000.
1 (2)		Bréf fjármálaráðuneytis v/meðfylgjandi kröfulýsingar, dags. 12.12.2000.
1 (3)		Kort sem sýnir kröfulínu fjármálaráðherra í Nesjum (1:50 000).
1 (4)		Kort sem sýnir kröfulínu fjármálaráðherra í Nesjum (1:100 000).
1 (5)		Tilvísanaskrá, dags. 12.12.2000.
1 (6)		Skjalaskrá, dags.12.12.2000.
1 (7)		Samningur Landgræðslu ríkisins við eigendur og umráðamenn Skógeyjar, dags. 15.10.1982.
1 (8)		Fundargerð 5.3.1991 vegna landgræðslusamnings um Skógey.
1 (9)		Greinargerð fjármálaráðuneytisins f.h. íslenska ríkisins í máli nr. 4/2001, Nes, A-Skaft., dags. 10.9.2001.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

2		Yfirlit Þjóðskjalasafns yfir heimildaleit í óprentuðum frumgögnum, dags. 2.10.2003.
2 (1)	(a-b)	Landamerkjaskrá jarðanna Hoffells, Setbergs og Svínafells í Nesjum, dags. í maí 1884, maí 1885 og maí 1886, ásamt uppskrift.
2 (2)	(a-b)	Landamerkjaskrá jarðanna Svínafells og Hoffells í Nesjum, dags. 7.7.1911, ásamt uppskrift.
2 (3)	(a-b)	Landamerkjaskrá jarðanna Krossbæjar, Krossbæjargerðis og Stórulágar í Nesjum, dags. 26.2.1921, ásamt uppskrift.
2 (4)	(a-b)	Landamerkjaskrá jarðanna Bjarnarness og Bjarnarneshjáleigna, dags. 17.4.1921, ásamt uppskrift.
2 (5)	(a-b)	Landamerkjaskrá jarðarinnar Svínafells, dags. 29.6.1921, ásamt uppskrift.
2 (6)		Landamerkjaskrá jarðarinnar Árnaness, dags. 1.11.1921, ásamt uppskrift.
2 (7)		Landamerkjaskrá jarðarinnar Hóla, dags. 8.5.1885.
2 (8)		Landamerkjaskrá jarðarinnar Þinganess, dags. 1.6.1888.
2 (9)		Áreiðargerð og landskipti milli Krossabæjar og Stórulágar í Hornafirði, dags. 21.6.1891. Afsals- og veðmálabók 1880-1898, skjal nr. 342.
2 (10)		Afsal amtmanns í Suður- og Vesturamtinu fyrir hluta Bjarnaneseigna til Bjarnanessafnaðar, dags. 6.12.1901. Afsals- og veðmálabók 1898-1910, skjal nr. 79.
2 (11)		Makaskipti ábúenda Svínafells og Viðborðs á túni á Viðborði á Mýrum og afréttarlandi úr Viðborðshálsum, dags. 22.5.1906. Afsals- og veðmálabók 1898-1910.
2 (12)	(a-b)	Vitnisburður um landamerki Bjarnaness og Árnaness, dags. 2.3.1792, ásamt uppskrift.
2 (13)	(a-b)	Vitnisburður um landamerki Bjarnaness og Árnaness, dags. 2.3.1792, ásamt uppskrift.
2 (14)	(a-b)	Vitnisburður um landamerki Bjarnaness og Árnaness, dags. 6.3.1792, ásamt uppskrift.
2 (15)	(a-b)	Vitnisburður um landamerki Bjarnaness og Árnaness, frá1792, ásamt uppskrift.
2 (16)	(a-b)	Lögfesta Bjarnaness og Árnaness, dags. 18.11.1797, ásamt uppskrift.
2 (17)	(a-b)	Þingsvitni um landamerki Bjarnaness og Árnaness tekin árið 1800, ásamt uppskrift. Afrit eldri skjala eru með.
2 (18)		Afstöðukort varðandi jarðirnar Bjarnanes og Árnanes sem lagt var fram árið 1800.

2 (19) (a-b) Vísitasíubók Brynjólfs Sveinssonar í Bjarnanesi í Nesjum, dags. 10.9.1641, ásamt uppskrift.
2 (20) (a-b) Vísitasíubók Finns Jónssonar í Bjarnanesi í Nesjum, dags. 27.8.1755, ásamt uppskrift.
2 (21) (a-b) Vísitasíubók Ólafs Gíslasonar í Bjarnanesi í Nesjum, dags. 2.9.1748, ásamt uppskrift.
2 (22) (a-b) Vísitasía Þórðar Þorlákssonar í Bjarnanesi, dags. 15.9.1677, ásamt uppskrift.
2 (23) (a-b) Vísitasía Jóns Vídalíns í Hoffelli í Hornafirði, dags. 23.9.1706, ásamt uppskrift.
2 (24) (a-b) Vísitasía Jóns Vídalíns í Bjarnanesi frá 1706, ásamt uppskrift.
2 (25) Vísitasía Jóns Árnasonar í Bjarnanesi frá 1727.
2 (26) Vísitasía Jóns Árnasonar í Hoffelli frá 1727.
2 (27) (a-b) Vísitasía Helga G. Thordersen úr kirkjustól Bjarnaness, dags. 27.7.1848, ásamt uppskrift.
2 (28) Skýrsla Bjarnanessprests um þann hluta Þórisdals sem tilheyrði prestakallinu, dags. 20.6.1912.
2 (29) Bréf amtmanns í Suður- og Vesturamti til landshöfðingja um afhendingu Bjarnaness til safnaðarins, dags. 30.11.1901.
2 (30) Bréf stiftsyfirvalda til amtmanns um afhendingu Bjarnaness til safnaðar, aðallega varðandi ítök kirkjunnar, dags 26.1.1901.
2 (31) Skipting Bjarnaness, samþykkt af sóknarpresti og sóknarnefnd, dags. 23.10.1901.
2 (32) Skaft. V. 5. Dóma- og þingabók 1842-1870. Árið 1854, um landamerki jarðanna Hoffells, Setbergs og Svínafells.
2 (33) Sáttabók Nesja 1805-1875. Umfjöllun um skógaryrkju nokkurra bænda í Nesjum, dags. 10.12.1818.
2 (34) Ljósrit úr gerðabók jarðamatsnefndar frá 1849.
2 (35) Ljósrit úr gerðabók yfirfasteignamatsnefndar frá 1849.
2 (36) Ljósrit úr gerðabók fasteignamatsnefndar frá 1916.
2 (37) (a-b) Vísitasía Bjarnanesskirkju fá 1820, ásamt uppskrift um landsréttindi.
2 (38) (a-b) Vitnaleiðsla að Holtum á Mýrum, dags. 3.6.1801, varðandi ágreining umráðamanna Bjarnaness og Árnaness um Laxárdal, ásamt uppskrift.
2 (39) Bjarnanes í Nesjum.
2 (40) (a-b) Bjarnanes í Nesjum, dags. 14.6.1854. Uppskrift fylgir.
2 (41) (a-b) Bjarnanes í Nesjum, dags. 12.7.1867. Uppskrift fylgir.
2 (42) Jarðamat í Austur-Skaftafellssýslu 1804-1805, Nesjahreppur.
2 (43) Um ítak Bjarnaness í Dalsskógum.
2 (44) a-b Landamerkjaskrá jarðarinnar Stafafells og hjáleigna í Lóni, dags. 23.4.1914, ásamt uppskrift.
2 (45) a-b Landamerkjaskrá jarðanna Hvamms, Volasels og Þorgeirsstaða í Lóni, dags. 27.4.1889, ásamt uppskrift.
2 (46) a-b Landamerkjaskrá jarðanna Syðri-Fjarðar og Efri-Fjarðar í Lóni, dags. 4.7.1908, ásamt uppskrift.
2 (47) a-b Landamerkjaskrá jarðanna Viðborðs og Viðborðssels á Mýrum, dags. 12. maí 1884, ásamt uppskrift.
2 (48) a-b Landamerkjaskrá jarðarinnar Dilksness í Lóni, dags. 8.maí 1885, ásamt uppskrift.
2 (49) Landamerkjaskrá Lækjarness í Nesjum, dags. 31. desember 1912.
2 (50) Landamerkjaskrá umboðsjarðarinnar Horns í Nesjum, dags. 26. apríl 1898.
2 (51) Landamerkjaskrá Hafnarness, ódags. en þingl. 9. maí 1885.
2 (52) Landamerkjaskrá Hoffells og Setbergs í Nesjum, dags. júní 1912.
2 (53) Yfirlit (registur nr. 11) í veðmálaskrá fyrir Hoffell.

2 (54) Yfirlit (registur nr. 10) í veðmálaskrá fyrir Setberg.
2 (55) Yfirlit (registur nr. 12) í veðmálaskrá fyrir Svínafell.
2 (56) Yfirlit (registur nr. 9) í veðmálaskrá fyrir Krossbæ.
2 (57) Yfirlit (registur nr. 8) í veðmálaskrá fyrir Krossbæjargerði.
2 (58) Yfirlit (registur) í veðmálaskrá fyrir Bjarnanes.
2 (59) Yfirlit (registur nr. 6) í veðmálaskrá fyrir Árnanes.
2 (60) Yfirlit (registur nr. 3) í veðmálaskrá fyrir Dilksnes.
2 (61) Yfirlit (registur nr. 7) í veðmálaskrá fyrir Stórulág.
3 Yfirlit Ögmundar Helgasonar, forstöðumanns handritadeildar Landsbókasafns, yfir heimildaleit í bréfabók Brynjólfs Sveinssonar biskups, dags. 25.4.2001.
3 (1) Lands og fjörumörk Þinganess, 1673.
3 (2) Kaupbréf fyrir Þinganesi, dags. 10.12.1674.
3 (3) Kaupbréf fyrir Bæ í Lóni, Mýrartungu í Króksfirði og Skinney í Nesjum, dags. 30.6.1565.
3 (4) Kaupbréf fyrir hálfri Skinney, dags. 31.7.1660.
3 (5) Kaupbréf fyrir 5 hundruðum í Skinney, dags. 28.8.1661.
3 (6) Vitnisburður um Þernuvallarland, dags. 7.5.1665.
3 (7) Vitnisburður um Þernuvallarland, dags. 11.6.1656.
4 Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð hafa verið af óbyggðanefnd vegna máls nr. 4/2001, Nes, dags. 4.9.2002.
4 (1) Máldagi Hoffells í Hornafirði [1343] (Ísl. fornbréfasafn, 2. b., s. 769-770).
4 (2) Ákvörðun Skálholtsbiskups um að jörðin Svínafell í Hornafirði verði lögð undir Hoffell, 4. sept. 1358 (3. b., s. 126-127).
4 (3) Máldagi Bjarnaness og Hoffells í Hornafirði [1367] (3. b., s. 242-243).
4 (4) Máldagi kirkjunnar í Bjarnanesi, 1397 (4. b., s. 233).
4 (5) Landamerki milli Einiholts og Borgar í Hornafirði, 25. maí 1483 (6. b., s. 485-487).
4 (6) Máldagi Hoffells í Hornafirði [1491-1518] (7. b., s. 36).
4 (7) Virðingargerð á staðnum í Hoffelli í Hornafirði [um 1500] (7. b., s. 449).
4 (8) Alþingisdómur um bréf og skilríki Teits Þorleifssonar fyrir Bjarnanesi og Bjarnaneseignum, 1. júlí 1501 (7. b., s. 575-576).
4 (9) Skrá yfir jarðir Teits Þorleifssonar lögmanns, m.a. Bjarnanes, Þinganes og Dilksnes [1522] (9. b., s. 92-9).
4 (10) Teitur Þorleifsson selur Ögmundi Pálssyni biskupi nokkrar jarðir, m.a. Bjarnanes, Þinganes og Dilksnes, 26. júlí 1525 (9. b., s. 272-274).
4 (11) Biskupsbréf um Bjarnanes [júlí 1540] (10. b., s. 548-549).
4 (12) Biskupsbréf um Bjarnanes [eftir nýár 1541] (10. b., s. 599-600).
4 (13) Minnisgreinar Gissurar Einarssonar biskups m.a. um Bjarnanes, Kross og Dilksnes, 1540 (10. b., s. 583-585).
4 (14) Biskupsbréf um Bjarnanes, 25. sept. 1541 (10. b., s. 668-669).
4 (15) Konunglegt umboðsbréf fyrir Bjarnanesi, 23. mars 1542 (10. b., s. 707-708).
4 (16) Ágrip af bréfi um að kirkjan í Hoffelli í Hornafirði eigi selstöðu og stóðhrossabeit í Arnanesjörð og næturrekstur í Hólajörð, 9. júní 1390 (11. b., s. 4).
4 (17) Bréf Jóns Arasonar biskups til Gissurar Einarssonar biskups um Bjarnanes, 22. maí 1542 (11. b., s. 121-122).
4 (18) Ályktun umboðsmanns konungs og lögmanna um jarðirnar Bjarnanes og Horn, 29. júní 1542 (11. b., s. 138-139).
4 (19) Bréf Jóns Arasonar biskups til Gissurar Einarssonar biskups m.a. um Bjarnanes [1543] (11. b., s. 279-280).

4 (20) Gissur Einarsson biskup felur bróður sínum umboð fyrir Bjarnanesi, 2. maí 1544 (11. b., s. 299-300).
4 (21) Um Bjarnanesreið Jóns biskups Arasonar [1547 og síðar] (11. b., s. 607-609).
4 (22) Úrskurður lögmanns um eignargögn Ara Jónssonar (biskups) fyrir Bjarnanesi, 30. júní 1550 (11. b., s. 783-785).
4 (23) Úrskurður tylftardóms presta um að Ari Jónsson megi taka að sér Bjarnaneseignir, 4. júlí 1550 (11. b., s. 791-792).
4 (24) Úrskurður klerka um að Ari Jónsson hafi tekið Bjarnanes ólöglega, 3. nóv. 1550 (11. b., s. 809-810).
4 (25) Kirknaskrá frá um 1200, m.a. getið um kirkju í Hoffelli (12. b., s. 5).
4 (26) Jarðaskiptabréf á Skálanesi eystra í Vopnafirði fyrir 11 hndr. í Þinganesi í Hornafirði [2. febr. 1557] (13. b., s. 173-174).
4 (27) Skálholtsstóll eignast m.a. Bjarnanes og Krossbæ í jarðaskiptum við konung, 3. júlí 1556 (13. b., s. 138-139).
4 (28) Vitnisburður um skjöl varðandi Teit Þorleifsson lögmann, m.a. um Krossbæ, 14. apríl 1568 (15. b., s. 80-82).
4 (29) Helmingadómur presta og leikmanna dæmir Krossbæ í Hornafirði eign Skálholtsdómkirkju, 8. maí 1569 (15. b., s. 260-262).
4 (30) Máldagi kirkjunnar í Árnanesi [1570] (15. b., s. 698).
4 (31) Máldagi kirkjunnar í Hoffelli í Hornafirði [1570] (15. b., s. 699).
4 (32) Jarðatal Johnsens 1847 (Jarðatal á Íslandi … Gefið út af J. Johnsen. Kb. 1847. S. 1-7, 15-17, 416, 435).
4 (33) Ný jarðabók fyrir Ísland. Kb. 1861 (s. 4-7).
4 (34) Fasteignabók 1922. Rv. 1921 (s. 201-207).
4 (35) Fasteignabók 1932. Rv. 1932 (s. 104-106).
4 (36) Fasteignabók 1938. Rv. 1942-1944 (s. 59-60).
4 (37) Fasteignabók I, 1957. Rv. 1956-57 (s. 299-308).
4 (38) Jarðabók Ísleifs Einarssonar 1708-1709: Nesjakálkur (pr. í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. 13. b. Rv. 1990. S. 421-425).
4 (39) Fjallskilareglugerð fyrir Austur-Skaftafellssýslu 1891, ásamt viðauka 1895 (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1891. B.deild, s. 142-146. Stjórnartíðindi fyrir Ísland. B.-deild, s. 156).
4 (40) Menningarminjar í Nesjum, Austur-Skaftafellssýslu. Svæðisskráning (Höfn 1999).
4 (41) Afsal Guðmundar Hoffells til Björns Jónssonar í Dilksnesi á Refsdal í Hoffelslandi, dags. 20.12.1937.
4 (42) Stóralág [og Lindarbakki]. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 90.
4 (43) Núpsstaður. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 282.
4 (44) Miðsker. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 86.
4 (45) Svínafell. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 102.
4 (46) Þinganes. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 52.
4 (47) Hoffell. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 100.
4 (48) Fornustekkar. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 74.
4 (49) Dilksnes. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 56.
4 (50) Hjarðarnes. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla.
4 (51) Brekkubær. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 82.
4 (52) Brattagerði. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 80.
4 (53) Árnanes I (Vesturpartur). Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 62.
4 (54) Árnanes II (Austurpartur). Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 64.

4 (55) Árnanes III. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 66.
4 (56) Bjarnanes. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 84.
4 (57) Suðurhóll (Grund). Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 78.
4 (58) Meðalfell I. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 70.
4 (59) Meðalfell II. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 72.
4 (60) Krossbær. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 94.
4 (61) Setberg I. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 96.
4 (62) Setberg II. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 98.
4 (63) Fjallskilareglugerð fyrir Austur-Skaftafellssýslu, 1909 (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1909. B-deild, s. 5-14).
4 (64) Fjallskilareglugerð fyrir Austur-Skaftafellssýslu, 1940 (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1940. B-deild, s. 306-314).
4 (65) Fjallskilareglugerð fyrir Austur-Skaftafellssýslu, 1951 (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1951. B-deild, s. 64-72).
4 (70) Hólar. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 59.
4 (71) Sala á Þórólfsdal í Stafafellsþingum með tilgreindum landamerkjum, 19. des. 1467 (Ísl. fornbréfasafn, 5. b., s. 510-511).
4 (72) Vitnisburður um landamerki Þórólfsdals í Lóni [1467] (Ísl. fornbréfasafn, 8. b., s. 60-61).
4 (74) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Árnanes I, dags. 13.5.2003.
4 (75) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Árnanes II, dags. 13.5.2003.
4 (76) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Árnanes II (íbúðar- og útihús ásamt hluta úr túnum), dags. 13.5.2003.
4 (77) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Árnanes III, dags. 13.5.2003.
4 (78) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir spildu úr landi Árnaness III, dags. 13.5.2003.
4 (79) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Árnanes III (6 ha landspildu úr landi Árnaness I), dags. 13.5.2003.
4 (80) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Lækjarbrekku (lóð úr landi Árnaness II – Brekkulandi), dags. 13.5.2003.
4 (81) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Laxárbakka (6 ha landspilda úr landi Árnaness I), dags. 13.5.2003.
4 (82) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Bjarnanes I (íbúðarhús), dags. 13.5.2003.
4 (83) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Bjarnanes I, dags. 13.5.2003.
4 (84) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Bjarnanes II, dags. 13.5.2003.
4 (85) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Bjarnanes III, dags. 13.5.2003.
4 (86) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Hofell I, dags. 13.5.2003.
4 (87) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir landspildu úr landi Hoffells I , dags. 13.5.2003.
4 (88) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir landspildu úr landi Hoffells I, dags. 13.5.2003.
4 (89) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Víðifell (lóð úr landi Hofells I), dags. 13.5.2003.
4 (90) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Hoffell Ib, dags. 13.5.2003.
4 (91) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Hoffell II, dags. 13.5.2003.
4 (92) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Hoffell II a, dags. 13.5.2003.
4 (93) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Hoffell II b, dags. 13.5.2003.
4 (94) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Krossbæ, dags. 13.5.2003.
4 (95) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Klettabrekku, dags. 13.5.2003.
4 (96) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Lækjarbrekku, dags. 13.5.2003.

Önnur óprentuð frumgögn (gögn frá héraðsskjalasafni):

4 (68) Skrá um heimildir sem varðveittar eru í Héraðsskjalasafni Austur-Skaftafellssýslu á Höfn í Hornafirði. Jarðamörk, eignarhald o.fl.

4 (73) Vitnisburður fjögurra manna um mörkin milli Hoffells og Setbergs, dags. í júlí 1911.

Önnur óprentuð frumgögn (manntal):

4 (66) Manntal á Íslandi 1703, Nesjakálkur. Reykjavík 1924-1947.

Alþingisbækur Íslands:

4 (67) Um Bjarnanesumboð. Alþb.Ísl. XIV, bls. 476-479,480,496-501.

Landnáma:

4 (69) Landnámabók (Íslensk fornrit I), Reykjavík 1986, bls. 314-321.

Önnur óprentuð frumgögn:

4 (97) (a-d) Bréf oddvita sýslunefndar í Austur-Skaftafellssýslu til sýslunefndarmanna og oddvita um afréttarskrár í sýslunni, dags. 12.11.1985.
Svar oddvita Nesjahrepps við fyrirspurn sýslunefndar um afrétti í hreppnum, dags. 6.12.1985.
Fundargerð aukafundar sýslunefndar Austur-Skaftafellssýslu 7.12.1985. Umfjöllun um afréttarskrár (bls. 19).
Bréf sýslunefndar Austur-Skaftafellssýslu til Tryggva Gunnarssonar, lögfr., um afréttaskrá fyrir sýsluna, dags. 6.2.1986.

Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl. vegna Þinganess, Sauðaness og Haga:

5 Kröfulýsing fjármálaráðherra, dags. 12.6.2001.
5 (1) Skjalaskrá, dags. 12.6.2001.
5 (2) Þinglýsingarvottorð fyrir Haga I, dags. 15.6.2001.
5 (3) Þinglýsingarvottorð fyrir Þinganes, dags. 15.6.2001.
5 (4) Þinglýsingarvottorð fyrir Sauðanes, dags. 15.6.2001.
5 (5) Fasteignamatsvottorð fyrir Sauðanes, dags. 15.6.2001.
5 (6) Fasteignamatsvottorð fyrir Sauðanes, dags. 15.6.2001.
5 (7) Fasteignamatsvottorð fyrir Sauðanes, dags. 15.6.2001.
5 (8) Fasteignamatsvottorð fyrir Þinganes, dags. 13.6.2001.
5 (9) Fasteignamatsvottorð fyrir Haga, dags. 13.6.2001.
5 (10) Fasteignamatsvottorð fyrir jörðina Haga 2, dags. 13.6.2001.
5 (11) Afsal Gunnars Jónssonar á 50 ha af landi Þinganess til Torfa Þorsteinssonar til nýbýlis, dags. 22.12.1942.
5 (12) Kaupsamningur og afsal Gunnars Jónssonar til Nýbýlastjórnar ríkisins á 14/15 hlutum jarðarinnar Þinganess, dags. 22.5.1948.
5 (13) Kaupsamningur og afsal Gunnars Bergþórssonar til Nýbýlastjórnar ríkisins á 1/15 hlutum jarðarinnar Þinganess, dags. 27.5.1948.
5 (14) Byggingarbréf Ingólfs Björnssonar frá Nýbýlastjórn ríkisins fyrir Þinganeslandi, dags. 19.2.1952.
5 (15) Viðbót við byggingarbréf Ingólfs Björnssonar fyrir Þinganeslandi frá 19.2.1952.
5 (16) Byggingarbréf Einars Sigurbergssonar frá Landnámi ríkisins fyrir 90 ha úr Þinganeslandi, dags. 18.10.1962.

5 (17) Viðbót við byggingarbréf Einars Sigurbergssonar fyrir 90 ha úr Þinganeslandi frá 18.10.1962.
5 (18) Nýbýlaleyfi til Torfa Þorsteinssonar fyrir Haga í landi Þinganess, dags. 11.12.1957.
5 (19) Landamerkjabréf Grænahrauns, dags. 18.10.1962, ásamt korti.
5 (20) Kaupsamningur og afsal Lovísu Eymundsdóttur til Nýbýlastjórnar ríkisins á hluta af Dilksnesi, dags. 22.6.1949.
5 (21) Samþykki landbúnaðarráðuneytis við sölu Sigurðar Eiríkssonar o.fl. til Kristins Pétursson o.fl. á eignum á jörðinni Sauðanesi, dags. 30.3.1992.
5 (22) Samþykki Nesjahrepps við því að Kristinn Pétursson verði ábúandi á jörðinni Sauðanesi, dags. 31.3.1992.
5 (23) Viðbótarumsögn jarðanefndar um eignasölu í Sauðanesi, dags. 7.4.1992.
5 (24) Eignaskiptaafsal Sigurðar Eiríkssonar o.fl. til Kristins Pétursson o.fl. vegna Sauðaness, dags. 28.4.1992.
5 (25) Byggingarbréf Kristins Pétursson frá jarðadeild landbúnaðarráðuneytisins fyrir Sauðanesi, dags. 7.4.1992.
5 (26) Kort sem sýnir kröfulínur vegna Þinganess, Sauðaness og Haga.

Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl. vegna Bjarnanesjarðanna I og II og Áss:
6 Kröfulýsing, dags. 12.6.2001.
6 (1) Skjalaskrá, dags. 12.6.2001.
6 (2) Þinglýsingarvottorð fyrir Bjarnanes I, dags. 7.6.2001.
6 (3) Prentun úr skrám Fasteignamats ríkisins fyrir Bjarnanes 1, dags. 6.6.2001.
6 (4) Landamerkjabréf varðandi merki jarðanna Bjarnaness og Brekkubæjar dags. 15.12.1958.
6 (5) Þinglýsingarvottorð fyrir Bjarnanes II, dags. 7.6.2001.
6 (6) Prentun úr skrám Fasteignamats ríkisins fyrir Bjarnanes 2, dags. 6.6.2001.
6 (7) Samkomulag milli ábúenda jarðanna Bjarnaness I og II um landamerki, dags. 19.5.1962.
6 (8) Þinglýsingarvottorð fyrir Ás, þ.e. 29.8 ha lands úr jörðinni Bjarnanes, dags. 7.6.2001.
6 (9) Prentun úr skrám Fasteignamats ríkisins fyrir Ás, dags. 6.6.2001.
6 (10) Byggingarbréf Marteins Einarssonar frá sóknarprestinum í Bjarnanesprestakalli fyrir spildu úr Bjarnaneslandi.
6 (11) Kort sem sýnir kröfulínur vegna Bjarnanesjarðanna 1 og 2 og Áss.

Lagt fram af Sigurði Gizurarsyni hrl. vegna Brekkubæjar, Fornastekkjar, Grundar, Meðalfells, Bjarnaness I og II og Áss:
7 Kröfulýsing, dags. 15.6.2001.
7 (1) Skjalaskrá, dags. 15.6.2001.
7 (2) Þinglýsingarvottorð fyrir Brekkubæ, dags. 7.6.2001.
7 (3) Þinglýsingarvottorð fyrir Grund, dags. 7.6.2001.
7 (4) Þinglýsingarvottorð fyrir Meðalfell II, dags. 7.6.2001.
7 (5) Þinglýsingarvottorð fyrir Bjarnanes I, dags. 7.6.2001.
7 (6) Þinglýsingarvottorð fyrir Bjarnanes II, dags. 7.6.2001.
7 (7) Þinglýsingarvottorð fyrir Ás, dags. 7.6.2001.
7 (8) Þinglýsingarvottorð fyrir Fornustekka, dags. 7.6.2001.
7 (9) Útprentun úr skrám Fasteignamats ríkisins fyrir Brekkubæ, dags. 6.6.2001.
7 (10) Útprentun úr skrám Fasteignamats ríkisins fyrir Grund, dags. 6.6.2001.

7 (11) Útprentun úr skrám Fasteignamats ríkisins fyrir Meðalfell, dags. 8.6.2001.
7 (12) Útprentun úr skrám Fasteignamats ríkisins fyrir Bjarnanes 1, dags. 6.6.2001.
7 (13) Útprentun úr skrám Fasteignamats ríkisins fyrir Bjarnanes 2, dags. 6.6.2001.
7 (14) Útprentun úr skrám Fasteignamats ríkisins fyrir Ás, dags. 6.6.2001.
7 (15) Útprentun úr skrám Fasteignamats ríkisins fyrir Fornustekka, dags. 6.6.2001.
7 (16) Bréf Ara Árnasonar o.fl. til Þorsteins Sigjónssonar o.fl. varðandi umferð, upprekstur fjár o.fl. um land jarðanna Miðfells o.fl., dags. 20.10.1996.
7 (17) Bréf Þrúðmars Þrúðmarssonar til bæjarstjórnar Hornafjarðar varðandi smalanir á innbyggð haustið 1996, dags. 23.10.1996.
7 (18) Bréf landeigenda Setbergs og Hoffells til bæjarstjórnar Hornafjarðar um fjallskil á Hoffellsdal haustið 1996.
7 (19) Yfirlit yfir fjölda fjár sem sem réttað var í Setbergsrétt eða sótt í fjárhús í Miðfelli haustið 1999, lesið í sundur og skráð frá hvaða bæjum það var, dags. 4.1.2000.
7 (20) Kort sem sýnir kröfulínu.
7 (21) „Greinargerð eigenda og/eða ábúenda jarðanna Brekkubæjar, Fornustekkja, Grundar, Meðalfells, Bjarnaness I og II og Áss í máli 4/2001: Íslenska ríkið gegn eigendum og/eða ábúendum nefndra jarða.“
7 (22) Um aðild, skjal dags. 12.9.2002.
7 (23) Um réttarstöðu nokkurra jarða í máli nr. 4/2001, skjal dags. 13.9.2002.

Lagt fram af Sigurði Jónssyni hrl. vegna Árnanestorfunnar:

8 (a-b) Kröfulýsing, dags. 28.6.2001.
8 (1) Landamerkjaskrá fyrir jörðina Árnanes, dags. 1.11.1921.
8 (2) Hornpunktaskrá.
8 (3) Þinglýsingarvottorð fyrir Árnanes I, dags. 12.2.2001.
8 (4) Þinglýsingarvottorð fyrir Árnanes II, dags. 22.3.2001.
8 (5) Þinglýsingarvottorð fyrir Árnanes III, dags. 21.2.2001.
8 (6) Þinglýsingarvottorð fyrir Akurnes, dags. 12.2.2001.
8 (7) Þinglýsingarvottorð fyrir Seljavelli, dags. 12.2.2001.
8 (8) Vottorð úr fasteignamatsskrá vegna Árnaness I (3 blöð), dags. 29.6.2001.
8 (9) Vottorð úr fasteignamatsskrá vegna Árnaness II (3 blöð), dags. 29.6.2001.
8 (10) Vottorð úr fasteignamatsskrá vegna Árnaness III (3 blöð), dags. 29.6.2001.
8 (11) Vottorð úr fasteignamatsskrá vegna Akurness (5 blöð), dags. 29.6.2000.
8 (12) Vottorð úr fasteignamatsskrá vegna Seljavalla (6 blöð), dags. 29.6.2001.
8 (13) Afsal Guttorms Rafnkellssonar til Ragnars Stefánssonar á Árnanesi I og Lækjarnesi, dags. 3.8.1999.
8 (14) Afsal Edith Hansen o.fl. til Ragnars Jónssonar o.fl. á Árnanesi 2, dags. 20.7.1992.
8 (15) Afsal Ásgeirs Núpan til Egils Jónssonar o.fl. á hluta í Árnanesi III, dags. í mars 1971.
8 (16) Afsal Skúla Jónssonar til Ragnars Jónssonar á eignarhluta í Akurnesi, dags. 25.11.1993.
8 (17) Afsal Sigríðar Steingrímsdóttur til Ragnars Jónssonar á eignarhluta í Árnanesi 3, dags. 16.11.1999.
8 (18) Afsal Ásgeirs Þ. Núpan til Ásgeirs Núpan Ágústssonar á eignarhluta í Árnanesi III, dags. 13.11.1991.
8 (19) Bréf um skipti á löndum milli eigenda Vesturbæjajarðanna í Árnanesi, dags. í feb. 1972.

8 (20) Afsal Skúla Jónssonar til Ragnars Jónssonar á eignarhluta í Akurnesi o.fl., dags. 25.11.1993.
8 (21) Afsal Egils Jónssonar til Hjalta Egilssonar á hluta af jörðinni Seljavöllum, dags. 26.1.1991.
8 (22) Kort sem sýnir kröfulínur vegna Árnanestorfunnar.
8 (23) „Greinargerð eigenda jarðanna Árnaness I-III, Akurness og Seljavalla (Árnanestorfunnar) í fyrrum Nesjahreppi vegna laga nr. 58/1998."
8 (24) Aðild og endanleg kröfugerð til óbyggðanefndar vegna Árnanestorfunnar í Nesjum, ódags.
8 (25) Kvittanir vegna greiðslna frá hreindýraráði, dags. 25.3.2002.

Lagt fram af Ragnari Aðalsteinssyni hrl. vegna Krossbæjar, Lindarbakka, Stórulágar, Setbergs, Dilksness, Hoffells, Miðfells og Svínafells:

9 Kröfulýsing, dags. 30.6.2001.
9 (1) Kort sem sýnir kröfulínur vegna Krossbæjar, Lindarbakka, Stórulágar, Setbergs, Dilkness, Hoffells, Miðfells og Svínafells.
9 (2) „Greinargerð eigenda/umráðamanna jarðanna Krossbæjar, Lindarbakka, Stórulágar, Setbergs, Dilksness, Hoffells, Miðfells og Svínafells í þjóðlendumálinu nr. 4/2001: Nes í Austur-Skaftafellssýslu."
9 (3) Bókun Ragnars Aðalsteinssonar hrl., dags. 14. maí 2002, í tilefni af fram komnum athugasemdum óbyggðanefndar.
9 (4) Þinglýsingarvottorð fyrir Krossbæ, dags. 11.6.2002.
9 (5) Þinglýsingarvottorð fyrir Lindarbakka, dags. 11.6.2002.
9 (6) Þinglýsingarvottorð fyrir Stóralág, dags. 11.6.2002.
9 (7) Þinglýsingarvottorð fyrir Setberg I, dags. 11.6.2002.
9 (8) Þinglýsingarvottorð fyrir Setberg II, dags. 11.6.2002.
9 (9) Þinglýsingarvottorð fyrir Dilksnes, dags. 11.6.2002.
9 (10) Þinglýsingarvottorð fyrir Hoffell I, dags. 11.6.2002.
9 (11) Þinglýsingarvottorð fyrir Hoffell I-B, dags. 11.6.2002.
9 (12) Þinglýsingarvottorð fyrir Hoffell IIa, dags. 11.6.2002.
9 (13) Þinglýsingarvottorð fyrir Hoffell IIb, dags. 11.6.2002.
9 (14) Þinglýsingarvottorð fyrir Miðfell, dags. 11.6.2002.
9 (15) Þinglýsingarvottorð fyrir Svínafell, dags. 11.6.2002.
9 (16) Fasteignamatsvottorð fyrir Krossbæ, dags. 5.6.2002.
9 (17) Fasteignamatsvottorð fyrir Lindarbakka, dags. 5.6.2002.
9 (18) Fasteignamatsvottorð fyrir Stóralág, dags. 5.6.2002.
9 (19) Fasteignamatsvottorð fyrir Setberg I, dags. 5.6.2002.
9 (20) Fasteignamatsvottorð fyrir Setberg II, dags. 5.6.2002.
9 (21) Fasteignamatsvottorð fyrir Dilksnes, dags. 5.6.2002.
9 (22) Fasteignamatsvottorð fyrir Hoffell I, dags. 5.6.2002.
9 (23) Fasteignamatsvottorð fyrir Hoffell II, dags. 5.6.2002.
9 (24) Fasteignamatsvottorð fyrir Miðfell, dags. 5.6.2002.
9 (25) Fasteignamatsvottorð fyrir Svínafell, dags. 5.6.2002.
9 (26) Skýringar og athugasemdir í þjóðlendumálinu nr. 4/2001, dags. 11.9.2002.
9 (27) (a-h) Ýmis gögn varðandi eignarhald á Hoffelli I-II.
9 (28) Kaupsamningur um jörðina Hoffell og hálfa jörðina Setberg, dags. 27.6.1924.
9 (29) (a-e) Ýmis gögn varðandi eignarhald á Krossbæjartorfunni og landamerkjasamningur milli eiganda Krossbæjar og eiganda Lindarbakka, dags. 3.10.1992.

9 (30) (a-b) Ýmis gögn varðandi eignarhald á Dilksnesi.
9 (31) (a-p) Ýmis gögn um fjallskil og ágreining vegna fjallskila í Nesjum.
9 (32) (a-e) Ýmis gögn um hreindýraveiði og skiptingu arðs af hreindýraveiði.
9 (33) Bréf Ragnars Aðalsteinssonar til Geirs H. Haarde fjármálaráðherra, dags. 7.2.2001, og Davíðs Odssonar forsætisráðherra, dags. 7.2.2001.
9 (34) Lýsing landamerkja milli Hoffells og Setbergs, dags. 8.7.1911.
9 (35) Breyting á kröfugerð vegna Hoffells og Miðfells, dags. 14.5.2003.
9 (36) Bls. 5-7 og 23 í handriti Hrafnkels A. Jónssonar um Hoffell í Nesjum, dags. 24.12.1990.
9 (37) Kort Raunvísindastofnunar H.Í. af jökulbotni Vatnajökuls þar sem breyttar kröfulínur hafa verið dregnar inn.
9 (38) Kort Raunvísindastofnunar H.Í. af núverandi jökulyfirborði sem sýnir m.a. vatnaskil.
9 (39) Ljósrit af korti óbyggðanefndar yfir lýstar kröfur þar sem breyttar kröfulínur hafa verið dregnar inn.
9 (40) Kort sem sýnir breyttar kröfur vegna Hoffells og Miðfells.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

10 „Náttúrufar í Nesjum.“ Greinargerð Ingva Þorsteinssonar náttúrufræðings til óbyggðanefndar, dags. 9.4.2003.
10 (1) „Strandlínur í Austur-Skaftafellssýslu.“ Greinargerð eftir Ingva Þorsteinsson náttúrufræðing, dags. 7.6.2002.
10 (2) „Suðurströnd Íslands. Breytingar á legu strandar samkvæmt kortum og loftmyndum.“ Skúli Víkingsson vann fyrir Vegagerð ríkisins. Nóv.1991.
11 Greinargerð Odds Sigurðssonar jarðfræðings um útbreiðslu jökla á Íslandi á sögulegum tíma, dags. í júlí 2001.
11 (1) Minnispunktar um breytingar jökla frá landnámi Íslands, eftir Odd Sigurðsson jarðfræðing, dags. 7.6.2002.
11 (2) „Variations of termini of glaciers in Iceland in recent centuries and their connection with climate“. Oddur Sigurðsson jarðfræðingur. Ódags. Óbirt handrit.
11 (3) „Glaciers in Iceland.“ Helgi Björnsson jarðeðlisfræðingur. Tímaritið Jökull. Jöklarannsóknafélag Íslands. 29. árg. 1979.
11 (4) „Ofgnótt jökla“. Sigurður Þórarinsson. Saga Íslands I, 1974, bls. 43-48.
11 (5) „Jöklar og jöklabreytingar upp af Nesjum í Austur-Skaftafellssýslu.“ Greinargerð Odds Sigurðssonar jarðfræðings til óbyggðanefndar, dags. 6.6.2003.
11 (6) Bréf Odds Sigurðssonar til óbyggðanefndar varðandi skilgreiningu á hugtakinu jökull og stöðu jökla við landnám, 1900 og nú, dags. 13.1.2003.
11 (7) (a-b) Tvær Landsatmyndir í 1:100 000 sem sýna breytingar á jökuljaðri Vatnajökuls í Nesjum frá 1903-1992.
12 „Land- og strandbreytingar og aðrar náttúrufarsbreytingar í Austur-Skaftafellssýslu í samhengi við veðurfarsbreytingar og áhrif þeirra á Vatnajökul á sögulegum tíma.“ Dr. Páll Imsland jarðfræðingur, dags. í júlí-ágúst 2001.
13 (1) Fundargerð 1. fyrirtöku, dags. 7.8.2001.
13 (2) Fundargerð 2. fyrirtöku, dags. 9.10.2001.
13 (3) Fundargerð 3. fyrirtöku, dags. 15.4.2002.
13 (4) Fundargerð 4. fyrirtöku, dags. 27.5.2002.
13 (5) Fundargerð 5. fyrirtöku, dags. 16.8.2002.
13 (6) Fundargerð aðalmeðferðar, dagana 12.-13.9.2003.
13 (7) Fundargerð endurupptöku, dags. 14.11.2003.

14 (1) Bréf óbyggðanefndar til lögmanna aðila, Ólafs Sigurgeirssonar hrl.,
14 (2) Ragnars Aðalsteinssonar hrl., Sigurðar Gizurarsonar hrl.,
14 (3) og Sigurðar Jónssonar hrl., um breytta skipan óbyggðanefndar í málinu,
14 (4) dags. 19.4.2002.
15 (1) Bréf óbyggðanefndar til Þorleifs Hjaltasonar, eiganda Hóla, og Gísla
15 (2) Hermannssonar, eiganda Ártúns, varðandi kröfulýsingar fyrir þær jarðir.

Lagt fram af Jóni Hjaltasyni, hrl. vegna Hóla:

16 Kröfulýsing, dags. 28.8.2002.
16 (1) (a-b) Uppdráttur af landamerkjum Hóla í mælikvarða 1:50 000, dags. 11.12.1987.
16 (2) Þinglýsingavottorð fyrir Hóla, dags. 19.8.2002.
16 (3) Fasteignamatsvottorð fyrir Hóla, dags. 3.9.2002.
16 (4) Samningur um sölu á hluta jarðarinnar Hóla í Nesjum, dags. 15.7.1950.
16 (5) Afsal á nýbýlinu Ártúni í Nesjahreppi, dags. 7.5.1960.
16 (6) Greinargerð, dags. 10.9.2002.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

17 (1) Bréf frá Hreindýraráði til óbyggðanefndar, dags. 5. og 9.9.2002,
17 (2) um greiðslu arðs af hreindýraveiði.
18 a-e Bréf óbyggðanefndar til lögmanna allra aðila máls nr. 4/2001 hjá óbyggðanefnd, Nes, vegna breyttrar kröfugerðar eigenda Hoffells I-II og Miðfells, dags. 30.5.2003.
19 Yfirlitskort- Lýstar kröfur í Nesjum. Eitt kort í mælikvarða 1:50 000. Sbr. kröfulínukort einstakra málsaðila, þ.e. skjöl nr.1(3), 1(4), 5(4), 5(26), 6(11), 7(20), 8(22) og 9(1).

IV. Aðilaskrá

Fjármálaráðherra f.h. íslenska ríkisins	Þjóðlendur
Ríkissjóður Íslands	Bjarnanes I
Ríkissjóður Íslands	Bjarnanes II
Ríkissjóður Íslands	Ás
Þorleifur Hjaltason	Hólar
Ragnar Jónsson	Akurnes
Ragnar Stefánsson	Árnanes I
Ragnar Jónsson	Árnanes II
Hjalti Egilsson	
Eiríkur Egilsson	
Ragnar Jónsson	Árnanes III
Ásgeir N. Ágústsson	
Egill Jónsson	
Ragnar Stefánsson	Óskipt land Árnanestorfu á Laxárdal
Ragnar Jónsson	
Hjalti Egilsson	
Eiríkur Egilsson	
Ásgeir N. Ágústsson	
Egill Jónsson	
Karl Sigurðsson	
Sigurbjörg Ragnarsdóttir	
Marteinn Lúther Gíslason	
Þorsteinn Sigjónsson	Ás (ábúðar- og umráðaréttur)
Vilborg Jónsdóttir	
Sveitarfélagið Hornafjörður	Austurhóll
Þorsteinn Sigjónsson	Bjarnanes I og II (ábúðar- og umráðaréttur)
Vilborg Jónsdóttir	
Margot Anna Clara Gamm f.h. db. Skírnis Hákonarsonar	Borgir
Sigjón Bjarnason 1/3	Brekkubær
Sigríður B. Kolbeinsdóttir 1/3	
Baldur Bjarnason 1/3	
Kristján Jónsson 2/3	Dilksnes vegna Reifsdals
Eymundur Björnsson 1/3	
Bjarni Sigjónsson ½	Fornistekkur
Ingibjörg Bj. Stephensen ½	
Bjarni Sigjónsson	Grund
Úlfar Helgason	Hoffell I
Guðmundur Helgason	
Ragnar Þrúðmarsson (Hoffell IIa)	Hoffell II
Þrúðmar Þrúðmarsson (Hoffell IIb)	
Þorleifur Hjaltason	Hólar
Vilhjálmur Sigurðsson	Krossbær
Skarphéðinn Larsen Ólason	Lindarbakki

Meðalfell ehf.	Meðalfell I
Þorsteinn Sigjónsson 50%	Meðalfell II
Olgeir Karl og	
Karl Ágúst Guðnason 50%	
Þrúðmar Sigurðsson	Miðfell
Hólmfríður Leifsdóttir	
Sævar Kr. Jónsson	Miðsker
Bjarney Pálína Benediktsdóttir	
Hjalti Egilsson	Seljavellir
Eiríkur Egilsson	
Stefán Helgi Helgason	Setberg I
Ari Árnason	
Helgi Árnason	Setberg II
Sigurður Sigurbergsson	Stapi
Valgerður Gunnarsdóttir	
Sigurður Sigfinnsson	Stóralág
Gísli Sigurbergsson	Svínafell

V. TÆKNISKÝRSLA UNNIN FYRIR ÓBYGGÐANEFND

Jaðar Vatnajökuls í Austur-Skaftafellssýslu ákvarðaður með Landsat-7 gervitunglamyndum

Tækniskýrsla unnin fyrir óbyggðanefnd – nóvember 2003

Kolbeinn Árnason, Landmælingar Íslands
Ingvar Matthíasson, Landmælingar Íslands
Oddur Sigurðsson, Orkustofnun

1. Ágrip

Að ósk óbyggðanefndar tókust Landmælingar Íslands og Vatnamælingar Orkustofnunar á hendur að ákvarða jaðar Vatnajökuls í Austur-Skaftafellssýslu út frá gervitunglamyndum eins og hann var sem næst 1. júlí árið 1998 er þjóðlendulögin tóku gildi.

Við verkið voru notaðar þrjár myndir frá Landsat 7 gervitunglinu, tvær frá 1999 (28. júlí og 4. ágúst) og ein frá árinu 2000 (23. sept.). Ástæða þess að ekki voru notaðar myndir frá árinu 1998 er einfaldlega sú að ekki eru til neinar nothæfar gervitunglamyndir af þessu svæði frá þeim tíma. Þar sem jökullinn hreyfist mjög hægt á milli ára, nema ef til vill í einstaka jökulsporðum, er hægt að ganga út frá því að hann hafi verið eins árin 1998 og 1999 (innan óvissumarka sem eru aðeins nokkrir metrar). Um hreyfingar skriðjöklanna gildir e.t.v. annað á örfáum stöðum en um íshreyfingar á jöultungunum hafa menn sérstakar upplýsingar, s.s. vettvangsathuganir og loftmyndir.

Landsat myndirnar eru með 15 m myndpunktsstærð eða greinihæfni en sú nákvæmni, sem hægt er að ná í kortlagningu með gervitunglamyndum, er af sömu stærðargráðu og myndpunktsstærðin. Þannig er hægt að draga línuleg atriði upp úr þeim með u.þ.b. 10 m staðsetningarnákvæmni að því gefnu að þessi atriði séu skýr og afmörkuð á myndinni. Þetta á hins vegar ekki alls staðar við um jökuljaðra sem eru sums staðar huldir snjó í fjöllum eða þá aur og grjóti á láglendi. Eðlislæg óvissa í legu jökuljaðarins getur verið nokkrir tugir metra.

Landsatmyndirnar þrjár voru réttar upp með því að varpa þeim ofan á stafrænt hæðarlíkan af landinu (DTED: Digital Terrain Elevation Data) jafnframt því að notaðir voru mælipunktar með vel þekktri staðsetningu (GPS-mæld vegamót sem þekkjast á myndunum) við hnitsetningu þeirra. Með þessu móti er rúmfræðileg bjögun í myndunum leiðrétt þannig að staðsetningarskekkjur eru um eða innan við ein myndeining. Eftir uppréttingu liggja myndirnar fyrir í hnitakerfi á hornsannri keiluvörpun Lamberts (Lambert Conformal Conic Projection) með viðmiðunina ISN-93.

Síðan er jökuljaðarinn teiknaður (hnitaður) upp úr hnitsettum og rúmfræðilega leiðréttum myndunum beint af tölvuskjá. Talið er að hnituð útlína víki ekki meira en 60 m frá réttu lagi.

2. Nothæfi gervitunglamynda - helstu atriði

Til eru margvíslegar gervitunglamyndir af yfirborði jarðar; þær ná yfir misjafnlega stór svæði, eru teknar á mismunandi tíðniböndum eða rásum og hafa mismikla greinihæfni. Munurinn á einstökum myndum fer eftir því hver tilgangurinn með notkun þeirra er.

Greinihæfni eða myndpunktsstærð segir til um stærð þess svæðis á jörðu niðri sem svarar til sérhvers myndpunkts og er um leið mælikvarði á stærð þeirra atriða sem hægt er að greina á gervitunglamyndum. Myndpunktsstærð í gervitunglamyndum er mjög mismunandi; allt frá tæpum metra upp í marga kílómetra.

Annað atriði, sem skiptir máli, er framboð á myndunum. Sum gervitungl taka myndir reglulega í hverju yfirflugi en oft þarf að panta sérstaklega myndatöku frá öðrum tunglum. Það er því hugsanlegt að þótt fjarkönnunartungl með ákjósanlega greinihæfni séu á braut umhverfis jörðu, þá séu ekki til myndir frá þeim sem teknar eru á þeim stað og tíma sem menn þurfa á að halda fyrir ákveðin verkefni. Í sambandi við þetta verkefni skiptir árstíminn, sem myndir eru teknar á, meginmáli. Þar

sem snjór hylur oft jökuljaðarinn eru eingöngu þær myndir nothæfar sem teknar eru að haustlagi fyrir fyrstu snjóa og eftir að snjó síðasta vetrar hefur tekið upp í fjöllum.

Þriðja atriðið sem ræður úrslitum um það hvort myndefni frá gervitunglum er nothæft eða ekki er skýjaþekjan á myndunum. Ský gleypa í sig sýnilega og nærinnrauða geislun og þess vegna eru þær myndir, sem teknar eru á þessum tíðniböndum, aðeins nothæfar þar sem þær eru skýjalausar.

3. Geómetría gervitunglamynda og nauðsynlegar leiðrétting

Eingöngu slétt land er rúmfræðilega rétt á gervitunglamynd. Ef land er mishæðótt kemur fram bjögun í myndinni (miðað við kort af sama svæði) vegna þess að myndin er tekin frá ákveðinni línu (braut gervitunglsins) og eru mismunandi staðir á myndinni því myndaðir undir misstóru horni eftir því hversu langt frá miðlínu hennar þeir eru. Þessi bjögun er leiðrétt með því að rétta myndirnar upp (e: orthorectify). Eftir uppréttingu er myndin orðin eins og nokkurs konar kort; þá er eins og horft sé lóðrétt ofan á myndina í hverjum punkti.

Gervitunglamyndir eru réttar upp með því að varpa þeim ofan á stafræn landhæðarlíkön og með því að notfæra sér þekkta staðsetningu á ákveðnum punktum, t.d. GPS-mældum vegamótum, sem þekkjast vel á myndinni. Notast var við DTED-level 1 hæðarlíkan (DTED: Digital Terrain Elevation Data) frá Kortastofnun Bandaríkjahers (DMA: Defence Mapping Agency) en það er nákvæmasta hæðarlíkan sem til er af landinu öllu. DTED-gögnin gefa hæðarupplýsingar í neti með 90 m möskvastærð en hæðarnákvæmnin er talin vera 30 m. Vegakerfið hefur nýlega verið mælt með GPS-tækni og er mælinákvæmni þeirra mælinga 5 m.

Með samnýtingu þessara gagna eru gerðar nauðsynlegar rúmfræðilegar leiðréttingar á Landsat myndunum þannig að staðsetningarskekkjur í þeim verða um eða innan við ein myndeining. Eftir uppréttingu liggja myndirnar fyrir hnitsettar á hornsannri keiluvörpun Lamberts (Lambert Conformal Conic Projection) með viðmiðunina ISN-93. Þegar þessu er lokið er hægt að teikna upp úr myndunum þau atriði sem á þeim sjást og áhugi er á að kortleggja með hnitun beint af tölvuskjá.

4. Jökuljaðrar og nákvæmni í kortlagningu þeirra

Ekki er gerlegt að kortleggja jökuljaðra með þeirri nákvæmni sem nútímatækni býður upp á (örfáir sentímetrar). Þótt jaðar jökulsins sé sums staðar greinilegur og vel afmarkaður getur hann annars staðar, t.d. á skriðjöklum, verið hulinn aur og grjóti þannig að engin leið er að ákvarða hann nákvæmlega, jafnvel þótt menn standi ofan á honum. Í fjalllendi getur snjór hulið útlínu jökulsins þannig að einnig þar er ómögulegt að sjá hvar hún liggur. Af þessum sökum er ákvörðun á jökuljaðri alltaf háð ákveðinni óvissu jafnvel þótt menn hafi bestu gögn (vettvangsathuganir og loftmyndir) að fara eftir. Þessi óvissa er talin vera nokkrir tugir metra þar sem verst lætur.

Sú nákvæmni sem hægt er að ná í kortlagningu með gervitunglamyndum er af sömu stærðargráðu og greinihæfni myndanna. Þannig er hægt að draga línuleg atriði upp af gervitunglamynd með 10-20 m staðsetningarnákvæmni ef myndpunktsstærðin er 20 m að því gefnu að þessi atriði séu skýr og afmörkuð á myndinni (t.d. skurðir eða vegir). Þetta á hins vegar ekki alls staðar við um jökuljaðra eins og áður sagði. Þess vegna má með réttu halda fram að vegna þeirrar eðlislægu óvissu sem ríkir um legu jökuljaðra sé ekki þörf fyrir nákvæmari gögn en myndir með 10-20 m greinihæfni til þess að kortleggja þá.

5. Fjarkönnunargervitungl

Nokkur gervitungl taka myndir með 20 m eða betri greinihæfni. Þessi tungl eru Landsat 7, SPOT, IRS, EROS, IKONOS og QuickBird. Þrjú síðastnefndu tunglin taka myndir með u.þ.b. 1 m greinihæfni en myndir þeirra eru tiltölulega litlar (um 12x12 ferkm) og dýrar þannig að jafnvel þótt þær hefðu verið til af S- og SA-hluta Vatnajökuls (sem þær voru reyndar ekki) hefði notkun þeirra verið útilokuð af fjárhagsástæðum. Auk þess er eins og áður segir ekki þörf fyrir myndir með svo mikilli greinihæfni fyrir það verk sem hér um ræðir.

Gervitunglamyndir með 10-30 m greinihæfni, aðrar en Landsat-myndir, eru oftast ekki teknar nema eftir pöntun og er því alger tilviljun ef slíkar myndir eru til af ákveðnu svæði og frá ákveðnum tíma ef slík gögn hafa ekki beinlínis verð pöntuð sérstaklega.

Leit á heimasíðum og fyrirspurnir til söluaðila sumarið 2003 leiddu í ljós að einu gervitunglamyndirnar, sem til greina komu fyrir þetta verkefni voru myndir frá Landsat 7 gervitunglinu. Þó voru engar Landsat-myndir til frá árinu 1998, en aftur á móti höfðu góðar myndir verið teknar 1999 og 2000.

6. Myndir frá Landsat 7

Gervitunglinu Landsat 7 var komið á braut umhverfis jörðu í apríl 1999. Myndatökubúnaðurinn um borð (Enhanced Thematic Mapper Plus: ETM+) tekur fjölrása myndir með 30 m greinihæfni í einstökum litböndum en með helmingi meiri greinihæfni eða 15 m í einu bandi (panchromatic band). Þetta gerið að verkum að hægt er að kortleggja fyrirbrigði á yfirborði jarðar með 10-15 m nákvæmni. Fyrir þennan tíma höfðu Landsat-gervitunglin (Landsat 1-6) 30m greinihæfni í öllum böndum og þarafleiðandi er kortunarnákvæmni þeirra helmingi minni.

Landsat 7-myndir eru fjölrása, þ.e. þær eru teknar samtímis á nokkrum aðgreindum bylgjulengdaböndum eða rásum í sýnilegu og innrauðu ljósi. Með því að setja ákveðin bönd saman í eina mynd má búa til litmyndir með mismunandi upplýsingum. Algengustu litframsetningar Landsat-mynda eru búnar til úr böndum 2, 3 og 4 sem tekin eru í grænu, rauðu og nærinnrauðu ljósi. Á slíkum myndum kemur gróður fram í rauðum litum. Í tölvuvinnslu myndanna er einnig hægt að reikna bandið með mestri greinihæfninni (pankrómatíska bandið) inn í hin mæliböndin og skerpa þau sem því nemur (auka greinihæfni þeirra úr 30 m í 15 m).

Fyrir þetta verkefni var aflað þriggja mynda frá Landsat 7-gervitunglinu, tvær frá 1999 (28. júlí og 4. ágúst) og ein frá árinu 2000 (23. sept.). Ástæða þess að ekki voru notaðar myndir frá árinu 1998 er einfaldlega sú að ekki eru til neinar nothæfar gervitunglamyndir af Vatnajökli frá þeim tíma.

Allar þessar myndir verða að teljast afar góðar. Þær eru teknar að haustlagi eða síðla sumars og þær eru meira eða minna skýjalausar á jökuljaðrinum. Með því að nota þessar myndir saman fæst skýjalaus mynd af öllum jaðri Vatnajökuls í A-Skaftafellssýslu sem hægt er að draga upp útlínu jökulsins eftir.

7. Vinnuferli við úrvinnslu Landsat 7-myndanna

7. 1. Upprétting og vinnsla á Landsat-mynd: l71216015_01519990728

Mynd l71216015_01519990728 var tekin 28. júlí 1999 og er mynd nr. 15 af braut 216. Hún er nánast skýjalaus yfir landi en nær ekki nema vestur á miðjan Skeiðarárjökul. Hinar tvær myndirnar, sem notaðar voru í þessu verkefni, voru teknar af braut 217 og ná yfir allan jökuljaðarinn í A-Skaftafellssýslu.

7. 1. 1. Vinnuferli:

1. Bönd 2, 3, og 4 (grænt, rautt og nær-innrautt) eru sameinuð í eina mynd.
2. Myndskráin úr 1. sameinuð Pan-bandinu og greinihæfnin þar með tvöfölduð.
3. Niðurstöðunni úr 1. og 2. varpað úr UTM Zone 28 með WGS 84 viðmiðun í Lambert Conformal Conic með viðmiðunina ISN93.
4. Landsat myndin rétt upp DTED-landhæðarlíkani og viðmiðunarpunktum úr vegakerfinu. Auk þess var notuð upprétt og hnitasett SPOT 5-mynd norðan Vatnajökuls til þess að auka nákvæmnina.
5. Hlutmynd sem nær yfir Vatnajökul klippt út úr heildarmyndinni (sjá mynd 2).

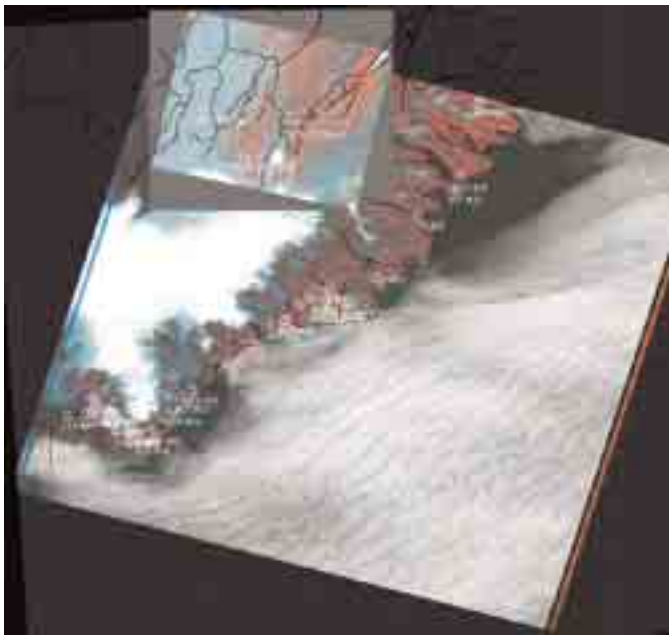

Mynd 1. Landsat myndin l71216015_01519990728 sem tekin var 28. júlí 1999 ásamt vegakerfi (svartar línur), viðmiðunarpunktum úr vegakerfinu (krossar) og SPOT 5-mynd (norðan Vatnajökuls) sem notað var ásamt DTED-landhæðarlíkani til að rétta Landsat-myndina upp og hnitsetja.

Mynd 2. Hlutmynd úr Landsat-myndinni l71216015_01519990728 sem nær yfir Vatnajökul í A-Skaftafellssýslu.

7. 1. 2. Niðurstöður uppréttingar á Landsat myndinni l71216015_01519990728:

Control Point Error: [X] 5.8014 [Y] 5.4802 [Total] 7.9805

Taflan sýnir muninn á meðalfráviki láréttra hnita (x, y) á viðmiðunarpunktum úr vegakerfinu frá reiknaðri staðsetningu sömu punkta í Landsat-myndinni eftir uppréttingu. Eins og sjá má er skekkjan ekki nema rúmlega 5 m eða um 1/3 af myndeiningu Landsat-myndarinnar. Svona lítil skekkja verður að teljast mjög viðunandi.

7. 2. Upprétting og vinnsla á Landsat-mynd: l71217015_01520000923

Mynd l71217015_01520000923 var tekin 23. september árið 2000 og er mynd nr. 15 af braut 217. Þetta verður að teljast afar heppileg mynd þar sem hún er nánast skýjalaus á því svæði sem áhugi er á að kortleggja og hún er tekin á hárréttum árstíma, rétt fyrir fyrstu snjóa. Jökuljaðarinn er skýjalaus nema rétt sunnan í Öræfajökli.

7. 2. 1. Vinnuferli:

1. Bönd 2, 3, og 4 (grænt, rautt og nær-innrautt) eru sameinuð í eina mynd.
2. Myndskráin úr 1. sameinuð Pan-bandinu og greinihæfnin þar með tvöfölduð.
3. Niðurstöðunni úr 1. og 2. varpað úr UTM Zone 28 með WGS 84 viðmiðun í Lambert Conformal Conic með viðmiðunina ISN93.
4. Landsat-myndin rétt upp DTED-landhæðarlíkani og viðmiðunarpunktum úr vegakerfinu. Auk þess var notuð upprétt og hnitasett SPOT 5-mynd norðan Vatnajökuls til þess að auka nákvæmnina.
5. Hlutmynd sem nær yfir Vatnajökul klippt út úr heildarmyndinni (sjá mynd 4).

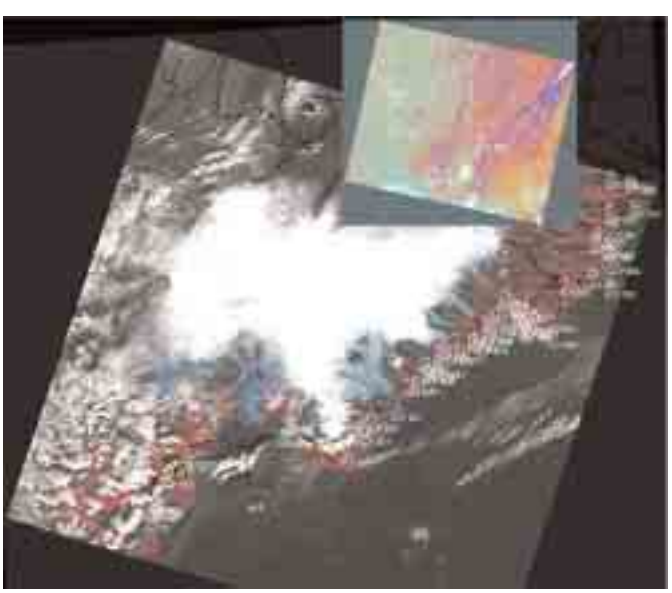

Mynd 3. Landsat-myndin l71217015_01520000923 sem var tekin 23. september árið 2000, ásamt vegakerfi (svartar línur), viðmiðunarpunktum úr vegakerfinu (krossar) og SPOT-5 mynd (norðan Vatnajökuls) sem notað var ásamt DTED-landhæðarlíkani til að rétta Landsat-myndina upp og hnitsetja.

Mynd 4. Hlutmynd úr Landsat-myndinni l71217015_01520000923 sem nær yfir Vatnajökul í A-Skaftafellssýslu.

7. 2. 2. Niðurstöður uppréttingar á Landsat-myndinni l71217015_01520000923:

Control Point Error: (X) 9.0429 (Y) 7.4928 (Total) 11.7438

Taflan sýnir muninn á meðalfráviki láréttra hnita (x, y) á viðmiðunarpunktum úr vegakerfinu frá reiknaðri staðsetningu sömu punkta í Landsat-myndinni eftir uppréttingu. Skekkjan er örlítið meiri en við uppréttingu á mynd l71216015_ 01519990728 (sjá 7. 1. 2.) en samt ekki nema 8-9 m eða rúmlega hálf myndeining Landsat-myndarinnar.

7. 3. Uppprétting og vinnsla á Landsat-mynd: l71217015_01519990804

Mynd l71217015_01519990804 var tekin 4. ágúst 1999 og er mynd nr. 15 af braut 217 Landsat-gervitunglsins. Á henni er enginn nýsnjór og skýin eða þokuslæðan nær ekki nema rétt inn á lengstu jökulsporða en þeir virðast jafnvel sjást í gegn um hana. Aftur á móti hylja skýin vegakerfið að mestu eða öllu leyti. Þess vegna voru viðmiðunarpunktar úr annarri hinna Landsat-myndanna notaðir við rúmfræðilegar leiðréttingar á þessari mynd.

7. 3. 1. Vinnuferli:

1. Bönd 2, 3, og 4 (grænt, rautt og nær-innrautt) eru sameinuð í eina mynd.
2. Myndskráin úr 1. sameinuð Pan-bandinu og greinihæfnin þar með tvöfölduð.
3. Niðurstöðunni úr 1. og 2. varpað úr UTM Zone 28 með WGS 84 viðmiðun í Lambert Conformal Conic með viðmiðunina ISN93.
4. Þar sem engir vegir sjást á myndinni (vegna skýjamóðu) er hún rétt upp með viðmiðunarpunktum frá Landsat-myndinni frá 23. sept. 2000l71217015_01520000923. Polynomial rectification 1st. order.
5. Hlutmynd sem nær yfir Vatnajökul klippt út úr heildarmyndinni (sjá mynd 6).

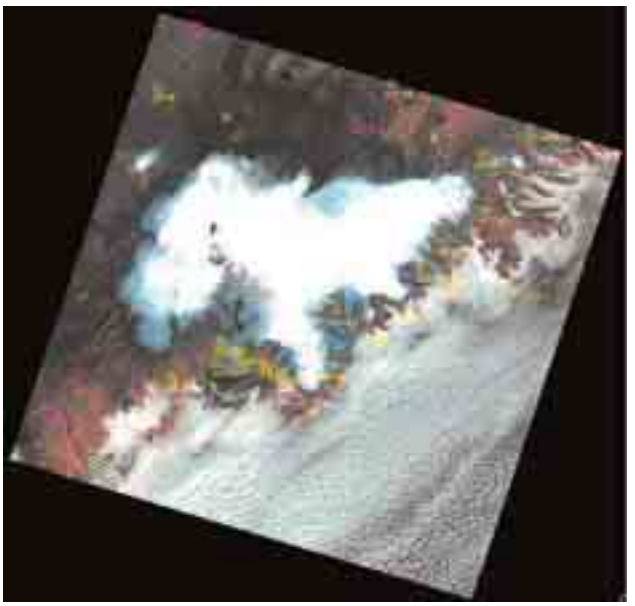

Mynd 5. Landsat-myndin l71217015_01519990804, sem var tekin 4. ágúst 1999, ásamt viðmiðunarpunktum úr mynd 2000l71217015_01520000923 (sjá einnig mynd 7).

Mynd 6. Hlutmynd úr Landsat-myndinni l71217015_01519990804 sem nær yfir Vatnajökul í A-Skaftafellssýslu.

7. 3. 2. Niðurstöður uppréttingar á Landsat-myndinni l71217015_01519990804:

Control Point Error: [X] 6.9197 [Y] 5.2976 [Total] 8.7147

Taflan sýnir muninn á meðalfráviki láréttra hnita (x, y) á viðmiðunarpunktum frá reiknaðri staðsetningu sömu punkta í Landsat-myndinni eftir uppréttingu. Eins og sjá má er skekkjan ekki nema 5-7 m eða innan við hálf myndeining Landsat-myndarinnar.

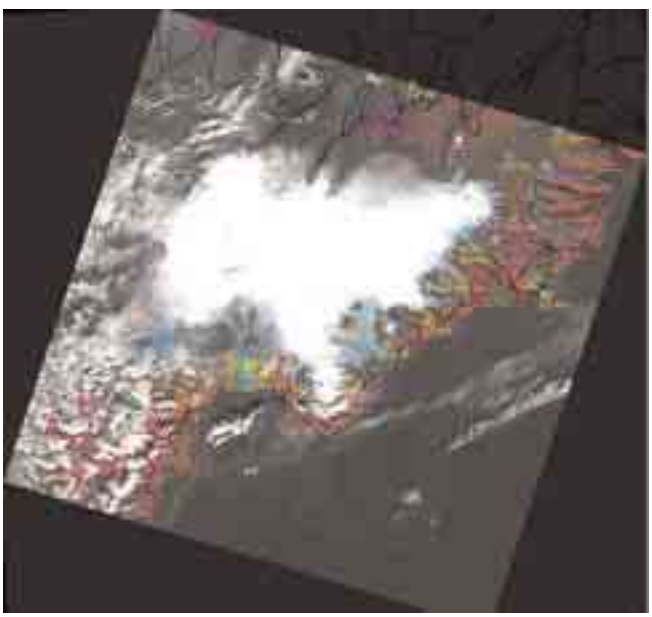

Mynd 7. Landsat-mynd l71217015_01520000923 ásamt þeim viðmiðunarpunktum sem notaðir voru til þess að rétta upp mynd l71217015_01519990804 (sjá einnig mynd 5).

8. Viðhengi – Hnitun á útlínu Vatnajökuls

Oddur Sigurðsson jarðfræðingur.
Greinargerð til óbyggðanefndar. 10. júní 2003.

Útlínur jökla í Austur-Skaftafellssýslu raktar

Að beiðni óbyggðanefndar tókust Landmælingar Íslands og Vatnamælingar Orkustofnunar á hendur að skrá eftir tiltækum gögnum útlínur jökla í Austur-Skaftafellssýslu eins og þær voru sem næst 1. júlí árið 1998 er þjóðlendulögin tóku gildi. Fyrir valinu urðu myndir með 15 m myndeiningum (pixel) úr gervihnettinum Landsat 7 en þær voru teknar 28. júlí 1999, 4. ágúst 1999 og 23. september árið 2000. Fyrsttalda myndin hentaði best til starfsins og voru útlínurnar að mestu leyti teknar upp af henni en hinar hafðar til hliðsjónar. Myndirnar voru „réttar upp“ (hlutföll leiðrétt í myndinni og hún felld í þekkt hnitakerfi) á Landmælingum Íslands undir umsjón Kolbeins Árnasonar. Um mánaðamótin maí/júní gerði Oddur Sigurðsson af Vatnamælingum sér ferð 3 daga á Landmælingar til að rekja útlínur jökulsins af „uppréttu“ myndunum.

Eins og að ofan getur var mynd frá 28. júlí 1999 notuð til að skrá útlínur jökla á svæðinu að

mestu. Hún er af braut Landsat 7 nr. 216 og nær því ekki vestasta hluta Skeiðarárjökuls. Það sem á vantaði var því tekið af mynd frá 4. ágúst 1999 (braut nr. 217). Á aðalmyndinni (28. júlí 1999) voru nánast engin ský sem trufluðu. Þar sem greining var vafa undirorpin á gervihnattarmyndunum voru notaðar ljósmyndir Odds Sigurðssonar, sem teknar voru 28. september 2002, til að skera úr um vafann. Einnig byggist skráning jökuljaðarsins á reynslu í greiningu hvors tveggja fjarkönnunargagna (ljósmyndum og stafrænum gervihnattarmyndum) og jökuljöðrum á jörðu niðri. Varla er unnt að skilgreina jökuljaðar á skjá með nákvæmni myndanna sem er 15 m. Í lágsveitum er sporðurinn sumstaðar hulinn aurlagi og á háfjöllum liggur snjór víða yfir jaðrinum. Einmitt við þær aðstæður breytist jaðar jökulsins lítið frá ári til árs þar sem snjór eða aur hlífir fyrir bráðnun. Það er hins vegar hægt í flestum eða öllum tilvikum að greina útlínurnar svo ekki skakki meira en 3-4 myndeiningum og má því segja að skráðar útlínur víki ekki meira en 60 m frá réttu lagi.

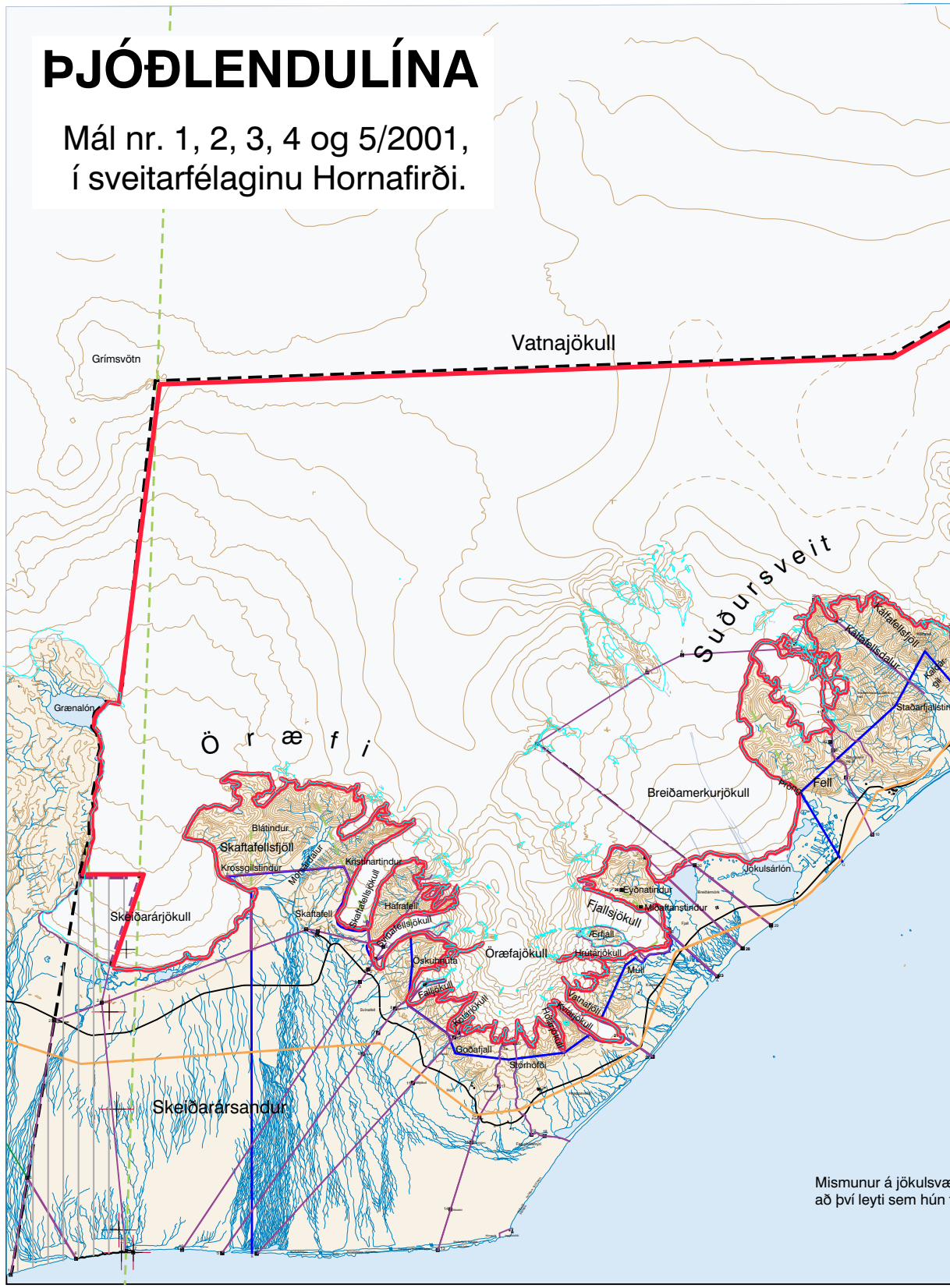
ÞJÓÐLENDULÍNA
Mál nr. 1, 2, 3, 4 og 5/2001,
í sveitarfélaginu Hornafirði.
Vatnajökull
Grímsvötn
Grænalón
Ö r æ f i
Suðursveit
Skeiðarárjökull
Skeiðarársandur
Skaftafellsfjöll
Blátindur
Krossgilstindur
Kristinartindur
Skaftafell
Hafrafell
Öræfajökull
Öskuhnúta
Fallsjökull
Kotárjökull
Goðafjall
Stórhöfði
Breiðamerkurjökull
Fell
Jökulsárlón
Eyðnatindur
Miðaftanstindur
Fjallsjökull
Ærfjall
Hrútárjökull
Múli
Vatnafjöll
Kálfafellsdalur
Kálfafellsfjöll
Mismunur á jökulsvæ
að því leyti sem hún

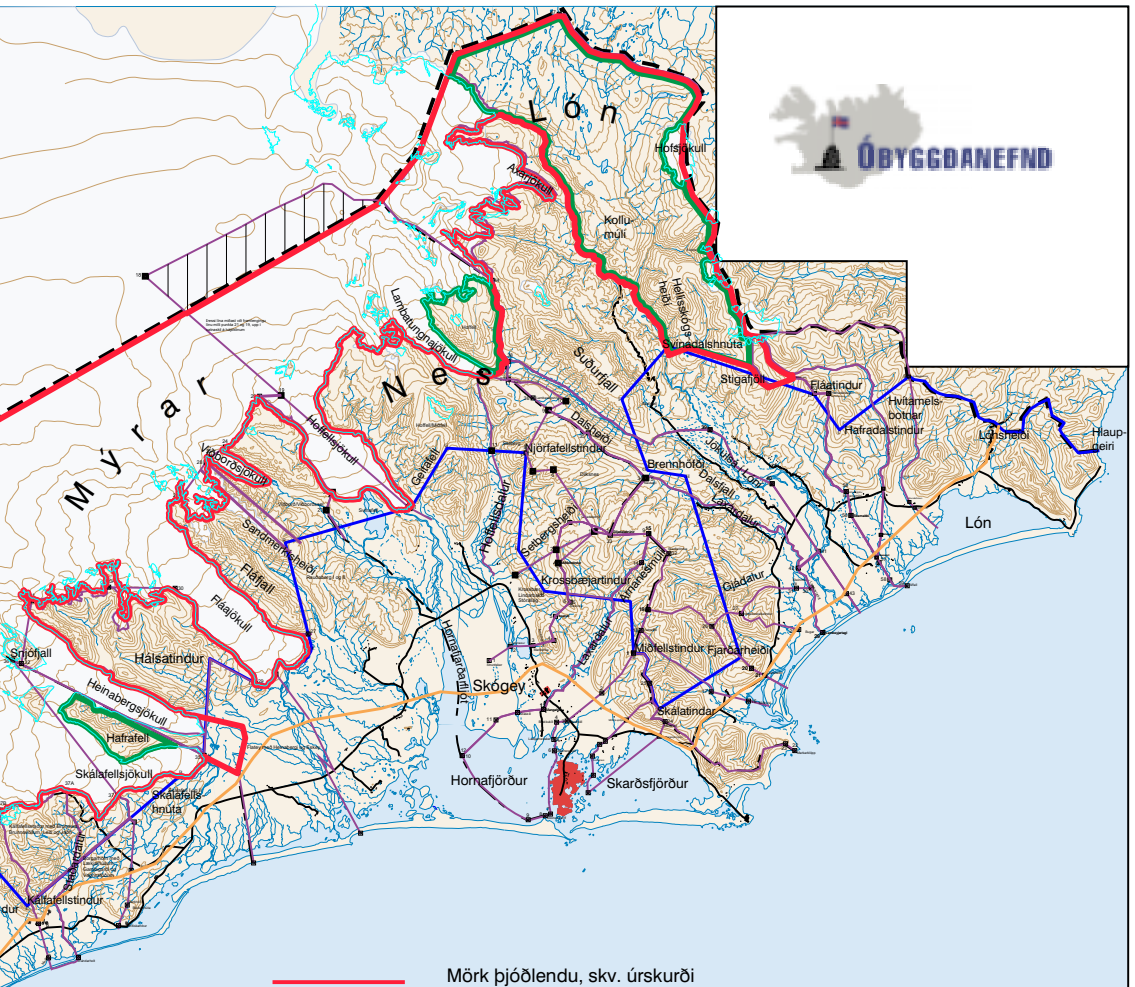

Mörk þjóðlendu, skv. úrskurði óbyggðanefndar

Mörk afréttareignar innan þjóðlendu skv. úrskurði óbyggðanefndar

Krafa fjármálaráðherra f.h. ríkisins um þjóðlendumörk.

Kröfur ýmissa aðila um eignarréttindi (aðalkrafa).

Krafa Landsvirkjunar.

Kröfur ýmissa aðila um eignarréttindi (varakrafa).

Krafa um svæði sem er ekki til meðferðar

Svæði sem upphaflega var tekið til meðferðar en hefur síðar verið skilið frá því (í máli nr. 1/2001) og afstaða verður tekin til síðar.

Viðmiðunarlína.

Landamerkjapunktur.

Afmörkun á því landsvæði sem óbyggðanefnd hefur tekið til meðferðar.

Útlína jökuls skv. uppréttum Landsat-7 gervitunglamyndum

eði, eins og það er teiknað á kortgrunni, og úrskurðarlínu óbyggðanefndar, fylgir jökuljaðri, skýrist af mismunandi aldri og nákvæmni gagna.

Dags. 14.11.2003

Heimildir: Byggt á aðalskipulagskorti Hornafjarðar og gögnum frá Landmælingum Íslands.

Kortagerð: Sigurgeir Skúlason

0 10 km